T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE - SURİYE İLİŞKİLERİNE ABD'NİN ETKİSİ (2002-2012)

Umut DALKIRMAZ

TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr. Sibel TURAN

EDİRNE-2015

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UMUT DALKIRMAZ tarafından hazırlanan **TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNE ABD'NİN ETKİSİ (2002-2012)** konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **04.02.2015 Çarşamba** günü saat **15.00**'da yapılmış olup, tezin * Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Sibel TURAN (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Doç.Dr. Burak GÜMÜŞ	Kabul edilmesine	
Yrd.Doç.Dr. Nergiz ÖZKURAL KÖROĞLU	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tez ile ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/ Reddine " seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10064728
Yazar Adı / Soyadı	UMUT DALKIRMAZ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 47455348202
Telefon	5053968413
E-Posta	umutdalkirmaz@trakya.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİNE ABD'NİN ETKİSİ (2002-2012)
Tezin Tercümesi	THE EFFECT OF USA TO RELATİONS BETWEEN TURKEY AND SYRİA (2002-2012)
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	274
Tez Danışmanları	PROF. DR. SİBEL TURAN 24508893278
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	12 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 05.02.2016 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

05.02.2015

İmza:.....

Tezin Adı : Türkiye-Suriye İlişkilerine ABD'nin Etkisi (2002-2012)

Yazar : Umut DALKIRMAZ

ÖZET

Kurulduğu günden itibaren sorunlu bir biçimde seyreden Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle Beşar Esad'ın 2000 yılında iktidara gelmesinin ardından tarihinde hiç olmadığı kadar iyi ve olumlu bir döneme girmiştir. 2001 yılından itibaren hızla gelişen ve iyileşen ikili ilişkiler, 17 Aralık 2010 tarihinde Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus'ta başlayan ve tüm Arap ülkelerini saran Arap Baharı sonrasında, Suriye'de başlayan iç karışıklıklar ve takip eden süreçte kopma noktasına kadar gelmiştir.

İlişkilerin bu gelişim ve sonrasında gerilemesine 11 Eylül olaylarıyla birlikte, "yeni dünya düzeni" kavramının, aslında ABD'nin yegane ve mutlak bir güç olarak faaliyet yürüteceği bir nevi bir geçiş dönemi olduğu gerçeği yol açmıştır. S.Hungtington'ın "Medeniyetler Çatışması" teziyle yola çıkan ABD, kenar kuşak ülkelerinde bölgesel mezhepsel çatışmalar yaratarak bölgede iç savaş çıkararak küresel işgal güçlerine yönelik direnişi kırmayı amaçlamaktadır. İşte bu çalışmada yeni dış politika anlayışı ile Ortadoğu'yu şekillendirmeye çalışan ama Afganistan ve Irak'tan dili yanan ABD'nin, Suriye'ye müdahalede müttefiki Türkiye'yi öne sürmesi incelenecektir.

Çalışmada Ortadoğu'nun jeopolitiği çerçevesinde Suriye'nin Dış Politikası ve güvenlik algılamaları, AKP'nin dış politika anlayışı, stratejik ortaklıktan model ortaklığa tarihi süreç içinde Türkiye – ABD ilişkileri, bugünlerde Ortadoğu'da ve Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında ABD ve Türkiye'nin takındığı tavırlar ve bu doğrultuda Türkiye-Suriye ilişkilerine etkileri hakkında kısa bir değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, ABD, Ortadoğu, Türkiye-ABD-Suriye İlişkileri, Stratejik Derinlik, Türk Dış Politikası, Model Ortaklık.

Name Of Thesis : The effect of USA to Relations between Turkey and Syria (2002-2012)

Author : Umut DALKIRMAZ

ABSTRACT

From its inception in a problematic way of navigating the Turkey-Syria relations, especially Bashar al-Assad came to power in 2000 and then as never before in history has entered a period of good and positive. Since 2001, rapidly evolving and improving bilateral relations, 17 December 2010 in the North African country, which started in Tunisia and all the Arab countries surrounding the post-Arab Spring in Syria began in internal turmoil and the subsequent process to the breaking point has come.

Ties this development and after the decline in the September 11 events, along with a "new world order" concept, in fact the U.S.'s sole and absolute power as the activities to be carried out a kind of a transitional period, the fact that it has led. S.Huntington's "Clash of Civilizations" thesis out with the U.S., Rimland countries in the region by creating regional sectarian conflict by removing the civil war of resistance against the occupation forces to break the global aims. In this study a new understanding of foreign policy in Afghanistan and Iraq and the Middle East, but the language in shaping employees burning the U.S., suggesting ally Turkey on Syria intervention will be examined.

In the study of the Middle East geopolitics in the framework of Syria's foreign policy and security perceptions of the AKP's foreign policy, the strategic partnership model partnership in historical process in Turkey - U.S. relations, today in the Middle East and Syria developments across the United States and Turkey in this respect the attitude and their impact on Turkey-Syria relations will be provided with a brief assessment.

Key Words: Syria, U.S.A, The Middle East, Turkey-USA-Syria Relations, Strategic Depth, Turkish Foreign Policy, Model Partnership.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişim seyrini incelemek; uzun bir dönem boyunca farklı bloklara yakın iki komşu ülkenin geliştirdikleri dış politika ve güvenlik politikalarını anlamlandırmak ve ilişkilerdeki değişikliklerin sebeplerini incelemektir.

Bu çalışmada sadece Türkiye-Suriye ilişkilerinin ortaya konması ve Türkiye'nin yeni dış politika vizyonu ile Ortadoğu'da başat güç olma isteği değil, ABD'nin 11 Eylül sonrasında değişen dış politika anlayışı ve bu anlayışın Türkiye Suriye ilişkilerine etkileri incelenecektir.

Bu konunun incelenmesinin Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemi, AKP'nin iktidar olmasıyla Türk Dış Politikasında yaşanan değişimin, oluşturulan yeni stratejinin, Suriye örneği bağlamında, neorealist bakış açısı ve karar verme yaklaşımıyla birlikte incelenmesidir. Burada amaç, devlet, uluslararası sistem ve karar verici faktörlerinin birlikte değerlendirilerek sağlıklı sonuç alabilmektir. Bu konuda şimdiye kadar sınırlı sayıda çalışma yapıldığından, bu çalışmada bu konudaki mevcut boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

Ayrıca ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen dış politika anlayışı ve Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında bölgeyi şekillendirme hedefinin Türkiye Suriye ilişkilerini nasıl etkilediği ve biçimlendirdiğinin incelenmesi hususu, bölgenin geleceğini belirleyecek olmasından dolayı önem taşımaktadır.

Bu eseri hazırlarken her türlü desteği sağlayan ve o sonsuz hoşgörüsünü esirgemeyen çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Sibel TURAN'a, tez sürecinde fikirleriyle bana yol gösteren Yrd. Doç. Dr. Sibel KAVUNCU'ya ve Dr. Emre AYKOÇ'a; sonsuz sabır ve anlayışı ile bana olan güven ve inancı için sevgilim, eşim, arkadaşım, yoldaşım Armağan, canım kızım İlgi ve küçüğüm Sarp'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**

ABSTRACT ..... **II**

ÖNSÖZ ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

TABLOLAR, ŞEKİLLER, HARİTALAR ..... **VIII**

KISALTMALAR ..... **IX**

GİRİŞ **1**

ANALİTİK ÇERÇEVE **3**

LİTERATÜR ÇALIŞMASI **10**

ÇALIŞMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ **14**

I.BÖLÜM
ORTADOĞU

1. ORTADOĞU'NUN COĞRAFİ KONUMU **23**

1.1. Tanımı 23

1.2. Sınırları ve Kapsamı 27

1.3. Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi 30

1.4. Türkiye'nin Bölgedeki Konumu ve Önemi 39

1.5. Suriye'nin Bölgedeki Konumu ve Önemi 46

2. TÜRKİYE – SURİYE ARASI TARİHSEL SORUNLAR **49**

2.1. Hatay Meselesi 50

2.1.1. Tarihi Gelişimi 51

2.1.2. Suriye'nin Bakış Açısı 55

2.1.3. Türkiye'nin Bakış Açısı 55

2.2. 1957 Krizi 56

2.3. Sınırı Aşan Sular 60
2.3.1. Su Sorununun Kaynağı 62
2.3.2. Türkiye'nin Bakış Açısı 65
2.3.3. Suriye'nin Bakış Açısı 67
2.4. Terörü Destekleme 70
2.4.1. ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu) 71
2.4.2. PKK (Partiya Karkeren Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi) 72
2.4.2.1. PKK – Suriye Bağlantısı 74
2.4.2.2. PKK – PYD (Partiya Yekitiya Demokrat-
Demokratik Birlik Partisi) 77
2.5. 1998 Krizi ve Adana Mutabakatı 80
2.5.1. Krizin Gelişimi 80
2.5.2. Adana Mutabakatı 82
2.6. Türkiye – Suriye – İsrail Üçgeni 84

II.BÖLÜM
TÜRKİYE - SURİYE İLİŞKİLERİ

1. SURİYE DIŞ POLİTİKASI 88
1.1. Suriye Dış Politikasının Ana Hatları 88
1.1.1. Hafız Esad Dönemi 91
1.1.2. Beşar Esad Dönemi 94
1.2. Ortadoğu İlişkileri, Güvenlik Kaygıları ve Türkiye'ye Bakışı 98
1.2.1. Suriye-Irak İlişkileri 98
1.2.2. Suriye-İsrail İlişkileri 100
1.2.3. Suriye-Lübnan İlişkileri 101
1.2.4. Suriye-İran İlişkileri 103
1.2.5. Suriye-Rusya İlişkileri 104

1.2.6. Güvenlik Kaygıları ve Türkiye'ye Bakışı 105

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 109

2.1. Türk Dış Politikası'nın İlk Yılları 110

2.2. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası 112

2.2.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası 112

2.2.2. 1960-1980 Dönemi Türk Dış Politikası 115

2.2.3. ANAP Dönemi Türk Dış Politikası 118

2.2.4. Ortadoğu ile İlişkiler 120

2.3. Soğuk Savaştan Sonra Türk Dış Politikası 122

2.3.1. Dönemin Türk Dış Politika Esasları 123

2.3.2. Ortadoğu ile İlişkiler 126

2.4. AKP Dönemi Türk Dış Politikası 130

2.4.1. Türk Dış Politikasında Değişim 131

2.4.2. Davutoğlu ve Stratejik Derinlik 141

2.4.3. Ortadoğu Yaklaşımı 150

2.4.4. Suriye İlişkileri 156

III. BÖLÜM
ABD DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

1. ABD DIŞ POLİTİKASI 170

1.1. Teori ve Doktrinler Etkisinde ABD Dış Politikası 170

1.2. 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası 182

1.2.1. George W. Bush Dönemi 183

1.2.2. Barack Obama Dönemi 191

2. ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI 198

2.1. ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Zemini 198

2.2. Büyük Ortadoğu Projesi 202

2.3. ABD – Suriye İlişkileri 205

3. TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ 213

3.1. Soğuk Savaştan Irak Krizine Türkiye - ABD İlişkileri 214

3.1.1. Stratejik İttifakın Kuruluşu ve Yakınlık Dönemi 214

3.1.2. Uzaklaşma Dönemi 217

3.1.3. Yeniden Yakınlaşma Dönemi 219

3.2. Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa 221

SONUÇ YERİNE - ABD'NİN TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ 225

KAYNAKLAR 233

TABLOLAR

Tablo – 1: Fırat Nehri üzerindeki katkı ve talepler 63

Tablo – 2: Dicle Nehri'ne ülkelerin katkıları 64

Tablo – 3: Su Sorunu Çözümsüzlük Çizelgesi 70

ŞEKİLLER

Şekil – 1: Anket Sorusu (Türkiye'nin Suriye Politikası Doğru Mu?).....165

Şekil – 2: Anket Sorusu (Türkiye Suriyeli Muhaliflere Destek Olmalı Mı?).....165

Şekil – 3: Anket Sorusu (Türk Uçağının Düşürülmesinde Türkiye'nin Tavrı Ne Olmalıydı?) 166

Şekil – 4: Anket Sorusu (Şiddet Olaylarına Karşı Türkiye'nin Tavrı Ne Olmalı?) ..167

Şekil – 5: Anket Sorusu (Suriye'ye Müdahalede Türkiye'nin Rolü Ne Olmalı?) 167

Şekil – 6: Anket Sorusu (Suriye'ye deki Çatışma Ortamı Hangi Ülkeye Yarar?)....168

HARİTALAR

Harita – 1: Ortadoğu 31

Harita – 2: Suriye.....89

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu

AGİK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

APEC : Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği

ASALA : Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu

BİLGESAM: Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

BM : Birleşmiş Milletler

BOP : Büyük Ortadoğu Projesi

CENTCOM: Amerikan Merkez Komutanlığı

CENTO : Ortadoğu'da Bağdat Paktı

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

ECO : Ekonomik İşbirliği Teşkilatı

FKÖ : Filistin Kurtuluş Örgütü

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

GKRY : Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

İKÖ : İslam Konferansı Örgütü

JCAG : Ermeni Soykırımı İntikamı Komandoları

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

MC : Milletler Cemiyeti

MEC : Middle East Command - Ortadoğu Komutanlığı

MEDO : Middle East Defence Organisation - Ortadoğu Savunma Örgütü

MGK : Milli Güvenlik Kurulu

MKÖ : Müslüman Kardeşler Örgütü

NAFTA : Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

ORSAM : Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi

PKK : Partiya Karkeren Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi

PYD : Partiya Yekitiya Demokrat – Demokratik Birlik Partisi

RF : Rusya Federasyonu

SDI : Stratejik Savunma Girişimi

SEATO : Güneydoğu Asya

SEİA : Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SUK : Suriye Ulusal Kürt Meclisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDP : Türk Dış Politikası

TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı

TÜRKSAM : Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi

TÜRKSOY : Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

USAK : Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu

GİRİŞ

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri uzun yıllar sorunlu, sancılı ve soğuk geçmiştir. Özellikle Baas partisinin 1970'te darbe ile iktidara gelmesinden sonra "Büyük Suriye" hayalleri ile Türkiye ile düşmanca tavırlarda bulunan Suriye, uzun yıllar Türkiye ile dostane ilişkiler kuramamıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri geçmişten bu yana Hatay, Su ve Terör olmak üzere üç önemli sorun etrafında gelişim göstermiştir. İki ülkenin yıllarca düşmanlık içinde, çatışma ortamında ve öz güvenlik kaygısıyla devam eden ilişkileri, 1998'de Adana Mutabakatı ile iyileşmeye başlamış, Suriye'nin Türkiye'de meydana gelen 1999 Marmara depremine yardım göndermesi, Beşar Esad'ın 2000 yılında Suriye'de ve Abdullah Gül-Recep Tayyip Erdoğan'ın 2002 yılında Türkiye'de iktidar olmasıyla yakınlaşmaya dönüşmüştür. PKK terör örgütünün Suriye'den çıkarılması ve Irak Savaşı sonrası meydana gelen bölgesel güvenlik kaygıları, iki ülkeyi birlikte projeler üretmeye itmiştir. İki ülke liderlerinin karşılıklı ziyaretler, iki ülke arasında geçmişten gelen ön yargıların aşılmasında önemli rol oynamıştır.[1]

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki asıl değişimin başlangıcı 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesi ve Türk dış politikasında Ortadoğu paradigmasının değişmesiyle olmuştur. AKP, Ortadoğu'ya yönelik politikasının ana esasını 'Komşularla sıfır sorun politikası' olarak belirlemiş ve Suriye ile ilişkilere önem vermiştir. AKP iktidarı ile birlikte, siyasi ve ekonomik alanda Türkiye-Suriye ilişkileri atılım yapmış ve iki ülkenin tarihsel sorunları çözüm için masaya yatırılmıştır. 2004 yılı sonrasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği dönemi başlamış, bununla birlikte dış ticaret hacmi 2 milyar düzeyini aşmıştır. Bir dış politika başarısı olarak öne sürülen bu durum, Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olması ile daha çok konuşulmaya başlanan, Komşularla Sıfır Sorun politikasına bağlanmaktadır.[2] Komşularla sıfır problem ve

[1] Kaan Gaytancıoğlu, "Dünden Bugüne Türkiye –Suriye İlişkileri", *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*, Der. Fahri Türk, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2010, s:17-18

[2] Mustafa Akcan, "Değişen Türkiye-Suriye İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ustalık Döneminde Suriye'ye Bakışı", *http://nuve.biz/ 2012/03/18/ degisen- turkiye- suriye- iliskileri- adalet- ve- kalkinma-partisinin -ustalik-doneminde -suriyeye-bakisi,* (20.11.2012)

merkez ülke olma ilkeleri çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu'da pro-aktif ve ritmik bir diplomasi yürütmesi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.[3]

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki bu yakınlaşma sonrasında Türkiye 2008'de; İsrail - Suriye arası barışın tesisi mülakatlarında arabulucu olmuştur. Ancak 2008 yılında İsrail'in düzenlediği Gazze saldırısı, Türkiye ile ikili ilişkilerinde uzaklaşmaya neden olmuş, ertesi yıl Davos/İsviçre'de yapılan dünya ekonomik forumunda yaşanan gerilimle birlikte ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve 2010 yılında meydana gelen Mavi Marmara baskınıyla ilişkiler tamamen dondurulmuştur. Türkiye-İsrail ilişkilerinin kötüleşmesi, Türkiye-Suriye yakınlaşmasına hız kazandırmıştır. Türkiye-Suriye arasında vizelerin karşılıklı kaldırılmasıyla ilişkiler daha da gelişmiştir. Dönemin Başbakanı Erdoğan, Asi Nehri üzerine planlanan Dostluk Barajının temel atma töreninde iki ülke arası yakınlaşmadan söz etmiş ve ortak tarih ve kültür paydası içinde Türkiye-Suriye ilişkilerindeki tarihi değişimi belirtmiştir. Ortadoğu'da başlayan Arap Baharının etkisiyle Suriye'de iktidara karşı başlayan gösterilere ilişkin Türkiye'nin halklardan yana olan tavrı sonucunda Türkiye-Suriye ilişkilerinde eski günlere dönüş başlamıştır.[4] Bundan sonra pamuk ipliğine bağlı olan ilişkiler, Suriye'nin uluslararası sularda (Suriye'nin tezine göre kendi sularında) Türkiye'ye ait üzerinde silah sistemi olmayan F-4 uçağını düşürmesiyle kopma noktasına ulaşmıştır.

Suriye ile yaşanan sorunların F-4 krizine değin tırmanması, AKP dönemi Türk Dış Politikasının ürettiği söylem ve pratik açısından, Türkiye'nin hikmeti kendinden menkul caydırıcılığının da sonunu işaretlemektedir. Bölgesel güç olma iddialarına her daim eşlik eden caydırıcı güç olma miti, F-4 kriziyle birlikte farklı bir safhaya girerek erimeye başlamıştır. Caydırıcılık, diğer devleti aleyhinize olan tutumlardan alıkoyabilmektir. Bu tutumlar hayata geçirildiği an itibariyle caydırıcılıktan bahsetmek imkânsızlaşmaktadır. Artık dokunulabilen bir varlık haline dönüşülmüştür. Caydırıcılık ise dokunulmazlığı sembolize etmektedir. Türkiye, bütün bu bağlamlar göz önünde bulundurulduğunda bölgesel güç olma iddialarını hayata

---

[3] Bekir Aksu, *Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim*, (Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul, 2011, s:4.

[4] Nuri Salık, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2011, Cilt:3, Sayı:35, s:24-25.

geçirmekte zorlanmaktadır. Ayrıca Çuval Krizi (2003) ve Mavi Marmara Katliamı (2010) bağlamlarıyla düşünüldüğünde F-4 Krizi, Türkiye'nin bölgesel ciddiyetini de zedelemektedir.[5]

Bu çalışmada, AKP döneminde Türk dış politikasında yaşanan değişim ve bu bağlamda Türkiye–Suriye ilişkileri incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın konusu, AKP döneminde Türkiye-Suriye ilişkilerini ve ABD'nin bu ilişkilere etkisini çalışmanın analitik yapısı bölümünde ortaya konan soru ve hipotez doğrultusunda çözümlemektir.

Çalışmanın konusunun seçilmiş olmasının temel nedeni, Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi ve AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle bu şekillendirmede Türkiye'nin söz sahibi olması için Suriye ile yakın ilişkiler kurmasının incelenmesi gerekliliğidir.

ANALİTİK ÇERÇEVE

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge krizlerin süreklilik arz ettiği, birçok çatışma alanını bünyesinde barındıran ve kırılgan yapısı nedeniyle uzun bir süre boyunca pek çok çalışmaya konu olmuştur. Türkiye'nin risk ve tehdit algılamasının günümüzde Ortadoğu sınırlarında olduğu göz önünde bulundurulursa, söz konusu bölgenin dikkatle takip edilmesi önemli bir husustur.

Çalışmanın konusu kapsamında ele alınacak olan Türkiye-Suriye ilişkileri, Ortadoğu coğrafyasının çatışma üreten yapısı ve her iki devletin karşılıklı olarak birbirinden bir dönem tehdit algılamış olması, AKP iktidarıyla birlikte ikili ilişkilerin gelişmesi ve Arap Baharı ile birlikte Suriye'de başlayan halk hareketinin yol açtığı iki ülke arası gerginlik dolayısıyla dikkatle incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, işte bu sürekli kriz bölgesi ile Türkiye arasında

[5] Ceyhun Çiçekçi, "Dış Politika Nereye Gidiyor?", *http://www.tuicakademi.org/index.php /kategoriler/ turk-dis-politikasi/3417-dis-politika-nereye-gidiyor,* (01.01.2013)

bir geçiş noktası olan Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkilerini; AKP'nin iktidar olmasıyla değişen dış politika anlayışı ve 11 Eylül sonrası değişen ABD dış politikasının ilişkilere etkilerinin analiz edilmesiyle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştirmek için öncelikle Ortadoğu'nun jeopolitik önemi ve Suriye'nin buradaki konumu, 2002 yılında AKP'nin iktidara gelmesiyle değişen Türk dış politika anlayışı ile 11 Eylül sonrası değişen ABD dış politikasının incelenmesi gereklidir. Burada Türkiye'nin yeni dış politika anlayışının Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerçekleştirdiği değişim ile ABD'nin bundaki etkisi araştırılmak istenmektedir. Bu maksatla şu sorular irdelenecektir: Ortadoğu'nun Türkiye için önemi nedir? Suriye'nin Ortadoğu'da yeri neresidir? AKP'nin dış politika anlayışı, Türkiye-Suriye arasında tarihi sorunları çözebilmiş mi, yoksa sadece üzerini mi örtmüştür? Esad rejimi ve Suriye'deki iç kargaşa Türkiye'yi ne ölçüde etkilemektedir? ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen dış politikasında Ortadoğu'nun yeri neresidir? ABD'nin Ortadoğu politikasının Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi nedir? Bu soruların incelenmesiyle amaçlanan, AKP'nin dış politika anlayışının Türkiye-Suriye ilişkilerinde ve Ortadoğu'da söz sahibi olma konusunda ne derece etkili olduğu ve ABD'nin bu politikaların belirlenmesinde yer alıp almadığı konusunda fikir vermektir.

Bu çalışmanın temel amacı yukarıda bahsedilen sorular bağlamında Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişim seyrini incelemek; uzun bir dönem boyunca farklı blokları temsil eden iki komşu ülkenin geliştirdikleri dış politika ve güvenlik politikalarını anlamlandırmak ve ilişkilerdeki değişikliklerin sebeplerini incelemektir.

Bu çalışmada sadece Türkiye-Suriye ilişkilerinin ortaya konması değil Türkiye'nin Ortadoğu'da başat güç olma isteği de incelenecektir. Türkiye-Suriye ilişkileri Ortadoğu'nun denge politikası açısından önemlidir. Türkiye, Suriye ile İsrail arasında denge sağladığı sürece bölgede başat güç olabilecektir. Türkiye'nin Suriye ile kuracağı iyi ilişkiler, yine bölgede diğer bir güç olan İran'ı da dengeleyebilecektir.

Türkiye ve Suriye Ortadoğu için vazgeçilmez iki ülkedir. Kissenger'in *"Mısırsız savaş Suriyesiz barış olmaz"* ifadesi gerçeği çok güzel yansıtmaktadır. Ortadoğu'da büyük devletlerin politikalarında Türkiye ve Suriye sonuç değiştiren önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu iki ülke arası iyi ve güçlü ilişkilerin

sağlanması ve korunması Ortadoğu'da istikrarın yolunu açabilir. Ancak bu iki ülkenin, özellikle Türkiye'de AKP'nin iktidar olmasıyla yakınlaşan ilişkileri ABD ve İsrail'i rahatsız etmektedir. Türkiye'nin Suriye üzerinden diğer Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurması sonucunda Ortadoğu hakimiyeti oluşturma olasılığı, ABD ve İsrail'in Ortadoğu planlarına engel teşkil edecektir.[6]

Çalışmada, AKP'nin iktidara gelmesiyle değişen Türk Dış Politika anlayışının Türkiye – Suriye ilişkilerini ne yönde etkilediği sorusu araştırılacaktır. Belirlenen bağımlı ve bağımsız değişkenler ışığında araştırmanın hipotezi şu şekilde belirlenmiştir: *"Türkiye Suriye ile olan ilişkilerinde, jeopolitik dengeleri gözetmeden Suriye'nin iç işlerine müdahaleci ve yeni Osmanlıcı bir politik yaklaşım sergilerse, bu yaklaşımıyla Ortadoğu ülkelerinin tepkisini çekecek, bu ülkelerin Türkiye'ye karşı ortak bir hareket içerisine girmesine neden olacak ve bunun sonucunda Türkiye Ortadoğu'da söz sahibi olma isteğini yerine getiremeyerek bölgede yalnız kalacaktır."* AKP'nin Suriye krizinin çok başlarında, aşırı bir acelecilikle edindiği normatif/revizyonist pozisyon, Esad yönetimi üzerinden bölgesel dengelerin belirlenmesi gerçeğiyle acı bir şekilde yüzleşmeye başlamıştır. Türkiye'nin, Suriye olaylarında edindiği pozisyon sebebiyle başta İran olmak üzere, Irak ve Rusya gibi önemli komşularıyla arası açılmıştır. Komşularla sıfır sorun amaçlanırken, komşularla ekstra sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle Suriye konusunda Türkiye'nin jeopolitik dengeleri gözetmemesi, bölgesel yalnızlığa doğru atılmış bir adım olarak görülmelidir. Suriye'nin İran, Irak ve Rusya açısından taşıdığı jeopolitik anlam, Türkiye'yi bölgesel düzlemde yalnızlığa doğru itmekte ve Batılı güç odakları ile olan münasebetlerine özellikle NATO oluşumuna olan ihtiyacını her zamankinden fazla bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Oysa ki Türkiye, Ortadoğu'da jeopolitik dengeleri gözeterek, sert güç ile yumuşak güç arasında bir yerde, politik araçların özenle seçilmesi kadar askeri araçların da kararlılıkla uygulanabilmesiyle, batının silahlarıyla Ortadoğu'yu şekillendirmeye çalışarak değil komşularıyla dayanışma ve işbirliği oluşturarak komşularını kendisine yaklaştırabilir ve komşularının gözünde yükselen ekonomisi ve istikrarı ile model oluşturabilir. Türkiye, model olma, arabuluculuk ve dengelerin korunması suretiyle Ortadoğu'da başat güç olma isteğini gerçekleştirebilir.

---

[6] Kaan Gaytancıoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler

Bağımlı/bağımsız değişkenler ve hipotez ışığında Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyrini etkileyen faktörler incelenmiştir. Çalışma için belirlenen bağımlı değişken AKP dönemi Türkiye-Suriye İlişkileridir.

Çalışmanın üç adet bağımsız değişkeni bulunmaktadır. Bağımsız değişkenlerin ilki her iki ülkenin birbirleriyle tarihsel sorunlarıdır. İkinci değişken iki ülkenin bir dönem birbiri ile yakınlaşmasının temel nedeni olarak görülen güvenlik anlayışının değişimine yönelik hususları, Türkiye'nin yaklaşık on yıldır yürüttüğü aktif dış politika bağlamında değişen hususları ve son dönemde ilişkileri kopma noktasına getiren Suriye'de yaşanan olayların Türkiye'nin güvenliğine etkilerini içermektedir. Üçüncü değişken ise ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen Ortadoğu politikalarının Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi olarak belirlenmiştir.

Ayrıca değişken olmamakla birlikte bağımlı ve bağımsız değişkenleri etkileyen Ortadoğu coğrafyasında Türkiye ve Suriye'nin jeopolitik konumu da çalışmada göz önüne alınacaktır. Ortadoğu, geçmişten bugüne dünya siyasetine yön vermiş önemli bir bölgedir. Önemli ticaret (İpek-Baharat) yollarının buluştuğu, uygarlıkların karşılaşıp harmanlandığı, maddi ve manevi (Petrol-Din) enerji kaynaklarının bulunduğu bu coğrafya, istikrar ve kaos sarmalında devinerek tarihteki yolculuğunu sürdürmüştür. Dünyanın bu coğrafyası aynı zamanda bir uluslar mozaiğidir. Bu mozaiğin içinde Arap dünyası önemli bir yer işgal ederken, Suriye, nev-i şahsına münhasır bir öneme sahiptir. M.S. 634 yılında Arap egemenliğine altına giren Suriye, bu tarihten sonra İslam dünyasında önemli bir yer edindiği gibi, ulusçuluk çağında ise Arap ulusal hareketinde bir siyasi çekim merkezi haline gelecektir. Bu nedenle Suriye'yi incelemek ve tanımak, Arap Ortadoğu'sunu kavramak açısından ''olmazsa olmaz'' türünde bir kural niteliğindedir.[7] Konunun anlaşılması için öncelikle bölgenin önemi ve koşulları ile Türkiye ve Suriye'nin bu coğrafyadaki konumu incelenmiştir.

Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008, s:xi.

[7] Zişan Özenir, "Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka Suriye", *TASAM, Kafkaslar - Orta Asya - Ortadoğu Çalışma Grubu*, 22.11.2012.

İlk değişken Türkiye-Suriye arasındaki tarihsel sorunlardır. Türkiye-Suriye arasında tarihsel sorunlar; Hatay sorunu, su sorunu, terör sorunu, 1957 krizi, 1998 krizi ve Türkiye-Suriye-İsrail üçgeni başlıklarında incelenmiştir. Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesi önündeki en büyük engellerden biri olan terör örgütüne Suriye tarafından verilen desteğin kalkması ile birlikte başlayan yumuşama süreci karşılıklı diplomatik ziyaretler ve ekonomik alanda yapılan işbirliği anlaşmaları ile işbirliği boyutuna dönüşmüştür.

İkinci değişken Soğuk Savaş sonrasında dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Irak'ın işgaliyle birlikte iki ülkenin güvenlik anlayışının değişimidir. İki ülke arasındaki güvenlik problemlerinin büyük ölçüde çözülmesinin yanı sıra her iki ülkenin birbirleri ile ilgili algılamalarında da değişim meydana gelmiş ve ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin dış politika seçeneklerini çeşitlendirmesi ve bölgesel bir güç olma yönünde önemli adımlar atması bölgeye olan bakışını değiştirmiştir. Benzer biçimde Suriye'nin de Türkiye algısında meydana gelen değişimler, bölgede güçlü bir müttefik edinme gerekliliği ve Batı ile ilişkileri geliştirmek adına Türkiye'yi önemli bir adım olarak görmeye başlaması iki ülkenin birbirleri ile olan ilişkilerini geliştirmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak Arap baharı paralelinde Suriye'de yaşanan olaylar ve bu olaylara Türkiye'nin revizyonist yaklaşımı iki ülke arası ilişkileri germiştir. Devam eden süreçte Suriye'deki iç karışıklıkların başlamasından sonra Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı psikolojik sınır olan 100.000'i aşmıştır. Konuyu etkileyen unsurlar olması nedeniyle de iki ülkenin güvenlik algılamaları ve güvenlik kaygılarına değinmek gerekmiştir.

AKP dönemi Türk dış politikasının temelinde; "*küresel değişimlerin en yoğun şekilde hissedildiği bölgesindeki gelişmeleri olumlu bir mecrada ilerletebilmek amacıyla dinamik ve vizyoner bir dış politika ve bu çerçevede çok boyutlu, sağduyulu, yapıcı, önalıcı, gerçekçi ve sorumlu bir dış siyaset uygulamak yer almaktadır."* [8] Bahsedilen hedef ve ilkeler bağlamında Türkiye'nin aktif ve esnek bir dış politika uygulaması ortaya koyduğu görülmektedir. Bölgesinde etkinliğini artırmaya yönelik girişim ve işbirliklerinde bulunan Türkiye "komşularla sıfır sorun politikası" ile, özellikle Ortadoğu'da öncelikli olarak Suriye ile olan ilişkilerini

[8] "Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi", *http://www.mfa.gov.tr/dispolitika.mfa., (*01.01.2013)

geliştirme yoluna gitmiştir. Dışişleri bakanı Davutoğlu tarafından komşularla daha çok bütünleşme sağlamak için ortaya atılan bu sıfır sorun politikası, Atatürk'ün *"Yurtta Sulh Cihanda Sulh"* söyleminden esinlenmiştir. Sıfır sorun politikası ile Türkiye, sınır komşusu ülkelerle ilişkilerinde tüm sorunları mümkün olduğu kadar azaltmayı hedeflemektedir. Liberal bir bakışla, Türkiye barış yoluyla kazan-kazan yaklaşımı doğrultusunda sorunların çözülmesini beyan etmektedir. Realist bakışla ise Sıfır Sorun Politikası sonuçsuzdur. Çünkü Realizmde devletler arası süreklilik içeren olumlu ilişkiler değil, çıkar çatışması mevcuttur. Uluslararası ilişkilerin doğası gereği zaten devletler arasında sorunsuz ilişkiler bulunmamaktadır. Nitekim bugün yaşanan süreç bunu doğrulamaktadır. F4 kriziyle kopma noktasına gelen ilişkiler sıfır sorun politikasının değişime uğradığını göstermektedir. Bu bağlamda AKP dönemi Türk dış politikası değişkeninin açıklanmasında Türkiye'nin dış politika anlayışında meydana gelen değişim ve nedenleri ile AKP'nin söylemiyle bu söylemi pratiğe geçirme arasında meydana gelen büyük farklılıklar araştırılmıştır.

Üçüncü değişken ise Türkiye-Suriye ilişkilerine ABD'nin etkisidir. ABD'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrasında değişen dış politika anlayışı ve buna paralel olarak ortaya koyduğu Ortadoğu algısı araştırılmıştır.

11 Eylül terör saldırıları sonrasında ortaya çıkan husus; *"yeni dünya düzeni"* olarak ortaya atılan kavramın, esasen ABD'nin dünya üzerinde tek ve mutlak güç olarak istediğini yapacağı ve yaptıracağı gerçeğidir. Terör saldırılarının en önemli sonucu, ABD'nin bu olayları kullanarak ülke güvenliğini, uluslararası güvenlikle birlikte değerlendirerek tüm dünyada terörizme savaş açması, terör ve terörist kavramını kendince yorumlayarak *"Rogue States" (Serseri Devletler)* tanımlamasını yaratmasıdır. S.Hungtington'ın "Medeniyetler Çatışması" teziyle yola çıkan ABD, kenar kuşak ülkelerinde bölgesel mezhepsel çatışmalar yaratarak bölgede iç savaş çıkararak küresel işgal güçlerine yönelik direnişi kırmayı amaçlamaktadır. Çünkü Irak, Lübnan, Filistin, Suriye, Mısır örneklerinde olduğu gibi bölge halkları arasında çıkan çatışma veya kriz, ABD'nin işini kolaylaştırmaktadır. İşte burada yeni dış politika anlayışı ile Ortadoğu'yu şekillendirmeye çalışan ama Afganistan ve Irak'tan dili yanan ABD'nin, Suriye'ye müdahalede müttefiki Türkiye'yi öne sürmesi incelenmiştir.

Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki etkileşim neorealist teori kullanılarak açıklanacaktır. Devletlerin dış politikalarını incelerken kapasite dağılımına ve çok aktörlü denge siyasetine bakmak gerekmektedir. Neorealizm devletlerin izledikleri stratejilerin nedenini açıklamaya çalışmakta, farklı zamanlarda neden belli birkaç stratejinin kullanıldığını incelemektedir. Realist kuramlar arasında Neorealizm, dış politikayla ilgilenmektedir.[9]

Yukarıda anlatılan çerçevede, AKP'nin dış politika stratejisinin yarattığı dönüşüm tartışılacaktır. Bu strateji Türkiye-Suriye arasında tarihi sorunları çözebilmiş mi? Türk Dış Politikası, Suriye Krizinde moral ve kimliksel değerler üzerinde mi, yoksa daha çok ABD etkisinde reel politik çıkarlar üzerinde mi yürütülmektedir? Türkiye Suriye ile ilişkilerini geliştirerek Ortadoğu'da söz sahibi olabilir mi? Bu sorulara verilecek cevaplar sonuç bölümünde yapılacak incelemede ipucu sunacaktır.

Fakat çalışmada Suriye krizinin devam etmesi nedeniyle sınırlı değerlendirme yapılabilecektir. Ayrıca Suriye'nin iç politikası ve sorunları ile farklı kimlik yapıları bu çalışmada değerlendirilmeyecektir.

Bu konunun incelenmesinin Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemi, AKP'nin iktidar olmasıyla Türk Dış Politikasında yaşanan değişimin, oluşturulan yeni stratejinin, Suriye örneği bağlamında başarısının neorealist bakış açısıyla incelenmesidir. Bu konuda şimdiye kadar sınırlı sayıda çalışma yapıldığından, bu çalışmada bu konudaki mevcut boşluk doldurulmaya çalışılacaktır.

Soğuk Savaş ve müteakiben 11 Eylül saldırıları sonrasında tüm dünyada yeni güvenlik anlayışı oluşmaya başlamıştır. Ortadoğu'nun yeniden şekillendirilmesi de bu kapsamda girişilen faaliyetlerden birisidir. Ortadoğu jeopolitik olarak dünyanın en önemli "Heartland" tabir edilen bölgesidir. Bu açıdan Türkiye-Suriye ilişkileri incelenmeden önce, çalışmadan faydalanacakların fikir sahibi olmasını sağlamak maksadıyla, çalışmanın birinci bölümünde Ortadoğu'nun Jeopolitik Önemi ve

[9] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı:47, s:40-41.

sonrasında Türkiye ve Suriye'nin Ortadoğu'daki yeri ve iki ülke arasında tarihsel sorunlar kısaca ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; birinci bölümde ortaya konan Ortadoğu'nun jeopolitiği çerçevesinde Suriye'nin Dış Politikasının ana hatları, Ortadoğu ilişkileri ve iki ülkenin karşılıklı güvenlik algıları incelenerek birbirlerine bakış açıları kavranmaya çalışılacaktır. Soğuk savaş öncesi ve sonrası Türk Dış Politikasının kısa bir özeti verilmeye çalışılacak ve Kasım 2002 seçimlerinden sonra Türkiye'ye damgasını vuran AKP'nin dış politika anlayışı ve bu anlayışın şekillenmesinde stratejik derinlik doktrininin ve Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun etkisi üzerinde durulacak, Türkiye-Suriye ilişkilerindeki gelişim yeni realist bakış ile incelenecektir. Son dönem halen devam ettiğinden çalışmada Aralık 2012'ye kadar olan gelişmeler dikkate alınacaktır.

Üçüncü bölümde, Teori ve Doktrinler Etkisinde ABD Dış Politikası, 11 Eylül sonrası ABD dış politikasında yaşanan değişim, ABD'nin Suriye ile ikili ilişkileri, stratejik ortaklıktan model ortaklığa tarihi süreç içinde Türkiye – ABD ilişkileri ve ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik projeleri incelenecektir.

Sonuç bölümünde, son zamanlarda Ortadoğu'da ve Suriye'de yaşanan gelişmeler, bu gelişmeler karşısında ABD ve Türkiye'nin takındığı tavırlar ve bu doğrultuda Türkiye-Suriye ilişkilerine etkileri hakkında kısa bir değerlendirmede bulunulacaktır.

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Konu ile ilgili literatür çalışması yapıldığında son dönem çalışmaların araştırmanın amacına yönelik bulguları değerlendirdiği görülmektedir. Yapılan inceleme sonucunda konu ile ilgili pek çok çalışma bulunmuştur. *"Küçük Ortadoğu*

Suriye İç Çatışmadan Ortadoğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?"[10] derlemesinde AKP dönemi Suriye'ye yönelik Türk Dış Politikasının temel taşları ve olumlu, olumsuz yönleri tartışılmaktadır. ***"Arap Baharı ve Suriye"***[11] isimli eserde 2002'de AKP'nin iktidar olmasıyla başlayan ve Arap baharı olarak adlandırılan Ortadoğu'da iç isyanların çıkışına kadar olan süreçteki Türk Dış politikası incelenmektedir. *"Kapıdaki Kriz Suriye Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin Öneriler"*[12] raporunda, Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında Türkiye'nin karşılaştığı sorunlar, uluslararası aktörlerin tutumu ve Türkiye'nin yapması gerekenler ortaya konmaktadır. *"Suriye'de Elde Var Sıfır"*[13] isimli eserde Türkiye'nin yeni dış politika anlayışının neden ve nasıl etkisiz kaldığı, Ahmet Davutoğlu'nun ortaya attığı ve *"Komşularla Sıfır Sorun", "Oyun Kurucu Ülke"* söylemleriyle ifade ettiği bu stratejinin Suriye ilişkilerine etkisi ele alınmaktadır. *"Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli"*[14] incelemesinde Ortadoğu çerçevesinde Türkiye'nin yeni dış politikası üzerine gözlemler ile Arap Baharı paralelinde Türkiye Suriye ilişkileri irdelenmektedir. *"Büyük Ortadoğu Projesi / Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler"*[15] ve *"Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi"*[16] isimli eserler Ortadoğu'nun tarihi, jeopolitiği ve Suriye'nin bu jeopolitikte yerinin tespit edilmesinde bu çalışmada faydalanılan ağırlıklı kaynaklardandır. *"Ortadoğu ve Türkiye"*[17] incelemesi kimlik ve dış politika bağlamında Türkiye Suriye ilişkilerini ortaya koymaktadır. *"Türk Dış Politikası (1919-2012)"*[18], *"Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar"*[19], *"Stratejik Derinlik:*

---

[10] Hüseyin Alper Özcan, "AKP Döneminde Suriye'ye Yönelik Türk Dış Politikası", *Küçük Ortadoğu Suriye İç Çatışmadan Ortadoğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?*, Der. Ümit Özdağ, Kripto Basın Yayın, İstanbul, 2012, s:215-262

[11] Elif Tuğçe Kambur, "2002'den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri", *Arap Baharı ve Suriye*, Der. Barış Adıbelli, IQ Yayınları, İstanbul, 2012, s:151-172.

[12] *Kapıdaki Kriz Suriye Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin Öneriler Raporu,* Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara, 2012.

[13] Alptekin Dursunoğlu*, Suriye'de Elde Var Sıfır*, Önsöz Yayıncılık, Ankara, 2012.

[14] Cengiz Aktar, - Nilüfer Göle, - Abdullah Kıran, *Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, Nobel Yayın, İstanbul, 2012.

[15] Kenan Dağcı, – Atilla Sandıklı, *Büyük Ortadoğu Projesi / Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler,* TASAM Yayınları, İstanbul, 2006.

[16] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, MKM Yayınları, İstanbul, 2008.

[17] Bülent Aras, *Ortadoğu ve Türkiye*, Q Matris Yayınları, İstanbul, 2003.

[18] *Türk Dış Politikası 1919-2012,* Der. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, 2.Basım, Ankara, 2012.

[19] Kaan Gaytancıoğlu, Dünden Bugüne…, s:17-43.

Türkiye'nin Uluslararası Konumu"[20] ve *"Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği"*[21] eserleri Türk Dış Politikasının AKP döneminde yaşadığı değişimin ortaya konmasında faydalı olmuştur. *"Türkiye-ABD İlişkileri"*[22] kısa bir zaman önceye kadar kırılma noktasına gelen Türkiye-ABD ilişkilerinin nasıl model ortaklığa dönüştüğünü, ABD ve Türkiye'nin dış politikalarında yaşanan değişimlerden yola çıkarak aktarmaktadır. *"Stratejik Vizyon, Amerika ve Küresel Güç Buhranı"*[23] batı dünyasının gerilemeye başlaması, ABD'nin yeni jeopolitik dengeyi oluşturmak için yeni vizyon oluşturması ve Türk dış politikası üzerine değerlendirme ve çözümlemeleri içermektedir. Bu eserler çalışmanın konusuyla doğrudan ilgili olan ve çalışmanın çerçevesinin oluşturulmasında faydalanılan eserlerdendir.

Yapılan tarama ve araştırmalarda ulaşılan çoğu çalışmada AKP dönemi öncesinde Türkiye Suriye ilişkileri ve Türkiye Suriye arasında tarihi sorunlar (su meselesi, terör, Hatay meselesi gibi) incelenmiştir. *"Fırat - Dicle Meselesi ve Türkiye - Suriye İlişkilerine Etkisi"*[24], *"Ortadoğu Denkleminde Türkiye Suriye İlişkileri"*[25], *"Pax Aqualis / Türkiye, Suriye, İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu"*[26] bu eserlerden bazılarıdır.

Çalışmaya başlarken yapılan literatür incelemesinde, "Türk Dış Politikası", "AKP Dönemi Türk Dış Politikası", "Stratejik Derinlik Doktrini", "Ortadoğu", "Jeopolitik Teoriler", "Türkiye Suriye", "Türkiye-Suriye İlişkileri", "Türkiye ABD İlişkileri", "ABD Dış Politikası", "11 Eylül", "ABD ve Ortadoğu" ve "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşımlar" başlığıyla yapılan taramalar sonucunda bulunan güncel akademik makale ve kitaplar, internet arama motoru aracılığıyla da araştırma kuruluşlarının konu ile ilgili araştırma yazıları birincil kaynak olarak alınmıştır. Ayrıca bu

---

[20] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 40.Basım, İstanbul, 2009.
[21] Ertan Efegil, – Mehmet Seyfettin Erol, *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, İstanbul, 2012.
[22] Füsun Türkmen, , *Türkiye ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
[23] Zbigniew Brzezinski, *Stratejik Vizyon, Amerika ve Küresel Güç Buhranı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
[24] Timuçin Kodaman*, Fırat - Dicle Meselesi ve Türkiye - Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayın, İstanbul, 2007.
[25] Erdem Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye Suriye İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul, 2004.
[26] Yakup Şalvarcı, *Pax Aqualis / Türkiye, Suriye, İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, İstanbul, 2003.

makalelerin kaynakçalarından başka makale ve dergiler de ikincil kaynak olarak kullanılmıştır. Yazılı kaynaklar için ağırlıklı olarak Trakya Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Harp Akademileri Yayınları ve YÖK Ulusal Tez Kataloğu kullanılmıştır.

Araştırma konusu incelenirken; Türkiye-Suriye arası tarihi sorunlar ve ülkelerin bu sorunlara yaklaşımı araştırılmış ve bu yaklaşımların dış politikayı nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Sorunlar hakkında bilgi edinmek için konunun uzmanı olarak kabul gören yazarların çalışmalarından faydalanılmıştır. Ortadoğu ve Jeopolitika konularında Ortadoğu Analiz dergisi başta olmak üzere önde gelen düşünce kuruluşlarının *"Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi-ORSAM, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi-BİLGESAM, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu-USAK, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi-TÜRKSAM"* görüşlerinden faydalanılmış ve son dönem gelişmeler için ülkelerin resmi açıklamaları takip edilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinden alınan veriler, tez çalışmasının kapsadığı dönemde görev yapmış olan dışişleri bakanlarının konu ile ilgili açıklamaları ve Türk dış politikası hakkında yapılan akademik çalışmalardan faydalanılmıştır. Ayrıca Prof.Dr. Ahmet Davutoğlu'nun *"Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu"* adlı, AKP'nin stratejik vizyonunu belirleyen eser incelenmiştir.

Bu çalışmada BİLGESAM[27] tarafından Suriye sorununun ana başlıkları ve bölgeye dönük Türk dış politikası ve bu konudaki temel tartışma alanları tespit edilerek hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Ankette, Türkiye'nin Suriye politikası, Türk uçağının düşürülmesi olayına tepki olarak Türkiye'nin tavrı, Türk uçağının düşürülmesi olayının Türkiye'nin uluslararası imajına etkisi, Suriye'deki olaylara karşı Türkiye'nin davranışı, Suriye'de yapılacak bir askeri müdahalede Türkiye'nin yeri, Suriye'nin ülke içi çatışmalarıdan hangi ülkelerin nemalandığı, Suriye'ye düzenlenecek bir askeri operasyondan hangi ülkelerin faydalanacağı, Esad yönetiminin/rejiminin düşmesinin muhtemel sonuçları vb. 23 soru sorulmuştur. Bu ankete çalışmada yer verilmesinin nedeni, çalışmanın hipotezinin doğrulanmasını

amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle AKP'nin dış politika anlayışının kamuoyundaki tepkileri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca internet haber gazeteleri ve haber sitelerinden elde edilen bilgiler analitik çerçevenin belirlenmesinde önemli bir yer oluşturmuştur.

TEORİK ÇERÇEVE

Bu çalışmada AKP'nin iktidar olmasıyla Türk Dış Politikasında yaşanan değişim, Suriye örneği bağlamında başarısı neorealist bakış açısıyla incelenecektir. Neorealist bakış irdelenmeden önce dış politika analiziyle ilgili diğer yaklaşımlar bir çerçeve oluşturması bağlamında kısaca ele alınacaktır. Sonrasında ise AKP dönemi Türk dış politikasının anlaşılmasını kolaylaştırmak maksadıyla, yeni anlayışın bel kemiğini oluşturan Stratejik Derinlik teorisi aktarılmaya çalışılacaktır. Burada realizm, idealizm ve neorealizm konularına kısaca değinmek gerekmektedir.

Dış politika, bir devletin veya uluslararası ilişkilerde bağımsız aktörün diğer bir devlete, devlet gruplarına, bir bölgeye veya uluslararası sisteme yönelik yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla aldığı kararlar, yaptığı eylemler, oluşturduğu değerler ve beklenen amaçlarından oluşan dış ilişkilerin tümüdür. Dış politika analizi yapılırken farklı ekollerden gelen uzmanların dış politikanın farklı yönlerini vurguladıkları görülmektedir. Realizm ve idealizm gibi uluslararası politika kuramları, dış politikanın siyasi söyleminin arkasındaki varsayımların açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Realizmin temsilcisi Morgenthau'ya göre dış politika ulusal çıkara dayanmalıdır. Bu yaklaşıma göre, bağımsız devletler arasında güç mücadelesinin yaşandığı bir dünyada devletlerin dış politikalarının ana amacı ulusların varlığını sürdürmesidir.[28] Ancak dış politikayı yalnız realizmle anlamak mümkün değildir.

---

[27] *Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış*, BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi), Rapor No:50, Ankara, 2012.

[28] Nilüfer Karacasulu, "Dış Politika Nedir?", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, Der. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım. s:14.

Dış politika analizi ile ilgili üç farklı çalışma vardır. Her üç çalışma da dış politikanın oluşmasında devletlerin yanı sıra bireylerin de rolü olduğunu söylemektedir. Synder ve arkadaşlarının çalışmaları, ulus devletin yanı sıra ulus devlet düzeyinin altındaki bireylerin incelenmesi üzerinedir. Rosenau'nun çalışması aktör merkezli yaklaşımın sistematik olarak geliştirilmesi, üç farklı düzeydeki (bireysel, ulusal, uluslararası) analizin entegre edilmesini kapsamaktadır. Sprout ve Sprout ise, devlet içindeki güç kapasitelerinin incelenmesi önerisinde bulunmuştur. Bu bağlamda, dış politika kararlarını etkileyen uluslararası, ulusal ve bireysel faktörler vardır. [29]

Dış politikada en çok bilinen kuram iç politikanın etkisi üzerinde duran karar verme yaklaşımıdır. 1954 yılında Synder, Bruck ve Spain dış politikada karar verme yaklaşımını kullanmışlardır. Bir ülkenin dış politikasının realistlerin ulusal çıkar dayandırmasıyla değil, karar verirken yetkilileri etkileyen faktörlerin incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Karar verme kuramında ana aktör devlet değil karar vericilerdir. 1970'lere kadar karar verme analizinde örnek olay çalışması üzerinde durulmuştur. Kararların küçük gruplar tarafından verilmesinin neticeleri araştırılmıştır. Yine örgütlenme süreci, bürokrasi, inançlar, tutumlar, değerler, deneyler, hisler, hatıralar, kültür, tarih, coğrafya, ekonomi, politik kuramlar, ideoloji gibi kavramların karar verme sürecine etkileri değerlendirilmiştir. [30]

Dış politikada neorealizmin de orta ölçekli kuram geliştirilmesine katkısı vardır. Realistler özellikle coğrafi konumun önemine yer vermişlerdir. Neorealistler ise ulusal ve uluslararası politikalar arasında bir köprü oluşturmaya çalışmıştır. Neorealizm literatürü, uluslararası sistemler ile aktör düzeyindeki değişkenleri bir araya getirip, dış politikanın her iki düzeyinde birbirleriyle karmaşık etkileşimi ile ortaya çıktığını göstermeye çalışmıştır. Bu alanda Rosenau'nun katkıları çoktur. Devletlerin davranışlarının açıklanmasında bilimsel çalışmaların yokluğunu vurgulayıp, dış politika analizinde doğruluğu test edebilen hipotezlerin kurulmasına olanak sağlamıştır. [31]

---

[29] Nilüfer Karacasulu, a.g.e., s:15.
[30] Nilüfer Karacasulu, a.g.e., s:15-16.
[31] Nilüfer Karacasulu, a.g.e., s:17.

Neorealizm, devletlerin dış politikasını uluslararası sistemin yapısının ve özelliklerinin belirlediğini, iç ve dış siyaset ayrımı yapılması gerektiğini, devletlerin iç yapılanmalarına bakılmaması gerektiğini belirtmektedir. Bu akımın en önemli temsilcisi Waltz'a göre, uluslararası ilişkiler açıklamaları dış politika açıklaması olmadığı gibi, dış politika açıklamaları da uluslararası politika açıklamaları değildir. Çünkü dış politikada karar verme modeli devletin rasyonel bütünsel aktör olarak kavramsallaştırılmasına olanak vermez, iç politik sürecin dikkate alınmasını gerektirir. Singer de uluslararası politikanın ve dış politikanın farklı çalışma alanları olduğunu belirtmiştir. Neorealizm yaklaşımında uluslararası sistem düzeyindeki analiz ile farklı ulusal aktörlerin dış politika uygulama kurallarında bir benzerlik ve bütünlük olduğu varsayılmaktadır. Uluslararası sistem düzeyinde bakanlar, bütün devlet adamlarının güç ile tanımlanan çıkar ile düşündüklerini ve hareket ettiklerini varsayar. Devlet düzeyinden bakanlar ise, dış politikada daha detaylı ve derin analize yer verip sistematik analizin getirdiği kısıtlamalardan kurtulurlar. [32]

Suriye Kriziyle ilgili dış politika çalışmaları farklı teorilerle incelenebilmektedir. Bu çalışmada neorealizm temelli bir yaklaşım kullanılmıştır. Dış politika konusunda yapılan beyanatlar, karar-vericilerin olayları nasıl algıladığını, olaylarla ilgili niyetlerini ve durumu/krizi ne yönde değerlendirdiklerini yansıtmaktadır. Genelde ülkelerin dış politika kararlarının politik sistem ve karar verici düzeyinde alındığı görülmektedir. Neorealizm ve karar verme yaklaşımının birlikte kullanıldığı değerlendirmelerde sistem ve karar-vericilerin etkileri beraber düşünülmektedir. [33]

Irak işgalinin sona erdirileceğinin öğrenilmesiyle beraber, bölgedeki güç dengesinin değişeceği anlaşılmıştır. Bölgede çıkarı olan ülkelerde dış politika karar vericileri politik hareket tarzları konusunda kararsız kalmıştır. Irak işgalinin sona ermesiyle birlikte bu kararsızlık maddi hale gelmiştir. Dolayısıyla yukarıda bahsedildiği gibi sadece bir analiz seviyesini seçmek eksik değerlendirmeye neden olacaktır. [34]

---

[32] Nilüfer Karacasulu, a.g.e., s:17-18.
[33] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı:47, s:40.
[34] Barış Çağlar, a.g.e., s:40.

Tek yaklaşım ile değerlendirme yapmak bölgede sadece bir başat devlet olması durumunda geçerli olabilirdi. Örneğin Ortadoğu'da hegemon bir devletin dış politikasının açıklanmasında kullanılması yeterli kabul edilebilirdi. Ancak Irak işgali sonlandığında bölgede hegemon kalmamış; üs ve uçak-gemileri dışında ABD'nin Irak'tan kara birliği çekilmiştir. [35]

Irak işgalinin sona ermesiyle Ortadoğu'da güç dengesi çok kutupluluğa doğru gidişi müsait hale getirmiştir. Ortadoğu'daki devletlerin birinin dış politikası incelenerek bölgenin geneline dönük yorum yapmak zordur. Barış Çağlar'ın ifadesiyle: *"Hegemonik dönemde sistem ve devlet seviyeleri örtüşmeye başlar. Tek seviyeymiş gibi inceleme yapmak, tartışmalı da olsa, ciddi sorunlara yol açmayabilir diye düşünülebilir. Çünkü son tahlilde kutup oluşumu ve güç dengelemeleri yok denecek kadar cılızdır. Hegemon devlet hem sistemi hem de dış politikaları şekillendirecek kadar güçlü ve hâkimdir. Ancak günümüzde birden fazla devletin dış politikalarını göz önünde bulundurmak gerektiği gibi hem sistemik değişken olan kapasite dağılımına hem de çok aktörlü denge siyasetine bakmak zorunludur."*[36]

Barış Çağlar makalesine şu şekilde devam etmektedir;

"Devlet ve sistem analiz seviyelerinin beraberliği ve bunun biçimi klasik realizm ile neo-realizmin diyalogundan doğmaktadır. Neorealizm bu tür bir diyalogu hedefler ve iç ve dış politikaların iç içe geçtiği durumlara seslenen yapısıyla daha fazla ilgiyi hakkeden bir dış politika kuramıdır. Neorealizm devletlerin sistem içinde hareket ettiklerini kabul etmekle beraber izledikleri stratejileri neden izlediklerini de açıklamayı hedefler. Ek olarak aynı devletin farklı zaman dilimlerinde neden belli bazı stratejilere başvurduğuyla da ilgilenir. Neorealizm, realist kuram ailesinin dış politikayla ilgilenen elemanıdır. Bu kuram, Kenneth Waltz ve Robert Gilpin'in yapısalcı realizm yorumu ile Hans Morgenthau, E.H. Carr ve Arnold Wolfers'ın klasik realizm anlayışını kaynaştırmaktadır. Bu kaynaştırmaya değişik örnekler Daniel Markey, Jeffrey Taliaferro, William Wohlforth ve Randall Schweller tarafından verilmiştir."[37]

---

[35] Barış Çağlar, a.g.e., s:41.
[36] Barış Çağlar, a.g.e., s:41.
[37] Barış Çağlar, a.g.e., s:42.

Neorealizm sistemi oluşturan değişkenlerin etkilerini önemser ve bu etkilerin dış politikaya ne derecede etkide bulunduğunu, çevreye nasıl yansıdığı ve nasıl algılandığını da incelemektedir. Burada sistemin yanında karar vericilerin uluslararası güç dengesini nasıl algıladıklarının da önemi büyüktür. Çünkü dış politika kararlarını veren bu karar vericilerdir.

Neorealizm, devlet kurumlarındaki karar vericilerin birbirleriyle olan etkileşimine bakar. 'Algı/Perception' önemlidir. Tehdit değerlendirmelerinin ve durum tanımlamalarının nasıl yapıldığını anlamak, örneğin güç boşluğunun liderlerce nasıl anlamlandırıldığını öğrenmek için algıyı kullanmak gerekir. Realizm gelişmeleri güç unsurlarının kullanımı ve dengesi açısından incelemekte, bununla birlikte Neorealizm iç ve dış politikanın etkileşimi ve bağımlılığından söz etmektedir. Dolayısıyla söylemlerden yola çıkarak tespitlerde bulunur, eleştirel veya politika önerici değil sadece gözlemleyici perspektifle devlet içine bakmak esastır.[38]

Türkiye–Suriye ilişkilerinin gelişimine, karşılıklı münasebetlerin giderek artmasına ve hızla değişimine bakıldığında, dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun varlığı dikkati çekmektedir. *"Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu"* kitabında Davutoğlu, uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin izleyeceği yöntemler ile takip etmesi gereken dış politikaları ortaya koymuş, her ülke ve bölgeyle olduğu gibi, Türkiye–Suriye ilişkileri konusunda da bir kuram ve kurumsal bir strateji oluşturmuştur. Danışmanlık ve Bakanlıkta bulunduğu süre zarfında da Türkiye'nin izlediği dış politikanın arkasında bu teorik kurumsal strateji olmuştur. Davutoğlu; *"Ülkelerin stratejik derinliğinin jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik unsurların birleştiği noktada ortaya çıktığını ifade etmektedir. Türkiye'nin tarihi, coğrafyası, nüfus durumu ve kültür yapısı gibi sabit milli güç unsurlarını gerçek anlamda faaliyete geçirebilecek altyapısının bulunduğunu, ancak stratejik avantaj olan bu durumun aynı zamanda ciddi riskler de taşıdığını söylemektedir."*[39]

Davutoğlu, oluşturduğu stratejinin merkezine Türkiye'yi yerleştirmiş, Türkiye'nin coğrafyasına göre *"yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta*" havzalarını

[38] Barış Çağlar, a.g.e., s:42.
[39] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:115

belirlemiştir. Yakın kara havzasını, Balkanlar, Ortadoğu, Kafkaslar; Yakın deniz havzasını, Marmara ve Boğazlar, Ege, Doğu Akdeniz, Karadeniz, Hazar, Kızıldeniz, Basra, denizleri ve su yolları; Yakın kıta havzasını ise, Avrupa-Kuzey Afrika-Batı ve Orta Asya olarak belirlemiştir. Belirlediği bu havzaların dünya ana kıtasının merkezini ve insanlık tarihini şekillendiren alanlar olduğunu ifade etmektedir. Davutoğlu Türk dış politikasının tek coğrafi etkene dayalı strateji ile değerlendirilemeyeceği, her bir havza ile ilgili ayrı stratejiler olması gerektiğini vurgulamaktadır. Havzaların kendi içinde çok yönlü tahlil edilmesi ve diğer havzalarla etkileşimi de çok eksenlilik kapsamında değerlendirilmelidir.[40]

Davutoğlu; *"Dünyanın merkezinde bulunan ya da havzaların kesişiminde yer alan, çok kültürlülük öğeleri taşıyan ulusların diğer ülkelere tepki göstermek için içe dönük politika izlemeleri mümkün değildir, mümkün olsa bile çözümcül değildir. İçe dönük politikaları seçenler dışarıdan veya içerden parçalanmaya neden olan bunalımlar yaşarlar. Türkiye böyle bir durumda dış dünyaya açılarak sahip olduğu özgüvenle milli güç unsurlarını etkin kullanmalıdır…"* [41] demektedir.

Dünya üzerinde bugüne kadar bazı toplumlar kuşatıcı, bazıları da ticaret yollarına geçiş veren konumdadır. Toplumlar, ticaret yollarını üzerinde bulunduran geçiş güzergahlarında bulunan diğer toplumlar ile kaynaşma içinde olup jeopolitik anlamda kültürel ve stratejik paylaşım içinde olurlar. Türkiye, çevre ülkeler arasında ekonomik, politik ve kültürel yapılanmada köprü görevi üstlenmektedir. Bu görevi icra ederken Türkiye'nin küresel alanda tüm bölge, kıta ve ülkelerle sağlam temelli ilişkiler yürütmelidir. Davutoğlu'na göre; *"Asya'ya ayaklarını sağlam basamayan bir Türkiye'nin gözlerini ve ufkunu Avrupa'ya dikebilmesi de güçtür."* [42]

Davutoğlu, Dünyanın medeniyet çatışmasına girdiği yeniden doğrular oluşturma çabasında bulunduğu ve tarihi birikimi yeniden değerlendirmeye başladığı bu dönemde farklı medeniyetleri bir arada bulunduran Türkiye'nin yeni bir medeniyet açılımında öncü olacağını ifade etmektedir. Küreselleşme atağı medeniyet çatışmasını değil, yeni bir medeniyetler ittifakını doğuracaktır. Türkiye bu

[40] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:118.
[41] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:398.
[42] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:400-401.

küreselleşme atağıyla jeoekonomik, jeopolitik ve jeokültürel birleşmeyi sağlayan ittifakın merkezi ülkesi olacaktır. [43]

Davutoğlu, Türkiye ile Suriye arası ilişkilerin, oluşturulan Doğu Akdeniz politikası ve dengedeki Ortadoğu ilişkileri açısından önemli olduğunu ifade etmektedir. Suriye'ye yönelik izlenecek bir politikanın, ikili ilişkiler yanında bölgesel dengenin de gözetilmesi gerekmektedir. Çünkü yeni dönemde kalıcı ittifaktan ziyade dinamik/ proaktif denge ilişkileri ön planda tutulacak, uluslararası ilişkiler aktörleri ulusal çıkarlarını gözeten, olaylara göre değişen ve çok yönlü bir politika izleyecektir.[44]

Davutoğlu'na göre Türkiye, bir deniz stratejisinin parçası olarak denge sağlayan geniş kapsamlı bir Doğu Akdeniz politikası üretmelidir. Türkiye bu nedenle, elini zora sokacak karşı denge gruplarının oluşmasına neden olacak ittifaklardan kaçınmalı, proaktif, tüm uluslararası ilişkiler aktörleri ile ilişkide, bölgesel politikalar geliştirilmeye çalışılmalıdır. Türkiye–Suriye ilişkilerinde Soğuk Savaş sonrasında bir gelişme yaşansa da, ilişkiler zaman ilerledikçe işlevsiz ve inisiyatifsiz kalmıştır. İki ülke bu zaman zarfında stratejik ve coğrafi yakınlığa rağmen, ne çatışmış ne de dostça bir ilişkiler geliştirmiştir. Türkiye Suriye arası bu durumdan faydalanmak isteyen büyük güçler iki tarafı zayıf ve işlevsiz müttefik olarak tutmak istemektedir. [45]

Suriye ile Türkiye ilişkilerinin ekonomik alanda geliştirilmesinin Türkiye'nin güney bölgelerinde daha etkili olacağını söyleyen Davutoğlu, geçmişten bu yana gergin devam eden siyasi ilişkilerin çözümünün, ortak çıkar noktalarının belirlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin, Suriye ve Irak konusunda belirlediği politikaları, Mısır ve İran politikalarıyla da doğrudan bağlantılı olmalıdır. Türkiye'nin İran ve Irak ile ilişkileri Basra – Mezopotamya hattını, Suriye ve Mısır ile ilişkileri ise Doğu Akdeniz hattını dengeleyecektir. Bu üçlü ilişkilerde Türkiye ise, ulusal çıkarları doğrultusunda alacağı tedbirler ile dışlanmamalı ve sonucunda yalnızlaşan taraf olmamalıdır.[46]

---

[43] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:402.
[44] Yusuf Sayın, a.g.m.
[45] Yusuf Sayın, a.g.m.
[46] Ahmet Davutoğlu, a.g.e., s:404-405.

Davutoğlu, Türkiye–Suriye ilişkilerinin sadece iki ülkeyle ilgili olduğunu, diğer bir ülkeye karşı veya alternatif olarak düşünülmemesini, Suriye–Türkiye ilişkilerinde ortak kader, tarih ve gelecek noktasına değinmekte ve mümkün olduğunca birlikte hareket etmek gerektiğini söylemektedir. Türkiye'nin ekonomi ve politika konularında Suriye'ye katkıda bulunması Suriye'de Batı'nın yaptırımları karşısında yeniden bölgesel bir ekonomi oluşturma çabası olarak yorumlanmaktadır.[47]

Yukarıda açıklandığı gibi özgürlük ve güvenlik arasında bir dengenin kurulması, komşularla sıfır sorun ve yüksek düzeyde işbirliği, çok taraflı, çok boyutlu, proaktif ve vizyon odaklı dış politika prensipleri AKP'nin dış politika anlayışının temelini oluşturan unsurlardır. Özgürlük ve güvenlik dengesi prensibine göre, hem iç hem de dış politikada amaç, güvenliği riske atmadan özgürlükleri ve demokratikleşmeyi sağlamak, özgürlükleri riske atmadan güvenliği sağlamaktır. 11 Eylül sonrasında ABD ve hemen hemen bütün dünyada özgürlükler aleyhine, özgürlüklerden taviz vererek bir güvenlik söylemi gelişmiştir. Komşularla sıfır sorun ve yüksek düzeyde işbirliği; Türkiye'nin bölgesel güç konumunu koruyacak ve geliştirecek biçimde komşu ülkelerle ilişkilerin düzenlenmesini zorunlu görür. Türkiye komşu ülkelerce hedef alınma psikolojisinden kurtularak komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmelidir. Çok taraflı ve çok boyutlu dış politika; Türkiye'nin 1965'ten beri izlediği, ama Soğuk Savaş sonrası Küreselleşme sürecinde daha meşru bir zemin ve ivme kazanan yaklaşımdır. Türkiye hem Asya, hem Avrupa, hem Akdeniz, hem Karadeniz, hem Balkanlar hem de Ortadoğu ülkesidir. Bu yüzden uluslararası ve bölgesel dinamiklerinde Türkiye, statik ya da tek boyutlu bir dış politika takip edemez. Proaktif ve vizyon odaklı dış politika prensibi ise, defansif ve reaksiyoner değil, vizyon odaklı, proaktif ve aksiyoner bir dış politika öngörür. Düzen kurucu bir bölgesel ve etkin bir küresel aktör olarak Türkiye, caydırıcı sert güç ile diplomatik ince gücün dengesine dayanan bir dış politika güdecektir. [48]

---

[47] Yusuf Sayın, a.g.m.

[48] Gökhan Çetinsaya, "Ortadoğu ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, Der. Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım. s:929-930.

AKP'nin dış politika anlayışı radikaldir. Ortadoğu, Irak, Kıbrıs gibi konularda AKP, Türkiye'deki yerleşik genel alışılmış yaklaşım dışında bir yaklaşıma sahiptir. Bu anlamda, AKP'nin Türk Dış Politikası açısından en fazla önem taşıyan yönlerinden birisi, sahip olduğu dış politika anlayışının, Türkiye'nin geleneksel resmi devlet politikası çizgisinin dışında olmasıdır. Öyle ki çoğu alanda bir devlet politikası – hükmet politikası ikilemi ortaya çıkmaktadır. Oysa ki bir ülkenin dış politikasının, diğer politikalardan farklı olarak devlet politikası olduğu ve hükümetlerin değişmesiyle pek değişmediği bilinmektedir.

AKP'nin dış politika anlayışının tüm radikalliğine karşın, AKP hükümetleri dönemi Türk dış politikasının bütünüyle revizyonist bir çizgiye sahip olduğu söylenemez. AKP'nin teoriği ile pratiği, söylemleri ile politikaları arasında önemli farklar vardır.[49] Çoğu zaman söylemleri ile uygulamaları çelişmektedir. Stratejik Derinlik teorisinin sadece teoride kaldığı gözlenmektedir.

Bu kapsamda, yukarıda aktarılan teorik çerçeve ışığında; Türkiye Suriye ilişkileri incelenirken Neorealist bakış açısı ve karar verme yaklaşımı kullanılacak, Stratejik Derinlik teorisi, R.T.Erdoğan'ın dış politika kararlarında etkisi ve ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesiyle ilişkilere etkisi irdelenmeye çalışılacaktır. Stratejik Derinlik teorisinin AKP'nin dış politika felsefesine ne derece etki ettiği ve teorinin genel kabul edilebilirliği tartışılacaktır. "Türk Halkı dış politika kararlarını doğru bulmakta mıdır?", "R.T.Erdoğan'ın, dış politik kararların verilmesinde etkisi nedir?", "AKP kendi hükümet politikalarını devlet politikası haline getirerek köklü bir değişim yaratmaya mı çalışmaktadır?", " ABD, Türkiye ve Suriye gibi bölgede etkin olan ülkelerin ikili ilişkilerinde belirleyici mi olmaktadır?" sorularına verilecek cevaplara çalışmanın ilerleyen bölümlerde yer verilecektir.

[49] Gökhan Koçer, "AKP'nin ve Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Felsefesi", *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, Der. Haydar Çakmak, Barış Platin yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım. s:926.

I.BÖLÜM
ORTADOĞU

1. ORTADOĞU'NUN COĞRAFİ KONUMU

1.1. Tanımı

Ortadoğu toprakların paylaşılamadığı, yapay sınırları olan ülkelerin olduğu, başta din ve mezhep olmak üzere kavgaların hiç bitmediği, veya kasten sürdürüldüğü, sürekli bir çatışmanın olduğu yerdir. Birden fazla kültür barındırdığından homojen olmayan Ortadoğu coğrafyası, hem kültürlerin kaynaşmasını sağlamakta hem de çatışma ve uyuşmazlıkların sürmesine neden olmaktadır. Din, dil ve ırk gibi farklılıkları ileri sürerek insanlarının birbirlerine kırdırıldığı, asıl amacın zengin maden ve petrol yataklarına sahip olmaktan başka anlam taşımadığı bölgedir.[50]

Bölgede yaşayan birçok farklı ulusun rekabeti ve peşin hükümlü yaklaşımı, bölgede bulunan ülkeleri birbirinden uzaklaştırmıştır.[51] Bölgede çok kültürlülük görülse de hep egemen Arap kültürü ve İslam dini olmuştur.[52]

Ortadoğu'nun dünya önünde hareketli ve gözde olarak anılmasının nedeni, ilk uygarlığın bölgede kurulması ve bir çok kökenden kavimin dünyanın çeşitli yerlerinden gelerek buraya yerleşmesi, Ortadoğu'nun eski milletlerini meydana

---

[50] Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay yayınları, Ankara, 1995, s.5.
[51] Tayyar Arı, "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *21. yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası,* Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 241.
[52] Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Yayınları, İstanbul, 2000, s. 66.

getirmesidir.[53] Ortadoğu, geçmişten bu yana emperyalist güçlerin bölgede etkili olmak için kültürel farklılıkları kullanarak halkı tahrik ettikleri, sınırları masaüstünde cetvelle belirlenen, her gücün kendi çıkarlarına göre sınırlandırılan, emperyalist çıkarlar için birbirlerine kırdırılan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.[54]

"Ortadoğu", bir coğrafî kavram olarak ikinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde Avrupalı coğrafyacılar tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle İngilizlerin dünya üzerindeki kontrol ve egemenlikleriyle ilgili olarak, Avrupa'dan Asya doğusuna kadar olan toprakları parçalara ayırmak suretiyle, bölgesel tanımlama ihtiyacından doğmuştur. Bu deyimler, coğrafî ve siyasî bazı kolaylıklar sağlayabiliyordu. Bu bölümlere ayırmada Avrupa merkez olmak suretiyle, doğuya doğru bazı coğrafî mesafeler esas alınmıştır. Bunlardan biri, Fırat ve Dicle nehirlerinin vadilerinden (veya İran'ın batı sınırından) geçen hat; ikincisi, Britanya İmparatorluğu'nun zenginlik kaynağı Hindistan'ın doğu kıyılarından (Seylan-Burma) geçen hattır. Avrupalı coğrafyacılar, Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları "Yakın Doğu" (Near East); bu hatla Seylan-Burma hattı arasını "Ortadoğu" (Middle East); Bu hattın daha doğusundaki coğrafî alanları da "Uzak Doğu" (Far East) olarak kabul ediyorlardı. Bu ayrıma göre, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan Balkanlar, Anadolu, Arabistan ve Mısır gibi ülkelerle bitişik alanlar "Yakın Doğu" içerisinde yer alıyordu.[55]

Bölgenin tanımında olan karışıklık Ortadoğu kavramının kendisinde de bulunmaktadır. Bugün her kesimin ortak görüşü olmasa da ağırlıklı olarak bölge için Ortadoğu kavramı kullanılmaktadır. Bölgeye eski çağlardan bu yana "Güneybatı Asya", "Batı Asya", "Ön Asya" denmiş, I. Dünya Savaşı'yla birlikte Ortadoğu tanımı kullanılmaya başlanmıştır.[56]

"Ortadoğu" kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkilerde ve akademik çalışmalarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu kavram "*Middle East; Moyen Orient; eş-Şarku'l-Evsat"* ilk kez Amerikalı deniz stratejisti Alfred Thayer

---

[53] Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1992, s.5.
[54] Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.* s.7.
[55] "*Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, 8.2-3
[56] Muzaffer Erendil, *a.g.e*., s.5.

Mahan tarafından, Arabistan ile Hindistan arasını ifade etmek için kullanılmıştır. A. T. Mahan, Basra Körfezi'nin stratejik konumu ve bu bölgedeki Alman, İngiliz ve Rus nüfuz mücadelelerinden bahsettiği, stratejik olarak kullandığı “Ortadoğu", Süveyş-Singapur arası deniz yolunu koruyan ancak kesin sınırları belirlenmemiş bir bölgeyi ifade etmekteydi. Valentine Chirol, Almanya'nın inşasına başladığı Bağdat demir yolunun Basra'ya kadar uzanmasının İngiltere'nin çıkarlarına zarar vereceği ve Basra Körfezi'nin stratejik önemini anlattığı yazıya, “Ortadoğu'nun Problemleri” başlığını koymuş, Ortadoğu kavramını Basra Körfeziyle ifade ederek benimsenmesini sağlamıştır. [57]

Mahan ve Chirol'un kullandığı "Ortadoğu" kavramı, o dönemde sözlüklerde yerini almış ve kitap adlarına verilmiştir. Aynı dönemde Hindistan'da yürütme görevi alan Lord Curzon, 1911'de konuşmalarında ve resmi belgelerde Hindistan ile çevresini belirtmek için "Ortadoğu" kavramını kullanmış ve bu tanıma yarı resmî nitelik kazandırmıştır.[58]

"Ortadoğu" deyiminin yaygın kullanılışı ve kavram değişikliği İkinci Dünya Savaşı sıralarında olmuştur. Mihver Devletleri'nin Avrupa'da, Akdeniz'de, Afrika ve Güneybatı Asya'daki faaliyetleri ve taşanları İngiltere ve müttefikleriyle çatışınca, özellikle İngiltere için Süveyş Kanalı ve çevresi önem kazanmıştır. Bu dönemin başlangıcında Mısır, İngiltere'nin himayesindeydi. İngiltere'nin Nil Ordusu Mısır'da üslenmiş, Ortadoğu Komutanlığı da Kahire'de konuşlandırılmıştı. İkinci Dünya Savaşı, zamanla Akdeniz'de Afrika ve Güneybatı Asya'da şiddetlenince, İngiltere ve müttefikleri için bu bölgenin önemi artmıştır. Bundan sonra da müttefiklerin Kahire'de üslenen komutanlığının görevleri genişlemiştir. Bölgedeki harekât, istihbarat, siyasî faaliyetler ve ikmal işleri dolayısıyla Ortadoğu Komutanlığı başlıca kaynak ve başvuru yeri olmuştur.[59]

ABD'nin savaşa girmesinden sonra, Müttefik Devletler için Mısır başlıca ikmal üslerinden biri olmuştur. Avrupa Cephesi ve Balkanlar'da harekatın desteği de

---

[57] Davut Dursun, “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2003, s.21.
[58] Davut Dursun, *a.g.m*.
[59] Davut Dursun, *a.g.m*.

Kahire'deki karargâhça yönetilmeye başlanmıştır. Böylece, Ortadoğu kavramı da değişikliğe uğramış, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce (özellikle XIX.yüzyılda) Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprakları ile Avrupalılar tarafından "Le-vant" olarak tanımlanan Doğu Akdeniz ülkelerini anlatan "Yakın Doğu" unutulmaya ve bu deyimin yerini "Ortadoğu" almaya başlamıştır. Dünyanın coğrafî, siyasî ve ekonomik edebiyatına iyice yerleşen "Ortadoğu", böylece askerî bir komutanlık karargâhından kaynaklanarak dünya ölçüsünde yaygınlaşmıştır.

II. Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin, askeri birliklerini İngiliz Ortadoğu Komutanlığı adıyla bölgede konuşlandırarak burayı istihbarat ve harekat merkezi haline getirmesiyle, Ortadoğu terimi kullanılmaya başlanmıştır.[60] Yani bu kavram Avrupa merkezli doğmuş ve Avrupa bu kavramı kendi hedeflerine ulaşmak için üretmiştir.[61] Bu kavramı oluşturan düşünce, dünyanın merkezi olarak Avrupa'yı kabul eden ve dünya ülkelerini buraya olan mesafelerine göre yakın, orta, uzak olarak ayrıştırmaktadır.[62]

Ayrıca İngiltere'de Sömürgeler Bakanlığına bağlı "Middle Eastern Department – Ortadoğu Departmanı" adıyla oluşturulan birim Ortadoğu terimine resmilik kazandırmıştır. Bu birim Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Osmanlı İmparatorluğundan alınarak İngiliz mandasına tahsis edilen Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın yönetimiyle görevlendirilmiştir. İngiltere'nin Coğrafi Adlar Daimî Komisyonu, Balkanları ifade etmek için "Yakın Doğu", Türkiye'nin de içinde olduğu, Arap Yarımadası ve Körfez bölgesini fade etmek için ise "Ortadoğu" kavramını oluşturmuştur. Böylelikle İstanbul Boğazı'ndan başlayarak Hindistan'ın doğusuna kadar devam eden bölgeye, "Ortadoğu" denmiştir.

İngilizce bir terim olarak ortaya çıkan Ortadoğu - Middle East'in diğer ülke dillerine birebir tercümeleri, zamanla o dillerin içerisinde yerini alarak benimsenmiştir. Fransızca'da "Moyen Orient", Arapçada "eşŞarku'l-Evsat" terimleri,

---

[60] Nuri Yavuz, "Sark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri", *Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2003, s.39.
[61] Oral Sander, *Türkiye'nin Dıs Politikası*, s. 212 ; Mehmet Kocaoglu,a.g. e, s.6.
[62] Dursun, *a.g.m*.,s. 22.

İngilizce'deki Middle East'ın birebir çevirisidir. Türkçede önce "Orta Şark" terimiyle ifade edilirken, sonradan "Ortadoğu" denmeye başlanmıştır.[63]

1.2. Sınırları ve Kapsamı:

Ortadoğu için kesin bir coğrafi sınır çizmek olası değildir. Önceleri Avrupalı coğrafyacılar bu tanımlamayı kullanmışlarsa da İngilizler, Avrupa'dan Asya'ya kadar olan sömürgelerinin "komuta ve kontrol"unu bölgesel tanımlamalara gitmek yoluyla bölümlemiş ve böylece bir anlamda egemenliklerinin sınırlarını ortaya koymuşlardır. Kaba hatlarıyla Avrupa'dan Mezopotamya'nın batısına kadar olan uzaklık "Yakın Doğu" (Near East); buradan Sri-Lanka–Burma arasındaki uzaklığa "Ortadoğu" (Middle East); daha ötesine de "Uzak Doğu" (Far East) denmiştir.[64]

Genellikle insanlar, Türkiye, Mısır ve İran üçgeni arasında kalan bölgenin Ortadoğu olduğunu algılarlar. Onlara göre Kızıl Deniz ile Basra Körfezi'nin batısı ve doğusundaki ülkelerden başlayan İran, Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Türkiye ve Mısır'ın içinde bulunduğu alan "Ortadoğu"dur.[65] Bernard LEWİS'e göre "Ortadoğu tarihsel boyutlarına erişmiş ve coğrafi sınırları kuzeye doğru yer değiştirerek Rusya'ya uzanmıştır".

Oral SANDER'e göre bazı bilim adamları, Ortadoğu için "Beş Deniz Barındıran Bölgesi" olan Akdeniz, Karadeniz, Ege, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ni; çoğu kez Ege yerine Hazar Denizi'ni, "Merkez Bölge" ya da "Doğu Akdeniz" kavramını yerleştirmeye çalışacaklardır. Bölge, kuzey yarım küredeki devletler bakımından, özellikle Avrupa ve Rusya için dikeylemesine Boğaz ve Geçitlere ulaşmayı olası kılan üç kıtanın kesiştiği bir alanı çağrıştırırken Alman jeopolitistler tarafından bu tanımlamaya yatay genişlikte (Pakistan ve Afganistan'ı da içine alan) bir boyut eklenmiştir. ABD ise kendi stratejisini şu şekilde geliştirmiştir: Batıdan doğuya Atlantik Okyanusu - Orta Asya arasında uzanmakta, Pakistan ve Afganistan

---

[63] Dursun, *a.g.m*.,s. 22.
[64] Oral Sander; *Siyasi Tarih, (1918-1994),* İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 1998, s. 66.
[65] Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e*., s.6.

da dahil olmak üzere kuzeyden güneye Transkafkaslar, oradan Kızıldeniz ve Basra Körfezi'yle birlikte Hint Okyanusu'nu içine almaktadır.[66]

Tayyar ARI'ya göre ise Ortadoğu; *"En geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak doğuda Umman Körfezi'ne kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman'ı içine alan; kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan'ın da dahil edildiği; güneyde ise, Suudi Arabistan'dan Yemen'e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır. Daha dar anlamda, ama daha yaygın kullanımı itibariyle, batıda Mısır, kuzeyde Türkiye ve İran'ın yer aldığı, doğuda yine Umman Körfezi'ne, güneyde ise Aden Körfezi ve Yemen'i içine alan bölgedir."*[67]

Asya kıtasının beşeri, ekonomik ve fiziki coğrafya bakımından en farklı özellik gösteren bölgesi kıtanın güneybatı kısmıdır. Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları bu bölgede birbirine yaklaşmakta, adeta kaynaşmaktadır. Bazılarının Ortadoğu, bazılarının Yakın Doğu, bir kısım araştırmacının da Güneybatı Asya dediği bu bölge, aynı zamanda üç kıtanın (Asya-Afrika-Avrupa) tam kesim noktasında yer almaktadır. Ortadoğu; İran ve Arabistan, Mezopotamya'nın aşağı kısmı, özellikle Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve Mısır'dan meydana gelmektedir.

1939'a kadar geçen zaman içinde İngiliz ve Amerikalı coğrafyacılar arasında sınır meseleleri ve bölgede yer alacak ülkelerin isimleri tartışma konusu olmuştur. Fakat bu tarihten sonra mesele akademik münakaşa konusu olmaktan çıkmış, iş; askeri yönden ele alınmış ve I. Dünya harbi içinde İran'dan Bingazi'ye kadar ulanan saha bir askeri bölge olarak kabul edilmiş ve "Ortadoğu" adı verilmiştir. Bu terim İngilizler tarafından resmen kabul edilmiş ve diğer devletlere de dayatılmıştır. Yakın Doğu ise Balkan memleketleri ile Doğu Akdeniz havzasındaki ülkeleri içine almaktadır. İngiltere hükümetinin resmi yayınlarında Ortadoğu; "Trablus (Libya), Malta, Mısır, Lübnan, Suriye, Ürdün, Kıbrıs, İsrail, Irak, Birleşik

---

[66] Oral Sander, *a.g.e.*,s. 66.
[67] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s. 25.

Arap Emirlikleri, Habeşistan, Eritre, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Yemeni içine alan 21 ülkeden meydana gelmektedir.

Adı geçen ülkeler askeri açıdan Ortadoğu içinde zikredilmiş, fakat coğrafi açıdan devamlı tartışmaya açık bir konu olmuştur. Bu tasnifin doğru olduğu kabul edildiğinde ve bölgeye coğrafi olarak bakıldığında, Malta, Libya, Habeşistan ve Eritre bu coğrafi bölge dışında olmalıdır. Bu tasnife göre Türkiye kesin olarak Ortadoğu olarak tasnif edilen yerin içinde yer almamalıdır. O halde coğrafya açısından bölgenin sınırlarının tespiti şu şekilde akla daha yatkın ve uygun olacaktır. Yaklaşık olarak 13° ve 42° kuzey enlemleri arasında yer alan, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz ve Basra Körfezi ile Hazar Denizi'nin çerçevelediği bölge, Ortadoğu olarak isimlendirilebilir.[68]

Ortadoğu kapsamı farklı görüşlerle karşımıza çıkmaktadır. Farklılıklar, söz konusu bölgenin kapsadığı alandan kaynaklanmaktadır. Genellikle iki görüş üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, diğerine göre daha dardır; bu görüş, Türkiye, Irak, İran, Suriye, Mısır, Lübnan, Ürdün, Arabistan Yarımadası ve genellikle Afganistan'ı kapsamaktadır.[69] İkinci görüş daha kapsamlıdır ve Sudan, Libya, Hindistan Yarımadasında bulunan ülkeleri de bölgeye dahil etmektedir.[70] Asya ve Avrupa ile daha batısı arasında köprü olarak görülen Ortadoğu kavramı hakkında en çok kabul gören ise, Arap ülkeleri, Türkiye, İran ve İsrail'i kapsamaktadır.[71]

Ayrıca bu tanımlama, güçlü devletlerin genel dünya politikalarına uygun olarak değişkenlik gösterir. Avrupa, Asya, Afrika gibi belli başlı üç kıtayı birleştiren konumu, coğrafî bütünlüğü, tarihî yakınlığı ve süper güçlerin çatışma alanı olması da dikkate alınarak Ortadoğu'nun sınırları şöyle saptanabilir (Harita: 1):

Siyasî sınırları olarak kuzeyde Türkiye, güneyde Arabistan Yarımadası ve Sudan, batıda Mısır ile doğuda İran topraklarının kapsadığı bölge bir sınırlama olabilir. Bu bölgede bulunan ülkeler; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, İran, İsrail,

---

[68] *"Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi"*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992,8.2-3
[69] Oral Sander, *a.g.e.*,s. 66.
[70] "Suriye", *Büyük Larausse*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992, s. 8093.
[71] Oral Sander, *a.g.e.*,s. 66.

Katar, Kuveyt, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Lübnan, Mısır, Sudan, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen'dir.

1.3. Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

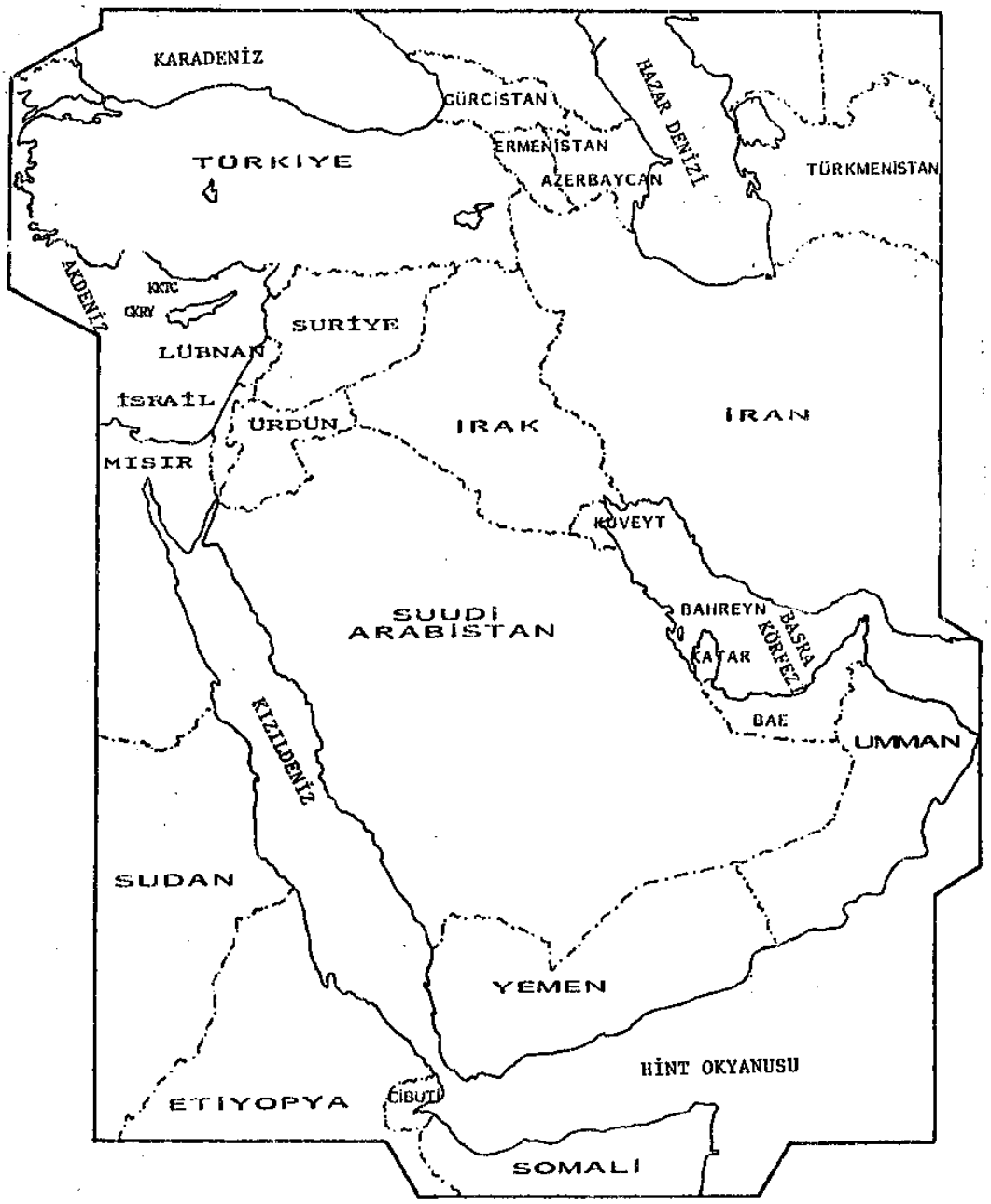
Monarşiden cumhuriyete kadar değişik yönetim biçimlerinin olduğu bir bölge olan Ortadoğu, dünyanın yumuşak karnı olarak nitelendirilmektedir. Etnik ve dini açıdan kozmopolit bir yapıya sahiptir.[72] İslam dini ve Arap ulusu çoğunluktadır.[73] Ortadoğu konumu nedeniyle binlerce yıldan beri seçkin bir konuma sahip olmuş, coğrafya ve tarihsel süreç olarak sürekli bir değişim geçirmiş ve geçirmektedir.[74]

Saul B. Cohen, Ortadoğu bölgesini "Shatterbelt" olarak tanımlamaktadır. Yine Cohen'e göre Ortadoğu üç ana jeopolitik bölgeye ayrılır: [75]

"a. Kuzey Dağlık Bölge (Türkiye-İran), b. Güney Göl Bölgesi ya da Kızıldeniz Bloğu (Suriye-Ürdün-Irak-Kuveyt), c. Orta Deniz Bölgesi (Libya- Mısır-Sudan-S.Arabistan-Yemen-Katar-B.A.E-Bahreyn-Umman). Ona göre Ortadoğu'nun siyasal coğrafyasına dinamizm katan, onu önemli kılan yaklaşım budur." Nil ve Fırat deltalarına Türk Boğazları ile sahip bir ülke, bu siyasal coğrafyasını nitelikli insan gücü ve üstün ekonomik potansiyeli ile takviye eder ve bunu askerî/politik değerleriyle uygun zamanlarda ortaya sürerse dünya güç merkezlerinin dengelerini sarsacak türden bir jeopolitik tehdit olasılığı kaçınılmaz olacaktır. Bu varsayım, Ortadoğu jeopolitiğini anlatmaya yeterli bir örnek olmalıdır. [76]

---

[72] Ekrem Memis, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Çizgi Yayınları, Konya, 2002, s.255.
[73] Oral Sander, *a.g.e*.,s. 213.
[74] Muzaffer Erendil, *a.g.e*., s.7-8.
[75] Yaşar Ertürk, "XVIII. Yüzyıldan Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Yayınlanmamış Bildirileri II*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s.23-48
[76] Yaşar Ertürk, *a.g.e*., s.31.

Harita-1. [77]

[77] Mehmet İlhan Ünver, *Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri,* Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1996, s.6.

Ortadoğu, soğuk savaş sonrası gelişmeler sonucu güç merkezi konumunu iyice yitirmiş görünse de petrolün stratejik özelliği ona büyük oranda jeopolitik bir koz sağlama olasılığı vermektedir. Eğer bu kaynak tükeninceye değin Ortadoğu'da barış ile yeni bir başlangıç yapılabilirse (sosyal, ekonomik, politik, askerî ve kültür değerlerinde) aydınlanma eşit oranda bölgeye taşınmış olacaktır. [78]

Ortadoğu jeopolitiğine yüklenen ağırlıklar tek bir ülkenin kaldıracağı türden oluşumlar olmayıp daha çok iş birliğini zorunlu kılan bir denkleme benzemektedir. Bu yüzden Ortadoğu'yu bölgesel bir alt-sistem olarak incelemekte fayda ve zorunluluk vardır. Ortadoğu mozaiğini oluşturan kavramlar bakımından, coğrafi uzaklıkların çok olmaması, demografik homojenlik ve birbirlerini etkileme, Arap milliyetçiliği ve geleneksel düzene bağlılık, jeopolitik ilke, kavram ve kuramlara denk düşen ve göze çarpan olgulardır. [79]

Ortadoğu coğrafi konum olarak, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştiği noktada yer alır ve deniz ticaret yollarını kontrol eden körfez ve boğazları denetim altında bulundurur.[80] Bu nedenle tarih boyunca Avrupa ve Asya arasında gelişen ekonomik ilişkilerin, ticaretin ve savaşların sahnesi ve nihai hedefi olmuştur.[81] Ortadoğu'daki iç denizler vasıtasıyla Ortadoğu, dünya denizlerine açılan su yollarına da sahiptir.[82]

Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde I.Dünya Savaşı çıkana kadar kalan İran hariç Ortadoğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun içişleri ve dışişlerinde yaşadığı sorunlar nedeniyle, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya'nın egemenlik yarışında olduğu bölgeye dönüşmüştür. I. Dünya Savaşı'na karşı cephede katılan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu egemenlik bölgesini, bu devletlerden İngiltere, Fransa ve Rusya daha savaş devam ederken gizli antlaşmalarla paylaşmışlardır. ABD'nin Wilson ilkelerinde "toprakların haksız yere işgali ve egemenlik altına alınması" bulunmadığından manda kavramı icat edilerek

---

a.g.e., s.31.
[78] Yaşar Ertürk, *a.g.e*., s.31-32.
[79] Yaşar Ertürk, *a.g.e*., s.32.
[80] Mehmet Kocaoglu, *a.g.e*., s.173.
[81] Mert Bayat, "Bilinen Geçmişten Görünebilen Geleceğe Ortadoğu ve Türkiye", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 71, Ocak 1991, s. 66.

Ortadoğu'da hegemonya kurulmaya çalışılmıştır. Anadolu'da Kurtuluş mücadelesi devamında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş, Arapların bulunduğu bu bölgede İngiltere ve Fransa manda yönetimi kurulmuştur.[83] Oysa ki Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına kadar bölgeye karşı koruyucu olmuş, pek çok tehlikeye karşı korumuştur. Savaş sonrasında ise bu koruma ortadan kalkmış, bölge sömürülmeye açık hale gelmiştir.[84] Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte bu toprakların kalıntılarından Irak, Suriye, Ürdün ve Filistin gibi sınırları cetvelle çizilmiş, yapısı ve yönetimi Arapların ihtiyaçlarından ziyade az önce saylan devletlerin çıkarları doğrultusunda belirlenmiş devletler oluşturulmuştur.[85]

Uygarlık tarihinin başlangıcı ve tarihin yön vericisi olan Ortadoğu, önceden olduğu gibi halen dünyanın en önemli bölgelerinden biri durumundadır.[86] Süveyş Kanalı'nın açılması ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya petrol ihtiyacının üçte ikisini karşılaması nedeniyle, yukarıda bahsedilen egemen devletler tarafından vazgeçilemez olmuştur. [87] Ortadoğu'daki hassas dengeler söz konusu egemenler tarafından bilerek ve isteyerek ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda müdahale sebepleri yaratacak şekilde ayarlanmıştır.[88] Ayrıca bu egemen devletler dışında bütün dünya devletlerinin, stratejik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda, egemenlik sağlamayı düşlediği bölge olmuştur.[89]

Hangi anlamda ele alınırsa alınsın Ortadoğu; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir köprü durumundadır. Bu üç kıtaya açılan bir kapı, eski dünyanın ortası ve kalpgâhı olma niteliğini her zaman korumuştur. Kıtalar arasındaki köprü durumu dolayısıyla Ortadoğu, tarih boyunca gelen göçlerin geçit yeri ve bilinen tarihin ilk devirlerinden başlayarak insanlığın kaderine yön veren uygarlıkların doğduğu yer olmuştur. Üç semavî dinin de doğduğu yer Ortadoğu'dur. [90]

---

[82] Memis, *a.g.e*., s. 10.
[83] Rıfat Uçarol, *a.g.e*.,s. 543-545.
[84] Bernard Lewıs, *Ortadoğu*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 277.
[85] Peter Mansfıeld, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s.93.
[86] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1998, s.543-545.
[87] Nasır Niray, "Bölgesel ve Kültürel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri" *Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri* , s.10.
[88] Yavuz, *a.g.e*.,s.43.
[89] Memis, *a.g.e*,s.249.
[90] "*Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi*", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, 8.2-3

Yakın dönemde oluşan koşulları içinde Ortadoğu, dünyanın merkezi olma niteliğini yitirmiş görünse de, egemen devletler arasında jeopolitik önemini muhafaza etmektedir. Çünkü dünya petrol kaynaklarının % 56'sı Ortadoğu bölgesindedir. A.B.D. yıllık petrol ihtiyacının % 20'den fazlasını, Avrupa % 70'ini, Japonya ise önemli bir bölümünü bu bölgeden karşılamaktadır. Ancak, bölgenin tarihi ve etnik ihtiyaçlardan kendiliğinden veya savaş sonrası kazanılarak oluşmaması nedeniyle siyasî ve ekonomik olarak sürekli istikrarsızlıklara gebe olması ve sürekli olarak çeşitli buhranlara sahne olması, dünya politikasını etkilemektedir. [91] Ancak bu buhran ve istikrarsızlıkların bu bölgede çıkarı olan egemen devletlerce oluşturulması veya desteklenmesi düşünülmesi gereken bir ayrıntıdır.

Bölgenin ekonomisi, çağdaş evrim ve özellikle de petrol üretimiyle koldu değişikliklere uğramıştır. Fakat bu durum da, büyük petrol üreticisi ama çoğunlukla küçük, az nüfuslu, istatistikî açıdan ortalama yaşam düzeyi dünyanın ilk sıralarında yer alan devletlerle (Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri) petrolü olmayan ya da az olan, az gelişmişlik özelliklerini üzerlerinden atamamış devletler arasında büyük eşitsizlikler yaratmış ve çok geri kalmış kırsal kitlelerle, çok hızlı kentsel gelişme gösteren, zengin merkezlerin yan yana bulunmasına neden olmuştur. [92]

Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'ni parçalayan emperyalist güçlerin bölgedeki denetimleri İkinci Dünya Savaşı'na değin sürmüştür. Savaştan sonra bölgede dengeler değişmiştir. Filistin'de kurulan İsrail Devleti'nin izlediği, siyonist siyaset, bölgenin duyarlı dengesini bozmuştur. Güvenlik gerekçesiyle topraklarım sürekli olarak genişletmek eğiliminde olan İsrail, komşuları arasındaki düşmanlıkları, mezhep ayrılıklarını körüklemiştir. Bölgedeki eski etkinliğini kaybeden İngiltere ve Fransa'nın yerine ABD, İsrail'in destekçisi olmuştur. Yurtlarından kovulan Filistinliler, süregelen gerilla savaşlarıyla ikinci bir huzursuzluk kaynağını oluşturmuştur. Lübnan, karmaşık yapısıyla, bölgedeki dinsel, etnik çekişmelerin, mezhep kavgalarının odağı olmuştur. Toplumsal eşitsizlikler yanında birbirlerine karşı yıllardır koşullandırılan dinsel, etnik grupların çatışmaları ve son olarak, Körfez Krizi'nin 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlamasıyla Ortadoğu'yu dünyanın en

---

[91] *"Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi", a.g.e.*
[92] *"Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi", a.g.e.*

dengesiz ve gerilimli bölgelerinden biri durumuna getirmiş olup, bu problemlerin bir çoğu da günümüzde varlığını sürdürmektedir.[93]

Ortadoğu, insanlık tarihi boyunca çok stratejik ve çok önemli bir bölge olmuştur. Ortadoğu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in doğduğu bölge olarak farklı kültürlerin ve dinlerin kaynağı ve aynı zamanda çatışma alanı olmuştur. Bu dinsel çatışma zenginin geçmişte kalan en önemli timsali olarak haçlı seferleri gösterilebilir. Ancak bu üç semavi din için ayrı ayrı önem taşıyan kutsal mekânları içinde barındıran Kudüs'te yaşanan güncel çatışmalarda da görüleceği üzere, bölgede barışın önündeki en önemli engellerden biri dinsel nitelik de taşıyan ihtilaflardır. Bununla birlikte dinsel kökenli rekabetlerin tarihçesine baktığımız zaman yalnızca farklı dinlerin mensupları arasında cereyan etmediğini, aynı dinin mezhepleri arasında da mücadelenin olduğunu görürüz. [94]

Türkiye'nin jeopolitik açıdan kalbinde olduğu Ortadoğu'yu anlamak, bu bölgenin tarihinin nesnel olarak algılanmasından geçer. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile ona tabi Arap halkları ile arasında ayrılıkçı eğilimler taşıyan faaliyet ve örgütlenmelerden dolayı sorunlu bir dönem yaşanmıştır, I. Dünya Savaşı işte bu koşullarda meydana geldi ve 16. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar yaklaşık 400 yıllık Osmanlı Dönemi Arap halklarının yaşadığı bölgelerde sona ererken, harpten akılda kalan önemli bir ayrıntı da Türk yönetimine karşı Arap ayaklanması olmuştur. Ancak unutulmaması gereken önemli bir başka ayrıntı da dönemin büyük güçlerinin, göz koydukları Osmanlı topraklarında gerçekleştirmiş oldukları siyasi ve askeri istihbarat faaliyetlerini I. Dünya Savaşı yıllarında bir Arap ayaklanmasını da sağlayarak emperyalist amaçlarına ulaşmak için kullandıkları gerçeğidir. Osmanlı Devleti'nden koparılan bu bölgeler Arapların istek ve beklentilerinin ve kendilerine yapılan vaatlerin tersine sömürge imparatorluklarının denetimine geçmiş ve daha sonra bağımsız devletler haline gelebilmişlerdir. Esasen Ortadoğu'daki sorunların kalbinde yer alan İsrail de bölgenin Türk yönetiminden koparılması sürecinde yaşanan gelişmeler sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda İsrail'in kuruluşunun, 1897'de Siyonist hareketin başlatılması, Filistin'de

---

93 *"Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi", a.g.e.*

94 *"Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılma Sürecinin Dünyaya ve Bölge Ülkelerine Etkileri"*, Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2004, s.45

bir Yahudi Devleti oluşturulması gibi sabırla uygulanmış politikaların sonucunda gerçekleştiği gözden kaçırılmamalıdır. Ortadoğu'nun Osmanlı sonrası dönemindeki sancılı süreçte, dünyadaki güç dengelerindeki değişmelere paralel olarak ABD ve SSCB faktörlerinin de devreye girdiği kanlı çatışmalar, nüfuz mücadeleleri ve savaşlar eksik olmamıştır. [95]

Sanayi devrimi ile birlikte ülkelerin ulusal gücü savaşta ve barışta hammadde kaynaklarını kontrol altında tutmayı gerekli kılmıştır. Emperyalist güçler kendi ülkelerinde yeterli olmayan, ülkelerinden çıkaramadıkları hammaddeleri kendi kontrolleri altında tutmak maksadıyla bu hammaddelerin bulunduğu bölgeleri nüfuz altına bulundurmaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşından sonra savaş silah, araç ve gereçlerinin çoğu petrol ve petrol yan ürünleriyle çalıştığından enerji kaynağı olarak petrol ağırlık kazanmaya başlamıştır. Petrole sahip olan ülkeler de uluslararası ilişkilerde büyük önem ve etkinlik kazanmıştır. Birinci Dünya Savaşı günlerinde Fransa Başbakanı Clemenceau, "Bir damla petrol, askerlerimizin bir damla kanı kadar değerlidir." diyerek petrolün güç dengesindeki önemine işaret etmiştir.[96]

Ortadoğu, dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne sahiptir. Petrol havzalarından Basra Körfezi'nde, bilinen dünya petrol rezervlerinin 2/3'ü bulunmaktadır. Bunların en fazlası Suudi Arabistan'da bulunmakta olup rezerv miktarı 260 milyar varildir ve bu da toplam dünya rezervinin %20'sidir. Yaşar Ertürk'ün aktardığına göre; *"Dünya petrol rezervlerinin %10,25'i İran (132,5 milyar varil), %8,9'u Irak (115 milyar varil), %7,85'i Kuveyt (101,5 milyar varil), %7,56'sı Birleşik Arap Emirlikleri (97,8 milyar varil), %14,35'i diğer OPEC ülkelerine ve geri kalan %30,65'i de dünyanın diğer ülkelerine aittir. ABD Enerji Bakanlığı tarafından yapılan araştırmalar, Körfez bölgesinin petrol ihracatının 2000 ile 2020 yılları arasında %125 artacağını göstermektedir. Bu, tıpkı bugün olduğu gibi gelecekte de dünya enerji ihtiyacının büyük ölçüde Körfez'den sağlanacağı anlamına gelmektedir."*[97] Bu çerçevede bölgede yaşanan gelişmelerde petrol faktörünü, para ve güç çatışmasının öyküsünü ve emperyalizmi hatırlamak gerekir. Çünkü Osmanlı

---

[95] *Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılma* …; *a.g.e.*
[96] Kocaoglu, *a.g.e*., s.176-178.
[97] Yaşar Ertürk, *a.g.e*., s.37-38.

topraklarının paylaşımı sürecinde dönemin iki önemli emperyalist gücü olan İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki politikalarını yönlendiren ana faktör petrol olmuştur. Bu nedenle bugün var olan sınırlar ülkelerin iç dinamiklerinden bağımsız politikalar sonucunda çizilmiştir ve bu durum Ortadoğu'nun kaderinde hâlâ etkili olmaktadır. [98]

Ortadoğu, petrol dışında dünya gaz rezervinin %40'ına sahiptir ve bunun %35'i Körfez bölgesindedir. Ortadoğu bölgesindeki doğal gaz rezervlerinin ömrü, petrolde olduğu gibi 100 yıldan fazladır. [99]

Dünyanın en önemli coğrafik bağlantı noktasında bulunan Ortadoğu'nun Jeostratejik ve jeopolitik önemi yüzyıllardır büyük güçlerin çıkarlarına göre belirlenmektedir. Özellikle 18.yy.dan sonra bu egemen emperyalistlerin çıkarları gereği Ortadoğu'da çözümsüz uyuşmazlıkların ve buhranların sürdürülmesi gerekmiştir. Bunun için de halklar arası silahlanmanın yaygınlaştırılması, mezhepler arası kavgalar, bitmek bilmeyen etnik çatışmalar ve barış görüşmelerine müdahale politikaları yürütülmüştür. Ortadoğu'nun yapay biçimde sınırlarının çizilmesi, bölgenin azınlıklar temelli parçalara ayrılması, bölgede çok fazla sayıda devletçik kurulması ve kurulan devletçiklerin başına dinsel veya etnik ayrıma dayalı rejimlerin getirilmesi hep bu politikaların ürünüdür. Bu ürün bölge ülkelerinin sürekli olarak silahlandırılmasını sağlamıştır. Silahlandırma sonucu hem kar elde edilmiş, hem de bölge ülkeleri bağımlı hale getirilmiştir. Sonuçta Ortadoğu silahlanma sürecinde dünyanın en verimli bölgesi konumuna gelmiştir.[100]

Ayrıca, Basra Körfezi ve Süveyş Kanalı, dünyanın doğu yakası ile batı yakası arasındaki geçiş yollarındandır ve Ortadoğu, dünya ticaret yolları ve enerji ve hammadde trafiğinin aktığı bir bölgedir. Bunların yanı sıra büyük petrol rezervlerine, hammadde kaynaklarına sahip olması ve dünya ticaret yolları üzerinde en stratejik konumda olması, Ortadoğu'ya askeri açıdan dikkat çekmektedir. Dünyayı yeniden paylaşma ve kuvvete açıktan başvurma gündeme geldiğinde, Ortadoğu ve belli başlı

---

[98] *Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılma …*; *a.g.e.*
[99] Yaşar Ertürk, *a.g.e*., s.39.
[100] Mehmet Kocaoglu, *a.g.e.,* s.205-206.

Ortadoğu ülkelerinin kilit önem kazandığı, dünya savaşlarının getirdikleriyle kanıtlanmıştır. Ortadoğu'yu hedef hâline getiren stratejik olgu ise: [101]

a. Üç kıtayı birleştiren karayollarının düğüm noktası oluşu,

b. Avrupa, Asya ve Afrika'ya uzanan demir yollarının Ortadoğu'dan geçmesi,

c. Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerin Ortadoğu'dan kontrol edilebilmesi,

ç. Üç kıtayı birleştiren hava yolları üzerinde bulunması,

d. En önemli stratejik ham madde olan dünya petrol rezervlerinin %65'inin ve doğal gazın (53-83 trilyon küpünün) bu bölgede olması,

e. Petrol ve doğal gaz akışının en kısa yollardan boru hatları ile bu bölgeden sağlanması,

f. Tarihin en önemli zengin kültür hazinelerine sahip olma özelliği ile yarattığı turizm potansiyeli,

g. Bir tanrıya inanan üç büyük dinin aynı bölgede ortaya çıkması, buradan dünyaya yayılması ve merkez olarak Ortadoğu'yu belirlemeleri şeklinde tanımlanabilir.

Böylece, Ortadoğu dünya adasının güç merkezi olup, Ortadoğu'ya hâkim olanın dünya adasını kontrol edeceğinin ve bunu yapan gücün de bütün dünyayı kontrol edebileceğinin ileri sürülmesine neden olmuştur. Yakın çağda ve günümüzde, dünya hegemonik güçlerinin bölgeye olan ilgisi Körfez Harekâtı ve hâlen ABD ve İngiltere'nin bölgedeki fiili işgali ile İsrail'in saldırgan politikalarının yukarıdaki gerekçelere dayandığı değerlendirilmektedir.

---

[101] Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.* s.174-175.

1.4. Türkiye'nin Bölgedeki Konumu ve Önemi

Türkiye, üç kıtanın birleştiği "Dünya Adası"nın kilidi, anahtarı konumundadır. Bu üç kıtanın iç denizi konumunda olan Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlamakta, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'yu birleştirmekte ve ayırmaktadır. Dolayısıyla da coğrafi konumu itibariyle birçok güç için önemli niteliktedir.[102]

Türkiye'nin Jeopolitik konumu**,** mevcut coğrafi konumu ve beşeri değerlerinin birleşmesiyle oluşan jeopolitik gücü, dünyada ve özellikle bölgedeki söz sahibi ülkelerle ilişkileri ile birlikte değerlendirildiği ve yorumlandığında ortaya çıkmaktadır. Türkiye coğrafyasının büyük bölümünü oluşturan Anadolu; Balkanlar, Kafkaslar, İran ve Arabistan ile çevrelenmiştir. Anadolu Yarımadasının konumu, içinde bulunduğu coğrafyanın kalesi ve Dünya Adası'nın (Heartland) merkezi denilebilir. Doğu-Batı ve Güney- Kuzey yönlerinden gelebilecek her türlü saldırıyı bertaraf etmekte ve ulaşım yollarını birbirine bağlamaktadır. Aynı zamanda ABD (Aynı paralelde İsrail), Rusya, AB çatısı altında İngiltere, Fransa, Almanya gibi emperyal amaçlı güç odaklarının çıkarlarının kesiştiği, ulusal çıkar temelli politikalarının ilgi alanı içinde ve hedefi konumundadır.

Türkiye coğrafyası, üyesi olduğu NATO'nun sınır nöbetçisi, müttefiki Batı çıkarlarını sorumluluk sahası dışından (Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya) gelecek tehditlere karşı koruyabilecek, Batı topraklarına tehdit ulaşmadan ön alıcı müdahale için en uygun bir harekat alanıdır. Bu coğrafya üzerinde yaşayan ulusların, coğrafyası yüzünden her an tehdit, baskı ve sömürülmeye açık olduğundan her anlamda ve her alanda zayıf olma şansı bulunmamaktadır.

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik mevkii itibariyle çok etkin bir harekat alanı konumundadır. Petrol rezervleri açısından zengin Ortadoğu ve Hazar bölgesine; deniz ulaştırma yollarını kontrol eden Akdenize; Rusya'nın stratejik öneme haiz algıladığı Karadeniz ve Boğazlara; Kimlik bunalımı yaşayan Balkanlara; Asya ve

---

[102] Suat İlhan, *AB'ne Neden Hayır Jeopolitik Yaklaşım*, S.34 Ötüken Yay., İstanbul, 2000.

Uzakdoğu'ya geçişi kontrol eden ve zengin kaynaklara sahip Kafkasya'ya komşu durumdadır ve iki kıtayı birleştiren coğrafyanın ta kendisidir.

Türkiye; büyüklüğü, nüfusu ve dünya coğrafyasındaki kavşak yeri itibariyle kritik bir mevkiye sahip olup, dünyada cereyan eden olaylar üzerinde merkezi (pivotal) bir rol oynamaktadır.

SSCB'nin yıkılmasından sonra gelişen olaylar, Türkiye'yi dünyanın en hassas stratejik noktalarından biri haline getirmiştir. Türkiye, Müslüman ülkeler arasında; demokratik?, laik?, sosyal hukuk? devleti kriterlerini taşıyan (sadece Anayasa metninde yazıyor olsa da…) ve serbest piyasa ekonomisini kabul etmiş tek ülkedir.

Türkiye, bugün Avrupa değerlerini, Altay Dağlarına kadar götürebilecek hemen hemen tek ülkedir. Türkiye, Ortadoğu Barış Süreci konusunda aktif ve destekleyici bir role sahiptir. Boğazları elinde bulundurması, Türkiye'yi Rusya ile ilgili politikalarda söz sahibi kılmaktadır.

Irak ve Irak'ın kuzeyine yönelik uluslararası politikalarda Türkiye; tarihi/coğrafî ve etnik nedenlerle önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye'nin Balkanlarla tarihten kaynaklanan ayrılmaz bir bağı mevcuttur ve Bosna-Hersek'e ve Kosova'ya müteallik konularda önemli bir ağırlığı mevcuttur. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkileri SSCB'nin ortadan kalkmasıyla yeni bir muhteva ve mahiyet kazanmıştır. Yunanistan'la mevcut sorunlar ve Kıbrıs problemi AB adaylığının tescil edilip tam üyeliği geçiş süreci içerisinde dünyanın dikkatlerinin Türkiye üzerine çevrilmesine neden olmaktadır.

Coğrafi mevkii dolayısıyla Türkiye; Kafkasya ve Asya'nın batıya uzanan petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçişiyle ilgili politikalarda önde gelen bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin Avrupa güvenlik mimarisi üzerinde tartışılmaz bir yeri ve ağırlığı bulunmaktadır. Sahip olduğu güçlü Silahlı Kuvvetleri, Türkiye'yi bölgesel güvenlikle ilgili konularda ön plana çıkarmaktadır. Türkiye, Batı dünyasının köklü demokrasileri ile doğunun genç demokrasileri, Karadeniz ile Akdeniz, Hıristiyan

NATO ile İslam Dünyası ve farklı kıtaları birbirine bağlayan dostluk ve işbirliği köprüsüdür. Bu konum nedeniyle Türk tarihi bu ilişkilerin zenginlikleriyle doludur.

Türkiye ayrıca, gelecekte hayati öneme haiz olacak enerji rezervleri olan yukarıda bahsedilen Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarının Batı ülkelerine ulaşmasında da önemli rol almaktadır. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik değeri, soğuk savaş ertesi dönemde, bazı çevrelerce başlangıçta ileri sürülenin aksine, değişen dünya şartlan nedeniyle sürekli artma eğilimi göstermektedir. Sovyetler birliğinin beklenmedik bir tarzda dağılmış olması, Balkanlarda, Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da Türkiye'nin tarihi, kültürel, ve ırki ilişkilerinin bulunduğu Müslüman toplumların karıştığı ihtilafların meydana gelmesi, Türkiye'yi bugünkü çatışmaların ortasında cephe hattı ülkesi konumuna getirmiştir.[103]

Ortadoğu üst bölgesinde, Türkiye jeopolitik ve Jeostratejik açıdan kritik bir coğrafi mevkidedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'ni kontrolünde bulundurması, Balkanlar ve Anadolu'daki topraklarıyla Ortadoğu petrol yataklarına en yakın ve bölgenin en güçlü ülkesidir. Bu nedenle bölgedeki barışın tesis edilmesi ve yürütülmesinde anahtar ülkedir.[104] Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya gibi dünyanın en sorunlu bölgelerinin arasında bir istikrar adası durumunda olan tek ülke Türkiye'dir. Türkiye, bir yandan tarihsel kültürel nedenlerle Ortadoğu'daki çıkarlarını korumakta, öte yandan da Atatürk'ün "Yurtta Barış Cihanda Barış" ilkesini izleyerek Batı ile Doğu arasında köprü işlevini sürdürmektedir.

Ortadoğu içinde uygarlıkların buluştuğu bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti'nin stratejik önemi, Soğuk Savaş döneminde bir kez daha gündeme gelmiştir. 11 Eylül'den sonra Türkleri gerçekten isteyip istemediğini tam olarak ortaya koyamayan; ancak Türkiye'ye jeostratejik açıdan ihtiyaç duyan AB, Türkiye'nin hassasiyet taşıyan iç sorunlarının derinleşmesi pahasına Türkiye'nin AB'ye girme sürecini manipüle etmeyi sürdürmeye devam etmektedir.

---

[103] Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.49, S.1- 4, 1994, s.266-267.

Türkiye, Asya'nın doğu kıyıları, Afrika'nın güney ucu ile kuzey ve güney Amerika kıtası doğu kıyıları arasında kalan eski ve yeni dünyanın tam merkezinde bulunmaktadır. Türkiye dünyanın en büyük kara parçası olan Asya, Avrupa ve Afrika'nın, jeopolitik deyimi ile Dünya Adası'nın menteşesi durumundadır[105]. Bu nedenle farklı özelliklere sahip ülkelerin sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziki çıkarları Türkiye'de kesişmekte, yani dünya güç merkezlerinin her türlü çatışmalarında kullanacakları güzergahlar Türkiye'den geçmektedir.

Türkiye doğuyu batıdan, batıyı doğudan, kuzeyi güneyden, güneyi kuzeyden gelen rüzgarlara kapatan noktada yer alır. Avrupa ile Asya arasında en kısa yolun geçtiği doğal bir köprü konumundadır. Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasında fırtınalı bir denizde sakin bir limandır. ABD eski Dışişleri Bakanı James Baker'in dediği gibi, değişen med cezir olaylarının olduğu bir bölgede, bir istikrar gemisidir.

Türkiye jeopolitiği denince akla boğazlar gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılması, ancak boğazlara tam egemen olunduktan sonra gerçekleşebilmiştir. İmparatorluk, Boğazlar ve Ege Denizi üzerindeki kontrolü yitirdikten sonra çökmüştür.

Türkiye coğrafi konumu itibariyle her türlü politik çıkar kavgalarının kesiştiği noktadadır. Türkiye, batılıların Şark Meselesi (Doğu Sorunu) olarak adlandırdıkları bir coğrafyada bulunmaktadır. "Anadolu'nun gerek fiziki yapısı ve gerekse uygun iklimi birçok medeniyete beşiklik etmesini sağlamış, ancak tarih boyunca doğu-batı veya tersi yönde yapılan istila hareketlerine de tanıklık etmek durumunda kalmıştır. Tarih boyunca Romalılar, İskender ve Haçlı Orduları doğuya, Persler, Araplar, Moğollar ve Türkler batıya doğru istilalara girişmişler ve hep Anadolu'yu yol olarak kullanmışlardır[106].

Türkiye'nin de yer aldığı Akdeniz çevresi, İslâm'dan önce de imparatorlukların çarpıştığı bir jeopolitik havzadır: Sümer, Elam, Akad, Mısır, Hitit,

---

[104] Mehmet Kocaoglu,*a.g.e.*,s.175.
[105] İlhan, *a.g.e.*, s. 56.

Helen, Sasoni, Pers, Roma ve Bizans İmparatorlukları ile İslâm dinine mensup Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları da bu jeopolitiğe girmiştir[107].

İlk çağlardan itibaren Yunanlılar ve İranlılar arasındaki ticaret başlıca iki kara yolu üzerinden yapılmakta idi. Bunların birincisi Kral Yolu adı verilen Salihli–Gediz–Ankara–Sivas üzerinden İran'a uzanan, ikincisi ise Doğu Ticaret Yolu adı verilen Efes-B.Menderes-Konya-Gülek Boğazı-Çukurova yolları idi. Daha kuzeyde Asya'yı Avrupa'ya bağlayan ve Kral Yolu ile de bağlantılı İpek Yolu vardı. Bölgesel ticarete, yüzyıllarca bu yollar damgasını vurmuştur.

Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tümü, dünyanın en önemli çekim merkezlerinden biri olan Avrupa'ya karadan gidebilmek için, ekonomik ve güvenilir yol olarak Türkiye üzerinden geçmek zorundadırlar. Karadeniz ülkelerin deniz yolu ile Avrupa'ya gidilmek istendiğinde en kısa yol yine Karadeniz ve Türk Boğazları'ndan geçen yoldur. Diğer kara ve deniz yolu alternatif güzergahları çok uzundur, bozuktur, emniyetsizdir. İlave olarak İran, Irak, Suriye, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Avrupa ile en kısa kara yolu bağlantıları da Türkiye'den geçmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, bu yollar ve yapımı tamamlanan Kerkük-Yumurtalık ve yapımı planlanan Bakü-Ceyhan petrol boru hattı yolları ile kendi jeopolitiğini yaratmıştır. Ayrıca Türkiye bölgenin en önemli tatlı su kaynaklarına da sahiptir.

Boğazlar, NATO ve Rusya için hayati derecede önemli birer coğrafya parçasıdır. Türkiye, boğazlar vasıtasıyla Karadeniz ile Akdeniz, Kıbrıs vasıtasıyla Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Hazar bölgesi petrollerinin ulaşımında söz sahibi olabilmektedir. Türkiye bu coğrafyada olup biten her şeyle, istese de istemese de genellikle ilgilenmek zorunda kalmaktadır.

Türkiye'nin, Dünya'daki Müslüman ülkeler arasında demokratik ve laik tek ülke olması, kendisine Batı Hıristiyan dünyası ile iyi ilişkiler kurabilme ve savunma ittifakına katılabilme imkanını sağlamıştır. Kuzey ile güney, doğu ile batı,

---

[106] Yavuz, *a.g.e.*, s. 44.
[107] Taha Akyol, *Milliyet*, 23 Mart 1997.

Müslüman, Hıristiyan ve Musevi, totaliter ile demokratik ve kökten dinci ile laik düşünceler arasında irtibat sağladığından, bölge ve dünya barışına önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Batı ve özellikle ABD'nin en yakın müttefiki olan İsrail ile son zamanlarda çalkantılı da olsa iyi ilişkisi olan tek Müslüman Ortadoğu ülkesi Türkiye'dir.

Türkiye yakın çevresi itibariyle, farklı dini inanç, kültür ve geleneklere sahip, zaman zaman birbiri ile çatışan, sekiz değişik ırk barındıran (Yunanlılar, Bulgarlar, Romenler, Slavlar, İranlılar, Araplar, Ermeniler ve Gürcüler) on üç ülkenin ortasında bulunmaktadır.

Türkiye, bir yandan başta İran olmak üzere Suudi Arabistan ve Libya gibi şeriat rejimi ile idare edilen ve Türkiye'de de İslâmi esasların hakim kılınmasını arzulayan yönetimlerin, diğer yandan ise Türkiye'yi ırk esasına göre parçalamak isteyen bölücü örgütlerin etkisinde bir coğrafi konumda bulunmaktadır.

Türkiye coğrafi konumu ile mevcut dünya güç merkezlerinin ve bölgesel güç merkezlerinin irtibat noktasında yer almaktadır. Bu nedenle bu bölgede gelişen önemli olaylar, dünya güç merkezleri ile doğrudan irtibatlıdır. Bu yüzden ulusal çıkarları söz konusu olduğunda, her türlü olayda ve her konuda Türkiye'nin tutumunu yakından takip eder, hemen her önemli konuda Türkiye'nin tutumunu etkilemeye, kendi yönlerine çekmeye çalışırlar. Jeopolitik nedenli bu durum Türkiye için çok yönlü ve birden fazla taraflı bir tehdit oluşturmaktadır.

Öte yandan Türkiye coğrafyası, Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisine göre Merkez Bölge'nin bitişiğinde ve İç Kuşağın önemli bir noktası üzerinde bulunmaktadır. Kenar Kuşak Teorisine göre de Kara Hakimiyet Teorisi'nde olduğu gibi Türkiye, önemli bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin hem dünya politikasında, hem de bölge politikalarında dikkate alınması gerekmektedir. İki Kutuplu Soğuk Savaş döneminde Kanat ülkesi olan Türkiye; SSCB'nin dağılmasıyla birlikte gelişen yeni konjonktürde, Balkanlar ve Ortadoğu'da meydana gelen çatışmalar karşısında bir Cephe ülkesi haline dönüşmüştür.

İdeolojik olarak Türkiye çevresinde, batısında tarihi Ortodoks misyonu ve Megalo-İdea, doğusunda “Siyasal İslâm misyonlu Şii yönetimi”, kuzeyinde “Sıcak Denizlere Ulaşma” ideali, güneyinde ise “Büyük Suriye Sevdası” gelgitleri halen varlıklarını sürdürmektedir. Türkiye bölgede barışın sağlanması için anahtar ve köktendinci hareket ve düşüncelerin yayılmasında ise engel niteliktedir.

Kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz ve batıda Ege Denizi ile çevrelenmiş olan Türkiye, Avrupa ve Asya kıtalarını birbirine bağlayan doğal bir köprü niteliğindedir. %4’lük bir parçası ile Avrupa Kıtasında (Türk Trakya’sı) ve %96’lık bölümüyle Asya Kıtasında (Anadolu Yarımadası) yer alan bu doğal köprü, tarih boyunca Asya-Avrupa arası iki yöndeki istila hareketlerinde, jeostratejik ana mihveri oluşturmuş, ancak Çarlık Rusya’sının güneye ve sıcak denizlere inme hedef ve emellerine karşı da doğal bir engel rolünü oynamıştır. Karadeniz ile Akdeniz arasına, bir kama gibi girmiş durumuyla Türkiye, günümüzde de Batı ve Doğu arasında “birbirine bağlayıcı”, Kuzey-Güney doğrultusunda ise “engelleyici” kilit rolünü muhafaza etmektedir. Kuzeye karşı Ortadoğu'yu arkasında saklamaktadır.

Coğrafi olarak Akdeniz koridorunun sonunda bulunan Türkiye, açık denizlere çıkabilmek için, Cebelitarık Boğazı veya Süveyş Kanalını kullanmak zorundadır. Bu nedenle Türkiye’ye ulaşan deniz yolları, gerek Akdeniz boyunca kıyısı olan devletlerin, gerekse Kızıldeniz ve Süveyş Kanalını kontrol eden devletlerin tehditlerine açıktır. Buna mukabil Türkiye, Karadeniz’e sahildar bütün ülkelerin ve Karadeniz’e kanal ve nehirler ile bağlanan Orta Avrupa ve Baltık Devletleri'nin Akdeniz ve Ortadoğu’ya ulaşan deniz yollarını kontrol altında tutabilen, Ege Denizi'ni, Orta ve Doğu Akdeniz’i de etkileyebilecek coğrafi bir konuma sahiptir.

Türkiye, Akdeniz’in egemenlik kapılarından biri olan Marmara Denizi ve Dünya ticareti ile ulaşımında özel bir yeri olan Türk Boğazlar bölgesini elinde bulundurması nedeniyle Ortadoğu, Kafkaslar ve Doğu Akdeniz’i; dolayısıyla dünyadaki enerji kaynaklarının merkezi olan bir bölgeyi kontrol edebilecek bir konuma sahiptir.

Türkiye, jeopolitik ve jeostratejik değeri nedeni ile daha önce de değinildiği üzere bir tehdit kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Türkiye, Brzezinski'nin Nisan 1997 tarihli değerlendirmesine göre; *"Karadeniz bölgesini ve Rusya'yı Kafkaslarda dengelemekte, Karadeniz'den Akdeniz'e ve tersi geçişi kontrol altında tutmakta, irticaya karşı hala panzehir görevi görmekte ve NATO için güneyde bir güven unsuru olmaktadır. Türkiye'deki istikrar ve dengelerin bozulması, Balkanlarda ve kısmen Ortadoğu'da şiddetin kontrolsüz bir biçimde artmasının yanı sıra, Rusya'nın Kafkaslarda bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeler üzerinde kontrolünü kolaylaştıracaktır."*[108]

1.5. Suriye'nin Bölgedeki Konumu ve Önemi:

Suriye, Asya'nın batı sınırlarında, Ortadoğu'da yer almakta, kuzeyinde Türkiye, güneyinde Ürdün, doğusunda Irak, güneybatısında Filistin ve İsrail, batısında Akdeniz bulunmaktadır. Kendi dilinde *"El Cumhuriyet ül Arabiyye es Suriye"* olan Suriye Arap Cumhuriyeti, Türkiye-Arabistan arasındaki bağlantıyı oluşturması ve İslam dünyasında dini ve kültürel açıdan merkez konumunda olması nedeniyle coğrafi açıdan stratejiktir.[109]

Suriye Asya'nın giriş kapısı niteliğinde önemli bir Ortadoğu ülkesidir. Üç kıtanın birleştiği bir coğrafyada yer alan Suriye, merkezi konumu nedeni ile her kıtadaki oluşumdan doğrudan etkilenmektedir. Anadolu, Akdeniz ve Mezopotamya toprakları arasında bulunmakta, bu bölgeler arası ticari, askeri ve kültürel mihverlerle kesişmektedir. Bu özelliği nedeniyle de tarih boyunca başka ülkelerin istilasına uğramıştır. Ön Asya'ya yayılmak isteyen veya Akdeniz'e açılmak isteyen güçler, bu ülkeyi çıkış arazisi olarak kullanmışlardır. Stratejik coğrafi konumu nedeniyle Suriye, Ortadoğu'daki transit ticaretin ilgi odağı ve Arap-İsrail çatışmasının hayati faktörü olmuştur. Mısırsız savaş, Suriyesiz barış olmaz sözü coğrafi konumundan gelmekte, coğrafi konumunun sağladığı avantajla kendisine kolaylıkla

---

[108] Nevzat Denk, *21'inci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2000.
[109] Erdem Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul, 2004,s.16.

müttefik bulabilmekte, Lübnan'ı kalkan olarak kullanabilmekte, ekonomik ve askeri yetersizliklere rağmen İsrail arasındaki örtülü savaşı yıllardır sürdürmektedir.[110]

Suriye, bir kıyı-kenar devleti karakteristiği sergilemektedir. Bir kıyı devleti; kıtadan doğal sınırlarla ayrılan ve kıta içlerine denizden giriş için kıyı başı niteliği taşıyan coğrafi konuma sahiptir. Deniz irtibatı, Suriye'nin dünyanın diğer bölgeleriyle ilişkiler kurabilmesine ve deniz aşırı girişimlerde bulunmasına olanak sağlamakta, ilişki kurabileceği ülke sayısını dolayısıyla kendisine askeri müdahalede bulunabilecek veya yardım edebilecek ülke sayısını da etkilemektedir. Kıyı-kenar devletinin bir başka özelliği de coğrafi bütünlüğünü ve ülkenin emniyetini sağlamak için kıta içine doğru genişlemeye ve kara sınırlarında bir tampon kuşak oluşturmaya çalışmasıdır. Suriye, güvenliğini sağlayabilmek için çevre ülkelerde karışıklık yaratmayı ve bu suretle onları zayıflatmayı bir hareket tarzı olarak benimsemiştir. Suriye'nin Lübnan'daki politik koşulları istismar etmesini ve İsrail'e muhalif örgütleri bir kalkan gibi kullanmasını bu hareket tarzının hayata geçirilmesi olarak değerlendirmek mümkündür. [111]

Suriye, geçmişten bugüne kadar Mısır, Mezopotamya ve Anadolu arası ticaret ve harekat yollarının kesişme noktasındaki konumu sebebiyle saldırılara karşı hassas olmuş, bu konumu da Suriye'deki siyasi kültürün ve halkın yaşam biçiminin oluşumuna katkı sağlamıştır. [112]

Suriye'nin beşeri hayatındaki çeşitlilik siyasi hayatında istikrarsızlığa neden olmaktadır. Suriye'nin etnik durumu soy ve inanç bakımından çok çeşitlidir. İslamiyet'in yayılması sonucunda halkın çoğu sonradan İslamiyet'i kabul etmiş olmasına rağmen yine de halk arasında birlik oluşmamıştır. Aynı durum Hıristiyanlarda da vardır. Onlar da çeşitli mezheplere bölünmüşlerdir. [113]

---

[110] Zafer Sağlam, *Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi*, (Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s:1-12.

[111] Zafer Sağlam, *a.g.e*. s:1-13,1-14.

[112] Selahattin İbas, "Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi", *Ortadoğu Siyasetinde Türkiye*, Der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s.42.

[113] Z.Şirin Ayrancı, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006, s.9.

Üçüncü dünya ülkesi tabir edilen, demokratik olmayan yönetimlerin yer aldığı Ortadoğu'nun önde gelen devletlerinden olan Suriye'de, rejim sorunları bitmemekte, savaşlar ve çıkar çatışmalarına her gün yenisi eklenmektedir. Uzun süre yabancılar tarafından yönetilmesine karşın, Araplığını korumuştur. Bölgedeki genel sorunlarla iç içedir, bölge sorunları tamamıyla ülkeye yansır ve bu sorunların büyük kısmına bir şekilde taraf olur.[114]

Suriye doğal kaynaklar açısından Suudi Arabistan, Irak ve İran gibi ülkeler kadar zengin değildir. İnsani kaynaklar açısından ise Suriye'nin zenginliği, Mısır, İran ve Irak ile mukayese edilemez. Stratejik olarak Suriye bölge için büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni, coğrafi konumu ile dini, kültürel ve entelektüel fikirlerin merkezi olmasıdır. Bu konuda Seale, *"Suriye'yi incelemek Ortadoğu'nun politik akvaryumunda harikulade bir modeli incelemeye benzer; günümüz Arap dünyasındaki politik ilke ve eğilimlerinin bir çoğunun ya Suriye'den kaynaklanmış olduğu veya orada halen uygulamada bulunduğu gayet açık bir şekilde gözlemlenebilir."* demektedir. Kuzey güney istikametinde Suriye, Türkiye ve Suudi Arabistan ile petrol bakımından zengin Arap yarım adası arasındaki başlıca coğrafyayı teşkil etmektedir. Doğu batı yönünde ise iki güçlü Arap ülkesi olan Irak ile Mısır arasındaki doğal koridoru meydana getirmektedir. Kendi başlarına Mısır ve Irak karşılaştırılabilen bir güce sahiptirler. Irak zengin petrol yataklarına sahip olmasının yanı sıra petrolce zengin Basra Körfezi'ni büyük güçler aracılığıyla doğrudan kontrol edebilecek bir konuma sahiptir. Fakat nüfusunun çok sayıda etnik guruplardan oluşması ve ülkeye yayılmış olması, sınırlarının İran'a, Türkiye'ye ve buradaki Kürt azınlıklara açık bulunması ve Rusya'ya yakınlığı gibi nedenlerden dolayı, homojen olan nüfusu, Nil vadisinde toplanmış ve iyi korunmuş olan Mısır'ın iç ve dış güvenliği için koruyucu değildir. Suriye, Irak ve Mısır'ın bu karşılaştırılabilir güçlerinin birbirinden ayrı olması nedeniyledir ki bölgede en önemli yeri işgal etmektedir. Bu açıdan Suriye'yi kendi safına çekebilen veya diğer saflara geçişine engel olan ülke kendi konumunu sağlamlaştırabilecektir. Bütün bulardan dolayı, Irak ve Mısır arasında bölgedeki rekabet Suriye ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine fayda sağlamıştır. Aynı şekilde Arabistan'ın çıkarları da Suriye ile bir taraftan mümkün olduğu kadar yakın bağlar kurmaya, diğer taraftan Suriye'nin, Irak ve Mısır'ın nüfuzu altına girmesine engel olmaya dayanmaktadır. Patrick Seale'in de belirttiği gibi,

[114] Z.Şirin Ayrancı, *a.g.e.,* s.10.

"İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Arap dünyasının doğu yarısında, bağımsız bir Arap devleti için ya Suriye'ye nüfuz edebilmeye yada rakiplerinin oraya nüfuzlarını engellemeyi amaçlayan bir Arap politikası yaratma düşüncesi ola gelmiştir. Nüfusun azlığına ve doğal kaynaklarının sınırlılığına rağmen doğu Arap dünyasında merkez oluşu Suriye'ye her ne kadar vazgeçilmez bölgesel bir önem kazandırıyorsa da;Suriye'ye dünya çapında asıl etkinliği kazandıran İsrail'in iç ve dış güvenliğine bütünüyle sahip olmasından dolayıdır. Birtakım nedenlerden dolayı, fakat özellikle İsrail ile sınır oluşunun taktik avantajları ve Ürdün ile Lübnan'ın iç meselelerini ve kamuoyunu etkileyebilecek potansiyeli sebebi ile Suriye İsrail'e karşı en önemli Arap ve İslam cephesini meydana getirmektedir."[115]

2. TÜRKİYE – SURİYE ARASI TARİHSEL SORUNLAR

Türkiye-Suriye ilişkilerinde iki ülkenin birbirine bakış açısı önemlidir. Bu birbirinden farklı bakışlar ikili ilişkilerin geleceğini etkilemektedir. Bu hususları incelediğimizde Suriye bakışı şu yöndedir:

- Osmanlı İmparatorluğu dolayısıyla Türkler Suriye'yi dört yüzyıl yönetmiş, ülkeyi sömürmüş ve geri kalmasına sebep olmuştur.

- Hatay bir Arap toprağıdır ve Türkiye burayı ilhak etmiştir.

- Türkiye; İsrail, ABD ve Batı ile yakın ilişkiler yürütmektedir.

- Irak ile geçmişte yaşan anlaşmazlıklarda Türkiye, Irak yanlısı politikalar yürütmüştür.

Türkiye, Suriye'nin bu bakış açısından rahatsız olmakla birlikte kendi açısından Suriye'yi görüşü şu şekildedir:

---

[115] Zişan Özenir, "Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka Suriye", TASAM, *http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/212/ortadogu_girdabindaki_kucuk_halka_suriye*

- 1.Dünya Savaşında ve sonrasında Suriye, İngilizlerle birlik olup Osmanlı İmparatorluğuna ihanet etmiştir.

- Suriye'nin, Hatay ile ilgili iddiaları vardır.

- Suriye'nin, eski SSCB ile samimi ilişkileri Türkiye'yi endişelendirmiştir.

- Türkiye'nin en hassas meselelerinden Kıbrıs ve Ege konularında Suriye, Yunanistan tarafında olmuştur.

İki ülkenin birbirlerine bakış açıları incelendiğinde ilişkilerin gelecekte olumlu olması pek mümkün değildir. Bu nedenle geçmişte de iki ülke ilişkileri hep istikrarsızlıkla geçmiştir. Geçmişten bugüne Hatay meselesi, su durumu ve teröre destek konuları iki ülke arasında yıllanmış sorunlar haline gelmiştir. Bu sorunlardan en önemlisi Ortadoğu ülkelerini de etkilediğinden "Su Sorunu"dur. Bir diğer sorun olan, Terör ise iki ülke arasında 1998 yılında imzalanan Adana Mutabakatı ile çözümlenmiş görünmektedir.

2.1. Hatay Meselesi

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunlar Fransa'nın 1936'da Suriye'nin bağımsızlığını tanıdığı anlaşma ile ortaya çıkmıştır.[116] Suriye bu anlaşma ile bağımsızlığı kazandığından buyana Hatay sınırlarında hakkı olduğunu savunmaktadır. Baas rejiminin Suriye'de iktidar olmasıyla birlikte Hatay'ı topraklarına katmak milli hedef haline gelmiştir. Hatay; Suriye'nin Lübnan, Ürdün ve Filistin'i de içine alan "Büyük Suriye" ideali kapsamında değerlendirilmektedir. [117]

[116] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2005, s.641.

2.1.1. Tarihi Gelişimi

Fransa, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasının yedinci maddesine *"İtilaf Devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum oluştuğunda, orayı işgal edebilecekti."* dayanarak Hatay Bölgesini işgal etmiştir. Fransa, bölgeyi kontrol altında tutabilmek için 27 Kasım 1918'de İskenderun Sancağı'nı kurmuş ve yönetimini Suriye'ye bağlamıştır. Sancak; İskenderun, Antakya, Harim (Reyhaniye) ve Belen bölgesinden oluşmaktaydı.[118]

Sivas Kongresi sonrasında kabul edilen Misak-ı Milli Kararları'na göre milli sınırlar içinde bulunan Hatay, Fransa ile Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Türkiye sınırlarının dışında kalmıştır.[119] Türkiye, Ankara Antlaşması ile "Sancak" a özerklik verildiği, [120] kendi özel bayraklarını kullanmasına imkan tanındığı[121] ve Türk kültürünün korunmasına çalışıldığı gerekçeleriyle fazla ısrarcı olmamıştır.

Hatay, mücadeleyi durdurmak için Fransızlara bırakılmış da denebilir.[122] Bazı kaynaklara göre Fransa Hatay'ın Türklüğünü kısmen kabul etmiştir.[123] Mustafa Kemal, Hatay'ın Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu ve Türk sınırları içinde kalması gerektiğini ifade etmekteydi.[124] Ayrıca Lozan görüşmeleri sürerken yaptığı bir konuşmada Hatay Sancağı için *"Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz. Gün gelecek siz de kurtulacaksınız"* demiştir. Aslında Hatay sorununu sonuca

---

[117] Selahattin İbas, *a.g.e.,* s.59.
[118] Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarınay, Hüsamettin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s.33.
[119] İdris Demir, "Hatay Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, der. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004, ss.342-343.
[120] Erciyes, *a.g.e*., s. 69.
[121] Sina Akşin, *Atatürk'ün Dış Siyaset Modeli, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.276.
[122] Erciyes, *a.g.e*., s.69.
[123] Akşin, *a.g.e.,* s.276.
[124] Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Cilt III*, Remzi Kitabevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul, 1999, ss.395-396.

erdirme zamanının geldiğine Fransa- Suriye görüşmeleri esnasında karar vermiş, Boğazlar Konferansı sürerken, problem çıkmaması için kararını açıklamamıştır.[125]

Hatay Fransızların elindeyken Türklere yönelik baskı uygulanmış ve göç etmeye zorlanmıştır. Ancak Atatürk'ün Fransa ile yaptığı görüşmeler neticesinde zorlamalar azalmıştır.[126] 1936'da Fransa'da iktidara gelen hükümet, Suriye temsilcilerine üç yıl içinde Suriye'ye bağımsızlık verileceğini bildirmiş ve imzalanan bir antlaşma ile resmi nitelik kazanmıştır. Antlaşmaya göre Suriye'deki manda yönetimine son verilmiş ve Suriye bağımsızlığını kazanmış, ancak Hatay'dan hiç bahsedilmemiştir. [127]

Antlaşmaya Türkiye tepki göstermiş, Fransa'ya verdiği notada *"Suriye'ye olduğu gibi İskenderun Sancağı'na da bağımsızlık verilmesi gerekir"* denmiştir.[128] Nota üzerine yeni düzelmiş olan Türkiye-Fransa ilişkileri yeniden bozulmuştur.[129] Atatürk Hatay'ı Türkiye topraklarına katmak için çok uğraşmış ve azmetmiştir. [130] "Bu sıralar asıl meselemiz, aslı Türk olan İskenderun, Antakya ve civarının geleceğidir. [131] Derdimiz toprak büyütmek değil, antlaşmalara dayanan hakkımızı aramaktır." diyerek meclis kürsüsünden Hatay'ı alacağına söz vermiştir.[132]

Bunun üzerine Türk hükümeti Hatay Sorunu çerçevesinde dış politika yürütmeye başlamıştır. Hatay sorununun tarihsel gelişimi incelendiğinde sorunlarının kaynağının yukarıda bahsedilen Fransa ile Suriye arasındaki antlaşmadır.[133] Türkiye'nin antlaşma ile ilgili itirazları üzerine sorun 1936 yılında Milletler Cemiyeti'nde (MC) görüşülmüştür. Bu esnada İskenderun'da Fransızlar ile Türkler

---

[125] Özden Zeynep Alantar, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", *Türk Dış Politikasının Analizi,* ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1998, s.90.
[126] Erciyes, *a.g.e*., s. 72.
[127] Hasan Berke Dilan, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s.138.
[128] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, s:348.
[129] Alantar*, a.g.e.,* s. 89.
[130] İsmail Soysal, "Türk-Arap İlişkileri 1918-1997", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.517.
[131] Armaoğlu, *a.g.e*., s.348.
[132] Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.16.

arasında çatışmalar başlamıştır. MC tarafından derhal bölgeye bir raportör atanmış, hemen sonrasında da üç kişilik bir gözlemci heyeti yollanmıştır. [134] Ancak MC'nin konuyu ağırdan alacağını öngören Mustafa Kemal Atatürk, güç gösterisi yapmaya karar vermiş, Konya ve Ulukışla'ya yolculuk yapmış ve Ankara'da Kabineye başkanlık etmiştir. Bu durum Fransa'da savaş söylentilerinin yayılmasına neden olmuştur.[135]

MC heyeti çalışmalarını hızlandırmış, raportör İsveçli temsilci Sandler ve MC gözlemci heyeti raporları doğrultusunda görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler neticesinde, İskenderun ve Antakya Sancağının, dışişlerinde Suriye'ye bağlı, içişlerinde tam bağımsız ve kendi anayasasının olmasına karar verilmiştir. Sancak bütünlüğünün Türkiye ve Fransa tarafından bir antlaşma ile teminat altına alınması kararlaştırılmıştır.[136] Sancağın adının Hatay olmasına karar verilmiş, bahsedilen anayasa MC komisyonu tarafından hazırlanmış ve 27 Mayıs 1937'de kabul edilmiştir.[137] Aynı gün anayasa doğrultusunda Fransa ve Türkiye teminat antlaşmasını imzalamış, bunun üzerine Hatay'da karışıklıklar çıkmıştır. Bu karışıklık içinde Anayasaya göre yapılması gereken seçimler yapılamıyordu. Türk tarafının seçim sistemini kabul etmemesi üzerine MC yeni bir seçim tüzüğü hazırlatmış ve seçimlerin yapılmasını istemiştir. Fransızlar'ın baskıcı tutumlarının devam etmesi üzerine Türkiye, sınıra 30.000 kişilik bir kuvvet yığmış, Atatürk Mersin'e geçmiştir. Bu sırada Adolf Hitler Avusturya'yı işgale başlamış ve bu sayede Fransa'nın dikkati dağılmıştır. [138]

Hatay'ın anavatana katılması diplomasi savaşında, Fransa'nın Almanya karşısında ittifak arayışında Türkiye ile bir ittifak kurmasa da Türkiye'yi karşısına almayı göze alamamasını Türkiye iyi değerlendirmiştir. Fransa geri adım atarak valisini bölgeden çekmiştir. Türk ordusu 5 Temmuz'da Hatay'a girmiş, büyük bir coşku ile karşılanmıştır.[139] Türk dış politikasında kazanılan bu zafer sonrasında MC, seçim komisyonu oluşturmuş ve yapılan seçimlerde 40 milletvekili seçilmiştir. Yeni

---

[133] Arı, *a.g.e.,* s. 641.
[134] Dilan, *a.g.e*., s.140.
[135] Dilan, *a.g.e*., s.140.
[136] Dilan, *a.g.e*., s. 140-141.
[137] Erciyes, *a.g.e*., s. 77.
[138] Erciyes, *a.g.e*., s. 78.
[139] Dilan, *a.g.e*., s. 142.

Meclis, ilk toplantısında Hatay Devleti adını kabul etmiştir.[140] Ancak yürütme ve karar organlarında Türk asıllıların bulunmasına karşın dış politika konularına Suriye'ye bağlı kalma bağımlılık ve bu bağımlılık doğrultusunda Suriye'nin çıkardığı problemler kısa zamanda Hatay Cumhuriyeti'nde devlet işleyişinde kendisini göstermiştir.[141]

Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine, Fransa telaşa kapılmış ve Türkiye'yi kendi saflarına çekmek için Hatay konusunda yaklaşımını daha da esnetmiştir. Fransa, Türkiye ile 23 Haziran'da imzaladığı antlaşma ile Hatay'ın Türkiye sınırlarına dahil olması, sınırları ve vatandaşlarının statüsü belirlenmiştir.[142] Bunun hemen sonrasında Hatay Millet Meclisi bir yıl bağımsızlıktan sonra oybirliğiyle Türkiye Cumhuriyetine dahil olma kararı almış, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu kararı onaylamasıyla Hatay, Türkiye topraklarına katılmıştır.[143] Hatay'ın ilhak edilmesi Türkiye için üstün ve örnek bir diplomasi başarısıdır.

Bu durum Suriye Parlamentosu tarafından derhal protesto edilmiştir.[144] Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını Fransa'nın kabul etmesine rağmen Suriye, o zamandan beri resmi haritalarında Hatay'ı, Suriye topraklarında göstermektedir. Hatay ilhakını o zamandan beri kabullenemeyen Suriye, bu sorunu sık sık dile getirmektedir. Bu sorun iki ülke arasında ilk defa Baas Partisi'nin Suriye politikasında etkili olmaya başladığı yıllarda ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.[145]

Baas Partisi, Hatay'ı Suriye topraklarında kabul etmeyi bir devlet politikası haline getirmiş ve kendi parti tüzüğünde de bunu ifade etmiştir.[146] Bu politika doğrultusunda, ülkedeki her derecede okul, kitaplar, yayınlar, haritalar, televizyon, radyo ve gazetelerde Hatay'ı kendi topraklarında göstermiştir.[147] Özellikle Suriye'de 1963 darbesiyle iktidara gelen Baas Partisi'nin parti içinden hareketlerle Alevi liderlerin kontrolüne geçmesi bu sorunu daha ciddi hale getirmiş, Hatay'da yaşayan

---

[140] Dilan, *a.g.e*., s. 143.
[141] Erciyes *a.g.e*., s. 79.
[142] Dilan, *a.g.e*., s. 143.
[143] Dilan, *a.g.e*., s. 143.
[144] Soysal, *a.g.e*., s. 517.
[145] Arı, *a.g.e.,* s. 641.
[146] İbas, *a.g.e*., s.59.
[147] Balbay, *a.g.e*., s.78.

Alevi kökenli Arapların desteğini elde etmek için çeşitli yollardan çalışmalar yapmıştır.[148] Bu durum, 1970'te yönetimi ele alan Hafız Esad ile kademe atlamış, Alevi nüfusu kayda değer olan Şam yönetiminin Hatay'a verdiği önem daha da fazlalaşmıştır. [149]

2.1.2 Suriye'nin Bakış Açısı

Suriye, 1955 yılından sonra Hatay sorununu yeniden gündeme getirmeye başlamıştır. Yönetim, iç politikaya dönük kazanım elde etmek için *"Hatay'ın Suriye'den zorla alındığı"* propagandaları yapmış, Hatay doğumlu Türk kökenli vatandaşlarını üniversitelerine sınavsız almış, Hatay'ın Suriye sınırları içinde gösterildiği haritalar dağıtmış ve Türkiye siyasi sınırını tanımadığını ifade eden davranışlarda bulunmuştur.[150]

Geçmişten bu yana "Büyük Suriye" ideali olan Suriye iktidarı, Hatay sorununu kamuoyunda unutturmamak için "Hatay'ı Kurtarma Cemiyeti"ni kurmuştur. Aslında Hatay'ı elde etmesi mümkün olmamasına rağmen Suriye yönetimleri, iktidarlarını sağlamlaştırmak için bu meseleyi iç politikasına yönelik kullanmıştır. Politikalarını özellikle Arap kamuoyuna yönelik yürütmüş, Hatay'ın topraklarına katılması konusunda Suriye halkı dışında diğer Arapların da desteğini almaya çalışmıştır. [151]

2.1.3.Türkiye'nin Bakış Açısı

Kurtuluş Savaşından başarıyla çıkmış genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Misak-ı Milli sınırları içinde benimsediği Hatay'a sahip çıkan kararlı bir politika izlemesi, nüfuz ve itibarını arttırmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve devlet adamları uluslararası güç dengesini gözeterek Türkiye'yi zora sokacak ve jeopolitik bir savaşa sokacak

[148] Balbay, *a.g.e.,* s.77-78.
[149] Arı, *a.g.e*., s.642.
[150] Balbay, *a.g.e.,* s. 78.
[151] Balbay, *a.g.e*., s. 77-78.

davranışlarda bulunmadan Hatay'ı kazanmayı bilmişlerdir. Hatay'ın Türkiye topraklarına alınmasını şahsi olarak tanımlayan ve Türk dış politikasını uluslararası durumu yorumlayarak tespit eden bizzat Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.

Türkiye, Atatürk sonrasında da Hatay konusunda hassasiyetini sürdürmüş ve Suriye'nin tuzaklarına düşmemiştir. Her yerde ve konumda Hatay'ın,Türk toprağı olduğunu ve anavatandan ayrılamayacağını beyan etmiş ve Suriye'nin iddialarını çürütmüştür. Suriye'nin akıl dışı iddialarının iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. [152]

1998 Ekim Krizi sonrası iki ülke arası imzalanan Adana Mutabakatı ile ilişkiler yumuşamış, Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle de ilişkilerde yakınlaşma görülmüştür. Beşar Esad'ın 2004'de Ahmet Necdet Sezer ile yaptığı görüşme ile "harita" konusunda iki ülke iyi niyet göstermiş, uluslararası hukuk kuralları kabul edilmiştir. Diplomatik cephe bu durumun Suriye tarafından, "*Türkiye'nin uluslararası hukuktaki sınırlarını "ilk kez" kabul edilmesi"* anlamına geldiğini söylemektedir.[153] Yani iki ülke harita meselesi dolayısıyla Hatay sorununu da halletmiştir.

2.2. 1957 Krizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye tam bağımsızlığını kazanmış ancak uzun süre siyasi istikrarı sağlayamamıştır. Suriye'de 1949 yılından sonra üç hükümete darbe yapılmış, yaklaşık yirmi kabine değişmiş ve iki askeri diktatör hükümeti kurulmuştur. 25 Şubat 1954'te yapılan yeni bir askeri darbe ile Sosyalist Baas Partisi Suriye'de etkin olmaya başlamış ve bundan sonra da ülkenin siyasi hayatında hep ön planda olmuştur. 1955'ten itibaren Baas, Nasır'ı desteklemeye başlamıştır. 1956 Süveyş Buhranı ile Suriye ve Mısır birbirine yakınlaşmış ve aynı yıl Baas, Mısır'la birleşme düşüncesini savunmuştur. Aynı yıllarda Arap dünyasında Batı aleyhtarlığı artmış, sol akımlar önem kazanmıştır.[154]

---

[152] İbas*, a.g.e.*, s. 59.
[153] *Zaman*, 08.01.2004.

Ortadoğu'da birbiri ardına yaşanan bunalımlar ve gelişen olayların da etkisiyle bölge, Soğuk Savaş'ın uygulama alanı haline geldi. Suriye gittikçe Sovyetler Birliği'ne yakınlaştı. Ordudan önemli tasfiyeler yapılmış, Genelkurmay Başkanlığına Albay Afif Bızri getirilmiştir. Böylelikle Nasır yanlısı ve Arap milliyetçileri yönetime hakim olmuştur. [155]

Bu dönemde, Eisenhower Doktrini adıyla anılan 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Kongre'ye gönderdiği yetki talebine göre Batı Bloğu'nda yer alsa da almasa da Ortadoğu ülkeleri, komünizme karşı mücadele ederken herhangi bir tehdide maruz kalırsa, ABD tarafından anında silah ve asker yardımı yapılacaktır. Bu doktrin, Ortadoğu ülkelerince kendi içişlerine müdahale olarak tanımlanmasına rağmen aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bu planı destekleyen ülkeler de bulunuyordu.[156] Türkiye, Eisenhower Doktrini ile ABD'nin Ortadoğu'da daha etkin olması ve Bağdat Paktı'nı daha çok desteklemesini sağlamak, ayrıca komünizmi kullanarak ABD'nin gözünde Türkiye'nin önemli olduğu izlenimini yaratarak ekonomik yardım alabilmekti. [157]

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmelerle birlikte Suriye'nin komünizm yanlısı tutumu ve Sovyetler Birliğiyle olan yakınlığı gittikçe artmaktaydı. 1957 Temmuzunda Suriye Savunma Bakanı olarak Moskova'ya giden Halit El-Azm, burada Sovyetler Birliği ile bir takım anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmaların Ağustos ayında ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye-Suriye Krizi patlamıştır.[158] Suriye ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan bu anlaşmalar, Sovyetlerin 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapmasını öngörüyordu. Bu yardımlar içinde, Lazkiye'de liman yapılması, sulama ve enerji projelerinin finanse edilmesi, karayolları, demiryolları ve altı yeni havaalanının inşa edilmesi ve Suriye'nin silahlandırılması yer alıyordu.[159]

---

[154] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2002, s.506,507
[155] "Soğuk Savaş Dönemi Suriye –Türkiye İlişkileri", *suriye.ihh.org.tr/turkiye/soguksavas/html.* (19.03.2014)
[156] "Eisenhower Doktrini*", www.gizliilimler.tr.gg/Eisenhower-Doktrini.htm.* (8.11.2009)
[157] Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s.153
[158] Armaoğlu, *a.g.e.*, s.506-507
[159] Elibol, *a.g.e.*, s.34

Dönemin Türkiye Başbakanı Adnan Menderes tarafından Suriye'deki bu gelişmeler çok tehlikeli bulunmaktaydı. Türkiye, önce Bulgaristan ve SSCB sonra da güneyinde Suriye'de komünizmin egemen olmasıyla üç taraftan tehdit altında kalacaktı. Bu durum Türkiye'nin yanında Irak, İsrail, Lübnan ve Ürdün'de de büyük endişe yaratmıştı. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Bağdat Paktı ve NATO üyeleri Suriye meselesini görüşmeye başladılar. 22 Ağustos'ta, Irak ve Ürdün Kralları İstanbul'da Suriye sorununu görüşmüş, ertesi gün bu görüşmelere Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes, 24 Ağustos'ta da ABD Dışişleri Bakanı Loy Henderson katıldı. Arap Dünyası bu görüşmelere büyük tepki gösterdi.[160]

Başkan Eisenhower; Türkiye, Ürdün ve Irak'ın bir Suriye saldırısı ile karşılaşması durumunda, bir askeri harekat ihtimalinde, Amerika'nın derhal silah yardımı yapacağını bildirmiştir. ABD, Batı Avrupa'da konuşlu hava kuvvetlerinden VI. Filo'yu Adana hava üssüne göndermiş ve filo Doğu Akdeniz'e harekete geçmiştir. Türkiye ise ihtiyatları silahaltına alırken Suriye sınırında tatbikatlar icra etmeye başlamış, Suriye sınırına 2 tümen ve bir zırhlı tugay yerleştirmiş ve bunun tamamen ihtiyati bir tedbir olduğunu belirtmiştir.[161] Bunun üzerine Sovyet Başbakanı Bulganin, Suriye sınırında Türkiye'nin yığınaklanma faaliyetlerine başlaması ve ABD'nin silah sevkiyatı nedeniyle kaygılarını Başbakan Adnan Menderes'e aktarmış ve askeri harekat konusunda endişeli olduğunu ifade etmiştir.[162] Menderes ise, Suriye'nin aşırı silahlandırılmasının Türkiye için çekincelerini, Sovyetler'le ikili ilişkilerde istikrarı arzu ettiğini ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin baskı politikası sonucu karşılıklı güvenin zedelendiğini belirtmiştir.[163]

SSCB, Suriye'ye desteğini sürdürmüş ve Lazkiye Limanı'na iki savaş gemisi göndermiştir. Karşılığında ise VI.Filonun bazı gemileri İzmir Limanı'na gelerek ABD Türkiye'ye olan desteğini göstermiştir.[164] İki ülke arasında karşılıklı bu

---

[160] Ömer E. Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikaları (1945-1970),* Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.104
[161] Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958),* Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s.191
[162] Armaoğlu, *a.g.e*., s.508.
[163] Elibol, *a.g.e*., s.36.
[164] Küçükoğlu*, a.g.e*., s.108

restleşmeler sürerken Suriye Türkiye'yi e BM Genel Sekreterliği'ne şikayet etmiş ve Türkiye'ye nota çekmiştir.[165]

Karşılıklı restleşmelerin sürdüğü ve gerilimin iyice tırmandığı bu sıralarda Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimleri ve Suriye'yi yatıştırma çabaları etkili olmuştur. Ürdün Kralı Hüseyin Suriye'ye karşı yumuşak bir tavır izlemeye başlamıştır. Diğer yandan Sovyetlerin tehditlerine karşılık ABD'nin Türkiye'yi destekleyen tutumu da Sovyetleri yumuşatmıştı.[166] Tüm bu gelişmelerin etkisiyle ve SSCB Başkanı Khruschev'in 29 Ekim'de yaptığı bir konuşmayla haftalardır süren kriz ani bir şekilde son bulmuştur. Moskova Türk Büyükelçiliği'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin 34. kuruluş yıldönümünü dolayısıyla verilen baloda Khruschev; *"Ortadoğu'da kesinlikle hiçbir tehdit yoktur ve bütün mesele yanlış anlaşılmıştır"* diyerek Suriye sorununa değinmiştir. Birleşmiş Milletler'in Suriye Sorunu'nu gündeminden çıkarmasıyla kriz son bulmuştur. [167]

1957 Suriye Krizi'ni sonuçları ve süreci itibarıyla değerlendirdiğimizde hem yaşanan gerginliğin hem de varılan neticenin sadece Türkiye ile Suriye arasında olmadığını; soğuk savaş döneminin iki baş aktörü arasında, dolayısıyla başta Ortadoğu ve Arap ülkeleri olmak üzere geniş bir coğrafyayı ilgilendiren önemli bir kriz olduğunu söylemek mümkündür. Bağımsızlık sonrası Esad dönemine kadar Suriye ile Türkiye arasında yaşanan en önemli problem bu kriz olmuştur. Zira Suriye'nin Sovyetler Birliği ile birlikte hareket etmesi, Türkiye'yi o zamana göre kuzeyden ve güneyden komünizmin kıskacı altında bırakmıştır.

Yaşanan bu kriz neticesinde Türkiye Amerika'ya daha da yakınlaşmıştır. Amerika Sovyetler Birliği karşısında gücünü göstermek için Türkiye'yi desteklemiştir. Yaşanan bu krizle birlikte Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da yer edinmeye çalışırken krizin neticesinde Amerika bölgede bir adım daha öne çıkmıştır. Amerika açısından önemli olan noktanın Ortadoğu'da komünizmin yayılmasını engellemek olduğu görülürken, Araplar içinse asıl endişenin İsrail davası olduğu görülmüştür.[168]

---

[165] Sander, *a.g.e.*, s.193
[166] Elibol, *a.g.e.*, s.36
[167] Sever, *a.g.e.*, s.202,203
[168] Elibol, *a.g.e.*, s.37

2.3. Sınırı Aşan Sular

Dünyada suya olan ihtiyaç gün geçtikçe daha da artmaktadır. Dolayısıyla bu durum her geçen gün nüfus ve kentleşmenin artışına, sulu tarımın yaygınlaşmasına ve sanayileşmeye paralel olarak etki etmektedir. Su, Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte, beraberinde bölgede istikrarsızlığı da getirmektedir.[169] Ortadoğu'da suya ihtiyaç duyulmaktadır. Arap halkları için suyun ne kadar önemli olduğu şu sözlerle aktarılır: *"Su bulmak için kuyu kazarlar, petrol çıkınca üzülürler."*[170]

Su sorunu Türkiye-Suriye ilişkilerini ipotek altına alan sorunlardan biridir ve Ortadoğu'nun su potansiyeli göz önüne alındığında iki ülke ilişkilerini gelecekte de etkileyeceğe benzemektedir. Ortadoğu petrol bakımından zengin olsa da su kaynakları bakımından fakir bir coğrafyadır. Sadece Arap devletleri değil aynı şekilde Türkiye de genel kanının aksine su bakımından zengin değildir. Bir ülkede kişi başı içilebilir su miktarı 500 metreküpün altında ise bu durum o ülkenin tam su sıkıntısı çeken ülkeler arasında olduğunu göstermektedir. Eğer bu miktarın altında bir miktar söz konusu ise su kıtlığından söz edilmektedir.[171]

Ortadoğu bölgesi tam da bu sınırda dolaşmakta ve genel olarak su sorunu yaşamaktadır. Ortadoğu'daki bu su sorununun özelliklerini üç ana başlık altında toplayabiliriz.

-Ortadoğu'da mevcut su kaynakları, ihtiyaçları karşılamada yetersizdir.

-Nüfus artışı hızlı olduğu için, kişi başına düşen tüketim oranı azalan eğimlidir.

---

[169] Yavuz Gökalp Yıldız, *Büyük Ortadoğu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2004, ss.263-264., akt. Kaan Gaytancıoğlu, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008, s:xi.

[170] Balbay, *a.g.e*., s.208.

[171] Yusuf Karakılçık, "Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No 16, 2008, s.20

-Su, bölge devletleri arasında çatışma ve uzlaşmazlık sebebidir.

Sular kullanımı ve paylaşımı konusunda devletleri bağlayıcı uluslararası hukuk kuralları bulunmamakla birlikte bu konuda BM gözetiminde çalışmalar yapılmış ve bazı metinler oluşturulmuştur. En son olarak BM Hukuk Komisyonu 1997 yılında "Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı" adı altında bir metin ortaya koymuştur. Bu metinler bağlayıcı nitelikte olmayıp, uzlaştırıcı öneri niteliğindedir. Bu çerçevede adil ve makul kullanım ve başkalarına önemli zarar vermeme temel ilkeleri benimsenmiştir. [172]

Konuya girmeden önce bu noktada Türkiye'nin söz konusu BM metnini imzalamadığını belirtmekte fayda vardır. Türkiye'nin bu metni imzalamamasının altında yatan neden metinde sınır aşan sular kavramının uluslararası sular kavramı bünyesinde düşünülmüş olması ayrıca ele alınmamış olmasıdır ve Türkiye bu durumu egemenlik haklarına aykırı görmüştür.

Yukarıda aktarılan nedenlerle Türkiye-Suriye arası problem alanlarından biri de Su Sorunu olmuştur. Aslında sorun, Türkiye'nin Suriye ile paylaşamadığı Dicle, Fırat ve Asi nehirlerinden kaynaklanmaktadır. Su sorununda sadece iki ülke arasında değil İsrail ve Irak'ta söz sahibi durumdadır. Strateji uzmanlarınca "su" Ortadoğu'da meydana gelebilecek olası bir savaş nedeni görüldüğünden bu sorun kriz haline gelmektedir. Çünkü su, petrolden sonra en önemli kaynak olmuştur. Son yıllarda Türkiye-Suriye arasındaki sorunların en önemlisi Asi, Dicle ve Fırat sularının paylaşılması olmuştur. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde başlattığı Güneydoğu Anadolu Projesi'ne (GAP) ve bu kapsamda inşa edilen barajlara, Suriye karşı çıkmış, bunlara karşılık terörü kullanmış ve diğer Arap ülkelerini de arkasına almıştır.[173]

---

[172] Mehmet Şahin, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği", *TASAM, Stratejik Öngörü*, s.1
[173] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.1

2.3.1. Su Sorunun Kaynağı

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde su konusu özellikle 1980'li yıllardan itibaren sorun olmaya başlamış bu bağlamda Fırat ve Dicle sularının Türkiye-Suriye-Irak arasında nasıl kullanılacağı tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle GAP Projesi[174] sonrasında Suriye ile Irak, Türkiye'nin komşularını su sıkıntısı içine soktuğunu ileri sürmüş GAP projesi kapsamında yapılan barajlar hep şikayet konusu olmuştur. Öyle ki 1976 yılında Fırat üzerinde yapımına başlanan Karakaya barajına tepki olarak Irak yönetimi 1977 yılında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına petrol göndermeyi durdurmuştur.

Türkiye'nin daha GAP'ı hayata geçirmeden, Fırat ve Dicle sularının Suriye ve Irak'a ulaşan kısımlarının azalması düşüncesi, iki ülkeyi oldukça endişelendirmiştir. Bu ülkeler su meselesini 1980'li yıllarda sıklıkla görüşmüştür.[175] 90'lı yıllarda Atatürk Barajı'nın doldurulmaya başlamasıyla GAP sade bir sulama sisteminden dev bir projeye dönüşmüştür. Suriye ve Irak ise Türkiye'yi "su emperyalisti" olarak suçlamışlardır. [176]

Fırat nehri, Erzurum civarında doğan Karasu nehri ile Ağrı Dağı eteklerinden doğan Murat nehrinin Elazığ Keban'da birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Oradan Şanlıurfa topraklarından müteakiben Adıyaman ile Gaziantep'in il sınırlarına teğet geçmekte ve Suriye'ye girmektedir. Suriye sınırlarını kuzeydoğudan geçtikten sonra, güneydoğuya doğru akarak Basra Körfezi civarında Irak'ta Dicle nehriyle birleşmekte, *"Şatt-ül Arap"* nehrini oluşturarak bu körfeze dökülmektedir.[177]

Fırat Nehrini büyük ölçüde Doğu Anadolu bölgesindeki karlar beslemektedir. Bunun yanında Keban Barajı sonrasında Tohma ve Göksu akarsuları da karışmaktadır. GAP bünyesinde ve Aşağı Fırat projesi kapsamında 21 barajın

---

[174] *http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir*, (29.03.2011)
[175] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.67
[176] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.67.
[177] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.68.

kurulması planı uygulanan Fırat Nehrinin, Türkiye topraklarındaki uzunluğu 1170 km olup Dicle akarsuyuna kadar 2.330 km yol kat etmektedir. [178]

Fırat Nehrini besleyen, Doğu Anadolu Bölgesine yıllık düşen yaklaşık 2500 mm yağıştır. Düşen su miktarı, Nisan-Mayıs aylarında iyice artmaktadır. Fırat Nehrinde yıllık ortalama akış 32.720 milyon m^3'tür.[179] Türkiye sınırı dışına çıktıktan sonra 35 milyon m^3'e ulaşmaktadır.[180] Yani Fırat'ın sularına Suriye'nin ancak % 10'luk bir katkısı olurken Irak topraklarından hiçbir katkı bulunmamaktadır.

Tablo 1: Fırat Nehri üzerindeki katkı ve talepler[181]

	Su Katkısı (milyon m^3)		Talep	
Türkiye	32	% 89	18	% 35
Suriye	4	% 11	11	% 21
Irak	0	% 0	23	% 44
Toplam	36	% 100	52	% 100

Yukarıda da görüldüğü gibi Türkiye'nin Fırat Nehri'ne su katkısı daha fazladır. Irak'ın katkısı olmamasına rağmen suyun paylaşımı konusunda Türkiye'yi suçlaması gerçek dışıdır.

Dicle Nehri, Doğu Anadolu'nun dağlarından ve Elazığ civarından beslenmektedir. Kulp, Sason, Yanar ve Batman Çaylarının birleşmesi ve diğer kolların da katılımıyla Dicle nehri oluşmaktadır. Dicle nehri, Cizre güneyinden geçerek Türkiye-Suriye sınırını oluşturmaktadır. Buradan Suriye-Irak sınırında devam ederek Irak'a girmekte, Zap sularıyla birleşerek Şattül-Arap adını almaktadır.[182] Dicle Nehri üzerinde, Kralkızı, Dicle, Batman, Silvan, Sason, Kayseri

[178] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.69
[179] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.69
[180] İsmail Kapan, *Suyun Stratejik Dalgaları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007, s.251. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.69
[181] Kodaman, *a.g.e.,* s.33. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.69
[182] Kodaman, *a.g.e*., s. 33. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.70

Ganan, Kozluk Regülâtörü, Garzan Göleti, Ilısu Barajı ve Cizre Barajı baraj ve gölleri bulunmaktadır.[183]

Tablo 2: Dicle Nehri'ne ülkelerin katkıları[184]

	Su Katkısı (m^3/yıl)	Yüzde
Türkiye	25.24	51.8
Suriye	0.00	0
Irak	23.48	48.2
Toplam	48.72	100

Yukarıda da görüldüğü üzere Türkiye'nin , nehre katkısı yaklaşık 25 milyon m^3'tür. Suriye'nin hiç katkısı olmamakla birlikte Irak'ın da 23 milyon m^3 katkısı bulunmaktadır.

Asi Nehri Lübnan'da doğarak Suriye topraklarına girmekte ve Hama gölüne dökülmektedir. Gölden sızarak sulama alanlarını geçmekte ve 22 km. Türkiye Suriye sınırını oluşturmakta oradan Türkiye topraklarına girmekte, 100 km. sonra Akdeniz'e dökülmektedir. Su hacmi yaklaşık 2,5 milyon m^3 'tür. Suriye, Asi'yi kendisinin kabul etmekte, uluslararası arenada bu konudan kaçınmakta bu yüzden de Asi ile ilgili hidrolojik bilgileri gizli tutmaktadır. [185]

Sorun üzerine tarafların tezleri arasında üç ana farklılık bulunmaktadır. Bunlar:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi sınır aşan, Irak ve Suriye ise uluslararası sular olarak görmektedirler.

- Türkiye bu akarsuların ülkeler arasında hakkaniyetli tahsisini savunmakta, Suriye ve Irak paylaşma ilkesini ileri sürmektedirler.

---

[183] Yıldız, *a.g.e*., s.265. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.71
[184] Kodaman, *a.g.e*., s. 34. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.70

- Türkiye paylaşma tezine hukuki değil siyasi olduğu argümanıyla karşı çıkmakta ve bu akarsuların Türkiye topraklarındaki bölümünün egemenliğinin kendisinde olduğunu ileri sürmektedir. [186]

Uluslararası sular; milletlerarası hukukta birden fazla ülkeye sınır teşkil eden, yakaları iki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altında bulunan ve üzerinde taşımacılık yapılan suyolları olarak tanımlanmaktadır. [187] Sınırı aşan su ise; bir ülke topraklarından kaynaklandığı halde ülke sınırını aşarak diğer ülke topraklarını kat eden suyolu için kullanılan bir terimdir. [188] Bu tanıma göre, Türkiye'den kaynaklanan Fırat ve Dicle nehirlerinin sınırı aşan sular statüsünde kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak Suriye ve Irak bu nehirlerin uluslararası suyolları olarak kabul edilmesini talep etmektedir. Uluslararası hukukta sınırı aşan suların paylaşımı konusunda çoğunluğun kabul ettiği görüş; suyun iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde akılcı ve hakça bir kullanımı ile diğer ülkelere zarar verilmemesidir. Bu prensip dışında öne çıkan görüşler: Doğal Durumun Bütünlüğü, Hermon (Mutlak Ülke Egemenliği) ve Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini'dir. [189]

Türkiye ve Suriye arasında su meselesine ilişkin bir antlaşma olmamasına rağmen gerek Fransız mandası döneminde yapılan antlaşmalarda gerekse daha sonra Suriye yönetimi ile yapılan çeşitli antlaşmalarda su sorununa değinilmiştir.[190]

2.3.2. Türkiye'nin Bakış Açısı

Dicle ve Fırat ile ilgili Türkiye, Irak ve Suriye'nin ileri sürmüş oldukları tezlerde farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'nin tezine göre bu nehirler, sınırı aşan sulardır. Sınırı aşan sular; ülke sınırlarındaki uzunluğu ve beslendiği kaynaklar

---

[185] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.71
[186] Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e*., s.145-146
[187] Mehmet Günal, "Su Sorunu ya da Su'dan Savaş Senaryoları", *2023*, Sayı 56, 15 Aralık 2005, s.49.
[188] Vedat Durmazuçar, *a.g.e*., s.27.
[189] Orhan Tiryaki, *Sınıraşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu*, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1994, s.22-38.
[190] Antlaşmalar için *Bkz.*Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş…, s.68

açısından Türkiye nehirleridir ve gereksinimleri ve ihtiyaçları çerçevesinde bu nehirleri kullanabilir. [191]

Türkiye, nehirlerin paylaşılması konusunda, üç ülkenin ihtiyaçları dâhilinde bir komisyonun oluşturulmasını önermiş, fakat Suriye ve Irak bu öneriyi reddetmiştir.[192]

Türkiye, Suriye ve Irak'ın da etkisiyle Arap dünyasının "su emperyalisti" suçlamalarına karşı iyi niyet gösterisi olarak Barış Suyu Projesi'ni önermiştir. Bu proje, 1986'da Başbakan Turgut Özal tarafında ileri sürülen, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden başlayarak 6000 kilometrelik bir su taşıma şebekesini kapsamaktadır.[193]

Başbakan T. Özal, bu proje yoluyla hem Suriye ve diğer Ortadoğu devletlerinin Türkiye'yi su emperyalizmi politikası ile suçlamasını engellemek, hem de Suriye ile anlaşarak Suriye'nin teröre destek vermesinin önüne geçmek istemiştir. Bu çerçevede antlaşmada 5 madde su konusuna ayrılmış ve 10.maddede "Barış Boru Hattı"ndan bahsedilmiştir.

" **Madde 10:** *Türk tarafı, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez ülkelerine diğeri Ürdün ve S. Arabistan'a olmak üzere iki boru hattı ile Suriye üzerinden taşımayı planladığı "Barış Boru Hattı" projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır. Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslararası danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir. Suriye tarafı projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir.*" [194]

---

[191] Alper Şen, "Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye İlişkileri", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:12, 2001, s.92, akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.72
[192] Şen, *a.g.e*., s. 92. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.72
[193] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.72
[194] "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü", *http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?3274*, (29.03.2011)

Bu Proje, Suriye ve Suudi Arabistan'dan tepki toplarken Ürdün tarafından olumlu yaklaşım görmüştür. Proje Ortadoğu'da istikrar ve işbirliği amaçlı olarak ortaya konulmuş, sonrasında siyasi tartışmalar yaşanmıştır. Projenin hayata dönüşmemesi, Türkiye için olumsuz bir taraf yaratmamaktadır. [195]

Türkiye, 5-8 Kasım 1984 yılında yapılan Dördüncü Ortak Teknik Komite'de "Sınır aşan Fırat ve Dicle Nehirlerinin Adil, Optimum, Akılcı Kullanımı" hakkında üç kademeli plan ortaya atmıştır. Üç havza ülkesinden toplanan su uzmanları ilk olarak havzanın durumunu ortaya çıkaracak, sonra havzanın envanterini çıkartacak ve sulu tarım imkan kabiliyetini belirleyecekti. Son olarak ise verimliliği arttıracak şekilde su kaynaklarının kullanımına çalışılacaktı.[196] Fakat bu öneri de her zaman ki gibi reddedilmiştir.

Bugüne gelindiğinde de bu üç aşamalı plan Türkiye'nin su politikasını belirlemektedir. Ancak bazı isimler Türkiye'nin üç aşamalı planının miadını doldurduğunu, 2003 yılında Irak'a ABD'nin yaptığı operasyon sonrasında Irak'ın siyasi haritasının değiştiğini ve aktör sayısının arttığını ileri sürerek üç aşamalı planın yeniden düşünülmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu argümanlara göre artık su sorunu sadece Suriye ve Irak'ı değil aynı zamanda ABD, İsrail ve K. Irak bölgesel yönetimini de ilgilendirmektedir ve bu yüzden söz konusu planla Türkiye'nin eli zayıflamaktadır. Bu çerçevede öncelikle GAP Projesi devlet projesi olarak görülerek bir an bitirilmeli ve üç aşamalı plan yerine başka bir plan ikame edilmelidir.[197]

2.3.3. Suriye'nin Bakış Açısı

Suriye, Barış Suyu Projesini ve Üç Kademeli Plan"ı kabul etmemiştir. Özellikle "Fırat-Dicle Havzası" ve "Sınırıaşan" ifadelerini reddetmekte, tarım konusunda yatırım yapma önerilerini içişlerine el atma olarak algılamaktadır. Su

[195] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.72
[196] Konuralp Pamukçu, "Su Sorunu Ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri", Türk *Dış Politikasının Analizi*, ed. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1998, s.188. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.73

kaynaklarının nasıl kullanılmasına kendilerinin karar vermesi ve kendi planlarının izlenmesini istemişlerdir.[198]

Suriye görüşü tarihsel dönemleri örnek göstererek Fırat ve Dicle Nehirlerinin uluslararası su yolu olduğu ve kendilerinin burada hakları olduğu yönündedir. Bu nehirlerin kıyıdaş devletler arasında matematiksel olarak belirlenmiş kurallara göre paylaşımını talep etmiştir. [199] Paylaşım öncesinde, üç ülke ihtiyaçlarını bildirecek ve ayrı ayrı kapasitelerini belirleyecektir. Üç kıyıdaş ülkenin ihtiyaçlarının nehrin toplam kapasitesinden fazla olması durumunda belirlenen oranda talep edilen miktarlardan kesilecektir.[200] Suriye bu tezi öne sürerken, uluslararası hukuk bakımından da antik çağlardan beri Fırat ve Dicle'nin kendi topraklarından geçmesinden dolayı kazanılmış haklarının olduğunu iddia etmiştir. [201]

Suriye görüldüğü gibi Fırat ve Dicle konusunda bu nehirleri uluslararası su olarak nitelendirmekte, Asi nehrini ise sınır aşan sular statüsünde bile almamaktadır. Bu bir yandan Suriye'nin kendi tezleriyle çelişmesine neden olmakta bir yandan da 1997 yılında imzaladığı BM Sözleşmesine aykırılık teşkil etmektedir.

Su sorunu Türkiye ve Suriye arasında sadece teknik bir anlaşmazlık olarak var olmamış Suriye'nin terör örgütü PKK'ya destek vermesi nedeniyle Türkiye açısından dış politika aracı haline gelmiştir. Gerçekten de Suriye 1980'li yıllardan sonra Türkiye'den kaçan terör örgütlerine her alanda destek olmuş, kontrolü altında tuttuğu Bekaa vadisinde bu terör örgütleri üs ve eğitim imkanı bulmuşlardır. Terör konusu içerisinde değinileceği gibi Suriye Türkiye'ye yönelik terörist faaliyetlere destek vererek hem Hatay konusunda hem de su sorunu konusunda Türkiye'nin elini zayıflatmak istemiştir. Fırat ve Dicle Nehirlerini kontrol altına almak için yapılan Atatürk Barajı'nın açılış töreninde 25 Temmuz 1992'de, Cizre'de terör olayları meydana gelmiştir. [202]

---

[197] Mehmet Şahin, *a.g.m.*
[198] Pamukçu, *a.g.e*., s. 190. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.74
[199] Yıldız, *a.g.e*., s. 265. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.74
[200] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.74
[201] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.75

GAP'ın Türkiye'yi güçlendireceği olasılığından rahatsızlık duyan Suriye, Kürtçü terörizmi desteklemiş, GAP şantiyelerinin PKK tarafından tahrip edilmesini desteklemiştir. Oysaki GAP, Irak ve Suriye'deki su taşkınlarını da önleyecekken, Hafız Esad bu projeye terörist eylemleri destekleyerek karşılık vermiştir. [203] Hafız Esad, su sorunu için; Irak'ın Dünya Bankası lobi faaliyetlerine katılmak, ASALA, PKK ve 1980 ihtilali sonrası Türkiye'den kaçan terörist gruplara destek verme stratejilerini izlemiştir.[204]

Bu arada Suriye'nin Türkiye'de bazı sabotaj eylemlerini de bizzat kendilerinin yürüttüğü gözlemlenmiştir.[205] Türkiye, Su ve Terörizm arasındaki bu bağlantıyı çok sık vurgulamıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in verdiği demeçte *"Suriye, özellikle su konusundaki problemlerini Türkiye ile çözmek amacıyla PKK'yı koz olarak kullanmaya çalışıyor… Kimse Türkiye'nin bu suyu Suriye ile paylaştığını düşünemez"* şeklindeki ifadeleri iki ülke arasında su ve terör bağlantısını göstermiştir. [206]

Su sorununda bu güne kadar yaşanan, ülkeler arasındaki çözümsüzlük aşağıdaki tabloda görülmektedir.

---

[202] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.77
[203] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.77
[204] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.77
[205] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.77
[206] Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.78

Tablo 3: Su Sorunu Çözümsüzlük Çizelgesi[207]

Ülke	Irak	Suriye	Türkiye
Önceden Yapılan Antlaşmalar	Paylaşımcı	Paylaşımcı	Paylaşımcı Değil
Üçlü İttifak	Evet	Evet	Hayır
Uluslararası Su Tanımı	Uygun	Uygun	Uygun Değil
Dicle ve Fırat Havzaları	Ayrıdır	Ortaktır	Ortaktır
Doktrin	Tarihi Hak	Nehrin Bölünmezliği	Mutlak Egemenlik
GAP	Olumsuz	Olumsuz	Olumlu
Sonuç	Miktar Üzerinden Paylaşım	Miktar Üzerinden Paylaşım	Üç Kademeli Önerilen Plan

2.4. Terörü Destekleme

Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler yukarıda da değinildiği üzere Hatay konusunda sorunlu başlamış, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması Suriye kamuoyunda tepkilere neden olmuştur. Öyle ki Hatay'ın Suriye'den koparılması, Baas Partisi'nin programında da yer almış ve Hatay kurtarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminin başlangıcında iki ülke arasındaki problemler daha çok bloklar politikası çerçevesinde şekillenirken özellikle 1980 sonrası yıllarda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı terör saldırıları Suriye'nin elini kuvvetlendirmiş, Suriye önce ASALA daha sonra da PKK terörünü Türkiye'ye karşı kullanmıştır. [208]

[207] Pamukçu, *a.g.e*., s.188. akt. Kaan Gaytancıoğlu, Soğuk Savaş…, s.76
[208] Bekir Aksu, *Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim*, (Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s:59.

2.4.1. ASALA (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia - Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu)

1975-1985 yılları arasında Ermeni teröristlerin eylemleri özellikle Türk diplomatları hedef almıştır. 1975 tarihinde Beyrut'ta yapılanan ve en tehlikeli sayılabilecek Ermeni terörist grupları, ASALA ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları veya Ermeni Devrimci Ordusu adlı gruplardır.

Türk diplomatlarını öldüren Ermeni teröristler, söz konusu kanlı eylemleri 1915 yılında yaşadıkları sözde soykırıma dünyanın dikkatini çekmek için yaptıklarını iddia etmişlerdir. Ermeni terörizmi, 1975 yılında Lübnan'daki iç savaş sonrasında devlet otoritesinin çöküşüyle ortaya çıkmıştır. Ermeniler iç savaşta tarafsız kalmış, şiddet eğilimli olanlar Filistinlilerle birlikte saf tutmuştur. Sonrasında da Marksist görüşlü Filistin Halk Kurtuluş Cephesi, ASALA'ya destek olmuştur. Ayrıca bunun üzerine 1980 yılında ASALA, PKK ile işbirliği[209] yapacağını duyurmuştur.

1973 yılının Ocak ayında Türk diplomatlarına ilk suikast olayı gerçekleşmiştir. Los Angeles'teki Türk Başkonsolosu ile yardımcısı, yaşlı bir Ermeni olan Mıgırdıç Yanıkyan tarafından davet edilen yemekte öldürmüştür. Bu eylem diğer teröristleri ateşleyici nitelikte olmuştur. 1975 yılında Paris Büyükelçisi, sonraki yıllarda Avusturya, Avustralya, Hollanda, İsviçre, Fransa, Yunanistan ve İspanya'da Türk diplomatları arka arkaya suikastlara kurban gitmiştir. ASALA bu kanlı eylemlerde 21 ülkede 110 olayda 42 Türk diplomatı öldürmüştür.

15 Temmuz 1983'te ise Orly Havaalanı'ndaki Türk Hava Yolları'nın bürosu önünde, sekiz kişinin hayatını kaybettiği ve 60 kişinin yaralandığı ASALA'nın o zamana kadar ki en şiddetli eylemi gerçekleşmiştir. [210]

---

[209] Uğur Mumcu, *Devrimci ve Demokrat*, Tekin Yayınevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul,1995, s.221.

2.4.2. PKK (Partiya Karkeren Kürdistan – Kürdistan İşçi Partisi) :

1970'li yıllarda, dünyada başlayan gençlik hareketleri, Türkiye'de Kürt sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kürtler yaşadıkları bölgelerde baskılara maruz kaldıklarını düşündüklerinden üniversitelerde başlangıçta Türkiye solu içinde örgütlenmişler 1970 sonrasında Türkiye'nin Doğu Bölgelerinin geri kalmışlığından yararlanarak farklı bir örgütlenmeye gitmişlerdir.[211]

12 Eylül 1980 darbesi ile Türkiye'de terör, geçici de olsa büyük oranda kontrol altına alınmıştır. Ancak, 1970'li yıllarda üniversitelerde sol terör örgütlerin içerisinde başlayan terör, Şemdinli ve Eruh'ta 15 Ağustos 1984'de yapılan baskınlarla ilk kanlı eylemini gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren PKK faaliyetlerine başladığını ilan etmiş ve bölücü terör Türkiye'nin en önemli sorunu haline gelmiştir.[212]

Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile İran, Irak ve Suriye toprakları üzerinde sözde Marksist-Leninist ilkelerinde bağımsız bir devlet kurmayı hedefleyen PKK, 27 Kasım 1978 tarihinde örgüt elebaşı Abdullah Öcalan ve bir grup arkadaşı tarafından Diyarbakır'da yapılan bir toplantıyla kuruluşunu ilan etmiştir. [213] Söz konusu toplantı PKK'nın ilk kongresi olarak ifade edilmektedir. Sözde kongrede 7 kişiden teşkil edilen bir yürütme komitesi seçilmiş ve Abdullah Öcalan da kendini genel sekreter ilan etmiştir. [214]

PKK'nın nihai amacı; Abdullah Öcalan ve Mehmet Hayri Durmuş tarafından hazırlanan "Kürdistan Devriminin Yolu" isimli broşürde, "Bağımsız, Birleşik ve

---

[210] Cem Başar, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF) Yayınları, İstanbul, 1993, s.15.
[211] Sabri Cumhur Oğuzay, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu,* Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s:58.
[212] Ahmet Aydın, *Kürtler, PKK ve Öcalan*, Kiyap Yayınları, Ankara, 1992, s.102.
[213] Demirel, Emin, *PKK ve Ayaklanmalar*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.124
[214] A.Cem Ersever, *Kürtler, PKK ve Abdullah Öcalan*, Milenyum Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2007, s.64-65.

Demokratik Kürdistan'ın kurulması" olarak belirtilmiştir. PKK terör örgütünün kısa vadede de bazı amaçları vardır;

- Rejimi etkisizleştirmek ve siyasi iktidarı karar alamaz hale getirmek,

- Otoriteyi yıkmak,

- Halk arasında devletin kendisine yardım edemeyeceği inancını yaymak,

- Halkın amaç ve hedefleri karşısında taraf olmasını temin etmek,

- Türkiye içinde ve dışında amaç ve hedeflerinin mümkün olduğunca duyurulmasını sağlayarak dikkatleri kendi üzerlerine çekmek,

- Yapılacak eylemlerle, daha güçlü ve etkili oldukları izlenimi yaratmak,

- Toplumdaki haksızlık, yolsuzluk, eşitsizlik ve keyfi resmi uygulamaları propaganda ile gözler önüne sermek,

- Halkı kendi yanına çekerek halk savaşını başlatmaktır.[215]

Örgüt 1978 yılında kurulduktan sonra, 1979 yılında Bucak Aşiretini ezmek ve Mardin, Siirt ve Şırnak'ı içine alan sözde Botan eyaletinde gerilla hareketi oluşturmak amacıyla "Silahlı Propaganda Birliği"ni kurmuştur.[216]

Bu yapılanma PKK'nın kurduğu ilk askeri örgüt olarak belirtilmektedir. PKK terör örgütü siyasi faaliyetlerini "*ERNK (Eniya Rızgariya Netewa Kürdistan – Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi)"*, askeri faaliyetlerini ise "*ARGK (Artese Rızgariya Gele Kürdistan - Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu)"* denilen alt birimleri vasıtasıyla yürütmektedir.[217]

---

[215] Zeynep Andaç, *Ortadoğu'da Siyaset ve PKK*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000, s.56.
[216] Osman Pamukoğlu, *Unutulanlar Dışında Yeni Bir Şey Yok*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004, s.223
[217] Demirel, *a.g.e.,* s.178

Abdullah Öcalan tarafından 21 Mart 1985'te Atina'da kurulan ERNK, örgüt içerisinde cephe olarak adlandırılmaktadır. Bu birim faaliyetlerini mitingler, basın toplantıları, açlık grevi vb. organizasyonlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.[218] ERNK, Kürdistan Yurtsever Birliği, Kürdistan Yurtsever Gençlik Birliği ve Kürdistan Yurtsever İşçiler Birliği adlı Kürt örgütlerini bir çatı altında toplamayı amaçlamaktadır. [219]

Sözde 3. Kongre kararıyla 1987 yılında kurulan ARGK, örgütün silahlı unsurları olup, bütün silahlı eylemleri bu birim tarafından yerine getirilmektedir.[220]

Suriye, İran ve Irak'ta örgüt faaliyetlerinin yürütülmesi amacıyla, İran'da "Kürdistan Özgür Yasam Partisi" (PJAK), Suriye'de "Demokratik Birlik Partisi" (PYD) ve Irak'ta "Kürdistan Çözüm Partisi" (PÇDK) gibi örgütler kurulmuştur. [221]

2.4.2.1. PKK – Suriye Bağlantısı

Terörizmi bir araç ve büyük Suriye hayallerine yönelik önemli bir güç olarak kullanan Suriye, bu tutumu dolayısıyla uluslararası alanda adi kötüye çıkmıştır ve sicili bir hayli kotudur, diğer ülkeler tarafından dışlanmıştır.[222]

Suriye terörü kendi ülkesindeki rejim muhaliflerine karşı da kullanmaktadır. Suriye'nin, terörü kullanmasındaki hedefi yukarıda bahsedildiği gibi "Büyük Suriye"[223] idealini gerçekleştirmektir. Bu ideale yönelik belirlenen dış politika hedefi İsrail işgali altındaki toprakları kurtarmaktır. Suriye'nin Türkiye tarafından gasp

---

[218] Ahmet Aydın, *a.g.e.*, s.166
[219] Demirel, *a.g.e.,* s.93
[220] Demirel, *a.g.e.,* s.92
[221] Demirel, *a.g.e.*, s.365
[222] Cem Başar, *Terör Dosyası Ve Suriye*, Güvenlik ve Hukuk Muhabirleri Derneği Yayınları, İstanbul, 1997, s.11,14
[223] Büyük Suriye: Filistin, Lübnan, Ürdün ve Türkiye'den Kahramanmaraş, Bingöl, Adıyaman, Diyarbakır'ın kuzeyine kadar ulaşan Toros'un güneyinde kalan alanı kapsamaktadır. *Suriye ve Uluslararası Terörizm*, Türk Demokrasi Vakfı, Aşama Matbaacılık, Ankara, 1996, s.8.

edildiğini iddia ettiği İskenderun'u (Hatay) kurtarmak ise iç kamuoyunda oy toplamak maksadıyla yürütülen bir politikadır.

Türkiye'de gerçekleşen 12 Eylül darbesi öncesinde Suriye'ye kaçan Abdullah Öcalan, Suriye Gizli Servisi Muhaberat ile temas kurmuştur. Suriye başlangıçta PKK militanlarına zımni destek vermiştir. Şam yönetimi Türkiye'den Suriye'ye yasadışı yollardan geçiş yapan PKK militanlarına göz yummuş, yerleşen militanlara zorluk çıkarmamış, ayrıca Öcalan, Eylül 1979'da, KGB vasıtasıyla birçok teröristi eğitilmesi için FKÖ kamplarına götürmüştür. Ayrıca Suriye gizli servisi, PKK militanlarına çeşitli kimlik belgeleri de sağlamıştır. PKK, daha kurulmadan yıkılacakken Suriye'den aldığı bu destekle varlığını sürdürebilmiştir. Türkiye'den gelen PKK mensuplarına karşı böylesine hoşgörü ve yardımseverlik gösteren Şam yönetimi, Suriyeli Kürtlere aynı hoşgörüyü göstermemiş hatta 1960 yılında 120.000 Kürt, Suriye vatandaşlığından çıkarılmıştır. [224]

PKK 1984 yılında eylemlerine başlamış, Muhaberat tarafından örgütün kilit yerlerine Kürt ve Ermeniler getirilmiş böylelikle örgütün kontrolünün Suriye'de kalması amaçlanmıştır. 1985 yılında Türkiye-Suriye arasında "Sınır Güvenliği Protokolü" imzalanmışsa da bu protokol sadece yazıldığıyla kalmış ve Suriye desteğine hız kesmeden devam etmiştir.[225]

PKK'nın yönetim yeri konumunda olan Helve Kampı, Mahsun Korkmaz Akademisi adını alarak silahlı eğitim merkezine dönüştürülmüştür. Suriye'de bulunan kamplarda 1994 yılına kadar toplam 15.000 terörist eğitilmiştir.[226] Takip eden dönemde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bağımsız bir devlet kurulması gerektiği, Suriye yönetimi tarafından ifade edilmiş ve PKK'ya resmen destek verildiği ifade edilmiştir. Türkiye, bu olay karşısında Dışişleri Bakanının Suriye ziyaretini iptal ederek tavrını aktarmıştır. [227]

---

[224] Ümit Özdağ, a.g.e. s.38.
[225] Erciyes, *a.g.e.,* s.105.
[226] Nihat Ali Özcan, *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.248.
[227] Erciyes, *a.g.e*., s. 107.

Şam yönetiminin terörü araç olarak Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmasının altında yatan etken Hatay ve su sorunları konusunda Türkiye üzerinde etki kurmak istemesidir. Türkiye ve Suriye arasında terör sorunu 1990'lı yıllarla birlikte terörün tırmanışa geçmesiyle birlikte daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. 1992 yılında Şam'a ziyarette bulunan İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Suriyeli yetkilileri PKK'ya destek vermemeleri konusunda ikaz etmiş, Suriyeli yetkililer ise 800 km Türkiye-Suriye sınırının denetlenmesinin zorluğuna değinmiş, Suriye'nin PKK destek vermediğini fakat PKK militanlarının Bekaa Vadisinde olabileceğini ve Suriye'nin burada kontrolünün olmadığını ileri sürmüşler ve suçlamaları kabul etmemişlerdir. Bununla birlikte Suriye'nin Lübnan'daki faaliyetleri ve Beka Vadisindeki örgütlerle bağlantısı Suriye'nin inandırıcılığını azalmıştır.

1993 yılında Turgut Özal'ın ani ölümü sonrasında Başbakan Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olmuş, onun yerine de Tansu Çiller başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Türk siyasal hayatında bir döneme damgasını vuran Çiller hükümetleri PKK terörüne karşı sert tedbirleri hayata geçirmiş bu çerçevede uluslararası alanda da ittifaklar ve işbirlikleri oluşturulmuştur. Öyle ki 1992 yılından itibaren artarak devam eden Türkiye-İsrail ilişkileri 1994 yılında ve sonrasında PKK eylemlerinin artmasına paralel olarak ivmelenmiştir. Özellikle Suriye'nin PKK terörünü su sorununa karşı bir silah olarak kullanması ve PKK'nın eylemlerini 1995 yılı için Hatay ve Karadeniz bölgesine taşıma kararı alması, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Hatay'da gerçekleştirilmeye çalışılan PKK eylemlere karşı Suriye'nin gerekli tedbiri almaması, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunduğuna dair istihbarat bilgileri Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Türkiye 1995 yılında üç ayda bir yapılan güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya aldığını duyurmuş, Suriye'nin su sorununa karşı terör kartını kullanarak sonuç alamayacağı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde artan PKK saldırılarına paralel olarak Suriye-Yunanistan arasında "Ortak Savunma Antlaşması" imzalanması ve Yunan uçaklarına muhtemel bir Türk-Yunan savaşında Suriye hava sahasının açılacağının belirtilmesi Türkiye'yi İsrail'e daha da yakınlaştırmış, Suriye'nin Türkiye'yi batıdan ve güneyden kuşatma politikasına karşı Türkiye'de Suriye'yi kuzey ve güneyden kuşatma stratejisi geliştirmiştir.

PKK'nın Çalıboğazı karakoluna 1995 yılında gerçekleştirdiği eylem sonrasında Türkiye-Suriye ilişkileri kırılma noktasına gelmiştir. Bölgedeki Türk kuvvetlerinin açtıkları yoğun topçu ateşinin büyük bölümü Suriye topraklarına düşmüş, PKK çok sayıda kayıp vermiştir. Türkiye'den yapılan topçu ateşine Suriye karşılık vermemiş, Türkiye'nin tutumu gittikçe sertleşmiştir.[228]

2.4.2.2. PKK – PYD (Partiya Yekitiya Demokrat – Demokratik Birlik Partisi) :

Artan PKK eylemleri buna paralel, basında çıkan haberler ve hemen sonrasındaki üst düzey söylemlerin analizi yapıldığında Suriye'nin, kendi siyasi ve askeri güvenliğine tehdit oluşturan Türkiye'ye karşı, siyasi ve askeri güvenliğini yapılandırmak için PKK'yı dolaylı güç olarak kullandığı, Suriye'de siyasal bir oluşum olan ve PKK'ya yakınlığı ile bilinen, Türkiye tarafından PKK'nın siyasi kanadı olarak algılanan PYD'nin PKK ile birlikte hareket etmesi son olarak bu iki aktörün Esed rejimi ile yakınlaşarak kurduğu bazı ittifaklar neticesinde Türkiye'ye tehdit oluşturduğunun işaretleri belirginleşmiştir.

2003 yılında Salih Müslim tarafından kurulan PYD, sadece Suriye'deki değil, tüm Kürtler için Anayasa'da dil, eğitim ve milli hakların iyileştirilmesi amacını gütmekte ve kendi kaderini belirleme olarak adlandırılan "self-determination" prensibinin de tanınmasını istemektedir. PYD parti tüzüğünde, bu ilkenin Suriye'nin mevcut sınırlarının değiştirilmeden yapılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Salih Müslim, Abdullah Öcalan'ın vizyonunun Suriye'deki Kürt probleminin çözümü olduğunu ifade etmektedir.[229] Salih Müslim'in bu açıklamalarından ve parti tüzüğünden de anlaşılacağı üzere PYD ile PKK'nın aynı siyasi görüşü paylaştığını ve aynı mihverde hareket ettiğini söyleyebiliriz.[230]

---

[228] Ümit Özdağ, *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s.209.

[229] İlhan Tanır, Ömer Hossıno, ''Suriye Kürt Muhalefetine Eleştirel Bir Bakış'', *ORSAM, Ortadoğu Analiz*, Temmuz 2012, C.IV, S.43, ss.30-47, s.38

[230] Mehmet ABACI, *Beşar Esad Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri Üzerine Yeniden Düşünmek: Askeri, Siyasi ve Ekonomik Güvenlik Sektörlerinin Analizi*, (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi

Siyasal etkinlik açısından Suriyeli Kürtler, Parti grubu ve PYD olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. PYD, Beşar Esad'la yakınlaşmak istememekle beraber, Esad rejiminin zayıflığından yararlanarak Suriyeli Kürt toplumuna nüfuz etmeye gayret göstermektedir. Bu da rejim ile grup arasında gayri resmi işbirliğinin olabileceğini göstermektedir. [231] Kısacası Suriye rejimi diğer siyasi partilere tanımadığı toleransı PYD'ye tanımakta ve Kürt bölgelerinde rahat bir hareket alanı sunmaktadır. PYD ise buna karşılık Kürt topluluklarındaki ağırlığını Suriye rejimi yönünde kullanmaktadır.

Rejim ve aynı zamanda PYD karşıtı grup, Suriye muhalefetine yakın bir çizgi izlemekte ve Irak'ın kuzeyinden destek almaktadır. Bu grubun siyasi temsilcisi 11 partinin birleşerek oluşturduğu Suriye Ulusal Kürt Meclisi (SUK)'dir. Bu iki grup birbirleriyle rekabet içinde faaliyetlerini sürdürürken farklı güçlerden aldıkları desteklerle içerde nüfuz sağlamaya çalışmaktadır.

2011 yılının Mart ayında Suriye'de halk ayaklanmasının başlamasından sonrasında Suriye rejimi ile terör örgütü PKK arası işbirliğinin varlığı ortaya çıkmaya başlamıştır. AKP'nin yanlış dış politikaları PKK'nın alanını genişletmiş yeni alanlar açmıştır. Suriye, Lübnan, Irak ve İran toprakları PKK'nın faaliyet sahası olmuştur. AKP'nin Suriye'deki olaylarla ilgili Beşar Esad karşıtı tavrı yanlış dış politika olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir görüşe göre, Suriye ve destekleyicisi İran'ın, kendi etki alanlarında Türkiye'ye karşı oluşumların faaliyet göstermelerine izin vermesine yol açtığı söylenmektedir.[232]

Diğer bir işbirliği göstergesi, Beyrut'ta 31 Ekim 2011 tarihinde düzenlenen rejim yanlısı gösterilerde Abdullah Öcalan posterleri ve PKK bayraklarının açılmasıdır.[233] Fransız Le Figaro gazetesinin haberinde, Suriye hükümetinin ülkesinde bulunan Kürt toplulukları, Türkiye'ye karşı desteklemeye başladığı, PKK'ya yakınlığı ile bilinen PYD'ye ve sürgünde bulunan rejim muhalifi PYD lideri

---

Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Lefkoşa, 2012, s:82.

[231] Oytun Orhan, "Suriye Türkiye'ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?)", ORSAM Dış Politika Analizleri, 14 Şubat 2012, *http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3208*, (11.04.2012)

[232] Orhan, ''Suriye Türkiye'ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?)''.

[233] "Beyrut'ta PKK sesleri", *Hürriyet*, 31 Ekim 2011.

Salih Müslüm'ün ülkeye geri dönüşüne izin verdiğini belirtmektedir. Ayrıca altı yeni Kürt okulunun açılması, Kürt milli marşı okutturulması, Kürtçe eğitim yaptırılması, Esad yönetiminin Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği desteğe karşı, Kürt kartını kullanması olarak yorumlanmaktadır. [234]

İşbirliğini açığa çıkaran bir diğer gelişme olarak değerlendirilebilecek olgu PKK'nın, Türkiye sınırında bulunan Suriye'nin Resulyan İlçesi'nde yeni bir kamp kurduğuna ilişkin Milliyet gazetesinin haberidir. Haberde, Fehman Hüseyin'in talimatıyla, Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçesi'ne yakın mesafede 150 civarı teröristin kamp oluşturmasından bahsedilmekte, ayrıca bölgeyi ziyaret eden Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu'nun da bu maksatla bölgeye geldiği iddia edilmektedir.[235]

Suriye'nin aşiret liderlerinden eski bir PKK sempatizanı olan ve terör örgütüyle arasında alacak verecek meselesi bulunan Abdullah Bedro'nun 2012 yılı Ocak ayında kendi evinde saldırıya uğraması, PKK'nın Suriye'deki varlığının yeniden oluştuğunun diğer işareti olarak değerlendirilmektedir. Abdullah Bedro, Öcalan Suriye'de yaşarken terör örgütünün bazı evleri gizlice kullanması için kendi üzerine tapuya kaydettirmiş, örgüt daha sonra evleri geri istemiş ve kendisi de buna yanaşmayınca Beşar Esad'ın yarattığı geniş alanı fırsat bilen örgüt tarafından saldırıya uğramıştı.[236] Önceleri eylemi kendisinin yaptığını inkar eden örgüt, çatışma esnasında üst düzey yöneticilerinden olan Mahmut Muhammed'in ölmesi ve bunun duyulması üzerine olayı üstlenmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir.[237]

Diğer bir işbirliği kanıtı olarak değerlendirilebilecek Milliyet gazetesinin haberine göre, Abdullah Öcalan lehine slogan atarak ellerinde sopa ve bıçakla dolaşan kişiler, Beşar Esad aleyhtarlarına saldırmıştır. Suriyeli kaynaklardan aktarılan bu haberde *"Suriye'de PYD dışındaki diğer muhalif Kürt hareketlerini,*

---

[234] Orhan, "Suriye Türkiye'ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?)"
[235] "PKK Suriye sınırında kamp kurdu'', *Milliyet*, 23 Kasım 2011.
[236] "Öcalan'ın villası için katliam", *Türkiye Gazetesi*, 12 Ocak 2012.
[237] Orhan, "Suriye Türkiye'ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?)".

PYD'yi gösterilerin bastırılması için Beşar Esad yönetimiyle birlikte hareket etmekle suçlamaktaydı."[238]

2.5. 1998 Krizi ve Adana Mutabakatı:

1998 yılına kadar PKK'ya olan desteğini devam ettiren Suriye ile Türkiye'yi savaşın eşiğine getiren ve Abdullah Öcalan İtalya'da yakalanması ile sonuçlanan olay, Orgeneral Atilla Ateş'in 16 Eylül 1998 tarihinde yaptığı konuşmadır.[239] O dönem Kara Kuvvetleri Komutanı olan Orgeneral Atilla Ateş, *''Suriye'ye karşı sabrımız kalmadı. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır"* diyerek, Öcalan ve Suriye'ye meydan okumuştur.

2.5.1. Krizin Gelişimi:

28 Şubat 1997 tarihinde icra edilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nda alınan kararlarda, irtica faaliyetler ve bölücü terör hususları birinci tehdit olarak nitelendirilmiş ve bu alanlara destek veren Suriye ve İran'a karşı uygulanacak yaptırımlar arasında siyasi, ekonomik ve askeri güç kullanımının olabileceği öngörülmüş, Türk dış politikasında, bölücü tehdidi klasik Soğuk Savaş tehditlerinin ayırarak yeni uluslararası sistemin değişikliklerine uygun ilk kapsamlı değişikliğe gitmiştir. [240]

Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın teröre destek veren Suriye'ye karşı tavrı, Ortadoğu'ya gerçekleştirdiği resmi gezide belirginleşmiştir. Yılmaz, Suriye'yi bölücü teröre destek olmakla suçlamış, *"Ürdün, İsrail ve Filistin'i kapsayan ziyaretimi Suriye'nin eleştirmiş olmasını, düşmanlık yaratacak bir gezi olarak nitelemesini kaale almamız söz konusu olamaz. Düşmanlıktan söz edilecekse, asıl büyüteç*

---

[238] "PKK Esed muhaliflerine saldırdı", *Milliyet*, 6 Şubat 2012.
[239] Hürriyet Gündem, Metehan Demir, 14 Kasım 1998, *http://dosyalar.hurriyet.com.tr/hur/turk/98/11/14/gundem/08gun.htm,* (06.07.2014)
[240] Cumhur Mumcu, Yasemin Kahramaner, "Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Yıl:3, Sayı:6, 2003, s.121.

altına alınması gereken, Suriye'nin Türkiye'deki teröre verdiği destektir." [241] ifadesini kullanmıştır.

16 Eylül 1998 tarihinde Orgeneral Atilla Ateş'in yaptığı açıklamalardan sonra ortaya çıkan gerginlik 1 Ekim 1998'de üst limitlere varmıştır. TBMM yeni yasama dönemi açılışında konuşan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Suriye konusuna değinerek açıkça bir husumet politikası izlendiğini vurgulamış, *"Suriye, PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum."* [242] diyerek krizin en üst seviyeye ulaşmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Suriye yönetimini uyarması ile başlayan kriz Ortadoğu'da derhal yankılanmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek 6 Ekim'de geniş bir heyetle Türkiye'ye gelmiş ve Türkiye ve Suriye arasında krizin tırmanmasını önlemek için diyalog çağrısında bulunmuş ve Mısır'ın arabulucu olabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Türk tarafı Abdullah Öcalan'ın iadesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesini şart koşmuş bunun dışında Türkiye'nin Suriye ile anlaşmaya hazır olmadığını Mısırlı yetkililere bildirmiş ve Mısır'ın arabuluculuk teklifini geri çevirmiştir. [243] Yine aynı şekilde 9 Ekim'de arabuluculuk faaliyetleri çerçevesinde Türkiye'ye gelen İran Dışişleri Bakanı Harrazi'ye de aynı açıklama ve şartlar açıklanmış ve Suriye'nin Öcalan'ı iade etmesi ve PKK'ya verilen desteğin kesilmesi gerektiği vurgulanmıştır.[244]

Türkiye, teröre karşı Suriye'nin verdiği desteği engellemek için başarılı bir dış politika izlemiştir. Askeri ve diplomatik görüşmeler sonucunda Suriye tavrını değiştirmek durumunda kalmıştır. Suriye, Türkiye'nin en üst düzey isimlerinin açıklamalarına karşı önce savunmaya geçmiş, fakat olayın ciddiyetini algıladıktan

[241] *Cumhuriyet*, 09.09.1998.
[242] *Cumhuriyet*, 02.10.1998.
[243] *http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70607.asp*, (29.03.2014)
[244] *http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/10/71127.asp*, (29.03.2014)

sonra diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Kriz politikasını fazla sürdüremeyeceğini anlayan Suriye, Adana Süreci'ne katılmayı kabul etmiştir.

2.5.2. Adana Mutabakatı:

Gelinen noktada Türk yetkililerin kararlılıklarını sürdürmeleri ve Suriye sınırında gerçekleştirilen askeri tatbikatlar, Suriye'nin geri adım atmasına neden olmuş iki ülke yetkilileri arasında 18-20 Ekim tarihleri arasında Adana'da yapılan görüşmeler sonrasında Adana Mutabakatı olarak bilinen bir metin imzalanmıştır. Adana Mutabakatı'nda Suriye'nin taahhütleri ve bu taahhütlerin etkili uygulanması için bazı mekanizmaların oluşturulması yer almıştır. Bu mutabakatta Suriye şunları taahhüt etmiştir:

1. Öcalan, Suriye'de değildir ve bundan sonra da olmayacaktır. Örgüt başının Suriye topraklarına girmemesi için her türlü tedbir alınacak, sınır kapıları bu yönde talimatlandırılacaktır.

2. PKK kampları kapatılmış ve PKK'lılar yönelik tutuklama faaliyetleri başlamıştır. Tutuklananların listesi Türk makamlarına verilmiştir.

3. Suriye, kendi topraklarından Türkiye'ye yönelik güvenlik ve istikrar bozucu faaliyetlere izin vermeyecektir. PKK'nın lojistik destek (silah, malzeme ve parasal destek) sağlamasına ve propaganda yapmasına engel olacaktır.

4. PKK terörist bir örgüttür. Suriye'de, PKK ve tüm yan kuruluşları ile diğer tüm terör örgütlerinin faaliyetleri yasaklanmıştır.

5. PKK'nın Suriye topraklarında her ne maksatla olursa olsun yerleşke oluşturmasına ve ticari faaliyetlerde bulunmasına izin verilmeyecektir.

6. Teröristlerin Suriye üzerinden diğer bir ülkeye geçişine müsaade edilmeyecektir.

Taraflar, yukarıdaki tedbirlerin alınması için bazı ortak girişimler oluşturmayı kararlaştırmıştır. Bu girişimler şunlardır:

1. İki ülkenin güvenlik alanında yetkilendirilen personeli arasında telefon ile irtibat tesis edilecektir.

2. Taraflar birbirlerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli görevlendirecekler, görevlendirilen personel Misyon şefleri tarafından bulunulan ülke yetkililerine takdim edilecektir.

3. Terörle mücadele kapsamında, güvenlik tedbirleri ve etkinliklerinin denetlenmesi için, Suriye'de bir sistemin kurulması önerilmiş, Suriye onay makamlarına konunun sunularak sonucunun bildirileceği belirtilmiştir.

4. Lübnan'ın da onayıyla PKK terörüyle mücadele konusunda üçlü çerçevede hareket edilmesi kararlaştırılmıştır.[245]

Bu mutabakat ile Suriye, yıllardır devam eden teröre destek politikasını sonlandırmış, Türkiye de Soğuk Savaş sonrasında izlediği Ortadoğu politikasında değişikliklere gitmeye başlamıştır. Dünya basınında "Türkiye'nin zaferi" olarak yansıyan mutabakat, Türkiye'nin İsrail ile olan iyi ilişkilerinin sonucu olarak nitelendirilmiştir. *"Türkiye'nin Hafız Esad'a, Öcalan'ı ver PKK'yı bitir, yoksa biz gelir alırız"* tehdidinde bulunduğu dünya basınına yansıyan ifadelerdendir. Mutabakat sonrasında Türkiye ve Suriye ilişkileri yavaş ama istikrarlı bir gelişme sürecine girmiştir. Başlarda iki taraf vaat edilenler çerçevesinde birbirlerine şüphe ile yaklaşmışsalar da zamanla belli güven unsuru tesis edilmiş ve Suriye ve Türkiye arasında teröre destek konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

2000 yılında Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümü Türkiye- Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yerine geçen oğlu Beşar Esad'ın kısmen de olsa yeniliklere açık olması Türkiye-Suriye ilişkilerinin yavaş ama istikrarlı ilerleyişine olumlu katkı yapmıştır. Fakat yine de Türkiye ve Suriye'nin soğuk barış

[245] Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.566-567

dönemi yaşadığını söyleyebiliriz. Her ne kadar Adana Mutabakatı sonrasında Suriye PKK terörüne destek vermemeyi taahhüt etmiş ve bu taahhüdünü bugüne kadar yerine getirmişse de iki ülke arasındaki problemler çözümlenmemiştir. [246]

2.6. Türkiye – Suriye – İsrail Üçgeni:

Türkiye'nin 28 Mart 1949'da "de facto" [247] da olsa İsrail'i dünyada tanıyan 43.ülke olması ve bunu 9 Mart 1950 tarihinde "de jure" [248] olarak yineleyerek İsrail'e bir maslahatgüzar ataması, Türkiye'ye karşı günümüze kadar süren bir Arap kırıklık, hatta kızgınlığını doğurmuştur.[249]

Türkiye-İsrail arasında ilişkiler, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerin yeniden şekillenmesi sonucu komşu ülkelerinin Türkiye'ye karşı dostça olmayan yaklaşımları sonrasında yakınlaşmaya dönüşmüştür. Türkiye'nin 1956'dan beri İsrail ile Araplar arasındaki savaşlarda hep Araplara destek vermesine rağmen, Suriye'nin, Yunanistan ile birlikte PKK terörüne destek vermesi, Türkiye'nin İsrail ile Ortadoğu'da stratejik işbirliğine gitmesine neden olmuştur.[250] Ayrıca Türkiye'de ve dünya basınında, bu yakınlaşmanın nedeni olarak Türkiye'nin Amerikan Yahudi lobisinin desteğini sağlamak istemesi olarak gösterildiği ifade edilmektedir.[251]

Suriye gazetelerinde, Türkiye ile İsrail anlaşması sonucunda İsrail'in Türkiye hava sahasını kullanacağı ve dolayısıyla Suriye'nin güvenliğini tehdit edeceği, bu durumun Türkiye ile Suriye ikili ilişkilerinin geleceğini etkileyeceğine yer

---

[246] Bekir Aksu, Beşar Esad…, s:65-66.
[247] "*De facto tanıma, geçici ve sınırlı nitelikli bir tanımayı belirtmektedir. De facto tanımada çoğunlukla tanıyan devletin tanınan devletin bağımsızlığı, ülke üzerindeki otoritesi ve ülkedeki istikrara ilişkin olarak kuşkuları bulunduğu ve bu nedenle tam bir tanımaya gitmediği gözlemlenmektedir."* Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, Dördüncü Baskı, Ankara, 2006, s.339.
[248] *"De jure tanıma, bir devleti tam olarak tanımanın sağladığı bütün hukuksal etkileri ile tanımayı belirtmektedir.*" Pazarcı, *a.g.e*., s. 338-339.
[249] Gencer Özcan, "50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.538.
[250] Malike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.320.
[251] İlter Türkmen, "Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*,Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss.648-649.

verilmektedir. Ayrıca Suriye tarafından, Türkiye'nin suya hakim konumunu Araplara karşı kullandığı iddia edilerek Arap ülkelerini Türkiye'ye karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Arap Birliğinin 21-23 Haziran 1996 tarihlerinde icra ettiği Kahire Zirvesi'nde de bu konuyu gündeme getirerek Türkiye'ye karşı bir yaptırım elde etmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. [252]

Türkiye ile İsrail ortak bir stratejik kaygı olarak ortak komşuları Suriye'yi göstermektedir. Türkiye'nin Suriye'ye karşı teröre destek vermesi nedeniyle daha da sertleşmesi, İsrail ilişkilerindeki iyileşme ile paralellik arz etmektedir. Bu kapsamda Lübnan'a teröre destek verdiği gerekçesiyle İsrail'in güç kullanması, Türk yönetimince normal karşılanmıştır.

Türkiye ve İsrail'in ortak Suriye sorunlarından biri de toprak konusudur. Suriye, Türkiye'nin Hatay ilinde hak iddia ettiği gibi İsrail'den de savaşta kaybettiği Golan Tepelerini talep etmektedir. Suriye ile yaşanan sorunların benzemesi, Türkiye ile İsrail'in revizyonist Suriye'yi kontrol etmek için, dış politikada koordine içinde bulunmasına neden olmuştur. Türkiye'de Yunanistan ile Suriye arası yakın ilişkiler rahatsızlık uyandırdığı gibi İsrail'i de Suriye ile İran arasındaki sıkı bağlar huzursuz etmiştir.

İki ülke arası ortak çalışmalar devam etmiş, 5 Ocak 1998 tarihinde Türkiye, ABD ve İsrail ortaklığında Akdeniz'de Tatbikat düzenlenmesi, özellikle Suriye'nin tepkisini çekmiştir. Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Abdülhalim Haddam*, "Bu tip operasyonlar bölgede bölünmelere neden olur ve bölgede risklere yol açar"* yorumunu yapmış, Mısır Dışişleri Bakanı da *"Türkiye, bilmelidir ki, hiçbir ittifak bölgedeki dengeyi bozamayacaktır"* diyerek Türkiye'ye eleştirilerini iletmiştir. [253]

ABD ve Ürdün'ün de dahil olduğu bölgesel ittifakın Suriye'de yarattığı kuşatılmışlık hissi, bu ülkenin İran ile olan ilişkilerini güçlendirmesine neden olmuştur. Bu ittifakın yaratmış olduğu baskılara ilave olarak, Suriye'nin Sovyetler

---

[252] Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.690.
[253] Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş…, s.91

Birliğinden temin ettiği stratejik desteği Rusya'nın sağlamaması, Hafız Esad'ın İran yönetimiyle olan işbirliğini artırmıştır. [254]

1990'lı yıllarda zirveye ulaşan Türkiye-İsrail yakınlaşmasının 2000'li yılların başında eski enerjisini yitirdiği görülmektedir. 2000 yılında Beşar Esad'ın Suriye yönetimini devralmasından sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerginlik kaynağı olan konuların geri plana atılması ve tarafların çeşitli konularda işbirliği yoluna gitmeleri; bununla birlikte Saddam tehdidinin bertaraf edilmiş olması ve İran'ın Türkiye'ye karşı daha pragmatik davranmaya başlaması Türkiye-İsrail yakınlığını olumsuz etkilemiştir. Ancak iki ülke arasında güvenlik, askeri konular ve terörle mücadelede işbirliğinin devam ettiği görülmektedir.

2003 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen terör saldırıları sonrasında İsrail ile Türkiye terörle mücadele güvenlik protokolü imzalamıştır. 2002 yılı sonrasında başlayan Türkiye İsrail arası pozisyon değişimi, Hamas lideri Şeyh Yasin'in öldürülmesi üzerine Türkiye Başbakanı'nın İsrail'i devlet terörü ile suçlamasıyla daha da artmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bu dönemde İsrail-Suriye arası arabuluculuk yapmaya giriştiği, ancak İsrail tarafından bunun kabul görmediği görülmektedir. [255]

Türkiye- Suriye ilişkilerini olumsuz etkileyen ve belki de geleceğini belirleyecek olan husus Irak Kürtleri statüsüdür. 1998 sonrası Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde olan inisiyatifini kaybetmesi ilişkileri zedelemiştir. Bu bölgede bir Kürt devleti kurulmak istenmesi şüphesinden kaynaklanan Türkiye endişesi, Irak işgali sonrası İsrail'in Irak'ın kuzeyindeki faaliyetleriyle ilgili çıkan yazılar ve bunların ne Kürtler, ne de İsrail tarafından yalanlanmaması Türkiye'nin endişelerini artırmaktadır.

Diğer bir değişim nedeni de tezkere krizi sonrası Türkiye – ABD arası ilişkileri kötüleşmesidir. Irak'taki Amerikan müdahalesini destekleyen İsrail, Irak'ın parçalanması durumunda, siyasi, ekonomik ve stratejik hedeflerine ulaşacağını hesaplamaktadır. Irak engelinin ortadan kalkmasından sonra İran ve Suriye üzerine

---

[254] Zafer Sağlam, *a.g.e.*, s:3-28
[255] Zafer Sağlam, *a.g.e.*, s:3-29

daha rahat gideceğini düşünen İsrail, müdahalenin tarafı olmuştur. Suriye'deki rejimin İsrail'in istediği yönde bir barışa taraf olmaması durumunda, İsrail'in bir yönetim değişikliği peşine düşeceği ortadadır. Ancak Beşar Esad'ın batı ile arasını düzeltmesi durumunda uluslararası toplumun işgal ettiği topraklar yüzünden İsrail'e baskı yapması olasıdır. Bu durumda İsrail rejim değişikliği yerine lider değişikliği için uğraşacağı düşünülebilir. [256]

[256] Zafer Sağlam, *a.g.e.*, s:3-30

II.BÖLÜM
TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

1. SURİYE DIŞ POLİTİKASI

1.1. Suriye Dış Politikasının Ana Hatları

Suriye'nin dış politikası, tarihinde daima milliyetçilerin emperyalizme karşı mücadelesi şeklinde gelişmiştir. Suriye, 1917 Arap ayaklanmaları sonrasında bağımsız olma düşüncesindeyken, geniş Arap Federasyonuna bağlı kalmış ve emperyalist ülkeler, Büyük Suriye'yi[257] dört ayrı devlete ayırmışlardır. Sonrasında Filistin topraklarında İsrail Devletinin oluşturulmasına neden olmuşlardır. Suriye bağımsızlık elde ettikten sonra; Filistin, Ürdün ve Lübnan üzerinde irredantist[258] politikalar izlemiştir. Suriye'nin dış politikasını belirleyen Arap Birliği ve Büyük Suriye idealleri olmuştur. Bu idealler Baas Partisi'nin iktidarı ile daha net hale gelmiştir.[259]

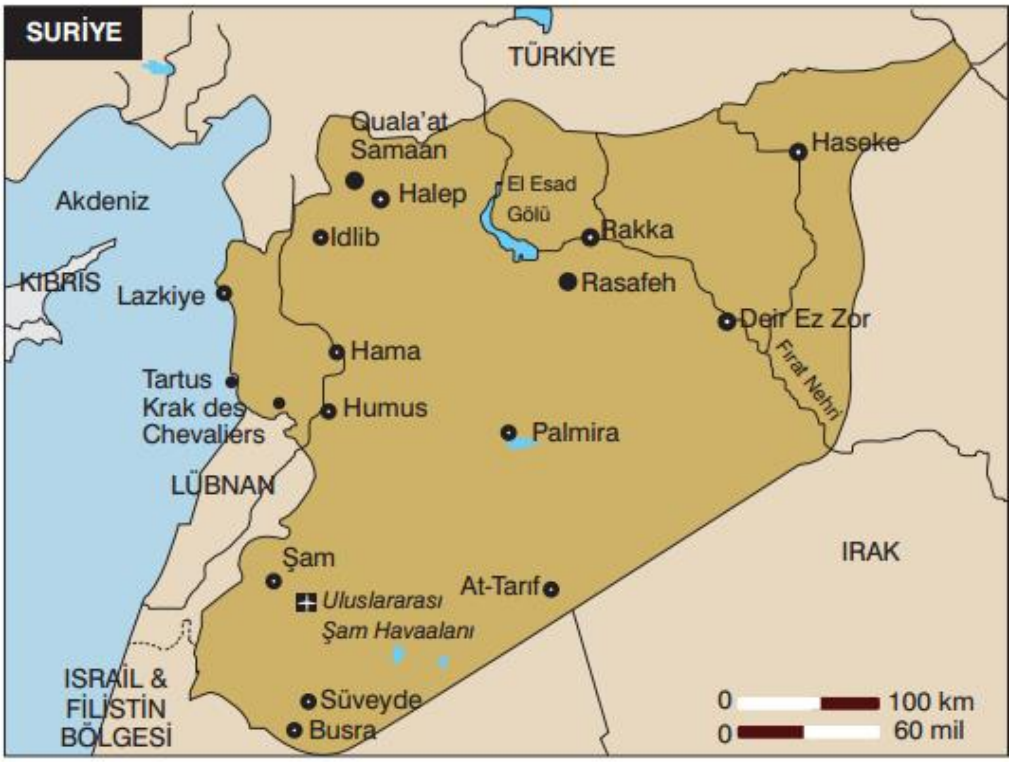
1946 yılında bağımsızlığına kavuşan Suriye'nin dış politikasını şekillendiren bir kaç önemli faktörün başında Arap milliyetçiliği gelmektedir. Zira Suriye içinde Suriyeli kimliğinden ziyade Arap kimliği ön plana çıkmaktadır. Suriye bölgede Müslüman olmayan bir İsrail devletinin kurulmasının ardından kendisini bütün Arap devletlerini birleştirmeyi amaçlayan Baas ideolojisinin ortaya çıktığı yer olarak görmekte idi. 1958 yılında Mısır ve Suriye'nin birleşmesi yönünde karar alınması bunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Filistin meselesi konusunda Suriye'nin takındığı korumacı tavır, Mısır'ın Camp David Anlaşması İsrail ile barış sürecine

---

[257] Büyük Suriye : Filistin, Lübnan, Ürdün ve Suriye toprakları.

[258] *"İrredantizm: Bir ülkenin başka bir devletin sınırları içinde yaşayan, ama dil, din veya etnik köken bakımından kendisinden saydığı topluluklar üzerinde hak iddia etmesi."* Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2005, s.275. Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz: Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* Filiz Kitabevi, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2000, s.529.

girmesini müteakip daha da artmış; Suriye'yi Filistin konusunda Arap dünyasının lideri konumuna getirmiştir.

Harita-2 Suriye. [260]

Suriye iç politikasında oluşan istikrarsızlık, sürekli olarak askeri darbelerin yapılmasına neden olmuştur. 1963 yılında Baas Partisi üyesi subayların da aralarında bulunduğu bir grup tarafından gerçekleştirilen darbe başarı ile sonuçlanmıştır. Bu dönemden itibaren Baas Partisi'nin askeri kanadı Suriye siyasi hayatı ve dış politikasına yön vermeye başlamıştır. Baas Partisi içinde Arap birliğini savunanlar ile Suriye içerisinde gelişimi savunanlar arasında yaşanan mücadele dış politikaya da yansımıştır. 1967 yılında meydana gelen savaşın kaybedilmesi Arap birliği düşüncesini savunanların iktidardan uzaklaşmasına sebep olmuş ve 1970

[259] Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş…, s.1.
[260] Ertan Efegil," Suriye ve Lübnan'ın Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 5, Sayı:50, 2013, s.91, *http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/ Yazilar/Dosyalar/ 2013221_ ertan.pdf* (12.07.2014)

yılında dönemin Savunma Bakanı Hafız Esad'ın gerçekleştirdiği darbe ile Suriye'de Esad ailesinin dönemi başlamıştır. [261]

Suriye; geçmişten bu yana düşmanlarını, onların düşmanları ile işbirliği yaparak dengelemeye çalışmıştır. Kısacası *"Düşmanımın Düşmanı Dostumdur"* anlayışını benimseyerek dış politikasını yönlendirmiştir. Su sorununda Türkiye'ye karşı 16 yıl aradan sonra Irak ile diplomatik ilişkiye geçmiştir. [262]

İsrail, Suriye'nin dış politika stratejilerinde temel aktördür. Suriye dış politikasının temelini İsrail'e karşı bölgede dengenin korunması oluşturmaktadır. Golan Tepeleri'nin yeniden topraklara dahil edilmesi, halk arasında ulusal hedef haline gelmiştir. Suriye'ye Arap dünyasında meşruiyet kazandırılması, Filistinlilerin haklarının korunması ve Lübnan'da İsrail'e karşı üstünlük sağlanması Suriye dış politikasına hareketlilik ve devamlılık sağlamaktadır. [263]

Suriye dış politikası diğer Ortadoğu ülkelerindeki dış politikayı etkileyen ulusal özellikler, kimlik ve sosyal yapı gibi faktörlerin etkisi altındadır. Özellikle tarihi miras, geçmişteki emperyalist güçlerin politikaları, Jeostratejik ve jeokültürel özellikleri Suriye dış politikasını etkilemektedir. Ancak İsrail, Irak ve Türkiye, Suriye'nin komşuları olduğu için ve bölgesel çatışmalara da çok yakın konumda bulundukları için Suriye'deki elit kesim güvenlik endişeleri ve tehdit değerlendirmelerine dayalı bir dış politika geliştirmektedir. Suriye, Pan-Arabizm kaygılarını kendi ulusal çıkarları için kullanmıştır. Suriyeli otoriteler etnik ve toplumsal bölünmeleri iç istikrarsızlık ve sorunlu dış politika olarak görmektedir. Ülkedeki ekonomik güçsüzlük ve güvenliğe ilişkin zorluklar Suriye'yi büyük güçlerle stratejik ilişkiler kurmaya itmiştir. [264]

---

[261] Yeşim Özgen, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", (Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.4-2

[262] Kaan Gaytancıoğlu, *a.g.e*., s.32

[263] R.Kılınç, "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:3, 2000, s:12.

[264] Ertan Efegil," Suriye ve Lübnan'ın…,s.91.

1.1.1. Hafız Esad Dönemi

Hafız Esad dönemi Suriye dış politikası incelendiğinde göze çarpan ilk özellik, dış politikanın realist ve pragmatik öğelere dayanmasıdır. Esad'ın rasyonel bir dış politika izlemesi Suriye'yi bölgede önemli bir güç haline getirmiştir. [265] Esad'ın dış politika temelleri; Büyük Suriye hayali, bölgesel güç ve saygınlığın kazanılması, İsrail işgalindeki toprakların geri alınması üzerine kurulmuştur.

Arap milliyetçiliği, Hafız Esad dönemi Suriye dış politikasının ideolojik temelini oluşturmakla birlikte bu politikanın nihai hedefi de "Büyük Suriye" idealidir. Bu dönemde Suriye dış politikası hemen her konuda çok hassas dengeleri ve stratejileri içerdiğinden dış politikanın aşırı güvensizlik üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Aşırı güvensizliğin diğer bir nedeni, bugün olduğu gibi geçmişten bu yana azınlık konumundaki Alevi kesimin, çoğunluk durumda olan Sünni kesimi baskı ile yönetmesidir. Bu güvensizlik ortamı ülkenin dış politikasına da aynı şekilde yansımıştır. [266]

Büyük Suriye ideali tarihi kökenlere sahip bir ideolojidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Skyes-Picot Antlaşması ve 1917 tarihli Balfaour Deklarasyonu çerçevesinde Osmanlı Suriye'sinin parçalanması ve Filistin'de İsrail devletinin ortaya çıkması bölgede genel olarak Arap milliyetçiliğini özel olarak da Suriye vatanı söylemini şekillendirmiştir. Bu iki söylem İsrail'le yapılan savaşlar ve Mısır'la birleşme çerçevesinde Arap milliyetçiliği etrafında şekillenmişse de Hafız Esad'ın yönetimi ele alması ve Enver Sedat'ın Camp David'de İsrail ile antlaşma imzalaması zamanla Suriye vatanı fikrinin öne çıktığı bir Arap sosyalist milliyetçiliğini oluşturmuş bu ideoloji de Esad dönemi Baas partisinde vücut bulmuştur. Gerçekten de Esad, seleflerinin aksine büyük Arap devleti fikrine başarısız Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimi nedeniyle gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak bakmış, realist bakış açısı çerçevesinde güçlü bir Suriye'nin önceliğini savunmuştur. H. Esad her ne kadar Büyük Arap Birliği fikrine şüphe ile yaklaşmışsa da Büyük Suriye ideali, her zaman öncelikli dış politika hedeflerinden olmuştur. Büyük Suriye ideali, Suriye ile Türkiye

---

[265] Yeşim Özgen, *a.g.e.*, s:4-3.
[266] O.M. Öztürk, *Türkiye Ve Ortadoğu*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1997, s:65.

arasında Hatay sorunu H. Esad döneminde sürekli gündemde tutmuştur. Aynı şekilde Suriye'nin Filistin davasını sahiplenmesi ve Lübnan'daki iç karışıklığa müdahale etmesi de bu idealin gerçekleşmesine yöneliktir. [267]

Suriye diplomasisi, Ortadoğu'da yaşanan iç tehdidin 1973'ten sonra artması nedeniyle gittikçe değişmiştir. Hafız Esad'ın denge politikası, 1977'ye kadar diplomatik alanda önemli başarılar kazanılmasına neden olmuştur. 1975'te Ürdün ile Yüksek Komuta Konseyi'nin kurulmasıyla çok fonksiyonlu bir işbirliğinin temelleri atılmıştır. Suriye'nin Haziran 1976'da Lübnan'a müdahale etmiş, müdahale Arap zirvelerinde destek bulmuş ve Suriye'ye Lübnan'da gözetim hakkı verilmiştir. Diğer taraftan Suriye ile Irak arasında varılan bir çok mutabakat, Saddam Hüseyin 'e Temmuz 1979'da düzenlenecek bir komplonun önceden belirlenmesi sonrasında boşa çıkarmıştır.[268] Suriye, 1980 Irak İran savaşında İran'dan yana destek olmuş, Nisan 1982'de, Irak sınırını kapatarak Irak'ın petrol ticaretini engellemiştir. Suriye Körfez Savaşında çok uluslu güce katılmış, Irak'a karşı ABD'nin yanında yer almıştır.

İsrail'in ABD ile müttefik olması, Esad'ı SSCB'ye yönlendirmiş, Soğuk Savaş süresince dış politikasını zaten Ortadoğu'ya ilgisi olan Sovyetler Birliği'ne göre yönlendirmiştir. Sovyetler ve Suriye bu yakınlaşmayı Ekim 1980'de, anlaşma imzalayarak pekiştirmişlerdir. Bu anlaşma ardından İsrail, Golan Tepelerini ilhak ettiğini açıklamış, Haziran 1982'de Lübnan'ı işgal etmiş, bunun üzerine Suriye kuvvetleri ülkenin kuzeyine ve doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Suriye, Mayıs 1983'te İsrail ile Lübnan arasında imzalanan, İsrail ordusunun çekilmesi ve karşılıklı ilişkilerin normalleştirilmesi için yapılan anlaşmayı geçerli kabul etmediğini açıklamıştır.[269]

Soğuk Savaş boyunca Sovyet desteğini alan Suriye, SSCB'nin ortadan kalkması ile birlikte bu destekten mahrum kalmış, hem bölge ile ilgili politikalarında

---

[267] Bekir Aksu, *Beşar Esad Döneminde Türkiye Suriye İlişkilerindeki Değişim*, (Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011, s.72

[268] "Suriye", *Büyük Larousse*, 21. Cilt, 1986, s.10889.

[269] Kaan Gaytancıoğlu, *a.g.e.,* s.33

hem de uluslararası politikada ABD'nin hegemon varlığı Suriye dış politikasında kırılma yaratmıştır.

Mayıs 1991'e gelindiğinde Suriye ile Lübnan arasında bir "kardeşlik, işbirliği ve eşgüdüm" anlaşması imzalanmış, Lübnan'a bağımsızlığı verilmiştir. Ancak anlaşmada iki ülkenin aslında aynı ulusu temsil ettiği de belirtilmiştir. 1991'de "Orta Doğu Barış Süreci" kapsamında İsrail ile diplomatik ilişkiler geliştiren Esad, görüşmeler pek olumlu olmasa da inatçı, tavizsiz ve pragmatik diplomasi anlayışı ile Kissinger'in deyimiyle *"Ortadoğu'da Mısır'sız Savaş, Suriye'siz Barış Olmaz"* fikrini yerleştirmiştir.[270]

Hafız Esad döneminde dış politikanın ideolojik unsurların etkisinde kaldığını söyleyemeyiz. Soğuk Savaş döneminde Baas ideolojisi dış politikaya belli oranda ipotek koymuşsa da esas olarak dış politikada pragmatik bir anlayışın hakim olduğunu söyleyebiliriz. Bu pragmatik anlayışın özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok görüldüğü bir gerçektir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası alanda en büyük destekçisini kaybeden Esad, uyguladığı pragmatist dış politika ile ABD'ye yakınlaşmaya çalışmış ama bunu yaparken bölge dengelerini göz ardı etmemiş anti-İsrail politikaları devam ettirmiş, İran ile olan ittifakını da sürdürmüş kısacası alternatifli bir dış politika izlemiştir. H. Esad izlediği çok yönlü dış politika ile sadece ideolojinin etkisi altında kalmamış, uluslararası ortamı değerlendirerek dış politikada manevra alanını genişletebildiği her ittifakta yer almaya çalışmıştır.

İsrail endeksli dış politika hamleleri Esadın dış politika çizgisinin karakteri olmuştur. İsraille mücadelesinde kendisini Arapların son kalesi gören Hafız Esad, karşısındaki güce baskı uygulamak ve dış politika amaçlarına ulaşmak için terör örgütlerini ve Filistinli grupları desteklemiş dolaylı güç kullanımını etkin olarak kullanmıştır. Türkiye ile arasındaki Hatay ve su sorunları yüzünden PKK, dış politika aracı olarak Türkiye'ye karşı kullanılmıştır. Aynı şekilde Lübnan'daki silahlı gruplar da zaman zaman İsrail'e karşı kullanılmıştır. H. Esad bu yolla hem muhatap ülkelerin doğrudan tepkisini engellemeye çalışmış hem uluslararası alanda suçlu

[270] "Suriye", *Büyük Larousse*, 21. Cilt, 1986, s.10889.

pozisyonuna düşmemek hem de hedeflenen dış politika amaçlarına ulaşmak için gücü dolaylı olarak kullanmıştır.

Hafız Esad daha iktidara gelmeden önce Cedid ile aralarındaki görüş ayrılıklarından biri de İsrail ile olan ilişkilerdi. Cedid Filistinli silahlı örgütleri destekleyerek İsrail'e karşı mücadeleyi sürdürürken, Esad tüm Arap ülkelerinin savaşta ve barışta uyum içerisinde çalışarak İsrail'le mücadele etmeleri gerektiğini ve Suriye'nin bu sürece liderlik etmesi görüşündeydi. Bu görüş Esad Doktrini olarak adlandırılmakla birlikte, Baas'ın ve Esad'ın hedeflerinden biri olan Arap birliğini vurgulamakta, büyük Suriye hayaline gönderme yapmaktadır. Esad bu doktrine uygun olarak uzun süre başta Ürdün ile Filistin olmak üzere Arap ülkelerinin bireysel olarak İsrail'le anlaşmalarına engel olmuştur. Golan tepelerini geri almak isteyen Esad, Arap ve İslam dünyasının desteğini almak için Filistin halkının haklarının iadesini koz olarak kullanmaktaydı. Ancak doktrin, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Oslo Antlaşmasıyla Filistin'in İsrail'le anlaşmasıyla başarısız olmuştur.

Golan Tepeleri'nin işgali ve Lübnan'da sorgulanmaya başlanan Suriye varlığı Hafız Esad döneminden Beşar Esad dönemine aktarılan başlıca dış politika sorunlarıdır. Hafız Esad'ın ölümünün ardından iktidar koltuğuna oturan oğlu Beşar Esad döneminde Suriye kendisini farklı bir uluslararası ortamda bulmuştur. Ülke içinde ise bazı reform denemeleri yapılmış ancak kısmen başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Oğul Esad döneminde Suriye dış politikası Baba Esad ile benzer bazı nitelikler taşısa da bir takım yapısal değişiklikler de yaşanmıştır.

1.1.2. Beşar Esad Dönemi

Beşar Esad, babasının ölümü üzerine Suriye'nin içinde bulunduğu gerçeği doğru okumuş, çevresindeki izolasyonu kaldırmak için bölgesel ve uluslararası düzeyde çok yönlü dış politika izlemeyi uygun görmüştür. Bölgesel düzlemde 1998 Adana Mutabakatı ile gelişmeye başlayan Türkiye ilişkilerine öncelik tanınmış, uluslararası düzlemde ise Avrupa ile 1995 Barcelona Deklarasyonu ile başlayan Akdeniz İşbirliği güçlendirilmeye ve AB'nin uluslararası alanda desteği sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahale etmesi ABD-Suriye

ilişkilerini olumsuz etkilediği gibi bu etkilenme AB ilişkilerine de yansımış özellikle Suriye'nin Lübnan politikası da AB-Suriye ilişkilerinin bir süre askıya alınmasına neden olmuştur.

Beşar Esad döneminde Batı ile iyi niyetli başlayan fakat daha sonraki gelişmeler nedeniyle olumsuz seyir izleyen ilişkiler nedeniyle İran ile olan ittifak önem kazanmış ve devam etmiştir. Bir başka açıdan Lübnan'da yaşanan gelişmeler ve Suriye'nin Hizbullah, Hamas gibi İsrail karşıtı yapılanmalarla olan ilişkisi B. Esad döneminde de Batı'nın uyguladığı sopa politikaları nedeniyle Suriye, Lübnan'dan çekilmiş olsa bile devam etmiştir. Batı destekli oluşturulan 14 Mart Koalisyonu karşısında bugün Lübnan'da Suriye ve İran'ın desteklediği Hizbullah muhalefeti de facto olarak yönetimdedir. [271]

Beşar Esad, başa geldiği andan itibaren Batılı, ılımlı, reformcu, açıklık yanlısı kişilik özelliklerini siyasi ve kültürel reform hareketleri ile ülke yönetimine yansıtmaya başlamıştır. Oğul Esad iktidarının başlangıç döneminde 700'e yakın siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır. Aynı dönemde akademisyenler, yazarlar, gazeteciler, sanatçılar ve iş adamlarından oluşan bir entelektüel sınıfın varlığı ortaya çıkmış, sivil toplum hareketleri, demokratik ve siyasi hak talepleri gündeme getirilmiştir. "Şam Baharı" olarak adlandırılan bu süreçte açıklık, demokrasi ve özgürlük fikirleri ön plana çıkmış, ülkede reform yanlısı entelektüeller çeşitli araçlar (oldukça hızlı bir biçimde yayılan tartışma forumları, yayınlanan bildiriler vb.) ile siyasi ve demokratik reform taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Aynı dönemde Baas Partisi'nin medya kuruluşları üzerindeki baskısı ve tekeli kaldırılmış, Baas Partisi'nin önderliğini yaptığı Ulusal İlerici Cephe kendi gazete ve dergilerini yayınlamaya başlamıştır. [272]

Beşar Esad iktidarının ilk yıllarını (2000 yılı yaz mevsiminden 2001 yılı sonbaharına kadar uzanan dönem) kapsayan ve Şam Baharı olarak adlandırılan dönem çok uzun sürmemiş, entelektüellerin yönetime, daha doğru bir ifade ile baskı ve çıkar gruplarına göre aşırıya kaçan istekleri iktidarın sert tepkisine yol açmıştır.

---

[271] Bekir Aksu, *a.g.e*., s.74

[272] Y.Atlıoğlu, *Beşar Esad Suriye'sinde Reform Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2007, s.73-78.

Entelektüellerin hak taleplerini dile getirdikleri toplantılar zaman içerisinde Suriye yönetimini reforma zorlayan baskı grupları haline gelmiştir. Bu durum ülke içindeki çıkar gruplarını rahatsız etmiş, reform yanlısı kitlelerin üzerindeki baskı artmıştır. "Şam Baharı" çok uzun sürmemiş, reform yanlısı entelektüellerin hak taleplerini dile getirdikleri forumlar kapatılmış, pek çok aktivist tutuklanmıştır. [273]

Beşar Esad dönemi, Hafız Esad döneminin dış politika anlayışını belli alanlarda devam ettirmiş belli alanlarda ise yeni gelişmeler ışığında değişimler yaşanmıştır. Dış politika anlayışındaki bu kısmi değişimin ise esas nedeni uluslararası sistemin Eylül 2001 saldırıları sonrası yaşadığı değişimdir. Bush yönetiminin uluslararası terörizmle savaş politikası çerçevesinde Suriye-ABD ilişkilerinde Clinton dönemindeki diyaloga açık gerginlik yerini tek taraflılığa bırakmıştır. Bush yönetimi "havuç-sopa" yöntemi ile tek taraflı baskı, izolasyon, tehdit unsurlarını Suriye'ye karşı kullanmış, bu yolla Suriye'nin İran ile olan ittifakı ve Ortadoğu Barış sürecindeki etkinliği ve İsrail'e karşı tutumu değiştirilmeye çalışılmıştır. Nihayetinde Bush yönetimi havuç-sopa stratejisinden beklediği sonucu alamadığı gibi bu strateji var olan Suriye-İran ittifakını derinleştirmiştir. [274]

Beşar Esad, babasının I. Körfez Savaşı sırasında yaptığı gibi ABD'nin Saddam yönetimine karşı takındığı hasmane tutumu desteklememiş ve Irak'a yapılacak bir müdahaleye karşı çıkmıştır. Bush yönetimi, bu dönemde Ortadoğu bölgesinde şer ülkeleri olarak adlandırdıkları devletler listesinde Suriye'ye de yer vermiş ve Suriye muhtemel hedeflerden biri olarak gösterilmiştir. Bu durum bir yandan Hafız Esad döneminden kalan devlet adamları arasında diğer yandan da Suriye kamuoyunda anti-Amerikancı görüşün artmasına neden olmuştur. [275]

Ortadoğu'nun batı tarafından yıllarca sömürge altında tutulması, bölge halklarında olumsuz Batı imajının oluşmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde de bölge ülkeleri Batı bloğuna mesafeli yaklaşmışlardır. Bu olumsuz Batı algılaması Suriye dış politikasında etkili olmuştur.

---

[273] Y.Atlıoğlu, *a.g.e.,* s.77.
[274] Oytun Orhan, "ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü", *http://www.orsam.org.tr/tr/gundemanalizgoster.aspx?ID=27* (04. 05. 2014)
[275] Bekir Aksu, *a.g.e*., s.75

Irak'ın 2003 yılında ABD tarafından işgal edilmesi ABD'nin Suriye ile ikilli ilişkilerini gergin bir havaya sokmuştur. ABD'nin İsrail ile olan ilişkisi ve bölgedeki varlığı, ayrıca Irak'ta izlediği politikalar Suriye'yi olumsuz etkilemiştir.

ABD, Irak işgalinden sonra Irak'ın yönetim yapısında değişikliğe gitmiş, Irak'ın kuzeyinde Özerk Kürdistan Bölgesi kurulmuştur. Bu durum Suriye'yi kendi topraklarında da Kürt azınlığın bulunması nedeniyle endişelendirmiştir. Zira böylesi bir yapılanma ve ileride doğurabileceği sonuçlar, Suriye Kürtlerini de aynı talepler doğrultusunda hareketlendirme potansiyeline sahiptir. Kısaca Irak'ın kuzeyinde oluşan bu yeni yapılanma Suriye'nin azınlıklara karşı yıllardır uyguladığı politikaya ters düşmektedir. Diğer açıdan ABD'nin Irak işgali ile birlikte bölgedeki varlığı ve İsrail'le olan ilişkisi Suriye yönetiminin endişe duyduğu bir başka gelişmedir. Bilindiği gibi İsrail bölgedeki Arap devletleri tarafından bölgede yıllarca izole edilmiştir. Şimdi Irak işgali sonrasında Irak'ta bulunan Amerikan askeri varlığı sayesinde ve 1996 yılında Türkiye ile imzaladığı stratejik işbirliği antlaşması çerçevesinde İsrail bu Arap izolasyonunu kırabilecektir. Böylece İsrail, Suriye'yi kuzeyden Türkiye ve doğudan ABD'nin Irak'taki varlığı sayesinde kuşatabilecek bir pozisyona kavuşmuştur. [276]

Bush ve İsrail yönetimlerinin şahinler kanadını temsil etmeleri, Beşar Esad'ın Türkiye alternatifini kullanmasına neden olmuş, Kasım 2002 seçimleri sonrası Türkiye'de iktidara gelen AKP'nin benimsediği komşularla sıfır problem politikası da Esad'ın bu konuda elini güçlendirmiştir. Gerçekten de 1998 Adana Mutabakatı sonrasında şüpheli ve yavaş adımlarla gelişen iki ülke ilişkileri, Beşar Esad sonrası Suriye'nin pozitif yaklaşımı (Hatay Sorunu gibi konuların bilinçli olarak ileri sürülmemesi, PKK verilen desteğin kesilmesi…vs.), AKP döneminde karşılığını almıştır. [277]

Suriye, dış politikadaki genişlemesini en çok 2008 yılında yaşamıştır. Beşar Esad Fransa, Rusya, İran, Hindistan gibi birçok ülkeyi ziyaret etmiştir. Dış ilişkilerde en iyi gelişim ise Fransa ile olmuştur. Çünkü Fransa'da Nikolas Sarkozy'nin iktidara

[276] Bekir Aksu, *a.g.e.,* s.76.
[277] Bekir Aksu, *a.g.e.,* s.76.

gelmesinin ardından Ortadoğu'da siyasi ve ekonomik çıkar alanları yaratmak için, Suriye ile yakınlaşmıştır. [278]

2007 yılında Suriye İsrail arasında Türkiye'nin arabuluculuğunu yaptığı barış müzakereleri 8 yıl aranın ardından İstanbul'da yeniden başlamıştır. Dünya kamuoyunda olumlu bulunan müzakereler ilk başlarda hızlı bir ilerleme kat etmiş, İsrail'in Gazze'ye saldırması ve saldırıların katliama dönüşmesi barış müzakerelerini zora sokmuştur. [279]

Beşar Esad iktidara gelişinin ardından birçok reform vaat etmiş ancak hiçbir adım atmamış, dolayısıyla kendisine duyulan güvenin azalmasına ve bağlanan ümitlerin kaybolmasına yol açarak babasından farklı olmadığı izlenimini yaratmıştır. Diktatörlüklere karşı daha çok demokrasi ve daha çok özgürlük talep eden halkların ayaklanmasının Tunus, Mısır ve Libya'da başlamasıyla *"Arap Baharı"* Mart 2011'de Suriye'ye de sıçramıştır.

1.2. Ortadoğu İlişkileri, Güvenlik Kaygıları ve Türkiye'ye Bakışı

1.2.1. Suriye-Irak İlişkileri

Her iki ülke de kendisini Baas akımının gerçek temsilcisi olarak görmekle birlikte, Suriye-Irak ilişkileri 1970'lerin ortalarından itibaren gerilmiş, Suriye'nin 1980 İran-Irak Savaşı'nda İran'dan yana olması ilişkilerin tamamen kopmasına yol açmıştır. Saddam ile Esad yönetimleri arasındaki çekişme, her iki ülkenin karşı taraf muhalif unsurlarını desteklemeye yöneltmiştir.[280] Suriye'de iktidarın, nüfusun sadece

---

[278] Yasin Atlıoğlu, "2008 Yılında Suriye ve Lübnan'ın Kronolojisi," *http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248:2008-yilinda-suriye-ve-luebnann-kronolojisi&catid=77:ortadogu- analizler&Itemid=150.* (27.12.2008)

[279] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi", *http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-48-2014040742suriye-dis-politikasinda-guc-ve-guvenlik-iliskisi.pdf.* (11.07.2014)

[280] Oytun Orhan, "Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:86, 2007, s.52.

% 10'unu temsil etmesi nedeniyle rejimin "Alevi Baas" ; Irak'ta ise iktidarın % 20'lik bir kesimi temsil etmesi nedeniyle "Tıkriti Baas" olarak anılmasına sebep olmuştur.[281] Irak, Suriye'de uzun yıllar boyunca muhalif olan Sünni görüşlü MKÖ'yü; Suriye ise Iraklı Kürtleri ve özellikle Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'ni desteklemiştir.[282] Suriye de İran gibi, komşu Irak'ı güçlü görmemek için zaman zaman Iraklı Kürt grupları destekleyerek isyanlarda yardımda bulunmuşlardır. [283]

Suriye'nin Körfez Krizinde koalisyonda yer alması ve Irak'a askeri birlik yollaması sonucunda Irak ilişkileri olumsuz yönde etkilenmiş, Arap Birliğinin de büyük tepkisini çekmiştir.[284]

1996 yılında askeri ilişkiler temelinde yürütülen Türkiye-İsrail ittifakı, Irak Savaşı'na kadar Irak ve Suriye arasında devam edecek bir yakınlaşma ve işbirliğinin başlamasına neden olmuştur. Bu ittifaktan rahatsızlık duyarak kendisine yönelik tehdit algılayan Irak ve Suriye, 1980'den bu yana kopan ilişkilerini yeniden kurmaya başlamıştır.[285]

Hafız Esad'la başlayan yakın Irak ilişkileri, Beşar Esad tarafından sürdürülmüştür. Suriye yıllarca Birleşmiş Milletler (BM)'in yaptırım kararına rağmen Irak'tan petrol ithal ederek dünya piyasasına dağıtmıştır. Güvenliğin yanında bu gibi ekonomik çıkarlar Suriye'nin, ABD'nin Irak müdahalesine karşı çıkmasına sebep olmuştur.

Suriye, Irak'ta Saddam rejiminin yıkılmasından sonra başlayan direniş hareketini, bölgedeki konumunu güçlendirmek için yeni bir fırsat olarak görmüştü. Bunun için Suriye direnişe destek olarak ABD'nin hedefinden çıkmış ve bölge istikrarı üzerinde söz sahibi olmak için neden kazanmıştır. ABD tarafından Suriye'nin bu politikası zaman zaman eleştirilmiş, hatta bu politikası nedeniyle yeniden hedef

---

[281] S.Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım: Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.293.
[282] Oytun Orhan, "Kuruyunca Sula, Uzayınca…., s.52.
[283] Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.37-38.
[284] O.M.Öztürk, "Türkiye ve…., s.58.
[285] Oytun Orhan, "Kuruyunca Sula, Uzayınca…., s.52.

olma tehdidiyle karşılaşmıştır. Öyle ki bazı zamanlar Suriye sınırına taşan ABD'nin askerî operasyonları, Suriye'yi uyarmaya yönelik olarak değerlendirilmiştir. ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik önceliği Irak olduğundan ABD-Suriye ilişkilerini etkileyen en önemli etken Irak'tır. [286]

1.2.2. Suriye-İsrail İlişkileri

İki ülke arasında geçmişten bu yana, 1948 yılında Arap-İsrail, 1967 yılında Altı Gün, 1973 yılında Yom Kippur ve 1982 yılında da Lübnan Savaşı meydana gelmiştir. Bunların dışında çoğu zaman dolaylı yoldan çekişen bu ülkeler arasındaki sürekli savaş durumu, resmen son bulmamıştır. Her iki ülke de güvenlik önceliklerinde birbirleri en büyük tehdittir. Özellikle Suriye'nin dış politikasının belirlenmesinde İsrail tehdidi baş sırayı almaktadır. Suriye'nin bölgedeki diğer aktörlerle ilişkisini İsrail'le olan mücadelesi yönlendirmektedir. Şöyle ki Suriye bölgedeki İran, Hamas, İslami Cihat ve Hizbullah gibi tüm İsrail karşıtı unsurlarla yakın ilişki içindedir.

İki ülke arasındaki düşmanlığın temelinde, İsrail'in 1967'de işgal, 1981'de ilhak ettiği Golan Tepeleri sorunu bulunmaktadır. Golan tepeleri, stratejik bir noktada bulunmakta ve su kaynakları açısından zengin olarak nitelendirilmektedir.[287] İsrail ise buradan çekilmek bir yana yeni Yahudi yerleşim birimleri kurarak bölgedeki varlığını pekiştirmektedir. Barış görüşmeleri devam ederken 2000 yılında İsrail, Golan Tepelerinden tam barış karşılığında çekileceğini ifade etmiş ancak Suriye'nin Galile Denizinin doğu sahillerini almak konusunda ısrar etmesi nedeniyle görüşmeler durmuştur. Görüşmelerden beri iki ülke arası ilişkiler, gerginlik ortamında karşılıklı suçlamalarla devam etmektedir.

Ancak Irak Savaşından sonra özellikle Suriye'nin isteğiyle İsrail ile Suriye görüşmeleri yeniden gündeme gelmiştir. İki taraf, ABD'nin hamiliğinde 2007 Kasım'da Annapolis Zirvesi'nde barış görüşmelerine yeniden başlayacağını

---

[286] Kaan Gaytancıoğlu, *a.g.e*., s.40.
[287] Oytun Orhan, "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:90, 2007, s.49.

açıklamıştır. İsrail, Irak Savaşı sonrasında uluslararasında kendi lehine oluşan bölgesel koşulları değerlendirmek ve Suriye'yi baskı altına alarak, taviz vermesini, Golan'ı bırakacak noktaya gelmesini ummaktadır. Dolayısıyla Golan sorunu iki ülke arasında en büyük sorun olmaya devam etmektedir. [288]

1.2.3. Suriye-Lübnan İlişkileri

Lübnan, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bir türlü istikrara kavuşturulamayan bölgelerden biridir. İstikrarsız yapısı nedeniyle Lübnan yıllarca terör örgütlerine, Filistinli silahlı gruplara ve mültecilere ev sahipliği yapmış, zaten çok etnikli ve dinli olan yapısı bu sayede daha girift bir hal almıştır. Lübnan'ın içinde bunduğu bu durum 1976 yılında Suriye'nin Lübnan'a müdahale etmesi ve bölgedeki silahlı grupları birbirlerine ve İsrail'e karşı kullanması ile daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Lübnan'da 1976 yılına gelindiğinde FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) en önemli güç haline gelmiş ve bu durum İsrail güvenliği için tehdit oluşturmuştur. Bu çerçevede İsrail, ABD ve keza Arap ülkeleri Suriye'nin Lübnan'a müdahale istekliliğine yeşil ışık yakmışlar ve Suriye'ye bu konuda izin vermişlerdir. [289] Suriye'nin tarihsel arzuları bir yana ABD, İsrail ve Arap devletleri bölgedeki Şii nitelikli faaliyetlerden tedirginlik duymuş, bu tedirginlik 1979 yılında İran'da ortaya çıkan İslam Devrimi ile birlikte artmıştır. Bununla birlikte İran-Irak Savaşı sırasında Suriye'nin İran'ın yanında yer alması Arap devletlerinin tepkisini çekmiş, bu ittifak Sünni Arap devletler ile Suriye arasında Lübnan algılamalarındaki farklılığı ortaya çıkarmıştır. Özellikle İran ve Suriye'nin Şii Hizbullah örgütüne destek vermeleri Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir.

Suriye'nin Lübnan'daki varlığının en önemli nedeni bölgeye istikrar getirmekten ziyade Suriye ve İsrail arasında tampon bölge oluşturmaktır. Şam

---

[288] Oytun Orhan, *Suriye Arap Cumhuriyeti*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınlar, Ankara, 2006, s.10.
[289] Oytun Orhan, "Suriye'nin Bölgesel Pozisyonu Güçleniyor: Kral Abdullah ve Beşar Esad'ın Beyrut Ziyareti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 21, Eylül 2010, s. 24

yönetimi Lübnan'ı ve Lübnan'daki silahlı grupları kontrol altında tutarak, kendi iradesi dışında Suriye topraklarının saldırı karşısında kalmasını engellemeye çalışmıştır. Gerçektende Golan Tepeleri'nin İsrail denetimine geçmesinden sonra Suriye dış politikası önceliği Arap Birliği ve Filistin Meselesi'nden, kaybedilen toprakların geri alınması oluşmuştur. Lübnan'ı denetimi altında tutan Suriye bu yolla hem İsrail'e karşı radikal silahlı örgütlerin hareket alanlını kısıtlayarak kendi topraklarının da İsrail hedefi haline gelmesini engellemiştir. Diğer açıdan Büyük Suriye ideali çerçevesinde Lübnan zaten Suriye toprağıdır ve büyük güçler tarafından Suriye'den koparılmıştır. [290]

Bu çerçevede Beşar Esad döneminde de S. Arabistan, Mısır ve Ürdün'ün Şii Hilali korkuları devam etmiş, bölge ülkeleri Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığı nedeniyle tepki göstermiş, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi yönünde baskılarda bulunmuşlardır. Arap devletleri, Beşar Esad döneminde Suriye'nin Lübnan politikalarına: Hariri Suikastı, Suriye-İran İşbirliği, Hizbullah'a verilen destek nedeniyle olumsuz yaklaşmışlardır. [291]

Suriye'nin "Büyük Suriye" hayalinde Lübnan önemli bir yer teşkil etmektedir. Bölgede politika ve askeri güç olarak zayıf olan Lübnan'ın İsrail tarafından etki altına alınmasını önlemek için, Suriye tarafından kontrol altında bulundurulmalı ve Suriye'nin ulusal çıkarlarına hizmet etmesi sağlanmalıdır.

Lübnan İsrail'e karşı sürdürülen stratejik planlar açısından da önem taşımaktadır. Bekaa Vadisi, İsrail'in planlayacağı bir askeri harekatta Şam'a ve merkez Suriye'ye ulaşmak için müsait bir yaklaşma koridoru konumundadır. Aksi istikamette de güney Lübnan'dan İsrail'in kuzeyine gerçekleştirilecek bir askeri harekat için kritik bir noktadır.

İsrail Güney Lübnan'dan 2000 yılında çekilmiş, bunun üzerine Lübnan'dan çekilmesi için Suriye'ye yapılan baskılar artmış ve nihayetinde Suriye 2005 yılında gerçekleşen Refik Hariri suikastının ardından askeri birliklerini Lübnan'dan çekmiştir.

---

[290] Oytun Orhan, "Suriye'nin Bölgesel…, s.25.
[291] Oytun Orhan, "Suriye'nin Bölgesel…., s. 26

Suriye Lübnan'daki etkinliğini, yıllardır bu ülkede oluşturduğu istihbarat teşkilatı ve ülkedeki bazı gruplarla kurduğu çıkar ilişkileri sayesinde sürdürmektedir.

ABD, Suriye'nin Lübnan'daki etkinliğine son vermek için siyasal yapısını Batı yanlısı yeni bir yönetim oluşturarak değiştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece ABD'ye göre İsrail'in güvenliği sağlanmış olacaktı. ABD ayrıca Lübnan halkının Hariri suikastından sonra sokaklarda başlattığı demokratikleşmeye yönelik taleplerini desteklemektedir. Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde kapsamında demokratikleşme sürecinin tüm bölgeye yayılması sağlanacaktır. Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Suriye Lübnan konusunda da önemli ölçüde uluslararası baskı altında olmayı sürdürmektedir. [292]

1.2.4. Suriye-İran İlişkileri

Kafkasya ve Orta Asya ile uzun sınırları bulunan İran'ın Hazar Havzası'nda ve Basra Körfezi'nde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının bulunması ülkeyi enerji konusunda güç sahibi yapmaktadır. Siyasal söylemindeki şeriatçı dil ve radikal İslamcı gruplarla olan ilişkisi, Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerde etkili olmasına neden olmaktadır. Bunda özellikle Ahmedinejad'ın iktidar olmasıyla değişen güvenlik ve dış politika konseptinin etkisi büyüktür. [293]

Ahmedinejad'ın gelişiyle birlikte İran'ın dış politikasında gergin ilişkiler dönemine girilmiş, nükleer çalışmalar konusunda yaptığı girişimler nedeniyle İran, dünya gündeminde satır başı olmuştur. Ahmedinejad seçildikten hemen sonra ilk Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad tarafından ziyaret edilmiştir. Ahmedinejad, Beşar Esad'dan aldığı güvenle daha saldırgan dış politika izlemeye başlamıştır. Nükleer çalışmalar ara vermeden devam etmiş, sonucunda AB ile ilişkileri zedelenmiş, Çin ve Rusya'yla görüş ayrılığı yaşamaya başlamış, nihayetinde konu BM Güvenlik Konseyi'ne kadar uzanmıştır.[294] Bütün bu görüş ayrılıkları ve zıtlaşmalara rağmen Suriye, İran'a desteğini sürdürmeye devam etmiştir. Aslında İran ve Suriye

[292] Oytun Orhan, "Suriye Arap…., s.10.
[293] Arif Keskin, "İran Nereye", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:87, 2007, s.20.
[294] Arif Keskin, "İran Ne Yapmak İstiyor", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:73, 2006, s.67.

yakınlaşmasında, iki ülkede de yönetimde Şii mezhebine mensup kişilerin olmasının etkili olduğu belirtilmektedir. [295]

Suriye, bu nükleer çalışmalarından dolayı ABD ve İsrail tarafından tehdit edilen İran'ın yanında yer almıştır. Suriye ve İran'ın, Hizbullah'ı İsrail'e karşı kullanması sonucu ortaya çıkan İran- Suriye-Hizbullah üçgeni, Ortadoğu'da ABD ve küçük kardeşi İsrail'e karşı bölgesel güç meydana getirmektedir. Ayrıca nükleer teknolojisinin olmadığı değerlendirilen Suriye'nin, bu güç eksiğini İran ile işbirliği yaparak, İran'ın nükleer sistemini kullanarak gidermeyi düşündüğü söylenmektedir.[296]

1.2.5. Suriye-Rusya İlişkileri

SSCB dağılmadan önce aldığı askeri ve ekonomik yardımların etkisiyle ciddi bunalımlar yaşamayan ve Lübnan'la ikili ilişkilere yoğunlaşan Suriye, SSCB'nin dağılmasıyla ciddi bunalımlar yaşamaya başlamıştır.[297]

Soğuk Savaş döneminde iki güçlü müttefiklik olan iki ülke, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin değişen yapısı nedeniyle eskisi gibi sağlam temellere oturan işbirliği yapamamaktadır. Özellikle Vladimir Putin iktidarının ilk döneminde çıkarlarının kesişmesine ve iki ülkenin ABD'nin Irak'taki egemenliğine karşı çıkmasına rağmen yakınlaşamamışlardır. 2005 yılında Beşar Esad ile Putin görüşmesi sonrasında ilişkilerde yakınlaşma başlamıştır. Rusya bu görüşme sonrasında ardından ABD ve İsrail'in itirazlarına rağmen Suriye'ye hava savunma ve misilleme sistemleri satma kararını açıklamıştır. Ancak şaşırtıcı şekilde bu gelişmenin ardından İsrail'e de bu sistemlerden satmıştır. Putin'in bu çift taraflı davranış şekli, Suriye-İsrail arası denge sağlama olarak yorumlanmıştır.

---

[295] O.M.Öztürk, "Türkiye ve …., s.58
[296] O.M.Öztürk, "Türkiye ve …., s.57
[297] O.M.Öztürk, "Türkiye ve …., s.74

1.2.6. Güvenlik Kaygıları ve Türkiye'ye Bakışı

Güvenlik varlığa yönelik endişe bütünü olarak değerlendirilebilir. Söz konusu varlığa yönelik her hangi bir tehdit bertaraf edilmek sureti ile varlığın devamı sağlanabilir. Belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere güvenlik, bekanın devamını yansıtan bir durumdur. Varlığa ilişkin tehditler uluslararası ilişkiler literatüründe genel olarak devlet bazında değerlendirilmekle birlikte giderek derinleşen ve genişleyen bir güvenlik anlayışına şahit olunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Güvenlik algılamalarındaki bu değişimin temel nedenlerinden biri SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül terör saldırılarıdır. [298]

SSCB'nin dağılmasının ardından Batı dünyası için Soğuk Savaş döneminin "belirgin düşman"ı da ortadan kalkmış ve yeni tehdit algılamaları ortaya çıkmıştır. 11 Eylül Saldırılarından sonra ABD; İran, Irak ve Kuzey Kore'yi terörizme destek vermek ve kitle imha silahları geliştirmek ile suçlayarak "şer ekseni" ilan etmiştir. Bu açıklamaların ardından ABD, Irak'a girmştir. Suriye saldırıların ardından küresel teröre karşı her türlü desteği sağlayacağını açıklamasına karşın kısa bir süre sonra şer eksenine dâhil edilmekten kurtulamamıştır (NTVMSNBC, 2002). Suriye'nin Hamas ve Hizbullah'a verdiği destek de söz konusu tanımlamaya neden olmuştur.[299]

Irak Savaşı sonrasında Ortadoğu'da yaşanan değişimden Suriye ve Kuzey Irak'ta bağımsız bir devlet kurma fırsatını yakalamış olan Kürtler çok fazla etkilenmiştir. Bu noktada Suriye için Irak'ın parçalanması önemli olmakla beraber, Irak'taki Amerikan varlığı daha büyük bir tehdittir. ABD'nin Irak'taki varlığını kendi rejimine karşı bir tehdit olarak gören Suriye Irak'ın kuzeyine ilişkin politikalarını ve Kürtlerle olan ilişkisini bu yaşamsal tehdit bağlamında oluşturmuştur.[300]

ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve buna bağlı olarak İsrail'in güçlenmesi sonucunda Suriye'nin güvenlik kaygıları artmış, ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi"

---

[298] Yeşim Özgen, *a.g.e.,* s:4-25.
[299] Yeşim Özgen, *a.g.e.,* s:4-26.
[300] Oytun Orhan, "Kuruyunca Sula, Uzayınca…., s.52.

gibi planlarıyla bölgede özgürlük ve demokrasi söylemlerinde bulunması, Suriye'nin mevcut yönetime muhalif hareketlerin canlanmasına neden olmuştur.[301]

Suriye jeopolitik olarak Irak, İsrail-Filistin ve Lübnan gibi istikrarsız, çatışmacı karaktere sahip üç bölge arasında kalmaktadır. Bu jeopolitik konum nedeniyle Suriye, Beşar Esad dönemi dış politika davranış ve söylemlerinde savunmacı bir yaklaşım sergilemiştir. Suriye 2000'lı yıllarda siyasi, ekonomik ve askeri güç bakımından kısıtlı etkilere sahip bir devlettir. Bu sebeple Suriye karar alıcıları, güç dengelerini gözeterek özellikle dış politikada büyük güçlere karşı ihtiyatlı davranmışlardır. Suriye yönetimi radikal diplomatik söylemlerden kaçınmakta ve kriz ve çatışmalardan uzak durarak büyük güçlerle karşı karşıya gelmemeye çalışmaktadır. Beşar Esad, yaptığı açıklamalarda veya verdiği röportajlarda ılımlı tavırlar sergilemekte, İsrail'e karşı özellikle sert söylemlerden uzak durmaktadır. Bu nedenlerle Suriye dış politikasının belirlenmesinde öncelikle ülkenin bekasının sağlanması olmak üzere ulusal gücüne paralel davranışlar sergilendiği söylenebilir.[302]

Askeri güç dengesinde İsrail'in üstünlüğü ve 2005'de Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi, askeri caydırıcılıkta Suriye'yi etkilemektedir. O kadar ki Suriye çoğunlukla İsrail'in kendi topraklarına yaptığı saldırılara karşılık verememektedir. İlk saldırı Filistin eğitim kampı olduğu iddialarıyla 4 Ekim 2003'te Şam yakınlarında gerçekleşmiştir. Bu olay, Yom Kippur Savaşı'ndan bu yana böyle bir saldırı yaşamayan Suriye'nin, Soğuk Savaş'tan sonra ne kadar büyük bir askeri güç kaybı yaşadığını ortaya koymaktadır.[303]

Suriye dış politikasında savunmacı yaklaşımlarını ve sınırlı çıkarlarını ancak diplomasi aracılığıyla sürdürebilir. Nitekim Beşar Esad'ın ılımlı dış politik yaklaşımı ve diplomasiye düşkünlüğü sonucunda özellikle Avrupa Suriye'ye sempatik yaklaşmaya başlamıştır. ABD'nin Suriye üzerinde tecrit uygulaması, Suriye

[301] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış…., s.76.
[302] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış…., s.76.
[303] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış…., s.76.

diplomasinin sınırlı kalmasına neden olmuş, 2007 yılından itibaren diplomasi anlayışı yükselmeye başlamıştır. [304]

Suriye dış politikasının temelini oluşturan güvenlik kaygısının temel sebebi İsrail'le olan sorunlar ve bunlardan dolayı şekillenen ABD'nin Suriye politikasıdır. Suriye'nin bölgedeki geleneksel düşmanı, topraklarının bir kısmını işgal eden ve askeri güç olarak üstün İsrail'in varlığı Suriye'yi her zaman kaygılandırmıştır. Golan tepelerinde devam eden İsrail işgali ve İsrail'in zaman zaman Suriye ve Lübnan'a yaptığı saldırılara Batının duyarsızlığı, Suriye'yi bölgenin iki etkin gücü olan Türkiye ve İran ile işbirliğine zorlamıştır. Ortadoğu'da barışın önündeki en büyük engel olan ve Suriye'nin barış için ön şartı olan Golan tepelerinin iadesi ve Lübnan konusundaki sorunlar Suriye'nin destek arayışlarını artırmaktadır. [305]

Suriye'nin dış politikada sergilediği karakteristik, uluslararası sistemin bölgede diferansiyel etkisi olan üç aşamasıyla şekillenmiştir. Birincisi; Büyük Suriye Arap Devleti idealinin gerçekleşmemesi nedeniyle Arap kimliğinde yaşanan hayal kırıklığının, Suriye'yi sisteme meydan okuyan revizyonist çizgiye yerleştirmesidir. İkincisi; sürekli devam eden savaş ortamının Suriye'yi bir milli güvenlik devletine dönüştürmesidir. Son olarak dünya düzenine uymaya çalışırken Arap kimliğine ve menfaatlerine zarar vermemeye çalışmasıdır. [306]

Türkiye ve Suriye'nin güvenliği birbirine son derece bağlıdır. Suriye ve Lübnan'ın Ortadoğu'nun giriş kapısı konumunda olduğu, Fransızların Birinci Dünya Savaşından sonra bu bölgeden Anadolu'ya girdiği bilinmektedir. Bu gerçek iki ülkenin güvenliğinin sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. [307]

Beşar Esad dönemi ile birlikte gelişen Türkiye-Suriye ilişkilerinde Türkiye'deki algı ve kimlik etkileşiminin yanı sıra şüphesiz Suriye'deki Türkiye algılamaları da önem arz etmektedir. İki ülkenin karşılıklı algılamalarındaki değişim

---

[304] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış…., s.112.
[305] Cevdet Aslan, *Beşar Esad Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008, s.74.
[306] Zafer Sağlam, *a.g.e.* s:2-63.
[307] Zafer Sağlam, *a.g.e.* s:2-65.

dış politika tercihlerini etkilemektedir. Beşar Esad döneminde Hafız Esad döneminden farklı olarak gerek konjonktürel anlamda meydana gelen gelişmeler, gerek Türkiye ve Suriye arasındaki sorunların giderilmesi, gerekse Türkiye'nin Orta Doğu barış görüşmelerinde arabuluculuk rolü oynaması Suriye'deki Türkiye algısının değişmesindeki önemli parametreler olarak değerlendirilmektedir. [308]

Orta Doğu'da kamu diplomasisinin ön plana çıkarılarak rejimler kadar halklara da mesaj verilmesinin hedeflenmesi Suriye'deki Türkiye algısını değiştiren etmenlerden biridir. Orta Doğu'da uygulanan aktif dış politika anlayışı, son dönemde geliştirilen ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler ve Filistin konusunda takınılan tavır Türkiye'nin Arap dünyasında ve özellikle Suriye'de algılanış biçimini değiştirmiştir. İki ülke arasında vizesiz geçiş uygulamasının başlatılması ile birlikte sınırın iki tarafında yaşayan ve akrabalık ilişkileri bulunan halkların bir araya gelmesinin kolaylaştırılması, algıların salt hükümetler düzeyinde değil halklar düzeyinde de değişmesine katkısı olmuştur.

Yaşanan gelişmelerin yanında;

-Beşar Esad'ın 2009 yılında yaptığı Türkiye ziyareti sırasında Başbakan Erdoğan'ın Suriye halkı için kullandığı "onlar bizim kardeşimiz" ifadesi,

-İsrail ile Suriye arasında 2007 yılında yaşanan füze krizi esnasında dönemin Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim'in "Biz Suriye olarak Türkiye'nin kendi topraklarını Suriye'ye karşı kullandırmayacağından eminiz, böyle bir olasılığa inanmak istemiyoruz" şeklindeki Türkiye'ye güven duyduklarını belirten ifadesi,

-Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Suriye'de patlak veren ayaklanmalar sonrasında Beşar Esad ile görüşmesi, Esad'ın Suriye'nin güvenlik ve istikrarının sağlanması kapsamında Türkiye'ye olan teşekkürlerini ve gerçekleştirilecek anayasal reformlar konusunda da Türkiye'nin tecrübelerinden faydalanmaktan memnuniyet duyduğunu dile getirmesi,

[308] Yeşim Özgen, *a.g.e.,* s:4-23.

-Türk dizilerinin Orta Doğu ve Arap dünyasında kabul görmesi,

-Suriye'nin Arap olmayan bir ülke olarak ilk defa Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalaması,

-Beşar Esad'ın Orta Doğu Barış Süreci'nde Türkiye'nin rol oynaması gerektiğini ve özellikle yatırım alanında bir model ülke olduğunu dile getirmesi ve gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında Türkiye'yi kardeş ülke olarak gördüğünü belirten sözler sarf etmesi Suriye'de Türkiye algısının değiştiğini gösteren örnekler olarak sıralanabilir. [309]

İki ülke arasında güvenlik alanında yaşanan gelişmeler siyasi yakınlığın artmasına bağlanabilse de aslında Irak'ta yaşanan değişim daha etkili olmuştur. Irak'taki siyasi çalkantı Türkiye ve Suriye'yi ortak güvenlik kaygıları temelinde işbirliği yapmak zorunda bırakmıştır.

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI

AKP dönemi Türk dış politikasını incelemeye geçmeden önce Türk dış politikasının ana parametrelerinin anlaşılması gerekmektedir. Zira TDP'nin ana parametre ve ilkeleri anlaşılmadan yapılacak bir analiz hem bugünkü dış politikayı sağlıklı takip etmemizi hem de TDP'na yön veren sorunların kökeninde yatan bazı temel nedenleri anlamamızı engelleyecek hem de boşlukta kalacaktır. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde kısaca TDP'a kuruluşundan bugüne kadar hakim olan ilkeler üzerinde durulacak ve konuyla ilgili olarak TDP'nin Ortadoğu ayağı kısa bir tarihçe ile hatırlatılmaya çalışılacaktır.

[309] Yeşim Özgen, *a.g.e.*, s:4-24.

2.1. Türk Dış Politikası'nın İlk Yılları

Türk Dış Politikası'nın temel ilkeleri incelendiğinde en önemli iki kavram statükoculuk ve batıcılıktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi'nin Pan-Türkist politikalarının, İmparatorluğu batırmış olması yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin irredantizm politikası yerine realist bir politika izlemesini sağlamıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı sonunda yeni kurulan bir devletin içte sağlıklı bir yapılanma kurması için dış politikada "tehdit" oluşmadıkça etkili olmaması ve Atatürk'ün aktif-yapıcı-bağımsız dış politika anlayışında "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" düsturu, statükoculuk ilkesinin oluşumunda etkili olmuştur. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti statükoculukla bir yandan mevcut sınırların sürdürülmesini diğer yandan da mevcut dengelerin korunmasını amaç edinmiştir. [310]

Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan İnönü'nün görev süresinin yarısı İkinci Dünya Savaşı dönemine denk gelmiş, bu dönem savaşla özdeşleşmiş ve nerdeyse İnönü bu dönemde yalnızca dış politika ile ilgilenmiştir. İnönü dönemi dış politika anlayışında Atatürk döneminden bir fark bulunmamaktadır. İnönü yıllarca savaşmış bir asker ve Lozan gibi bir diplomasi deneyimine sahip biri olarak, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda yer almaması için uğraş vermiştir. Savaş boyunca tam bir tarafsızlık politikası izlediği söylenemez. Savaş devam ederken tarafsız olmaya çalışmış, büyük devletlerin kendi tarafına çekmek istemesini usta hamlelerle bir denge oyunu[311] ile atlatmış, savaşın sonuna geldiğinde, Birleşmiş Milletler üyesi olmak için müttefikler safında savaş ilan etmiştir.

SSCB, savaş sırasında Türkiye'nin tarafsızlık politikasının Almanların işine yaradığını ileri sürerek Türkiye'nin gerekirse ensesinden tutulup savaşa sokulması gerektiğini savunmuştur. Nitekim bu durum 1943 yılında Moskova Konferansı sırasında SSCB Dış İşleri Bakanı Molotov tarafından müttefik kuvvetlere iletilmiştir. Bu esnada 1943 yılı Kahire Konferansında İsmet İnönü prensip olarak savaşa

---

[310] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* Cilt I, Baskı 11, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.46-49.
[311] Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

girmeyi kabul etmiş ve fakat öncelikli olarak Türkiye'nin yetersiz askeri kapasitesinin müttefik kuvvetler tarafından geliştirilmesini ön şart olarak savunmuştur. [312]

Savaş sonrası kurulacak yeni düzenin tartışıldığı Yalta ve Potsdam Konferanslarında SSCB, Türkiye'nin savaş sırasındaki tarafsızlık politikasını eleştirmiş, Boğazların statüsü konusunda Montreaux Antlaşması'nda yeni düzenlemelerin yapılmasını savunmuştur. SSCB aynı zamanda Türkiye ile olan Doğu sınırında da bazı değişikliklerin yapılmasını istemiştir. Sovyet talepleri, SSCB Dış İşleri Bakanı Molotov ve Türk Dış işleri Bakanı Sarper görüşmesi sırasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen ortam nedeniyle SSCB ve Türkiye arasında imzalanmış olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşmasının SSCB tarafından tek taraflı feshedildiği nota ile tebliğ edilmiştir. 7 Nisan 1945 tarihinde, Türkiye notasına verilen cevapta SSCB ile Türkiye ilişkilerinin devamlılığı için Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesi ve Boğazlarda da askeri üs talep edilmiştir. [313]

Boğazlar konusundaki Sovyet talepleri Ekim 1944'te İngiltere'ye, Şubat 1945'te de ABD iletilmiş ve iki devletinde olurunu almıştır. ABD ve İngiltere, Montreaux Antlaşması'nda değişiklik yapılmasına karşı çıkmamış fakat Boğazlar üzerinde yeni kurulacak statüde söz sahibi olmak istemişlerdir. Ayrıca ABD o tarihlerde SSCB tarafından Türkiye'den toprak talebinde bulunulmasını Türkiye-SSCB arasında bir konu olarak görmüş ve bu durum Türkiye'yi savaşın hemen ardında uluslararası alanda yalnız bırakmıştır. [314]

SSCB ordularının savaş sonrasında İran'ı terk etmemeleri ve Ortadoğu'daki diğer gelişmeler ABD ve diğer müttefikleri kaygılandırmaya başlamış ve ABD'nin savaş sonrasında SSCB'ye yönelik yumuşak görüşlerini terk etmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye'nin önemi artmıştır. ABD'de ise Roosevelt'ten sonra başkan olan Truman'ın SSCB hakkındaki olumsuz görüşleri ve SSCB'nin savaş sonrası Avrupa ve Ortadoğu'daki politikaları, ABD'nin Boğazlar ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü konularında en başta savunduğu görüşlerde de değişikliğe gidilmesine

---

[312] Mesut Hakkı Caşin, "Sovyetler Birliği'nin Tutumu", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.330.
[313] Mesut Hakkı Caşin, *a.g.e*., s.331.
[314] Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s.34.

neden olmuştur. 1947 yılına gelindiğinde İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a askeri ve ekonomik yardımların devam ettirilemeyeceği açıklamış, daha sonra ABD tarafından Başkan Truman'ın ismiyle anılacak olan meşhur Truman Doktrini[315] çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'ye toplamda 400 milyon dolar yardım yapılmıştır.

1949 yılına gelindiğinde ise en önemli gelişme Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün kurulması olmuştur. Sovyetleri çevreleme politikası çerçevesinde ABD'nin öncülüğünde kurulan NATO'ya üye olmak için Türkiye önemli çaba sarf etmiştir. Her ne kadar Türkiye NATO'ya üyelik başvurusu yapmadan önce Doğu Akdeniz Savunma Paktı fikri ortaya atmış olsa da zamanla bu tezin başarısızlıkla sonuçlanacağı yönündeki öngörü CHP iktidarını 11 Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik başvurusu yapmaya yöneltmiştir. [316]

2.2. Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası

Soğuk Savaş, Sovyet yanlısı ülkelerle ABD ve Avrupalılar arasında 1947-1991 arasında gelişen, ABD'li Bernard Baruch tarafından ilk kez telaffuz edilmiş uluslararası siyasi ve askeri gerginlik dönemine verilen isimdir. Bu dönemde Türkiye'de Demokrat Parti, birden fazla koalisyon ve ANAP iktidarları görev yapmış ve hemen hemen aynı dış politika felsefesi ile yol almışlardır.

2.2.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası

Bu dönemde Türkiye dış politika felsefesini ortaya çıkan Sovyet tehdidi karşısında Batıya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayamıştır. Demokrat Parti iktidara geldikten hemen sonra 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak vermiştir. Yeni hükümet durum karşısında Batı Blok'u yanında yer almış ve BM Güvenlik Konsey'in Güney Kore'ye yardım kararına 25 Temmuz 1950'de Kore'ye 4500 kişilik

[315] Bkz., Ayrıntılı bilgiye bu eserin üçüncü bölümünde yer verilecektir.

kuvvet göndereceğini açıklayarak katılmıştır. Bununla birlikte söz konusu kararın alınmasında TBMM'nin by-pass edilmesi muhalefet tarafından eleştirilmiştir fakat kararın içeriğine ilişkin muhalefetinde iktidarı desteklediği görülmüştür. [317]

Kore Savaşı'na katılma kararının Batı dünyasındaki yansımaları hala devam ederken Türkiye, 11 Ağustos 1950 tarihinde NATO'ya üyelik başvurusunun ikincisini yapmıştır. Fakat Yunanistan'la birlikte yapılan bu başvuru Eylül 1950'de reddedilmiş, bu iki devletin "Akdeniz savunması" alanında işbirliği yapılması yönünde davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca İngiltere'de Ortadoğu'nun güvenliği için Türkiye ve Yunanistan'ın kurulacak olan bir İngiliz Ortadoğu Komutanlığı'na bağlanmasını ve İngiliz emrinde olmasını, Akdeniz güvenliğinin bu yolla sağlanmasını savunmuştur. Tüm bu tartışmalar çerçevesinde Türkiye, NATO'ya resmen 18 Şubat 1952'de girmiştir. Bu durum Demokrat Parti'nin dış politika alanındaki başarısı olarak yorumlanmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ile birlikte güvenlik endişelerini Batı Bloğu politikalarıyla eş güdümlemiş, ancak ABD ile ilişkilerin arttırılması bazı sorunlarda Türkiye'nin uluslararası platformda yalnız kalmasına sebep olmuştur. [318]

Soğuk savaşın başlangıç yıllarında silahlanma yarışında ABD'nin avantajı coğrafi olarak SSCB'nin ABD topraklarını hedef alabilecek teknolojiye sahip olmamasıdır. Fakat 1957 yılına gelindiğinde SSCB'nin Sputnik isimli uyduyu uzayda yörüngeye oturtmayı başarması durumu değiştirmiş ve ABD artık doğrudan hedef alınabilecek bir konuma gelmiştir. ABD ise Sovyet tehdidine Avrupa topraklarında orta menzilli füzeler yerleştirerek karşılık vermeye çalışmıştır. Bu çerçevede de Türkiye'ye bu füzelerden konuşlandırılmıştır. Demokrat Parti hükümeti Türkiye'ye yerleştirilen bu füzeleri SSCB'den gelecek tehditlere karşı güvence olarak görürken, bazı çevreler Türkiye'nin açık hedef haline geldiğini savunarak söz konusu politikanın yanlışlığına dikkat çekmişlerdir.

Demokrat Parti dış politikada Ortadoğu'ya dönük aktif bir siyaset izlemiştir. İzlenen aktif siyasetin 1954 yılında içeride bozulmaya başlamasıyla DP hükümetinin

---

[316] Bekir Aksu, *a.g.e*., s.88.
[317] Hüseyin Bağcı*, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar***,** METU Yayınları, Ankara, 2001, s.24.

ABD'den daha fazla borç alma iştahı, yeni koşullarda ülkenin coğrafi konumu, Avrupa ve ABD'ye bağlılığı, tarihsel ve kültürel geçmişini öne çıkararak Batı savunmasındaki vazgeçilmezliğini işlemeye başlamıştır. Türkiye batı dünyasının etkin bir üyesi olmayı temel bir hedef olarak seçmiş durumdaydı. Batı dünyası ile her alanda bütünleşebileceğine inanan Türkiye karar vericileri için ne sosyalist blok ne de eski sömürge ülkeleri ciddi bir seçenek değildi. Bu şartlar altında "Kraldan çok Kralcı" yani Batı'dan daha Batıcı bir dış politika izleyen Türkiye, Ortadoğu'da ABD'nin kurmak istediği anti-komünist kamp için gönüllü olmuştur. [319]

Böyle şartlarda ve varsayım altında ABD Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles'ın ortaya attığı komünizm tehlikesine karşı "Kuzey Kuşak" projesi olan 1955 Bağdat Paktı şekillenmiş, Demokrat Parti Ortadoğu'yu komünist tehlikelerden korumak hedefiyle Bağdat Paktını imzalamıştır. Aslında bunu yaparken fark etmeden batı çıkarlarını savunmuştur. Hemen ardından aynı yıl Bandung konferansında, cahil köylülere akıl öğreten züppe aydın havalarıyla, emperyalist batılı güçlerin baskısından kurtulmaya çalışan ülkeleri, söz konusu güçlerin oluşturduğu Batı bloğuna çekmeye çalışması başka bir ciddi dış politika hatasıdır. Nitekim 1960'lı yıllarda BM'deki Kıbrıs oylamalarında Türkiye, Bağlantısızlardan hiç destek görmemiştir. Türkiye'nin Asya-Afrika halkları üzerinde ulusal kurtuluş savaşı ve Mustafa Kemal'le kazandığı prestiji, çok kısa süre içinde, başta ABD olmak üzere Batılı güçlere yaranma uğruna bol keseden harcanarak heba edilmiştir. [320]

Türkiye'nin Lozan'da terk ettiği Kıbrıs konusu, 1955 Londra Konferansında yeniden aktör olmasıyla gündeme girmiştir. Bu konferansın Türkiye açısından önemi Kıbrıs üzerindeki haklarını yitirmesinden sonra birinci derece taraf olması ve günümüze kadar süren garantör ülke misyonunu kazanmasına ilk adımı atmasıdır. Konferans sonucunda Kıbrıs, İngiltere egemenliğine bırakılmış, İngiltere, Türkiye'yi de bu konuda yanına almıştır. DP ilk dört yılında İngiltereyi ve NATO ittifakını rahatsız etmemek için Kıbrıs sorununu kabul etmemiştir. Bu yaklaşımda Kıbrıs sorununun varlığının kabul edilmesi halinde Yunanistan ile bir çatışma durumunun oluşabileceği kaygısı esas olmuştur. Türkiye 1955'e kadar statükocu tutumunu

---

[318] Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996, s.235.
[319] Mehmet Hasgüler, "Dönemin Dış Politika Değerlendirmesi", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.559.

sürdürmüş, aniden tutum değiştirerek Taksim tezine sarılmıştır. Bu dönemdeki yalpalamanın en büyük nedeni Türkiye'nin bir Kıbrıs politikasının olmaması ve Batılı güçlere göre karar vermesidir. [321]

2.2.2. 1960-1980 Dönemi Türk Dış Politikası

Bu dönem Türkiye'nin içte ve dışta ciddi sorunlar yaşadığı bir dönemdir. Bu yirmi yıllık sürede 1960 askeri darbesi, 1971 askeri muhtırası ve 1980 askeri darbesi olmak üzere Türkiye üç askeri müdahale yaşamıştır. 20 yıllık bu dönemde 21 hükümet görev yapmış, 14 kez Dışişleri Bakanı değiştirmiştir. Ülke içinde SSCB'nin solu, ABD'nin de sağı desteklemesi ile özellikle 1970'li yıllarda iç kavga ve terör olayları yaşanmış, Ruslarla Amerikalılar sağ ve solu savaştırarak Türkiye'de bilek güreşi yapmış ve bu terör 12 Eylül 1980 darbesi ile bir gecede sona ermiştir.

Türkiye bu dönemde soğuk savaşın etkilerini yakından hissetmiş, iki tarafın silahlanma yarışında etki sahası olarak kullanılmıştır. 1957'de SSCB'nin Sputnik uydusunu fırlatmasından sonra ABD, SSCB'nin uzun menzilli füze sahasına girmiş ve buna tedbir olarak 1960 yılında Türkiye'ye Jüpiter füzelerini yerleştirmiştir. Yine bu dönem ABD casusluk faaliyetlerini arttırmış, İncirlik üssünden kalkan Amerikan U-2 casus uçağının Sovyet toprakları üzerinde düşürülmesi Soğuk Savaşı şiddetlendirmiştir. 16 Ekim 1962'de Amerikan istihbarat birimlerinin Küba'da Sovyet füzelerinin varlığını saptamasıyla kriz doruğa ulaşmıştır. Her iki taraf uçurumun kenarında pazarlık yapmış Küba'daki Sovyet füzelerine karşılık, Türkiye'deki ABD füzelerinin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin bu soruna müdahil edilmesi Türk-Sovyet ilişkileri olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilere önem vermiş, 1963 yılında AET ile Ortak üye olarak kabulünü sağlayan Ankara Antlaşmasını imzalamış, iktidara gelen hükümetler ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Aralık 1963'te Kıbrıs'ta Türklere karşı şiddet ve terör hareketlerinin başlaması üzerine Türkiye,

---

[320] Mehmet Hasgüler, *a.g.e.,* s.561.
[321] Mehmet Hasgüler, *a.g.e.,* s.562.

Batılı ülkeler nezdinde girişimlerde bulunmuş, girişimlerden sonuç alamayınca adaya müdahale kararı almıştır. Bunun üzerine 1964'de ABD Başkanı tarafından Türkiye'ye ünlü Johnson Mektubu gönderilmiştir. Mektupta; *"Türkiye, uluslararası politikada alacağı önemli kararları Amerikan hükümetine danışmak zorundadır; Türkiye müdahale etmek için antlaşmalardaki tüm koşulları yerine getirmemiştir; Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi onu Sovyetler Birliği ile karşı karşıya bırakabilir. Bu durumda NATO ve ABD Türkiye'yi savunmayabilir; 1947 yılında iki hükümet arasında imzalanmış bulunan anlaşma gereğince Amerika'nın Türkiye'ye vermiş olduğu silahlar savunma amaçlıdır, Kıbrıs'ta kullanılamaz; Başkan Johnson karşılıklı görüşmeler için Başbakan İnönü'yü Washington'a davet etmektedir."* ifadeleri yer almaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk deliği açan bu mektup, oldukça ağır bir dille yazılmış, diplomatik üslupla bağdaşmayacak ölçüde serttir. [322]

Mektup Türk dış politikasının genel yönelimi konusunda uyarıcı olmuş, hemen hemen bir çeyrek yüzyıl devam eden derin bir sorgulamanın başlangıcı olmuş, Türkiye artık Sovyetler ve Ortadoğu ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurması gerektiğini kavramıştır. Nitekim Türkiye 25 Mart 1967 tarihinde SSCB ile Ekonomik Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalanmış, Aliağa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, İskenderun Demir Çelik Fabrikası Sovyet kredisi ve teknolojisi ile kurulmuştur.

Bu dönemde Kıbrıs dışında Yunanistan'la, Ege Denizinin kıta sahanlığı[323], karasuları[324], Ege'de hava sahası Fır hattı[325] ve Ege Adalarının silahlandırılması[326] sorunları yaşanmış ve günümüze kadar çözüme kavuşamamıştır.

---

[322] Mehmet Seyfettin Erol, "İsmet İnönü Hükümeti Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.572-576.

[323] Kıta sahanlığı, bir devletin kıyılarının deniz altındaki tabi uzantısıdır. Uluslararası hukuka göre bu mesafe 200 mil'dir. Kıyıları karşılıklı olan ülkeler arası mesafe bundan az olması durumunda ülkeler karşılıklı anlaşma yoluna gider. Ancak Yunanistan Ege Adalarının Takımada Devleti statüsünde sayılarak kendi kıta sahanlığının kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir.

[324] Karasuları, devletin ülkesine dahildir, yani karada olduğu gibi egemenlik yetkilerini tam olarak kullanır. Karasuları Lozan Anlaşmasıyla 3 mil olarak belirlenmiş, Türkiye ve Yunanistan bunu karşılıklı olarak 6 mile çıkarmıştır. Ancak Yunanistan bu sınırın 12 mile çıkarılmasını ve Ege Denizinin bir iç denizi olmasını hedeflemekte ve dile getirmektedir.

[325] Hava sahası karasuları sınırıyla aynıdır. Ege Denizinde karasuları sorunu halledilemediğinden hava sahası belirlenememektedir.

1965-1971 yılları arasında Türk Dış Politikası tek yanlı dış politikadan çok yönlülüğe geçiş yapmıştır. Daha önce Batı'ya endeksli olan dış politika, bu dönemde yukarıda da ifade edildiği gibi Sovyetlerle işbirliği, Müslüman Ortadoğu'yla yeni açılımlar meydana gelmiştir. Türk dış politikasının ana konusu ise Kıbrıs'tır. Türkiye-ABD, Türkiye-SSCB, Türkiye-Yunanistan ve Ortadoğu olmak üzere Türkiye'nin bölgesel güvenlik ve dış politikalarını Kıbrıs'la ilgili gelişmeler şekillendirmiştir. [327]

Kıbrıs'ta Cenevre Konferansında alınan kararların uygulanmaması ve Türklere karşı şiddet ve terör hareketlerinin artması üzerine Türkiye, 20 Temmuz 1974 yılında Kıbrıs'a çıkmıştır. Bu müdahale sonrasında Yunan lobisinin baskısıyla ABD kongresi, Amerikan silahlarının NATO dışında bir eylemde kullanıldığı gerekçesiyle, Türkiye'ye silah ambargosu kararı almıştır. Silah ambargosu; Johnson mektubu ile gerilen ilişkiler ve haşhaş ekimi nedeniyle ABD yardımlarının kesilmesi sonrasında, Türkiye-ABD ilişkilerini durma noktasına getirmiş, Türkiye NATO'dan çıkabileceğini ifade etmiştir. 1978 yılında Ambargonun kalkmasının ardından Trkiye-ABD ilişkileri iyileşmeye başlamış, Türkiye ambargo yıllarında yöneldiği çok boyutlu dış politika anlayışına esas olarak devam etmiştir.

Yine bu dönemde Suudi Arabistan, Suriye, Irak, Mısır, Libya gibi Müslüman ülkelerle karşılıklı ziyaretler yapılarak ticari ve kültürel anlaşmalar imzalanmış, devlet olarak Libya'da yol inşaatı yüklenilmiş, İslam Konferansına tam üye olmuş ve İslam Kalkınma Bankasına kurucu üye olarak katılmıştır.

1980 yılına gelindiğinde Türkiye'de askeri yönetim başa geçmiş, önce Yunanistan'ın hiç taviz vermeden NATO'ya dönüşü kabul edilmiş, havaalanları ABD'ye peşkeş çekilmiştir. Dış politika anlayışı süreklilik esasına oturtulmuş, önceden devralınan dış politika ilkelerine ve ilişkilerine aynen devam edileceği beyan edilse de 1970'li yıllardan beri izlenmeye çalışılan göreli özerk dış politikadan sapma ve daha ABD eksenli bir dış politika izlenmeye başlanmıştır.

---

[326] Lozan Antlaşmasında Türkiye'ye yakın Yunan adalarında silah bulundurulmaması kararlaştırılmışken, Yunanistan turistik amaçla havaalanı ve benzeri tesisler inşa ederek bu yerleri askeri maksatlarla hazırlamaktadır.

2.2.3. ANAP Dönemi Türk Dış Politikası

Bu dönemde tek partinin iktidara gelmesi nedeniyle aktif bir dış politika izlenmiştir. Özal'ın ekonomi kökenli olması nedeniyle dış politikada dış ticaret boyutu ön plana çıkmıştır. 1980'li yıllar boyunca Özal dış politikada klasik dış politika anlayışına radikal bir meydan okumada bulunamamıştır. Çünkü bu dönemde Türkiye'de çok büyük ekonomik, toplumsal ve siyasi sorunlar mevcuttur. Askeri darbe sonrasında dünyadan izole edilen Türkiye'nin neredeyse tüm ülkeler ile ilişkileri kötü durumdadır. Böyle bir siyasi ortamda Özal hükümetinin dış politikadaki önceliği izolasyonu kaldırarak diğer dünya ülkeleri ile ilişkileri normal seyrine döndürmek ve ekonomik programı destekleyen bir dış politika izlemek olmuştur. İzolasyonun kaldırılabilmesi için Avrupa ve ABD'nin bitmeyen taleplerini gerçekleştirmeye uğraşan Özal yönetimi, aynı zamanda alternatif pazarlar ve işbirliği imkanları aramıştır. Özal dönemi dış politikasının en önemli sorunu Türkiye'nin sınırlı imkanlarına karşılık ihtiyaçlarının çok fazla olmasıdır. Türkiye'nin o anki ekonomik gücü ile aktif bir dış politika izleyebilmesinin imkansız olduğunu gören hükümet, daha önceden olduğu gibi ABD, SSCB ve Avrupa arası dengeleri kullanmaya çalışmıştır. Bunun için devam eden İran-Irak savaşı büyük bir fırsat yaratmıştır. Savaşan tarafların ekonomileri ve buna bağlı olarak üretimleri büyük darbe almış, fazla miktarda nakit ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Bunu fırsat bilen Türkiye her iki ülkeye olan ihracatını arttırmış, bu ülkelerin finans sıkıntısını takas yoluyla gidermiş, böylece 1970'lerde büyük sorun teşkil eden enerji ithalatının finansmanını da karşılamıştır.[328]

İran ve Irak dışında kalan komşular ile ilişkilerin geliştirilmesinde de özel bir çaba sarf edilmiştir. Özellikle ticari alanda bölge ülkeleri öncelikli pazarlar arasında sayılmıştır. Avrupa ve ABD pazarlarında zorlanan Türk tüketim mallarının en önemli tüketicisi Ortadoğu ve diğer İslam ülkeleri olmaya başlamıştır. 1980'li yıllar boyunca Ortadoğu ülkelerinde faaliyet gösteren Türk şirket sayısı da 300'ü aşmıştır. Ortadoğu ile ticari ilişkilerin artmasında bir diğer etken de İran-Irak Savaşı ve bu

---

[327] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980),* İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.783.

ülkelerin Türk mallarına olan artan önemi olmuştur. 1989 yılında Irak'ın Türkiye'ye olan borcu 2 milyar dolara kadar çıkmıştır. [329]

Türkiye Ortadoğu'da ve Balkanlar'da ekonomik ilişkiler temelli siyasi yakınlaşmalar vasıtasıyla bölgesel sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Askeri rejimin ve Kemalist bürokrasinin 'Türkiye'nin düşmanlarla çevrili olduğu' yaklaşımı karşısında Özal, bu davranışın Türkiye'nin aleyhine sonuçlar verdiğini ifade ederek, Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'nin komşuları, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri, akraba ve kardeş Türk cumhuriyetleri ve diğer Türki gruplar ile iyi ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Yunanistan'ın Kıbrıs ve Ege konusunda Türkiye'yle anlaşmaya yanaşmayan tavrı, ilişkilerin iyileştirilmesi önünde engel teşkil etmiştir. Yine de Türkiye, Yunanistan vatandaşlarına vize uygulamasını kaldırılmış, Suriye ile su konusunda antlaşmaya gayret göstermiş, sorunların çözümünde iradesini kanıtlamıştır. [330]

Özal, Kıbrıs konusunda eskiden beri süregelen dış politika yaklaşımından ayrılarak çözümsüzlük yerine karşılıklı taviz verme yoluyla kazanım elde etmeyi amaçlamıştır. Özal'ın Türkiye'nin AET'ye üyeliğine karşılık bu tavizleri vereceğine dair işaretler vermesi kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler ve baskılardan çekinen Özal, Kıbrıs ile ilgili istediği politikaları uygulayamamıştır. Ayrıca savunma politikalarında ABD'ye bağımlılıkla eleştirilmiş, ancak 1970'lerde uygulanan ABD'nin silah ambargosunu ders almış ve ulusal savunma projelerine ağırlık vererek savunma sanayine en fazla önem veren liderlerden biri olmuştur.[331]

Turgut Özal hem iç hem de dış politikada farklı davranışlar sergilemiş, amaçlarına ulaşmak için formata bağlı olmayan alışılmadık yollar kullanmıştır. Belli gelenekleri olan ve standart davranışları olan Dışişlerine sık aralıklarla müdahale etmiştir.[332]

---

[328] Sedat Laçiner, "Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası", *http://egitimcihaber.net/sizdengelenler/gundem/turgut-ozal-donemi-turk-dis-politikasi.html.* (14.07.2014)
[329] Sedat Laçiner, *a.g.m.*
[330] Sedat Laçiner, *a.g.m.*
[331] Sedat Laçiner, *a.g.m.*
[332] Sedat Laçiner, *a.g.m.*

2.2.4. Ortadoğu ile İlişkiler

1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye, 1950'li yıllarda izlediği Batı yanlısı politikaları terk etmemekle birlikte Ortadoğu politikası ve Batı İttifakı ile olan ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. Bu dönemden itibaren Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını yedi ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Ortadoğu devletlerinin içişlerine karışmama; Bölge devletleri ile ikili ilişkileri geliştirmeye çalışma; Bölge devletleri arasındaki anlaşmazlıklara karışmama; Ticari ve ekonomik ilişkileri en yüksek seviyeye taşıma; Türkiye'nin Batı ittifakı içindeki konumu ve Ortadoğu politikası arasında ayrım yapılması; Arap-İsrail sorununda dengeli politika; Arapları bölecek oluşum ve anlaşmalara/ittifaklara katılmamaktır. [333]

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikasında 1960'lı yıllardan sonra yaşanan değişimin nedenleri hem iç konjonktürde yaşanan gelişmelerden hem de uluslararası politikada yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrasında yönetimi devralan askeri yönetim Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışacağını daha darbe bildirisi sırasında açıklamıştır. Cezayir'in bağımsızlık için Fransa'ya karşı açtığı savaşı destekleyeceğini belirtmiş ve BM Henel Kurulunda Cezayir halkına self determinasyon hakkı tanınması tasarısını desteklemiştir. 1958 yılında Mısır ve Suriye tarafından oluşturulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden Suriye'nin 1961 yılındaki ayrılma kararına, iç işlerine karışmama ilkesi çerçevesinde yorum yapmamış ve yeni Şam yönetimini hemen tanımıştır. [334]

1965 sonrasında başta Ortadoğu ve Magrip'te bulunan Müslüman ve Arap ülkeler olmak üzere Asya ve Afrika ülkeleri ile çok yönlü bir dış politika izlenmiştir. Soğuk Savaşın Küba Krizi sonrasında yumuşama dönemine girmesiyle Ortadoğu ilişkileri de yumuşamaya başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs ilişkiler önemli yer kaplamaktadır. 1950'li yıllarda Türkiye tarafından izlenen Batıcı politikalar nedeniyle, Kıbrıs konusunda Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'nin yanında yer almadığı görülmüş,

---

[333] Türel Yılmaz, "Ortadoğu İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.635.
[334] Türel Yılmaz, "Ortadoğu İle İlişkiler…., s.635.

BM Genel Kurulunda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını ortadan kaldıran karara, Türkiye'yle birlikte sadece 4 ülke (ABD, Arnavutluk, Pakistan, İran) red oyu vermiştir. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri yanında, SSCB ve doğu bloku ülkelerle de ilişkilerde yakınlaşmayı gerektirmiştir. [335]

1967 Arap-İsrail Savaşında önceki politikalarının tersine Batılı ülkelerden özellikle de ABD ve İngiltere'den farklı olarak Arap ülkelerini destekleyerek tarafsız ülkelerle birlikte hareket etmiş, BM Genel Kurulunda İsrail'in geri çekilmesiyle ilgili karara Arap ülkeleriyle birlikte oy kullanmıştır. 1973 Dördüncü Arap-İsrail Savaşında da bu tutumunu sürdürmüş, ABD'nin Türkiye İncirlik üssünden İsrail'e yardım etmesine izin vermediği gibi aksine Sovyetlerin Araplara yardım götüren uçaklarının hava sahasını kullanmasına izin vermiştir. Ancak buna rağmen Türkiye, İsrail'le olan ilişkilerini kesmemiş, denge politikası izlemiştir. [336]

1970'li yıllara gelindiğinde Ortadoğu'da Filistin meselesi önemini korumakla birlikte, Lübnan'da yaşanan iç savaş ve 1979 yılında yaşanan İran Devrimi ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgali bölgede yönelik bakış açısının Körfez'e kaymasına neden olmuştur. Nitekim bölgeye yönelik ilgi 1980 yılında başlayan İran-Irak Savaşı ile daha da artmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında SSCB'de Gorbaçov'un başlattığı glasnost ve perestroyka politikaları neticesinde iki kutuplu yapının yumuşama başlaması, süper güçlerin bölgede karşı karşıya kalma olasılığını azaltmıştır. Türkiye ise 1980'li yıllar boyunca karşı karşıya kaldığı terör sorunu nedeniyle bölgeyle ilgilenmek zorunda kalmıştır. Özellikle Hafız Esad yönetiminin önce ASALA sonra da PKK terör örgütlerine destek vermesi ve bu örgütleri Türkiye'yi su politikasında değişiklik yapmaya zorlamak için enstrüman olarak kullanması, Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin bölge ile ilgilenmesini zorunlu kılan gelişmeler olmuştur. [337]

---

[335] Türel Yılmaz, "Ortadoğu İle İlişkiler…., s.636.
[336] Türel Yılmaz, "Ortadoğu İle İlişkiler…., s.636.
[337] Türel Yılmaz, "Ortadoğu İle İlişkiler…., s.636.

2.3. Soğuk Savaştan Sonra Türk Dış Politikası

Soğuk Savaşın sona ermesi , Körfez Savaşı ve ardından başlayan Ortadoğu Barış Süreci, Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'nde Türkiye'nin bölgesel konumunu yakından etkileyen bir ortam yaratmıştır. Bu ortam Türkiye'yi yeni sorunlar ve değişik olanaklarla karşılaştırmış, geçmişten bu yana Ortadoğu'daki gelişmelerden uzak duran Türkiye'nin politika değişikliğine gitmesini gerektirmiştir. Körfez Savaşı sonrası Irak'ta yaşananlar Türkiye'de Kürt ayrılıkçılığını körüklemiştir. Bunun yanında İran ve Suriye'nin PKK'ya destek sağlaması ve Kürt ayrılıkçılığını desteklemesi Türkiye'nin Ortadoğu'ya daha ciddi bakmasına, İsrail ile ittifak arayışına girmesine neden olmuştur. "Yeni Dünya Düzeni" veya "Yeni Dünya Düzensizliği" tanımları kullanılan bu dönemde Türk dış politikasının geleneksel esasları sorgulanmaya başlamış, *"Türkiye'nin stratejik vizyonu nasıl olmalıdır?"* sorusuna cevap aranmaya başlamıştır. [338]

2.3.1. Dönemin Türk Dış Politika Esasları

Soğuk Savaş süresince NATO korumasında komünizmden kaçan Türkiye, tek yönlü dış politika izlemiştir. SSCB'nin dağılması ile Türkiye'nin tek taraflı ve NATO'nun maşası konumu; demokratik, Müslüman ama laik, serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu model ülke olmaya doğru dönüşmeye başlamıştır.[339]

SSCB'nin dağılmasıyla Kafkasya'da ve Orta Asya'da oluşan boşluğu İran liderliğindeki siyasal İslam'ın doldurmasından çekinen Batılı devletler, demokratik, laik ama aynı zamanda Müslüman bir Türkiye'yi desteklemeyi tercih etmişlerdir.[340]

---

[338] Gencer Özcan, "Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed.Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.796.
[339] Ahmet Gencehan Babiş, *http://www.turksam.org/tr/makale-detay/731-soguk-savas-donemi-sonrasi-turk-dis-politikasinin-kimlik-bunalimi-ve-benlik-arayislari*, (15.07.2014)
[340] Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* ed.Baskın Oran, cilt II, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 383.

Türkiye bölgede etkin olacağını düşünürken, bölgedeki yerleşmiş Rus etkisi nedeniyle ancak ABD'nin politikalarında yardımcı aktör olarak yer almıştır. Böyle olunca Türkiye bu bölgede tasarladığı siyasi, ekonomik ve kültürel hedeflerine ulaşamamıştır. [341]

Soğuk Savaş sonrasında iktidara gelen ilk parti konumunda olan ANAP tarafından aktif politika izlenmesinin gerekliliği vurgulanmakta ve Türkiye'nin aynı zamanda hem Akdeniz, hem Karadeniz, hem Balkan, hem de Ortadoğu ülkesi olduğunun altı çizilmektedir. Bu dönemin ilk yıllarında Türkiye'nin dış politikası Türkçülük, Turancılık, İslamcılık ve Yeni Osmanlıcılık gibi çeşitli ideolojiler temelinde inşa edilmeye çalışılmıştır. "Stratejik Derinlik" isimli eserinde Davutoğlu; *"Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik şartlarında ortaya çıkan uluslar arası konjonktüre uyumlu bir dış politika geliştirmeye çalışan Özal'ın yeni Osmanlıcılık etkisini barındıran iç ve dış siyasi söylemi, bu yeni dönemin 1987-93 yılları arasında öne çıkan ve yükselen akımı oldu."* diyerek, yeni Osmanlıcılık akımının bu dönemde Türk kültür dış politikasının belirlenmesinde etkin olduğunu belirtmiş, sonrasında Tanzimat dönemiyle Özal dönemin karşılaştırmasını yapmış ve benzerlik olarak beş madde saymıştır. Bu maddeler arasından, dönemin kültür dış politikasını açıklaması babında; *" her iki dönemde de devletin bütünlüğünü tehdit eder bir biçimde yükselen milliyetçi akımların tesirlerini de gözetecek bir şekilde yeni bir siyasi kimlik ve kültür oluşturma çabası"* şeklindeki tespiti ilginçtir. [342]

Bu dönemde Türkiye, Türk cumhuriyetleriyle çeşitli alanlarda antlaşmalar imzalamış, TRT Avrasya televizyonunu yayına sokmuş, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY)'ni ve Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)'nı kurmuş olmasına rağmen yukarıda bahsedilen nedenlerle Avrasya Açılımı başarıya ulaşamamıştır. Diğer Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye'ye karşı soydaş olarak davranmaları gerçekleştirilememiş, bunun sonucunda da söz konusu devletler KKTC'nin tanınması gibi konularda Türkiye lehine tavır sergilememişlerdir.[343]

---

[341] Mustafa Aydın, *a.g.e.,* s. 383.
[342] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 17. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, Ekim-2004 s. 85.
[343] Erel Tellal, "Avrasya'da Türkiye Rusya İlişkileri", *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, der. Çağrı Erhan, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006, s.46.

Türkiye'nin devam eden siyasi evriminin bir parçası olarak İslamcı Refah Partisi 1995 yılında yapılan genel seçimlerle ilk defa halktan ciddi destek görerek iktidara gelmiştir. Erbakan'ın dış politika yaklaşımı hem batıya hem de batılı kurumlara güvenmemek üzere kuruluydu. Bu dönemde, Türk dış politikasında dini motifler yer almaya başlamıştır. Dönemin Başbakanı Erbakan Müslüman ülkeler arasında, AB'ye bir alternatif olarak, "Gelişmekte Olan 8 Ülke" anlamında Developing Eight (D-8)[344]'in kurulmasına öncülük etmiş, ancak söz konusu ülkelerin gelişmemişlikleri nedeniyle yürütülememiştir. Zaten aynı hükümet ekonomisi henüz oturmamış Türkiye'ye her türlü zarar verecek Gümrük Birliği Antlaşması'nı 1996'da imzalayarak D-8'in alternatif olma olasılığını kendisi ortadan kaldırmıştır.[345]

Tüm bu olgulardan yola çıkarak Erbakan dönemi için, Türk kültür dış politikasının, dini temelli olarak şekillendirildiğini söylenebilir. Davutoğlu, Stratejik Derinlik adlı eserinde "Aydınlanma Felsefesi ve Radikal Batıcılık" adı altında incelediği bölümde dönemin askeri vesayetinin büyüklüğünü gözler önüne seren 28 Şubat süreci ve bu sürecin dış politikaya yönelik yansımaları şöyle değerlendirilmiştir: "… Bu yaklaşımın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en radikal çıkışı 28 Şubat Süreci ile söz konusu oldu. Bu süreç, bir taraftan dekleratif bir bürokrat-aydın tavrı ve "halka rağmen halkçı" bir yöntemle iç siyasi kültürü yeniden tanımlama ve şekillendirme iddiasına yönelirken diğer taraftan *"Batı'ya rağmen Batıcı bir tavırla Türkiye'nin uluslar arası konumunu yeniden belirlemeye çalışıyordu…."* sözleriyle Davutoğlu bir bakıma, Erbakan'ın dış politikada neden istenildiği gibi etkin olamadığının açıklamasını yapmıştır. [346]

28 Şubat post-modern darbesi sonrası Erbakan'ın istifasını vererek görevini devretmesinden itibaren AKP dönemine kadar iki farklı koalisyon hükümetinin ülkenin başına geçtiğini görmekteyiz. Bu koalisyonlardan ilki ANAP-DSP-DTP koalisyonuydu. Bu hükümeti oluşturan partilerin programları kültür dış politika felsefelerini anlayabilmek açısından faydalıdır. Koalisyonu oluşturan partilerden biri olan DSP'nin parti programına baktığımızda; diğer devletlerle ilişkilere önem

---

[344] D8: Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye.
[345] Nejat Doğan, "Bu Dönem Hükümetlerinin Dış Politika Anlayışları", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.750.
[346] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s. 88.

verildiğini ve parti programında da "Türkiye'nin demokratik Batı ülkeleriyle ittifak ilişkilerini ve bağlantılarını sürdürürken, aynı zamanda bütün bölge ülkeleriyle dostluk ve işbirliği ilişkilerini geliştirmesi gerekir."ifadesini görmekteyiz. [347]

Bunun yanında koalisyonu oluşturan bir diğer parti olan DTP ise; AB'ne üyelik yönünde dış politikaya öncelik verilmesini isterken her coğrafyadaki ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi fikrini savunuyordu. Koalisyon hükümetinin protokolü de aynı doğrultuda hem bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesini hem de AB üyeliğini dış politika amacı olarak savlıyordu. Bu doğrultuda bu dönemde de (geçmiş dönemlerde olduğu gibi), uluslar arası ilişkilere Türk yaklaşımının realist program çerçevesinde olduğu, kültür gibi idealist yanı ağır basan dış politika yaklaşımları öncelik kazanamadığı söylenebilir. ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümetinden sonra iktidara DSP-ANAP-MHP koalisyonunun geçtiğini görmekteyiz. Bu koalisyon döneminde de geleneksel "koalisyon hükümetleri verimsizdir" inancı pekişerek devam etmiştir." [348]

Türkiye'nin ekonomik darboğaza girdiği bu dönemde Türk dış politikası daha çok güvenlik temeli üzerine kurulmuş; Orta Asya ile ilişkilerde İran'la ilişkiler gerilmiş ve İsrail ile geliştirilmiştir. Irak politikası ise ABD ekseninde belirlenmiştir. Balkanlarda ise; özellikle 1999 depreminin etkisiyle Yunanistan ile ilişkiler geliştirilmiş ve fakat o dönemde sorun teşkil eden Kosova hususunun çözümünde de NATO desteklenmiştir. Son olarak Ecevit hükümetinin, Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki girişimleri de daha çok eğitim ve kültür alanında olmuştur. Orta Asya bölgesindeki Türk okulları Başbakan Bülent Ecevit'in desteğiyle artmıştır. Fakat, "Kültürel ve tarihi ortaklığa yapılan vurgu temelinde yürütülen ilişkilerde Türkiye lehine ekonomik ve siyasal bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir." Orta Asya devletleri bu dönemde daha çok kendilerine ekonomik açıdan destek verebilecek ve sermaye sağlayabilecek devletlere yönelmişlerdir. [349]

---

[347] Gamze Güngörmüş Kona, "Üçlü Koalisyonun Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.912.
[348] Gamze Güngörmüş Kona, *a.g.e*, s.913.

2.3.2. Ortadoğu ile İlişkiler

Soğuk Savaş'ın hemen akabinde Körfez Savaşı'nın yaşanması ve ayrıca yeni dünya düzeninin ilk uygulanma alanının Ortadoğu olması, Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerini gözden geçirmesine neden olmuştur. Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan süreçte NATO'nun meşruiyet zemini, Türkiye'nin stratejik konumu gibi Türkiye'nin güvenlik eksenli dış politika anlayışının özünü oluşturan kavramların tartışmaya açılması, dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı harekete geçirmiştir. [350]

Ağustos 1990 yılında Kuveyt'i işgal eden Saddam Hüseyin'e bağlı Irak askerlerinin bölgeden çekilmesi için ABD öncülüğünde BM harekete geçirilmiştir. Bu süreçte cumhurbaşkanı Özal durumu fırsat bilerek tartışılan Türkiye'nin stratejik konumunu yeniden güçlendirmek, Ortadoğu'da kurulacak yeni düzende söz sahibi olabilmek, AB'ye üyelik sürecinde hem AB üyesi ülkelerin hem de ABD'nin etkin desteğini almak için ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine destek vermiş hatta cumhurbaşkanının bu girişimleri Türk kamuoyunda Özal'ın Türkiye'yi savaşa sokacağı endişesini yaratmıştır. [351]

"Bir koyup üç almak" söylemi ile vücut bulan Özal'ın Körfez politikası, Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasında kırılma noktası teşkil etmiştir. Öncelikle bu süreçte cumhurbaşkanı Özal, tüm dış işleri bürokrasisini ve hatta hükümeti by-pass etmiş, İncirlik Üssü'nün kullanılması gibi konularda dönemin ABD Başkanı Bush ile görüşmelerde bulunmuştur. Özal'ın bu girişimleri cumhurbaşkanlığı makamının tarafsızlığı ve siyaset üstü olma ilkeleri ile çelişmiş ve kamuoyundan ve muhalefetten tepki toplamıştır. [352]

İkinci olarak cumhurbaşkanı Özal'ın izlediği Ortadoğu politikasının sürekli Batı menşeli hareketleri desteklemek üzerine kurulu olması iki önemli tehlikeyi gündeme getirmiştir. Bunlardan ilki Batı ve özellikle ABD politikalarına aşırı angaje

---

[349] Gamze Güngörmüş Kona, *a.g.e,* s.918.
[350] Bekir Aksu, *a.g.e*., s.99.
[351] Bekir Aksu, *a.g.e.*, s.99.
[352] Bekir Aksu, *a.g.e.,* s.100.

olmanın daha önce 1964 yılında yaşanan Johnson Mektubu krizinde olduğu gibi Türkiye'nin elini kolunu bağlama ve manevra kabiliyetini kısıtlama tehlikesidir. İkinci tehlike ise Arap devletlerinde zaten var olan "Batı'nın ileri karakolu", "Batı'nın bölgedeki jandarması" algılamanın, Özal'ın politikaları nedeniyle güçlenmesi tehlikesidir. Nitekim cumhurbaşkanı Özal'ın Ortadoğu'ya yaklaşımı, dünya ve Arap kamuoyunda "yeni-Osmanlıcılık" olarak adlandırılmıştır. [353]

Bu süreçte Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra tartışılmaya başlanan Türkiye'nin stratejik konumunu yitirdiği tezi geçersiz kalmış, Körfez Savaşı Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumunu güçlendirici bir etkide bulunmuştur. Bu durum Soğuk Savaş boyunca stratejik konumunu öne çıkararak dış politika oluşturan ve bu sayede Batıdan maddi/manevi destek alan Türkiye'nin dış politika anlayışının devam etmesini sağlamıştır. Bununla birlikte stratejik konumun tekrar önem kazanması, Özal'ın hesapladığı beklentileri karşılamamıştır. Hatta Türkiye o dönemde petrol boru hatlarını kapattığı ve BM ambargo kararını katı bir şekilde uyguladığı için ekonomik olarak zarara girmiş ve bu zararı batı tarafından vaat edilen şekilde karşılanmamıştır. Yine bir başka açıdan Özal, AB'ye üyelik süreci ile ilgili beklediği desteği elde edememiştir. Hatta tüm bunlara ilaveten Körfez Savaşı sonrasında Irak'ta Saddam rejiminin kuzeydeki Kürt nüfusa yönelik uyguladığı baskı politikaları ve katliamlar, Türkiye sınırında insanlık dramının yaşanmasına neden olmuş, Türkiye bir yandan Kürt mülteci sorunu ile karşı karşıya kalırken, kendi içindeki sorunun da uluslararası görünürlüğü artmıştır. Bu çerçevede uluslararası nitelik kazanan bölgedeki Kürt sorunu, 1990'lı yıllar boyunca artan PKK terörü ve Türkiye'nin bölgede gerçekleştirdiği askeri operasyonlar nedeniyle insan hakları başlığı altında Türkiye'nin sürekli eleştirilmesine neden olmuştur. [354]

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu politikasını şekillendiren en öncelikli konular PKK terörü, Körfez Savaşı sonrası uluslararası nitelik kazanan bölgedeki Kürt Sorunu ve bölge devletlerinin PKK terörünü Türkiye'ye karşı dış politika enstrümanı olarak kullanmasıdır. Yani Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerinde öncelikli konu güvenlik olmuştur.

---

[353] Baskın Oran, "Küreselleşme Ekseninde…, s.236.

Öncelikle Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam rejimi devrilmemiş bununla birlikte bölgede etkinliği azalmışsa da Irak'taki iktidarı devam etmiştir. Bu konjonktürde Saddam rejimi içeride kendisine karşı ayaklanan Kürtlere karşı saldırılar düzenlemiş, Saddam askerlerinin bu saldırıları uluslararası kamuoyunda ve özellikle Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bu süreçte Türkiye'de sınırına yığılan mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmış ve Batı kamuoyunda eleştirilmiştir. Kürt mülteci sorunu karşısında önce Irak'a müdahale edilmesini savunan cumhurbaşkanı Özal, ABD'nin bu öneriye yanaşmaması nedeniyle Irak'ın kuzeyinde tampon bölge oluşturulması fikrini öne sürmüş, Özal'ın bu fikri daha sonra ABD ve koalisyon ülkeleri öncülüğünde vücut bulmuş, bu çerçevede Türkiye'ye Çekiç Güç isimli askeri birlikler konuşlandırılmıştır. [355]

Irak'ın kuzeyinin BM kararları çerçevesinde Çekiç Gücün bölgedeki varlığının bu bölgede oluşturduğu otorite boşluğu, PKK terör örgütünün bölgeye konuşlanmasına ve bölge üzerinden Türkiye topraklarına saldırılar gerçekleştirmeye başlamasına neden olmuştur. Coğrafi şartların avantajını da kullanan örgüt saldırılardan sonra tekrar Irak, İran ve Suriye topraklarına geri çekilerek zayiatı en düşük seviyede tutmaya çalışmıştır. Bu saldırılar karşısında Türkiye, sıcak takip hakkını kullanmıştır. 1990'lı yıllarda özellikle Irak'ın kuzeyine yönelik sınır ötesi operasyonlar gündemi bir hayli meşgul etmiştir.

Daha önce Suriye-Türkiye ilişkilerinin tarihsel sorunları incelenirken bahsedildiği gibi bölge devletlerinin önce ASALA sonra PKK terörünü Türkiye'ye karşı dış politika aracı olarak kullanması, dönem boyunca Türkiye'nin bölgeye yönelik hareket tarzını belirlemiştir.

1990'lı yıllar boyunca Türk dış politikasının Ortadoğu ayağının şekillenmesinde önemli bir yer tutan bir başka gelişmede İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi ve özellikle askeri alanlarda yapılan işbirliğidir. Türkiye bu dönemde İsrail ile ilişkilerini geliştirerek Suriye'yi hem kuzey ve güneyden sıkıştırmayı hem de PKK'nın Bekaa Vadisi'ndeki varlığına son vermeyi amaçlamıştır. İsrail ile

---

[354] Bekir Aksu, *a.g.e*., s.101.
[355] Baskın Oran, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Genişletilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara,1998, s.263.

yakınlaşma Ortadoğu'ya dönük Türkiye'nin yakın-çevre politikasının ana taşlarından biri olmuş, 1996 yılında yapılan Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması ve Savunma Sanayi Alanında İşbirliği Antlaşmasından sonra Türkiye'nin özellikle Suriye'ye yönelik politikasında Adana Mutabakatı'na kadar sürecek olan sertlik dönemi başlamış, Suriye'nin PKK kartına karşılık, Türkiye İsrail kartını oynamıştır. Fakat Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini geliştirmesi bölge ülkelerindeki zaten olumsuz olan Türkiye imajı daha da kötüleştirmiştir.

Türkiye'nin 1990'lı yıllar boyunca dış politika anlayışını şekillendiren güvenlik unsuru aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin dış politika oluşum sürecindeki merkezi konumunu daha da güçlendirmiş, bu dönem boyunca Türk dış politikası de facto olarak TSK'nın himayesinde oluşturulmuştur. Bu durumun en bariz örneği yine daha önce bahsedildiği gibi Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan kriz sırasında ortaya çıkmış, 1998 Adana Mutabakatı'na gidilen süreci başlatan olay Orgeneral Atilla Ateş'in Hatay'daki sert konuşması olmuştur.

Nihayetinde Türk dış politikasının 1999 sonrasında yeni bir boyut kazandığını ileri sürebiliriz. 1999 Helsinki Zirvesi sonrası AB'ye üyelik sürecinde kat edilen olumlu adımlar Türk dış politikasında da kısmi değişim yaşanmasına neden olmuştur. Post-Helsinki Ruhu olarak adlandırabileceğimiz bu değişimde öne çıkan aktörlerin devlet bürokrasisi olmadığını tam tersine kamuoyu ve çıkar gruplarının ön plana çıkmaya başladığını söyleyebiliriz. Gerçekten de Helsinki Zirvesi sonrası kamuoyu ve sivil toplum kuruluşları, Türk dış politikasının oluşum aşamasında taleplerini daha yüksek sesle duyurmaya başlamıştır. [356]

Buna ilaveten yeni aktörlerin taleplerinin de ekonomi ağırlıklı olduğu, güvenlik eksenli dış politika anlayışının (TDP'nin realist yanının) devam ettiği söylenebilir. Türkiye'nin Soğuk Savaş sorması on yıl boyunca izlediği politika Ortadoğu'da yalnız kalmasına değil, diplomatik etkisinin artmasına yol açmıştır. Bu dengeli yaklaşım, Türkiye'nin bölge ülkeleri arasında etkisinin artmasına yol açmıştır. [357]

2.4. AKP Dönemi Türk Dış Politikası

03 Kasım 2002 tarihinde yılında yapılan genel seçimlerde AKP büyük bir başarı elde ederek tek başına iktidar olmuştur. AKP'nin iktidara gelmesi, kurucu ve üyelerinin daha önce içinde bulundukları siyasi oluşumlar nedeniyle kuşku ile karşılanmıştır. AKP kendisine yönelik bu kuşkuları kimliğini muhafazakâr-demokrat[358] olarak ilan ederek aşmaya çalışmışsa da bu tanımlama toplumun belli kesimlerinde var olan şüpheleri ortadan kaldıramamıştır.

AKP, kurucuları itibariyle Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi, Fazilet Partisi çizgisinin devamı olarak algılansa da, parti kendisinin milli görüş gömleğini çıkardığını ve muhafazakar-demokrat olduğunu savunmaktadır. Nitekim AKP muhafazakar demokrat kimliğini 2002 seçimleri öncesinde seçim beyannamesinde şu cümlelerle tarif etmektedir:

" *…AK PARTİ, demokrat, muhafazakar, yenilikçi ve çağdaş bir partidir. ….Muhafazakar-demokrat siyaset felsefesinin gereği olarak PARTİMİZ, proje ve tekliflerini toplumla paylaşır, topluma dayanır, toplumun derdi ile dertlenir, sorunlarımızın birlikte daha kolay çözümleneceğine inanır….Milletimizin tarihsel tecrübe ve birikimini geleceğimiz için sağlam bir zemin olarak gören AK PARTİ , muhafazakardır.*" [359]

---

[356] Gencer Özkan, *a.g.m.*, s.13-15.
[357] Gencer Özcan, "Soğuk Savaş Sonrası Döneminde…., s.796.
[358] Ali Yaşar Sarıbay, siyaset bilimi literatüründe "muhafazakar-demokrasi" kavramının olmadığını bu iki kavramın bir araya gelmesinin aslında çatışmalı olduğunu ileri sürmektedir. Sarıbay'a göre muhafazakarlık toplumu önceleyen ve toplumsal değerleri muhafaza etmeyi amaçladığı için demokratlık kavramı ile çatışmalı bir görüş ve kimliktir. Bununla birlikte iki kavramın bir araya gelmesini kolaylaştıran "muhafazakar-liberalizm" gibi kavramlar mevcuttur. Bu konuda AKP'nin kimliği ile ilgili bir tartışma için bakınız: M. Çağatay Okutan, "Adalet ve Kalkınma Partisi:Muhafazakar-Demokrat mı Hıristiyan-Demokrasinin Müslüman Versiyonu mu?", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2006.
[359] *http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf,* (26.04.2014)

AKP bu yeni siyasi kimliği ile geçmişin milli görüş çizgisinden kopuşa vurgu yapmaktadır ve aslında bu bağlamda daha önce Refah-Yol Hükümeti döneminde olduğu gibi ordu ile karşı karşıya kalmamayı amaçlamıştır. Zira daha önceki milli görüş kimliğinin özellikle laikliğe bakış açısı Türk siyasal hayatı boyunca zaman zaman ordu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle AKP yöneticilerinin milli görüşçülerden farkının Fazilet Partisi bünyesinde gerçekleştirilmeye çalışılmış reformların laiklik temelinde eksik kalacağını ve bu bakış açısı ile Türkiye'de orduya rağmen siyaset yapılamayacağını anlamış olmalarından kaynaklanmaktadır. [360] AKP her ne kadar yeni kimliğini milli görüşten ayrı olarak tanımlamış olsa da parti yöneticilerin siyasi geçmişi toplumun bir kesimindeki şüpheleri gidermemiştir. Ayrıca muhafazakarlık kavramına yapılan aşırı vurgu zaman zaman demokrat kimliğin sembolik olduğu yorumlarının yapılmasına neden olmaktadır.

2.4.1. Türk Dış Politikasında Değişim

Genel olarak realist paradigmadan beslenen ya da realist bir çizgisi olan Türk Dış Politikası, AKP döneminde muhafazakar-demokrat kimliğinden etkileneceği tartışmalıdır. AKP dönemi dış politika anlayışını, değerleri farklı bir şekilde uluslararası ilişkiler teorisinin temeli olarak gören ve uluslararası sistemin aktörleriyle bu normlar arasında karşılıklı inşa sürecine vurgu yapan konstrüktivizm anlayışıyla analiz edilebileceğini düşünen çalışmalar da bulunmaktadır. [361]

AKP'nin dış politika yaklaşımının temelinde, Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik konumu ve bir çok uluslararası işbirliği yaratacak potansiyele sahip olması yatmaktadır. AKP'nin dış politika esasları, parti programının dış politika başlığında şöyle ifade edilmektedir;

"Türkiye'nin jeopolitik konumu, pek çok işbirliği projesi için bir çekim alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin bölgesel ve küresel bir

[360] M. Çağatay Okutan*, a.g.m.,* s.320.
[361] Kemal İnat&Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", Der.Zeynep Dağı, *Ak Partili Yıllar*, Orion Yayınları, 2006, s.15-70.

müessiriyete dönüştürülebilmesi, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde ve güvenlik ilişkilerinde jeopolitiğin akıllıca kullanılmasına bağlıdır.

Öte yandan soğuk savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik konjonktür, çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturmuştur. Askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsuru olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri devletlerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni ortamda Türkiye'nin de güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir.

Partimiz, Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika izleyecektir. Başka ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olan Türkiye, öteki ülkelerin ve uluslararası kuruluşların da, kendi toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olmalarını hak olarak görmektedir.

Partimiz, değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında, Türkiye'nin dış politika önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarları arasında yeni bir denge oluşturması gerektiği inancındadır.

Bu bağlamda partimiz;

Türkiye'nin dış politikasını uzun vadeli bir perspektifle, yeni dinamiklere dayanan bölgesel ve küresel konjonktürle uyumlu hale getirecektir.

Dış politikada karar verme ve uygulama sürecinin, sadece bürokrasinin katılımıyla yürütülmesinin yetersiz kaldığı görüşündedir. Bu tür kararlara parlamentonun ve toplumun çeşitli kesimlerinin katılımı sağlanarak Türkiye'nin dış politikadaki etkisi ve gücünün artacağına inanmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde stratejik çalışmaların, senaryo analizlerinin ve geleceğe ilişkin projeksiyonların yapılmasının, dış politika araçlarının

geliştirilmesinde çok önemli olduğuna da şüphe yoktur. Bu nedenle kamu kurumları bünyesinde dış politika alanında faaliyet gösteren araştırma merkezleri, dış politika enstitüleri ve üniversitelerdeki uluslararası ilişkiler bölümleriyle işbirliği yapılacaktır. Partimiz, bu gözlemler çerçevesinde aşağıdaki politikaları izleyecektir:

Türkiye, demokrasisi, ekonomisi ve insan haklarına saygılı tutumuyla bulunduğu bölgede bir istikrar unsurudur. Bu nitelikleriyle, çevresindeki kriz bölgelerinde daha fazla inisiyatif alacak ve krizlerin çözümüne daha somut katkı sağlamaya çalışacaktır.

Partimiz, bölgesel güvenlik ortamının, ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunduğu görüşündedir. Bu nedenle Türkiye, yakın çevresinde güven ve istikrarın tesisi için daha fazla çaba sarf edecek, komşularıyla diyaloga dayalı iyi ilişkiler sürdürme çabasını artıracak, böylelikle bölgesel işbirliğinin gelişmesine daha fazla katkıda bulunacaktır.

Türkiye gerek coğrafi, gerekse tarihi açıdan Avrupa ile yakın ilişkiler içinde olmuştur. Bu nedenle Avrupa ülkeleriyle ilişkiler Türkiye'nin dış politika gündeminde en üst sıralarda yer almaya devam edecektir.

Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde taahhütlerini ve üyelik için öteki aday ülkelerin de yerine getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak, gündemin yapay sorunlarla meşgul edilmesini önlemeye çalışacaktır.

Türkiye'nin NATO bünyesinde bugüne kadar ortaya koyduğu katkıya paralel olarak, yeni "Avrupa Savunma Stratejisi" çerçevesinde oluşturulan "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kavramı" (AGSK) içinde hak ettiği yeri alması yolundaki çabaları sürdürecektir.

Türkiye ile dost ve müttefik ülkeler arasında uzun zamandan beri devam eden siyasi ve ekonomik işbirliği sürdürülecek ve bu işbirliği özellikle ekonomi, bilim, teknoloji, yatırım ve ticaret alanlarında yoğunlaştırılacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri ile uzun yıllardan beri savunma ağırlıklı olan işbirliğini devam ettirecek ve bu işbirliğini ekonomi, yatırım, bilim ve teknoloji alanlarında yaygınlaştıracaktır.

*Rusya Federasyonu ile Orta-Asya ve Kafkasya'da rekabete değil işbirliğine dayanan dostça ilişkiler sürdürecektir. * Komşumuz Yunanistan ile karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanan ilişkileri artırarak sürdürecek ve bu ilişkilerin oluşturacağı güven ortamı sayesinde, daha karmaşık olan siyasi sorunların çözümü için zemin hazırlayacaktır.*

"Kıbrıs sorunu"nun çözümünde, adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının gözardı edilemeyeceği görüşünde olup; çözümün, adada mevcut iki devletin varacağı uzlaşmaya dayanması gerektiğine ve bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum Kesimi'nin Avrupa Birliği'ne alınmasının, sorunu daha karmaşık hale getireceğine inanmaktadır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığımıza rağmen, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde beklentileri karşılayamadığı bir gerçektir. AK PARTİ, Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkilerin en ileri noktaya taşınarak bölgenin geniş bir işbirliği alanına dönüştürülmesi için çaba sarfedecektir.

Orta-Doğu'da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmekte ve endişeye sevk etmektedir. AK PARTİ, din ve ırk ayırımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun, dökülen kanın ve göz yaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir.

Partimiz, Türkiye'nin İslam Ülkeleri'yle ilişkilerine özel bir önem vermektedir. Bu nedenle, bir yandan bu ülkelerle ikili işbirliğimizin artırılması, öte yandan İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ), uluslararası alanda daha saygın yer edinebilmesi ve inisiyatif alabilen dinamik bir yapıya kavuşturulması için çaba sarfedecektir. Yine bu bağlamda, başkanlığını Sayın Cumhurbaşkanımızın yaptığı İKÖ, Ekonomik ve Ticari

İşbirliği Daimi Komitesi'nin (İSEDAK) faaliyetlerine daha somut içerik kazandırmaya çalışacaktır.

Soğuk savaşın sona ermesi ve Doğu Blok'unun çöküşü, Karadeniz Bölgesi'nde yeni bir işbirliği alanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişme sonucu, hızlı bir ivme ve geniş bir katılımla kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (KEİT), bölge ülkelerine geniş işbirliği olanakları vaat eden potansiyelinin harekete geçirilmesi için sarfedilen çabaları artıracaktır.

Türk dış politikasının geleneksel Atlantik ve Avrupa boyutlarının yanında, Avrasya eksenli bir politikanın da geliştirilmesi yolundaki çabaları sürdürecektir. Bu bağlamda, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) çerçevesindeki işbirliğinin güçlendirilmesi için çaba sarfedecektir.

Kafkasya'da soğuk savaş dönemi şartlanmaları bir yana bırakılarak işbirliği imkanları aranacaktır. Böylelikle Türkiye, zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan bu bölgenin, Orta-Doğu ve Balkanlar'la ekonomik açıdan bütünleşmesine katkıda bulunmaya çalışacaktır.

Çin ve Güney-Doğu Asya'daki dinamik ekonomilerle ilişkileri çok yönlü olarak ele alacak ve Türkiye ile bu ülkeler arasında daha sıkı ilişkiler geliştirmeye çalışacaktır.

Türkiye'nin Balkan politikasını, bölgedeki ülkelerle tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkilerimiz ışığında geliştirecek ve gerekirse yeniden şekillendirecektir.

Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının, bulundukları ülkelerdeki haklarının daha fazla korunması için çaba sarf edecek, gerek o ülkelerde gerekse Türkiye'de karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması için mevcut mekanizmaları daha etkin biçimde işletecek, gerekirse yeni mekanizmalar oluşturacaktır." [362]

[362] *https://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_* (16.07.2014)

AKP liderliği, İslamcı geçmişini reddederek iktidara gelmiş ve önce kendisinin dönüştüğünü gösterip sonra da Türk iç ve dış politikasının hassas konularında dönüşüm yaratmaya çalışmıştır. [363]

Fakat bu dönüşüm "çabaları" bile AKP iktidarının her gün biraz daha fazla sorgulanması sonucunu değiştirememiştir. Çünkü kendinden önceki "İslamcı" partilerin radikal eğilimleri oldukça yankı uyandırmıştı. Refah Partisi, batı ve dolayısıyla da AB karşıtıydı. İsrail'e ciddi anlamda muhalifti ve Orta Doğu ile sıkı ilişkiler kurmaya yönelmişti. Fazilet Partisi ise bir öncekine göre daha yumuşaktı. Aktif ama dengeli bir dış politika yürütmekteydi. Batı ve AB karşıtı tutumları reddetmekle birlikte Müslüman ülkelere olan desteğini açık bir şekilde vurgulamaktan kaçınıyordu. AKP'nin dış politika ekseni ise bu ikisinden de farklıydı. AB sürecine sıkı sıkıya bağlı, sorunlu bölgelerde kapsamlı çözümleri bulma ve uygulama yanlısı, Orta Doğu'ya ise dengeli bir şekilde yaklaşan bir dış politika yürütmekteydi. [364]

AKP döneminin, dış politika açısından, temel özelliğinin komşularla geçmiş yıllara göre daha az sorunlu ilişkilere sahip olunması olarak gösterilmektedir. Ancak bunun AKP döneminde başlamadığı değerlendirmesi de yapılmaktadır. "Komşularla sıfır problem" politikasının süreklilik öğesinin devamı olduğunu savunanların birkaç hareket noktası vardır. İlk olarak; komşularla ilişkilerde sıkıntı yaratan bir unsur Abdullah Öcalan'ın yakalanamamasıydı. Fakat 1999 yılında Öcalan'ın bir şekilde ele geçirilmesi, özelikle Orta Doğu bölgesinde yer alan, komşularla olan ilişkilerde bir rahatlama sağlamıştı. Orta Doğu genelinde bu tarihten sonra iyi ilişkilerin temelleri atılmışken, özelde tek tek ülkelerle de farklı girişimlerle başlayan ılımlı ilişkiler gözlemlenebilmektedir. Örneğin PKK yüzünden anlaşmazlık yaşanan ülkelerden biri olan Suriye ile iyi ilişkilerin temeli, Mısır ve İran'ın arabuluculuklarıyla Suriye'nin Öcalan'ı sınır dışı ettiği 1998 Adana Protokolüne dayanmaktadır. [365]

---

[363] İlhan Uzgel, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", *Mülkiye Dergisi*, Cilt 30, Sayı:252, 2009, s.70.
[364] Melis Tuncay, *AKP Döneminde Türk Dış Politikası: Süreklilikler ve Değişiklikler*, (Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),Muğla, 2011, s.89
[365] Gencer Özkan, "Turkey's Changing….

Yine Rusya ve İran ile ilişkilerdeyse enerji konusundaki işbirliğinin temelleri 1990'larda atılmıştı ve ilişkilerde belli düzeyde istikrara ulaşılmıştı. Fakat Rusya'nın PKK'ya, Türkiye'nin ise Çeçenistan'a verdiği destek yüzünden iki ülke arasında sorunlar da yaşanmaktaydı. Fakat bu tür sorunlara karşın rağmen iki ülke arasında ilişkilerin özellikle ekonomi alanında geliştiği söylenebilir. 1990 yılında iki ülke arasında ithalat ve ihracat gerçekleşmezken, 1999 yılına kadar olan dönemde dış ticarette büyüme olmuştur. Dolayısıyla 2005'teki siyasi uzlaşmaya kadar iki ülke arasındaki ilişkiler düzene girmiş gibi görünmektedir. Dahası İsmail Cem'in Dışişleri Bakanlığı dönemine denk gelen bu süreç "komşularla iyi ilişkiler kurulması" çalışmalarıyla değerlendirilmiştir.

1999 Helsinki Zirvesinden sonra Türkiye'nin AB'ye üyelik için girdiği reform sürecinin de bu politik değişime neden olduğu söylenebilir. Türkiye'nin, AB güvenlik politikalarıyla paralel olarak, çevre ülkelerle paylaşılan değerler çerçevesinde ilişki kurmayı tercih ettiği belirtilmektedir. [366] Diğer bir deyişle Türkiye'de, 1998 yılında başlayan bu dönem, güvenlik konularının sadece geleneksel savunmacı politikalarla çözümlenemeyeceğinin düşünüldüğü, ekonomik işbirliklerinin ve bölgesel karşılıklı bağımlılığın vurgulandığı bir dönem olmuştur. Kaldı ki yürütülen bu politikalar, Suriye, İran ve Irak ile diplomatik ve ticari iyi ilişkilerin kurulması bakımından somut sonuçlara ulaşmıştır. Örneğin Irak ile siyasi ilişkiler 2000 yılında büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. [367]

Bu açıdan bakıldığında AKP'nin "komşularla sıfır problem" adıyla yürüttüğü ekonomik ilişkilerin de kurulması yoluyla işleyen bu dış politika uygulamaları bir değişiklikten öte aslında bir "süreklilik" unsuru olarak değerlendirilebilir. Diğer bir taraftan, AB ile olan ilişkilerin gelişmesi de yine, AKP iktidarı dönemine rastlamıştır. Bu bir tesadüf olmamakla birlikte bir değişiklik öğesi olarak da görülmemelidir. Çünkü AB, Türkiye için yeni bir süreç değildir. Sadece sürecin unsurları ve gerekliliklerinin yerine getirilmesi açısından yaşanan değişiklikler vardır. Oran'a göre AKP'nin bu kadar istekli bir şekilde AB yanlısı olmasının ardından yatan birkaç neden vardı. Bunlardan biri azınlıklara AB tarafından gösterilen hassasiyetti. Çünkü

---

[366] Özlem Tür, "Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine", der. Zeynep Dağı, *AK Partili Yıllar: Doğudan Batıya Dış Politika içinde*, Orion yayınevi, Ankara, 2006, s.154.
[367] Özlem Tür, *a.g.e.,* s.155.

kendini de bir azınlık olarak gören AKP için azınlıklara tanınacak haklar kendi destekçilerine tanınacak hakların önünü açacaktı. Ayrıca ülkedeki alt kimliklerin kabul edilmesi parçalanmaya değil, gönüllü vatandaşlığa yol açacağı düşünülüyordu. Ekonomi açısından ise uluslararası sermayeye, Özal'ın politikaları sayesinde, eklemlenen İslami sermaye, hükümeti AB ve ekonomi politikaları konusunda yüreklendiriyordu. Diğer taraftan AB ise Irak Savaşının etkilerinden korkuyordu. Çünkü AB'nin güvenlik politikaları yetersizdi, Türkiye bu anlamda AB'nin kriz bölgelerine kolayca ulaşabilmesini sağlayacaktı. Ayrıca, AB Türkiye ile yakın durarak demokrasi ve İslam'ı bağdaştırabileceğini kanıtlayıp terörden sıyrılabilme ihtimali yaratacaktı. [368]

Uzgel'e göre ise AKP'nin iktidara geliş sürecine Irak Savaşı ve "Büyük Orta Doğu (BOP)" projesinin de etkileri vardır. Konu daha sonra incelenecek olmakla birlikte, kısaca değinmek gerekirse, BOP temelde, ABD'deki "Yeni Muhafazakarların (*Neo-Conservatist*)" Orta Doğu bölgesinde yükselişte olan radikal İslam'ın önünü kesmek için ortaya attıkları bir projeydi. Türkiye ise "ılımlı İslam" modeli olarak gösterilen AKP ile Ortadoğu bölgesine bir örnek teşkil edecekti. Ayrıca Ortadoğu'da giderek güçlenen ve zemin kazanan "İslami fundamentalizmin" önünü kesmenin yolu sistemle uzlaşabilecek İslami akımların demokratik siyasal sistem içinde kendilerini ifade etmelerini olanaklı kılmak ve böylece bu akımları olabildiğince marjinalleştirmek bir başka hedefti. Çünkü ABD Orta Doğu'da diktatörlerle çalışmak yerine, denetleyebileceği seçimle gelip giden siyasi oluşumların bölgede varlığını tercih etmekteydi. [369]

Başka bir görüşe göreyse Türkiye ılımlı İslami bir güç olarak, Batı modernleşmesiyle İslami kültür arasında uyum gerçekleştirmeye dayanan sosyal bir model sunmaya çalışmaktadır. İsrail ve Batılılar ise bu modele "Yeni Osmanlıcılık" adını vermektedir. Her ne kadar AKP yetkilileri kendi ağızlarından yaptıkları açıklamalarda Ortadoğu bölgesinde liderlik hedeflerinin olmadığını söyleseler de Türkiye'nin bölgede liderliğe soyunduğu yorumları, "Yeni Osmanlıcılık" ifadesini kullananlar tarafından yapılmaktadır. [370]

---

[368] Baskın Oran, *TR Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası*, Birikim, 2004, s.184-185.
[369] İlhan Uzgel, *a.g.m.,* s.74.
[370] El Medini, *Radikal Gazetesi*, 5 Aralık 2009.

Özal tarafından ilk kez ortaya atılan "Yeni Osmanlıcılık" ifadesi ise yine, AKP dış politika yapıcıları tarafından kabul edilmemektedir. AKP Dış İlişkiler Başkan Yardımcısı ve Dışişleri Komisyonu üyesi Suat Kınıklıoğlu'na göre AKP'nin komşuluk politikasının özü; Türkiye'yi Balkanlar, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de yakın komşularıyla yeniden bütünleştirmek üzere tasarlanmıştır. Dahası komşuluk politikası "gerçek çıkarlara dayalı son derece gerçekçi bir politika" olup "Yeni Osmanlı nostaljisi" değildir. Ayrıca Türkiye'nin dış politikasının mimarları Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya çalışmaktan öte yakın komşularla tarihi bütünleşmenin sağlanması yoluyla Soğuk Savaş yıllarının "anormalliklerini" düzeltmeye çalışmaktadırlar. [371]

Özal dönemi Türk dış politikasından AKP'ye miras kalan ve iki dönemin bu kadar birbirinin tamamlayıcısıymışçasına anılmasına neden olan sadece "Yeni Osmanlıcılık" tartışması değildir. Aktif dış politika anlayışı ve neo-liberal ekonomi politikalarının uygulanması ve özelleştirmenin bu denli desteklenmesi de AKP döneminde de görülebilen "Özal uygulamalarıdır". Ayrıca dış politikada bölgesel politikalara verilen önem de Özal zamanında başlamıştır. Dahası bölgesel politikalara hizmet etmesi açısından, Türk diplomasi tarihinde ilk defa ticari ve ekonomik ilişkiler, enerji ve yatırımlar dış politikanın birer eylem aracı haline Özal zamanında getirilmiştir. Ekonomik hedefler siyasi girişimlerle değil, siyasi hedefler ekonomik girişimlerle gerçekleştirilmiştir. 1992 yılında Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Dairesi Başkanlığı ve aynı yıl Karadeniz Ekonomik İşbirliği Özal'ın girişimleriyle kurulmuştur. Türkiye'nin önce komşu Arap ülkeleriyle, daha sonra Rusya, Kafkasya ve Orta Asya ile ekonomik, ticari, enerji, kültürel ve siyasi ilişkilerinin bugünlere gelmesine katkıda bulunmuştur. [372]

Keyman'a göre ise AKP'nin yürüttüğü dış politika belirli bir ilke ekseninde hareket etmeyen, kesinlik ve belirlilik içermeyen bir politikadır. Bu belirsizliğe verilen örnek ise Irak Savaşıdır. Kısaca açıklamak gerekirse, Türkiye Irak Savaşına girmemekle uluslararası arenada ciddi prestij sağlamış, hem AB hem de Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde önemli bir konum edinmiştir. Fakat aslında Türkiye net

---

[371] Melis Tuncay, *a.g.e.,* s.93.
[372] Özdem Sanberk, "Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi", *http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-201404086trbolgesel.pdf* (17.07.2014)

bir dille "neleri yapmak istemediğini" dile getirmemiştir. Benzer sürecin savaş sonrası dönemde, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde de, yaşandığından bahsedilmektedir. Çünkü BM çatısında dahi, ABD'nin süreçteki tek taraflılığı eleştirilirken, AKP ve Dış Politika yetkilileri "BM kararının son kertede önemli olmadığını" söylemekteydiler. [373]

Türk dış politikasında yaşanan değişimin siyasi, ekonomik ve kültürel bir takım temelleri olduğu, bölgesinde etkin ve aktif bir aktör olma yolunda ilerlediği göz önünde bulundurulduğunda bir takım çevrelerce dile getirilen tartışmalara değinilmesi gerekliliği doğmaktadır.

Söz konusu tartışmaların en önemlisi özellikle Türkiye'nin dış politika bağlamında Ortadoğu'ya yönelmesinden sonra ortaya atılan "eksen kayması" tartışmalarıdır. Son yıllarda yakın çevresinde meydana gelen ve kendisinin direkt taraf olduğu ya da olmadığı olaylar (Irak İşgali, İsrail-Filistin çatışması, Mavi Marmara olayı, AB üyelik sürecinin tıkanması, İran'ın nükleer programı, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki reformist hareketler), Türkiye'nin bölgesinde aktif bir dış politika izlemesini gerektirmiştir. Konjonktürel gelişmelere göre Batılı müttefikler ile zaman zaman görüş ayrılıkları yaşanmış, anılan görüş ayrılıkları Türkiye'nin ekseninin kaydığı yönünde yorumlanmıştır.

Türk dış politikasının çok boyutlu özelliği bölgesinde güvenlik ve istikrarın sağlanması açısından son derece önemlidir. Türkiye'nin bölgesinde meydana gelen sorunlar karşısında önceki dönemlere kıyasla daha aktif bir tutum takınması, bitaraf bir şekilde aralarında ihtilaf bulunan gruplar ya da ülkeler arasında arabulucu rolü oynaması bölgesel etkinliğini artırıcı niteliktedir. Bunu yaparken kullanılan araçların önemi büyüktür. Türkiye kültürel, tarihsel, insani ve dilsel bağlarını kullanarak bölge ülkeleri üzerinde etkisini artırmaya çalışmakta ancak bunu yaparken bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışan emperyal bir güç gibi algılanmaktan kaçınmalıdır.

---

[373] Fuat Keyman, "AKP ve Dış Politika", 2003. *http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=2582*

AKP iktidarıyla başlayan Türk Dış Politikasındaki bu değişimin mimarı önce danışmanlık, sonrasında da Dışişleri Bakanlığına getirilen Ahmet Davutoğlu ve onun Stratejik Derinlik yaklaşımıdır. Davutoğlu'na göre 2001 öncesi Türk Dış Politikası'nda bir stratejik teori eksikliği mevcuttur. Bu yüzden Türk Dış Politikası'nda adımlar teorik çerçevesiz olarak atılmıştır. Böylece değişik bölgeler bir bütün olarak ele alınamamış ve bu bölgelerdeki taktik adımlar birbirleriyle uyumlu hale getiren bir üst strateji oluşturulmasında zaaflar yaşanmıştır. Bu çerçevede Davutoğlu, Türk Dış Politikası'nda stratejik teori yetersizliğini tarihi, psikolojik, kültürel ve kurumsal sebeplere bağlamaktadır. [374]

2.4.2. Davutoğlu ve Stratejik Derinlik

Davutoğlu teorik dış politika ilkelerini pratiğe dökme şansını elde edebilmiş nadir akademisyenlerdendir ve 2001 yılında kaleme aldığı Stratejik Derinlik kitabındaki teoriler uygulama alanı bulmuştur. Davutoğlu, Soğuk Savaş dönemindeki "özgür dünya" söyleminin, Soğuk Savaş sonrası dönemde "uluslararası toplum" söylemine dönüştüğünü belirtmiştir. Bu dönemde "jeopolitik" uluslararası ilişkilerdeki önemli yerini muhafaza etmektedir. Zira jeopolitik hem uluslararası krizlerin kökeninde yatan nedendir hem de uluslararası sistemin yeniden düzenlenmesinde belirleyici faktördür. [375]

Aynı makalesinde Mahan ve Spykman gibi jeostratejistlerin "Heartland" ve "Rimland" kavramlarına değinen Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi jeopolitik ve jeo-ekonomik kuşakların oluşturulmaya çalışıldığını, bu yeni kuşakların şekillenmesinde dini, etnik, kültürel değerlerin, ideolojilerin yerini aldığını ileri sürmüştür. Fukuyama ve Hountington'un tarihin sonu ve medeniyetler çatışması tezlerinde bu nedenle Müslüman dünyanın hedef tahtası haline geldiğine değinen Davutoğlu, bu stratejik rekabette canlanan Müslüman dünyanın önemine işaret etmiştir. [376]

---

[374] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.47-48.
[375] Ahmet Davutoğlu, "The Clash Of Interest: An Explanation Of The World (Dis)Order", *Perception*, Vol II, No 4, December 1997-February 1998, s. 3
[376] Ahmet Davutoğlu, *a.g.m*., s. 7-8

A. Murinson, AKP'nin dış politika anlayışının temel ilkelerini Turgut Özal dönemine dayandırmaktadır. Murinson'a göre Türk dış politikasına şimdiden damgasını vuran AKP dönemi dış politika anlayışı Soğuk Savaş'ın bitimi ile birlikte başlayan Özal ekolü çerçevesinde yaşanan değişimin bir parçası olarak görülmelidir. AKP dönemi dış politika anlayışının şekillenmesinde önemli faktörlerden olan Ahmet Davutoğlu ve stratejik derinlik doktrinini de bu çerçevede ele alınmalıdır. Murinson'a göre Stratejik Derinlik doktrini, Özal'ın "yeni-Osmanlıcılık" ve Erbakan hükümetlerinin çok boyutlu dış politika anlayışları ile Davutoğlu'nun jeopolitik yaklaşımını bünyesinde barındırmaktadır. [377] Bu bağlamda Murinson, Davutoğlu'nun "yeni-Osmanlıcı" bir düşünür olduğunu savunmaktadır.

Davutoğlu, AKP dönemi dış politikanın şekillenmesinde teorik altyapıyı oluşturan ilk akla gelen isimdir. Bununla birlikte Davutoğlu faktörünün yanında partinin siyasi kimliği de göz önüne alınmalıdır. Murinson'un da belirttiği gibi Davutoğlu'nun stratejik derinlik doktrininde Özal ve Erbakan dönemi dış politika anlayışının izleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Davutoğlu etkisini yadsımamakla birlikte AKP dönemi dış politika anlayışının Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktürsel değişimle birlikte kopukluk yerine süreklilik unsuru göz önüne alınarak okunmasında fayda vardır.

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca jeopolitik konumunu Batı güvenlik şemsiyesi içinde önemli bir diplomatik değer ve koz olarak görmüş, bu meyanda oluşturduğu dış politika da statükoyu korumaya ve devam ettirmeye yönelik olmuştur. Ahmet Davutoğlu, Soğuk Savaş boyunca statükonun müdafaası için bir araç olarak kullanılan jeopolitiğin yeniden yorumlanması ve bu yeni konjonktüre uygun hale getirilmesini savunmuştur.[378]

Müslüman dünyanın Soğuk savaş sonrası dönemde ortaya çıkan jeopolitik ve jeo-ekonomik boşluk alanlarında stratejik rakip olarak görülmeye başlanması karşısında Türkiye yeni dönem dış politika anlayışında göz ardı edemeyeceği bir

[377] Ahmet Davutoğlu, *a.g.m*., s. 7-8
[378] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.117.

olgudur. Bu bağlamda Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı kitabında Türk dış politikasının Soğuk Savaş döneminde iki parametreye bağımlı kaldığını savunmuş, Soğuk Savaş sonrasında ise Türkiye'nin kendisini hazırlıksız bir şekilde küresel ve bölgesel ölçekli büyümenin içinde bulduğunu ileri sürmüştür. Bu iki parametre Sovyet tehdidi ve bu tehdide karşı Batı güvenlik şemsiyesi altında yer almadır. Buna ilave olarak da Türkiye, Batı güvenlik şemsiyesi içindeki konumunu da Yunanistan ile olan ilişkilere endekslemiştir. Bu durum Soğuk Savaş boyunca "sınır boyu güvenlik" anlayışının TDP'ye hakim olmasına ve Türkiye'nin uluslararası konumunun bu askeri stratejiler içinde yorumlanmasına neden olmuştur. [379]

Davutoğlu gelecek yüzyıla ilişkin çizdiği dış politika stratejisinde "güç merkezleriyle devamlı, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin sağlamlaştırıldığı "alternatifli" ilişkiler kurulması hedefinden bahsetmektedir. Bu stratejiyi dengeli bir şekilde uygulayabilmek adına Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik etki alanlarını Balkanlar, Ortadoğu ve Hazar bölgesinden oluşan Yakın Kara Havzası; Karadeniz, Adriyatik, Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Körfez ve Hazar Denizinden oluşan Yakın Deniz Havzası; Avrupa, Kuzey Afrika, Güney Asya, Orta ve Doğu Asya'dan oluşan Yakın Kıta Havzası olarak üçe ayırmıştır. [380] Bu gruplandırma Türk dış politikası dahilinde yapılan belli başlı analizlerden daha farklı görünmektedir. Yapılan analizler, genelde "kıta" bazlı olmakla birlikte Batı ve Türkiye'yi çevreleyen komşu ülkeler temelinde iki coğrafyada şekillenmiştir. Bu kapsamda belirtilmelidir ki; dünyanın iki kutuplu olduğu Soğuk Savaş döneminde, Türk dış politikasının iki coğrafya üzerinden tanımlanması çok da şaşırtıcı değildir. Soğuk Savaşın bitimiyle uluslararası düzen değişmiş, coğrafya çeşitlenmiş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni kurulan ülkelerle Türkiye'nin komşu sayısı artmıştır. İşte bu çeşitlilik çerçevesinde Türk dış politikasını yeniden şekillendirilmelidir.

Buraya kadar yapılan tartışmalar düzleminde *Stratejik Derinlik* yaklaşımının Türkiye'nin tarihi birikimi ve coğrafi konumunu yeniden yorumlayarak onun uluslararası konumunu günümüz uluslararası sisteminde yeniden belirlemek iddiasında olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'nin uluslararası konumuna dair yapılan tanımlamalara bakıldığında Türkiye genel olarak Doğu- Batı ve Asya-

[379] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.72-73.
[380] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.118.

Avrupa arasında bir köprü olarak gösterilir. Buna göre Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika anakaraları arasındaki en yakın noktadadır. Bu özelliğinin yanı sıra Avrupa ve Asya (Doğu- Batı) arasında hem stratejik hem de kültürel bir köprü konumundadır.

Stratejik Derinlik yaklaşımı Türkiye'yi bir köprü ülke olarak gösteren tanımlamaları reddeder. Davutoğlu bu düşüncenin temelinde yatan nedeni şu sözlerle ifade etmektedir; *"Türkiye merkez ülkedir ve asla köprü ülke olamaz. Köprünün işlevi irtibat kurmaktır, yoksa köprü bağımsız bir aktör değildir. Bu tanımlama, Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerimizde Batılı, Batı ülkeleriyle olan ilişkilerimizde Doğulu olarak görülmemize neden olmuştur. Halbuki, her platformda coğrafi kimliğinden gocunmayan, çözüm üreten bir ülke olmalıyız."*[381]

Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağları komşu bölgelerle sağlam ve istikrarlı ilişkiler kurması yönünde avantajlar sağlamaktadır. Zira Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı tarihi miras yaklaşık 500 yıl boyunca çeşitli milletleri (Türk, Arap, Yunan, Sırp, Romen, Bulgar, Arnavut, Makedon...) farklı din ve mezhepleri (müslüman, hristiyan, yahudi, yezidi, şafi, hanefi, şii, katolik, ortodoks, protestan...) bir arada tutmuş ve yaşatmıştır. [382]

Davutoğlu çok boyutlu ve aktif bir dış politikanın izlenebilmesi için beş dış politika ilkesi belirlemiştir. Bunlar; güvenlik ve demokrasi dengesi, komşularla sıfır sorun maksimum işbirliği, komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi, ritmik diplomasi ve çok boyutlu dış politika'dır.

- Güvenlik ve Demokrasi Dengesi

Davutoğlu'na göre demokrasi ve güvenlik ikilemi arasında denge kuramayan ülkelerin çevrelerinde bir etki alanı oluşturmaları zordur. Siyasi rejimler meşruiyetlerini vatandaşların güvenliklerini sağlayabildikleri ölçüde kazanırlar, fakat güvenlik sağlama güdüsü insan hak ve hürriyetlerinin önüne geçmemeli ya da

---

[381] Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal*, 26 Şubat 2004, *http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581.* (10.08.2011)
[382] Bayram Kodaman, "Türk Dış Politikası İçin Üç Zemin", *Türk Yurdu*, Kasım 1990, s. 5.

pahasına olmamalıdır. Bu noktadan hareketle, güvenlik ve özgürlükler arasında bir dengenin kurulması toplum huzuru açısından önemlidir.

Davutoğlu'nun Türkiye'nin yeni dış politikasının temel ilkelerinden birisi olarak saydığı güvenlik ve demokrasi dengesi, toplum huzuru için gerekli olduğu gibi iç sorunların uluslararasılaşmasını da engellemektedir. Bu dengenin sağlanamadığı durumlar ulusal gücü zayıflatmakta ve ülkelerin dış politikalarında manevra daraltıcı bir etki yapmaktadır. Nitekim Türkiye bu olumsuz etkiyi özellikle 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bireysel başvuru hakkını kabul ettikten sonra hissetmiştir. Buna ek olarak 90'lı yıllarda Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve Avrupa Parlamentosu gibi siyasal organlar Türkiye'deki Kürt sorununa odaklanarak insan hakları ve azınlık hakları bağlamında Türkiye'nin uygulamalarını eleştiren kararlar almışlardır. Bu gibi durumlar Türkiye'yi uluslararası alanda zor durumda bırakmış ve Türk Dış Politikası'nın hareket kabiliyetini düşürmüştür. [383] Bu durum dikkate alındığında, Türkiye'nin aktif ve belirleyici bir dış politika takip edebilmesi öncelikle iç işlerindeki sorunlardan kurtulmasına bağlıdır. Bu bağlamda dış ve iç politika arasında var olduğuna inanılan klasik ayrımlar artık geçerli değildir. [384]

Bu manada, güvenlik ve demokrasi dengesi Türkiye'nin merkez ülke olma hedefli dış politikasında yeni bir ilke olarak tanımlanmıştır. Bu dengenin sağlanması ülkeye daha güçlü bir dış politika uygulama kabiliyeti kazandıracaktır. Zira Davutoğlu'na göre özgürlük ve güvenlik arasındaki dengeyi iyi kurabilen Türkiye'nin kendi sorunlarını çözüme kavuşturabileceği gibi dünyaya da model ülke olabilir. [385]

- Komşularla Sıfır Sorun- Maksimum İşbirliği

Bölgesinde merkez ülke ve küresel anlamda etkili bir aktör olma hedefiyle oluşturulan Türk Dış Politikası için bu hedefe ulaşmanın temelinde öncelikle

---

[383] Gökçen Alpkaya, "İnsan Hakları Konusu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, II. Cilt, 12. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 524.
[384] Tarık Oğuzlu, "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", *Ortadoğu Analiz,* Cilt 1, Sayı 9, 2009, s. 44.
[385] Gürkan Zengin, *Hoca: Türk Dış Politikasında 'Davutoğlu Etkisi*, İnkılap, İstanbul, 2010, s.85; Ahmet Davutoğlu, "Editör Özel", *CNN Türk*, 17 Şubat 2004.

Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini düzene koyması ve ilişkilerin geliştirilmesi yatmaktadır. Bu çerçevede Türkiye için bölgesel lider ve ardından küresel bir oyuncu olmanın şartı tüm komşularıyla kronik sorunlarını aşmak ve samimi ilişkiler kurmaktır. Nitekim küresel bir oyuncu olarak sahneye çıkan Çin, 2000'lere girerken Orta Asya ülkeleriyle olan sınır sorunlarını çözmüştür. Böylece bu ülkelerle çok yönlü ve kalıcı ilişkiler kurabilmiştir. Ardından ise ekonomik etkinliğini bölge üzerinde yayarak bu ülkeler için vazgeçilmez bir partner olmuştur. Bu ilişkilerden güç alan Çin günümüzde güç bir küresel oyuncu haline gelebilmiştir.

Bu yeni sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesi çerçevesinde Davutoğlu, Türkiye'nin güvenlik merkezli ve hareket alanı dar dış politika izlemesi yerine yoğun diyalog ve iletişime dayalı ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilere önem veren, manevra kabiliyeti yüksek ve istikrarlı bir dış politikayı amaçlamaktadır. Bu hedef aslında bir önceki başlıkta ele alınan güvenlik ve demokrasi ilkesi ile yakından alakalıdır. Bu manada, ülke içinde gerçekleşen demokratikleşme süreci, Türkiye ekonomisinin liberalleşmesi ve uluslararası alana angaje olması birbiriyle ilintili konulardır. Nitekim kendi iç sorunlarını çözmüş ve ekonomik- sosyal açıdan güçlü bir Türkiye, bu gücünü komşularıyla ilişkileri sayesinde bölgesine aktarabilecek bir kapasiteye sahip olabilir. Davutoğlu, asıl gelişme ve kalkınma yolunun sadece sürekli bir barış ve istikrar ortamından geçtiğini düşünerek, komşularla sıfır sorun ilkesi dış politika vizyonunun merkezine oturtmuştur. [386]

- Komşu Bölgeler Ve Ötesi İle İlişkilerin Geliştirilmesi

Komşu bölgeler ve ötesi ile ilişkilerin geliştirilmesi ilkesi Türk Dış Politikası'na küresel bir perspektif kazandırma amacıyla oluşturulmuştur. Bu perspektif, sıfır sorun- maksimum işbirliği ilkesinin etkin uygulanabildiği ölçüde yararlı olabilir. Bu manada Davutoğlu'na göre Türkiye çevresindeki ülkeler ve bölgelerde daha proaktif, önleyici ve vizyoner bir dış politika izlemelidir. Davutoğlu'na göre Türkiye yakın bölgelerinde proaktif olmanın yanında önleyici de olmalıdır. Hatta bunun da ötesinde Türk Dış Politikası mümkün olduğu ölçüde krizleri henüz ortaya çıkmadan ilk aşamada yok etmelidir. Nitekim çevrede olan

gelişmeler ülke içini de ister istemez etkileyecektir. Bu nedenle Türk Dış Politikası'nın dış sorunlara gözünü yumma lüksü yoktur. Türkiye'nin kendi güvenliğine yapacağı en büyük katkı başkalarının güvenlik sorunlarının çözümünde yardımcı olmak olacaktır.[387] Böylece kimi yazarlar Türkiye'nin hem güvenliğini sağlayacağını hem de yakın bölgesinde arabulucu değil, oyun kurucu bir aktör olacağını belirtmektedir. [388]

Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası'nın önüne koyduğu vizyoner dış politika hedefi ise Türk diplomatlara deyim yerindeyse "bir itfaiye eri" misyonu yüklemektedir. Bu çerçevede dünyayı bir yangın yerine benzeten Davutoğlu, Türk diplomatlarına bu yangını söndürme görevi vermektedir. Ayrıca Türkiye bu rolü üstlenebilmek için "akil ülke" olmalıdır. Davutoğlu'na göre akil ülke olayları önceden gören, alternatif çözümler üreten, her an bölgesel sorunlara çözüm getiren ülkedir. Öte yandan itfaiye eri misyonu ve akil ülke metaforu Davutoğlu'nun vizyonunda nihai hedef değildir. Bu bakımdan Türk Dış Politikası bir şehir planlayıcısı edasıyla yürütülmelidir. Nasıl ki şehir planlayıcıları yarını planlıyorlarsa Türkiye de uluslararası düzene ilişkin yeni düzen kurulacaksa bunun planlayıcılarının arasında olmalıdır. Türkiye oluşan düzene tepki veren bir ülke olmak yerine kurulan düzene ilk taşı koyan ülke olmalıdır. [389]

- Ritmik Diplomasi

Ritmik diplomasi, Davutoğlu tarafından Türk Dış Politikası'nın statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmesini sağlayacak ilke olarak ortaya konmuştur. [390]

---

386 "T.C. Dışişleri Bakanlığı, Komşularla Sıfır Sorun Politikamız", *http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa* (20.03.2014)
387 Tarık Oğuzlu*, a.g.m*., s.45-46.
388 Bülent Aras, "Arabulucu Değil, Oyun Kurucu Dış Politika", *http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=28828&q=arabulucu-degil-oyun-kurucudis-politika.* (14.03.2014)
389 Ahmet Davutoğlu," Türk Diplomatlar İtfaiye Eri", *Hürriyet*, 3 Ocak 2011, (25.11.2013) *http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16669775.asp.*
390 Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı.

Türkiye'nin küresel anlamda tüm sorunların çözümüne aktif katılımı, tüm alanlarda uluslararası güvenlik ve barışa katkı sağlaması çok boyutlu tarihinin derinliklerinden gelen gerekliliktir. Davutoğlu Türkiye'nin bu sorumluluğu, eşsiz bir biçimde harmanlanmış tarihi ve coğrafyasından aldığını belirtmektedir. Buradan çıkan anlama göre Türkiye tarihi ve coğrafi derinliğinden aldığı dinamizm ve sorumluluk bilinciyle tüm uluslararası meselelerde ve uluslararası örgütlerde sürekli boy göstermelidir. Davutoğlu'na göre aslında Türk Dış Politikası, ritmik diplomasi açısından küresel konumunu destekleyici unsurlara sahiptir. Fakat bu unsurların etkili bir stratejik planlama dahilinde kullanılması gerekmektedir. Bu bağlamda Davutoğlu, NATO'nun Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini önceleyen Atlantik bağlantısını, AB'nin tarihi bir diyalektiği bünyesinde taşıyan Avrupa bağlantısını, İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ/İslam İşbirliği Teşkilatı-İTT) ise tarihi etki alanını da kapsayan Asya ve Afrika derinliğindeki doğu ve güney bağlantısı açısından önemli stratejik araçlar olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemin dinamik konjonktürüne uygun olarak, NATO, AB ve İKÖ gibi stratejik araçları Ekonomik İşbirliği Teşkilatı(ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü(KEİ), Türk Dünyası Zirveleri ve D-8 gibi bağlantılarla takviye de etmiştir. Fakat bu araçlar uyumlu bir bütünlük içinde kullanılamamıştır. Bu bağlamda *Stratejik Derinlik* yaklaşımı Türkiye'nin stratejik bir öngörü ve planlama çerçevesinde birbiriyle uyumlu taktik adımlar atarak bu örgütleri etkin bir biçimde çalıştırmasının öneminin altını çizmektedir. [391]

- Çok Boyutlu Dış Politika

Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistem günümüzde yerini çok kutuplu sisteme ve çok boyutlu ilişkiler dönemine bırakmıştır. *Stratejik Derinlik* yaklaşımında, çok boyutlu ilişkiler döneminde Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi tek yönlü ve statik bir dış politika izlememesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu yüzden Türkiye, bu yeni dönemde tüm küresel aktörlerle kurduğu ilişkileri çeşitlendirmelidir. Fakat bu çeşitlenen ilişkiler yeni ittifaklar oluşturmak için değil, birbirine alternatif olmayan, tersine birbirini tamamlayan bir yapıda olmalıdır. [392]

[391] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.221-225.

Davutoğlu, çok boyutlu dış politika ile birbirine entegre ilişkiler ağından bahsetmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin önündeki sorunlar çeşitlenmiştir. Ekonomik ve sosyal sorunlar artık askeri güvenlik konuları kadar tehlike hale gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin bu yeni sorunlarla tek boyutlu ve tek yönlü ilişkiler kurarak başa çıkması mümkün değildir. Aynı şekilde çok boyutlu ilişkiler kurulsa da bu ilişkiler birbirlerine entegre olmadığı sürece bir anlam taşımayacaktır. Diğer taraftan, Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika izlemesi tüm bölge ve kıtalarda etkin olmasını sağlayacak bir sürecin başlangıç noktası olacaktır. Türkiye bir yandan Avrupa ile ilişkilerini geliştirerek sürdürürken, ihmal ettiği Asya ve Ortadoğu ile ilgilenecektir. Bu çeşitlenmiş ilişkiler, ülkenin tarihi mirası ve coğrafi derinliğine uygun, ulusal güç parametrelerinin doğru bir biçimde değerlendirilmesiyle oluşturulmuş Türk Dış Politikası'nın stratejik yönelişi çerçevesinde değerlendirildiği ölçüde anlamlanacaktır. Bu bakımda Davutoğlu, sadece AB kapısında bekleyen ve ilişkiler ağını çeşitlendirememiş bir Türkiye'nin AB'ye girmesinin güç olacağını belirtmektedir. Nitekim Asya kıtası ilişkilerini sağlam tutan bir Türkiye'nin yüzünü Avrupa'ya çevirmesi daha kolay olacaktır. [393]

AKP'nin dış politika anlayışının tüm radikalliğine karşı, AKP hükümetleri dönemi Türk Dış Politikasının bütünüyle revizyonist olduğu söylenemez. AKP'nin dış politikada özellikle kritik konularda teoriği ile pratiği, söylemleri ile politikaları arasında önemli farklar vardır. AKP iktidarları döneminde realist olmayan araçların kullanılmasına tanık olunmuş, sıfır toplamlı çatışmacı model yerine sıfır toplamlı olmayan uzlaşmacı model tercih edilmiştir. Kazan-kazan olarak da ifade edilen bu yaklaşım çoğu zaman özellikle muhalefet tarafından ödün verme olarak eleştirilmiştir. AKP'nin dış politikadaki liberal temelli farklı söylemine ve açılımlarına karşın, Türk dış politikasının önemli bir niteliği olan klasik-geleneksel realist anlayışı bütünüyle terk ettiğini söylemek zordur. [394]

---

[392] Gürkan Zengin, a.g.e., s.86.
[393] Ahmet Davutoğlu, Stratejik Derinlik…., s.562.
[394] Gökhan Koçer, "AKP'nin ve Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Felsefesi", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.926.

2.4.3. Ortadoğu Yaklaşımı

AKP'nin Ortadoğu politikası hem içerde hem de dışarıda büyük yankılar uyandırmıştır. İçeride AKP yöneticilerinin İslamcı siyaset geleneğinden gelen kimlikleri ile birlikte düşünülen AKP'nin Ortadoğu politikası, geleneksel Batı eksenli dış politika anlayışında eksen kayması yaşandığı şeklinde eleştirilmiştir. Diğer açıdan AKP'nin Ortadoğu politikası dışarıda da yeni-Osmanlıcılık eleştirisine maruz kalmıştır.

Ortadoğu bölgesinde uygulanan dış politikayı nitelemek için genelde herkes tarafından kullanılan terim "aktif dış politikadır". Bölgeye yönelik uygulanan politikaların değerlendirilmesinde ise "eksen kayması" tartışmaları önemli yer tutmaktadır. Fakat aktif dış politikanın geçmişinin AKP'den daha eski olduğu da yapılan yorumlar arasındadır. Sayarı'ya göre aktif dış politika uygulanmaya Özal dönemiyle, daha doğrusu 1990-1991 Körfez Savaşı sırasında başlanmıştır. Buna neden olarak birçok gerekçe sıralansa da, en temel etken olarak Soğuk Savaştan sonra dinamikleri değişen uluslararası düzenin Türkiye'yi beklenenden fazla etkilemesi olarak gösterilmektedir. Şöyle ki; Batı ittifakı içinde yeri sorgulanan Türkiye, Ortadoğu'da diğer bölgelerden daha aktif rol alarak düzendeki yerini sağlamlaştırmak istemiştir. Dahası o dönemler dış politikayı Dışişleri Bakanlığı'ndan daha fazla yönlendiren Özal'a göre, Türkiye'nin Batının önemli ve değerli bir müttefiki olabilmek için ancak bölgesel rol ve etkinliğini arttırması gerekmekteydi.

Sandberk'e göre ise bugünkü Ortadoğu politikasının temelleri Süleyman Demirel'in Başbakanlığı ve Turgut Özal'ın Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı zamanında 24 Ocak 1980 kararları ile atılmıştır. Bu kararlarla dışa açılan ekonomi sayesinde ekonomik eylemle siyasi çıkar sağlamaya yönelik yeni bir strateji benimsenmiştir. Tüm komşularla olduğu gibi, Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkelerle de çeşitli alanlarda ekonomik işbirlikleri geliştirilmiştir. Ekonomik ilişkilerin artmasıyla siyasi ve güvenlik ilişkilerinin gelişmesi ve güçlenmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, Türkiye bir yandan komşularla ekonomik işbirliklerini oluşturma ve güçlendirme yönünde çabalarken, diğer yandan da AB'ye yapılan müracaatla dış

politikanın çok boyutlu yapısı sürdürülmekteydi. Dahası son 10 yılda Ortadoğu komşularıyla olan enerji işbirliği ve boru hatları inşası özelde Ortadoğu, genelde ise tüm komşularla ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. [395]

Türkiye'nin bugün uyguladığı Ortadoğu politikaları AKP döneminde ortaya çıkmamıştır. [396] Oysa Davutoğlu'na göre çift kutuplu dünya dolayısıyla birbiriyle kopuk gibi görünen ilişkilere sahip olan bölgeler, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni düzenle her türlü etkileşime açık yeni ve dinamik ilişkilerle birbirlerine bağlı bir hale getirilmiştir. Türkiye ise değişen bu konjonktüre göre, AKP döneminde yeni politikalar üretmek suretiyle bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini çeşitlendirmiştir.[397]

Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının dört ana parametre üzerinden şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunlar;

- Güvenlik kavramının bölünmezliği (bölgede herkes için güvenlik)

- Diyalog öncelikli diplomasi

- Ekonomik bağımsızlık

- Kültürel harmoni ve karşılıklı saygıdır.

Davutoğlu'nun Ortadoğu politikası ile ilgili açıkladığı bu dört parametreye baktığımızda tüm bunları Türkiye'nin yumuşak güç kullanarak gerçekleştirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zaten Davutoğlu da bu bağlamda Türkiye'nin bölgede bir çekim ve cazibe merkezi haline gelmesinde yumuşak gücün önemine vurgu yapmıştır. Bu noktada unutulmaması gereken bir diğer noktada sadece Arap dünyasında olumsuz Türk imajının olmadığı benzer bir imajın Araplara dönük olarak Türk toplumunda da var olduğu gerçeğidir. Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların

---

[395] Özdem Sanberk, "Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi", 2010, *http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/trbolgesel.pdf* (10.02.2011)
[396] N. Yeşilyurt, A. Akdevelioğlu, "AKP Döneminde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, ed. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.387.
[397] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.142.

Osmanlı birliklerini arkadan vurması, PKK terörüne destek, dört tarafın düşmanla çevrili olduğu algılaması, Türk toplumunun Ortadoğu'ya bakış açısında önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çerçevede sadece üst-düzey devlet görevlileri arasında gerçekleştirilecek temasların yanı sıra toplumların birbirlerine yaklaşımı da önem kazanmaktadır. Zaten Davutoğlu'nun ritmik diplomasi başlığı altında ileri sürdüğü de kısmen bu gerçeğe yöneliktir diyebiliriz. Özellikle son dönemde Türk dizilerinin bölge ülkelerinde beğeni toplaması ve dizi ihracatının ciddi bir seviyeye ulaşması toplumsal bazda Türkiye lehine kısmi bir yakınlaşma sağlamaktadır. Ortadoğu'ya yönelik dış politika ataklarının gerekliliği hakkında Davutoğlu, AB sürecinin de iyi analiz etmesini savunmaktadır. [398]

Aynı şekilde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik kapsamlı bir strateji geliştirmesinin gerekliliği başka akademisyenlerce de savunulmakta bu yolla Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinden dışlanmayacağını aksine AB için vazgeçilmez bir ortak haline geleceği ileri sürülmektedir. Zira Ortadoğu ile iyi ilişkilere sahip bir Türkiye'nin jeopolitiği AB'nin bölgesel çıkarları göz önüne alındığında vazgeçilmez bir unsur haline gelecektir.

İşte AKP'nin iktidara geldiği yıllara denk gelen bu uluslararası konjonktür, Türkiye'nin bölgede aktif politika izlemesini kaçınılmaz kılmıştır. Dolayısıyla 2002 yılından sonra Ortadoğu ülkeleri ile geliştirilen politikalar sadece iktidar partisinin eğilimleri ve ulusal politikadaki durum ile açıklanmamalıdır. "Aktif" olarak nitelendirilen ve çerçevesi çizilen dış politika girişimlerinde uluslararası konjonktürün belirleyiciliği son derece açıktır. Diğer bir deyişle, Ortadoğu bölgesiyle geliştirilen yakın ilişkiler "Batıcılık" süreklilik öğesinin arka plana atılması anlamında gelmemektedir. Aslında Türkiye'nin yine "Batıcılık" ile uyumlu dış politika çizgisinde yürüdüğü söylenebilir. Çünkü Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin geliştirdiği politikalar ABD ile uyumlu politikalardır. 1 Mart tezkeresi ve Süleymaniye olayı bunun istisnaları olarak yorumlanabilecek olaylardır. Bu olaylar ise ABD ile ilişkiler başlığının altında incelenecektir.

[398] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.153-155.

AKP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'da görünürlüğü artmıştır. 2002'den bu yana bölge sorunlarında merkez ülke olma hedefinin gerekliliği olarak problem çözücü olmaya çalışmış, ABD-İran, Suriye-İsrail, Filistin Sorunu, 2008 yılındaki Gürcistan-Rusya Savaşı'nda arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. [399] Bir diğer açıdan Türkiye- Arap Ligi arasında ilişkiler geliştirilmiş[400], İslam Konferansı Örgütü başkanlığına Ekmeleddin İslamoğlu seçilmiş, Türk diplomat, işadamları ve bürokratların ritmik diplomasi anlayışı çerçevesinde bölgedeki varlığı ve görünürlüğü artmıştır. İlişkilerdeki bu gelişme Türkiye'ye olumlu yansımış 2009-2010 dönemi için Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliğe seçilmesinde Arap ülkeleri payı olmuştur. [401]

AKP hükümetlerinin Ortadoğu politikasının diğeri kültürel harmoni ve karşılıklı saygıya dayanmaktadır. Stratejik derinlik doktrini ile kültürel harmoni ve karşılıklı saygı Osmanlı mirasına bölgede sahip çıkılarak gerçekleştirilebilecek bir durum olarak görülmektedir. Bu yönde dizayn edilmeye çalışan politikalar da sık sık yeni-Osmanlıcılık olarak adlandırılmakta hem içeride hem dışarıda tartışma yaratmaktadır. 2009 yılında Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumunda dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından İsrail cumhurbaşkanı Şimon Peres'e yapılan çıkış Türkiye'nin ama özellikle Başbakan Erdoğan'ın Arap toplumları nezdindeki karizmasını arttırmıştır. Öyle ki Erdoğan'ın bu çıkışı sadece Sünni kesimde değil Şii kesimde de olumlu yankılanmıştır. Gökhan Türk, Erdoğan'ın Arap toplumundaki karizmasının böylesine yükselmesini sadece Davos'ta yaşananlara bağlamanın yanlış olacağını ileri sürmekte, yıllarca bölgede İsrail'e karşı duyulan hisleri dile getirecek karizmatik bir liderin yokluğuna ve Arap toplumlarınca özlemine vurgu yapmaktadır.[402] Yani Erdoğan'ın Davos zirvesindeki çıkışı aslında bölgede özlemi çekilen karizmatik lider boşluğunu doldurması hasebiyle önemlidir.

---

[399] Mustafa Gün, "Bölgesel Güç Türkiye", 15 Ocak 2010, *http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=549:boelgesel-guectuerkiye&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150.* (28.05.2014)

[400] Arap Ligi ile Türkiye arasında 2004 yılında Mutabakat Muhtırası imzalanmış, ayrıca Arap Ligi Eylül 2006 yılındaki Dışişleri bakanları düzeyindeki toplantısında Türkiye ile ilişkilerin Türk-Arap Formu çatısı altında güçlendirilmesi yönünde karar alınmıştır. *http://www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ileiliskiler.tr.mfa.* (26.02.2014)

[401] *http://www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa,* (26.02.2014)

AKP dönemi Türkiye'nin Ortadoğu politikası diğer dönem hükümetlerinin Ortadoğu politikasından ayrılmaktadır. Zira diğer dönem hükümetlerinde de zaman zaman Türkiye'nin bölge sorunlarında barışın kurucu-yapıcı rolüne vurgu yapılmışsa da, Türkiye'nin barış kurucu-yapıcı rolü sadece AKP hükümetleri döneminde bu kadar etkili olarak kullanılmıştır.

Bununla birlikte AKP dönemi dış politika anlayışı iki temel eleştiri almaktadır. Bunlardan birincisi daha öncede değinildiği gibi eksen kayması eleştirileridir. İkincisi ise Ortadoğu ile fazla haşır neşir olmanın içeride AB'ye üyelik sürecinde yapılması gereken reformları yavaşlattığı eleştirileridir.

Özellikle dış politikadaki "eksen kayması" tartışmaları gündemi oldukça meşgul eder hale gelmiştir. Bahsedilen değişikliklerden biri "Türkiye'nin dış politika uygulamalarında azalan "katı gücün" *(hard power)*, yani askeri gücün etkinliğidir. Fakat Kürt ayrılıkçı hareketi ve irtica ulusal tehditler olarak resmi belgelerde yer alsa da, 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanması, ayrıca aynı yıl yapılan Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte "güvenlik" tanımlamasının değişmesi için ortaya çıkabilecek toplumsal tartışmaya en uygun zemin kendiliğinden doğmuş oldu. Böylece Türkiye'de askerin rolü ve karar mekanizmalarının sivilleştirilmesi her ortamda tartışılmaya başlanmıştı. Bahsedilen diğer bir değişiklik noktası ise dış politika yapım sürecine katılımda yaşanan farklılaşmadan kaynaklanmaktadır. Geleneksel dış politika yapımının oldukça devlet merkezli, "kırmızı çizgiler etrafında şekillenen", sivil toplumun fazla yer almadığı bir yönteme sahip olduğundan bahsedilmektedir. Ulusal güvenlik toplumun büyük kısmı tarafından tartışılabilir olmaktan öte, sivillerin fikirleri de dış politikanın yapım sürecini etkilemeye başlamıştır. Bu etkileşim yapılan yorumlara göre yeni bölgesel politikaların şekillenmesinde, müttefik ve işbirliği tanımlarının yeniden yapılandırılmasında etkili olmuştur. Örneğin 2003 yılında Irak'a asker gönderilmesini öngören tezkerenin Meclis' ten geçirilmesini birçok grup protesto etmiş, parlamentodaki oylama sonucunda tezkere reddedilmiştir.

---

[402] Gökhan Türk, "Davos Krizi ve Ortadoğu'ya Yansımaları", 20 Şubat 2009, *http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=284: davos-krizi-veortadoguya- yansimalari&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150*, (22.02.2014)

Her ne kadar, politika yapım sürecinde sivil toplumun etkisinin arttığı tespiti, AB gereklilikleri kapsamında değerlendirildiğinde, gerçek olsa da tezkere oylaması öncesinde ABD'nin ve Irak yönetiminden Barzani'nin oylamayı yönlendirme çabalarının olduğundan da bahsedilmektedir. Barzani Meclis'teki Kürt kökenli milletvekillerini olumsuz yönde oy vermeleri için ikna etmeye çalışırken, ABD Ankara Büyükelçiliğinin de AKP'li milletvekillerini gruplar halinde çağırarak tezkerenin onaylanması için ikna etmeye çalıştıklarından söz edilmektedir. [403]

Ayrıca ekonomik liberalleşmenin artması ve ekonomik ilişkilerin çeşitlenmesi de geleneksel dış politikaya farklı bir yaklaşım getirilmesini mümkün kılmaktadır. IMF temelli yapısal reformlar, AB'ye entegrasyon sürecinde Türkiye'den yapılması istenen ekonomik reformlar Türkiye'de sermayenin uluslararasılaşmasını sağlarken dış politika alanının da çeşitlendirilmesi ve farklılaştırılması için zemin hazırlamıştır. Bölge temelli olarak incelendiğinde ise, Suriye ve Mısır gibi bazı Ortadoğu ülkeleriyle imzalanan serbest ticaret anlaşmaları, ülkeler arası ilişkilerin de çeşitlenme yoluyla yakınlaşması sonucunu doğurduğu fark edilebilir. Uluslararası anlamda coğrafyanın değişmesi ile politika yapıcı mercilerin zihinlerinde müdahale için sınırlar ortadan kalkmış, ulusal güvenlik bölgesel güvenliğe eklemlenmiş, toplumsal etkenler politika yapımındaki rollerini arttırmış ve sonuç olarak değişen politik tutumlar Türkiye'nin Ortadoğu politikası için yeni bir çerçeve yaratmıştır.

Bölgeye has bir değişiklik öğesi olarak değerlendirilebilecek bir unsur ise Batıdan bağımsız olarak hareket edebilme yeteneği olarak sunulabilir. Çünkü dış politika yapımında yetkili olan kişilerce yapılan konuşmaların tümünde Türkiye otonom olarak davranan bölgesel bir ülke olarak yorumlanmakta, ayrıca merkez ülke olmaya aday olduğu da vurgulanmaktadır. Bölgede önemli yeri olan ABD'den bağımsız hareket edilebilmesine verilebilecek en iyi örnekler Suriye ve İran ile olan ilişkilerdir. Türkiye'nin, ABD'nin Suriye'ye baskısının yoğunlaştığı dönemde, Suriye ile ilişkilerini yakınlaştırmaya devam ettiği ifade edilmektedir. Dahası Suriye-Lübnan gerginliğinde, daha sonra, ABD tarafından Türkiye'nin arabuluculuğu istenmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin Şam'dan bağımsız bir Lübnan politikası, ABD'den bağımsız bir Suriye politikası oluşturabildiğinden bahsedilmektedir. Yine İran ile ilişkilerdeyse,

[403] İlhan Uzgel, "Dış Politikada AKP…., s.76.

Türkiye'nin İran'ın, ABD tarafından uygulanan, çevrelenmesi projesine katılmadığı ifade edilmektedir. AKP İran'ı siyasal istikrarsızlık unsuru olarak tanımlamamış ve 2002'deki İran'ın nükleer programının durdurulmasına yönelik girişimlere de katılmamıştır. Bunun yanı sıra ise nükleer program ile ilgili BM kararlarına destek vermiştir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Suriye ve İran ile ilişkilerinde ABD'nin getirmek istediği kısıtlamalara direnebildiğinden ve bu şekilde de BOP çerçevesinde, bölgede etkinliğinin arttığından söz edilmektedir. [404]

Fakat Uzgel'e göre ise "model ülke" olarak gösterildiği Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin bağımsız politikalar yürütebilme yeteneğine ulaşması, aslında bölgede yürütülen ABD politikalarına hizmet etmektedir. Çünkü örneğin Suriye'nin İran yerine Batı sistemi içinde yer alan ve ABD ile yakın müttefik olan Türkiye ile yakınlaşması ABD'nin tercih edilebileceği bir yol olarak görülmektedir. [405] Bu noktada, Ortadoğu bölgesinde BOP'a katılım ile yakın ilişkiler kurduğu ABD ile, Türkiye'nin dış politika girişimlerinin birbirlerinden son derece bağımsız olmasını beklemenin çok da doğru sayılamayacağı saptaması yapılabilir.

2.4.4. Suriye İlişkileri

Kurulduğu günden itibaren sorunlu bir biçimde seyreden Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle Beşar Esad'ın 2000 yılında iktidara gelmesinin ardından tarihinde hiç olmadığı kadar iyi ve olumlu bir döneme girmiştir. Konjonktürel gelişmelerin söz konusu iyileşmeye etkisi olduğu göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir hususdur. Ancak iki ülke arasındaki "öteki" algısının değişmesi ilişkilerim yumuşama ve işbirliği derecesine ulaşmasında önemli bir etken konumundadır. "Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler ile işbirliği yapan ve Türkleri sırtından vuran Arap" algısı ile "Arapların gelişimini önleyen Osmanlı ve Batı'nın ajanı Türk" algısı yerini tam tersi bir algılamaya bırakmıştır.

---

[404] N. Yeşilyurt, A.Akdevelioğlu, *a.g.e.*, s.394.
[405] İlhan Uzgel, "Dış Politikada AKP…., s.76.

1998 yılında yaşanan krizin ardından yumuşamaya başlayan ilişkiler Cumhurbaşkanı Sezer'in ilk yurt dışı ziyaretini Hafız Esad'ın cenazesine katılmak için Suriye'ye gerçekleştirmiş olması, atılan önemli adımlardan biri olarak görülmektedir. Bu ziyaretin ardından gerçekleşen üst düzey resmi ve gayri resmi ziyaretler iki ülkenin yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Suriye'yi son dönemde Türkiye'ye yakınlaştıran ilk gelişme 2003 yılında Irak'ın işgali ile başlamıştır. ABD ve koalisyon güçlerince 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesinin ardından bölgede ortaya çıkan istikrarsız ortam ve çatışmalar hem Suriye'nin hem de Türkiye'nin kendi güvenlik endişelerini arttırmıştır. Özellikle Suriye'nin ABD'nin muhtemel tehdidi altındaki ülkelerden olması ve Irak'tan sonra sıranın kendisine geleceği endişesi hem de Irak'ın kuzeyinde ortaya çıkan Bölgesel Kürt Yönetiminin varlığının kendi ülkesindeki Kürt nüfusu harekete geçirebileceği korkusu Suriye'yi bölgeye yönelik yeni stratejiler geliştirmeye mecbur bırakmıştır. Bu bağlamda uluslararası yalnızlığı aşma gayretleri çerçevesinde AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Suriye diğer yandan da bölgedeki konumunu kuvvetlendirmek adına kendisi adına aynı kaygıları paylaşan İran ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede özellikle Irak'ın toprak bütünlüğü ve bölgedeki muhtemel bir Kürt devleti kaygıları taşıyan Türkiye ve Suriye güvenlik kaygıları ekseninde birbirlerine yakınlaşmışlardır. Suriye yönetimi Irak'ın işgali sonrasında Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda Türkiye'nin endişelerini paylaştığını dile getirmiş, PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki varlığına yönelik Türk askeri operasyonlarına destek olmuş aynı zamanda kendi topraklarındaki PKK varlığına karşı askeri operasyonlar düzenlemiştir.

İki ülke arasındaki ilişkiler Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın 22-23 Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirdiği Suriye ziyaretinde ekonomik temelli yeni bir boyut kazanmıştır. 2004 yılından imzalanan Serbest Ticaret Antlaşması ile iki ülke arasında ticaret ve ekonomik işbirliğinin arttırılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede çifte vergilendirmenin kaldırılması, karşılıklı yatırımların arttırılması, vergilerin kademeli olarak 12 yıl içinde düşürülmesi hedeflenmiştir.

İki ülke ilişkilerinde yakınlaşma sağlayan bir başka gelişme 2005 yılında Lübnan eski başbakanı Refik Hariri suikastı sonrasında Suriye'nin uluslararası alanda yalnızlığa itilmesi olmuştur. Suikast sonrasında tüm gözlerin çevrildiği Suriye hem ABD hem de ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı AB tarafından dışlanmış ve suikastın sorumlusu olarak görülmüştür. Bu süreçte 2004 yılında Türkiye Başbakanı R.T. Erdoğan'ın Şam ziyareti ardında Batılı ülkeler tarafından çok eleştirilen Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2005 yılındaki ziyareti Suriyeli yöneticiler tarafından olumlu karşılanmıştır. Suriyeli akademisyen Mervan Kablavi'ye göre Türkiye'nin 2004-2005 yılında Hariri suikastı sonrasında Şam'a gerçekleştirdiği üst düzey ziyaretler ve imzalanan Serbest Ticaret Antlaşmaları Suriye-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Zira Hariri suikastı ve Lübnan sorununu bahane eden Batı'nın Suriye'de esas istediği mevcut yönetimi devirmektir. Nitekim Suriye hükümetinin siyasal danışmanlarından Dr. Sami Al Taki' ye göre Türkiye, 2004 ve 2005 yıllarında Suriye'ye karşı politik, ekonomik veya askeri alanda müdahale yapılmasını önlemesi girişimleri Şam'ın Türkiye'ye karşı yaklaşımını değiştirmesinde önemli rol oynamıştır. [406]

Türkiye'nin Suriye'yi uluslararası alanda yalnızlığa itmeye çalışan ABD ve AB politikalarına ve Lübnan sorunu üzerinden oluşturulan suçlamalara fazla prim vermeyip Suriye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması 2005 yılında ilk meyvesini vermiştir. Yıllarca iki ülke arasında sorun olan Hatay'ın konumu ve Hatay'daki Türk egemenliği 2005 yılında Beşar Esad tarafından tanınmıştır.

Yine bir başka açıdan enerji alanında da iki ülke ilişkileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede 16-19 Ekim 2007 tarihinde Beşar Esad'ın Ankara ziyareti sırasında Türkiye ile Suriye arasında işbirliği Mutabakat Zaptı imzalanmış ve ilişkilerin güvenlik, ekonomi, enerji ve su başlıkları altında geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede mutabakat zaptında; Güvenlik konusunda işbirliğinin devam ettirilmesi, yatırımların karşılıklı olarak arttırılması, sınır kapılarının insan ve mal akışına uygun olarak yeniden düzenlenmesi, Arap Doğal Gaz Boru Hattı

---

[406] *http://www.ozgurgundem.com/index.php?haberID=8290&haberBaslik=Suriye%20ve%20T%C3%BCrkiye'nin%20anti%20K%C3%BCrt%20%C4%B0ttifak%C4%B1%20%202&categoryID=7&altCategoryID=8&action=haber_detay&module=nuce*, (01.05.2014)

çalışmalarının hızlandırılması, Suriye Petrol Şirketi ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı arasında ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir.[407]

Bu kapsamda 2008 yılında Mardin'in Nusaybin sınır kapısı açılmıştır. Ayrıca Türkiye dışında yine Türkiye'nin girişimleri ile KKTC'nin Gazimagosa limanı ile Suriye'nin Lazkiye limanı arasında seferler başlamıştır. Bu durum aynı zamanda KKTC'nin uluslararası arenada meşruiyet kazanması yolunda olumlu bir adım olarak adlandırılabilmektedir.

Ayrıca yine iki ülke arasında köklü bir sorun olan su sorunu çerçevesinde; Türkiye'nin zaman zaman karşı karşıya kaldığı Asi nehrinin taşması nedeniyle Amik Ovasındaki zararların giderilmesi konusunda Asi üzerinde ortak baraj yapılması planlanmıştır. 2009 yılında Çevre Bakanı Veysel Eroğlu ve Suriye Sulama Bakanı Nadir el Bounni'nin imzaladığı 51 mutabakat zaptından biri de Asi Nehri üzerinde yapılması hedeflenen dostluk barajına yönelik olmuştur. Bu çerçevede barajın temeli 6 Şubat 2011'de iki ülkenin başbakanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Asi Dostluk Barajı'nın yapımına başlanması iki ülkenin su politikalarında yapıcı değişimleri teşvik edecek ve suyu Ortadoğu'da bir çatışma aracından ziyade işbirliği aracı haline getirebilecek bir gelişme olarak görülmektedir. [408]

Ayrıca askeri alanda işbirliği 27 Nisan 2009 yılında gerçekleştirilen ortak tatbikatla daha da ileri bir aşamaya götürülmüştür. Gerçekleştirilen ortak askeri tatbikatla son dönemde iki ülkenin de rahatsızlık duyduğu İsrail'e karşı mesaj verdiği yorumları yapılmıştır. Bilal Y. Saab'a göre iki ülkenin askeri işbirliğini geliştirmeye çalışmasının farklı farklı nedenleri bulunmaktadır. Suriye, Türkiye ile askeri işbirliğini geliştirmeye çalışırken kendisini uluslararası yalnızlığa itmeye çalışan Washington yönetimine ve İsrail saldırganlığına karşı mesaj vermeyi hedeflerken, Türkiye de ortak askeri işbirliği ile sınır güvenliğini iyileştirmeyi amaçlamaktadır.

---

[407] Veysel Ayhan, "Çatışmadan Entegrasyona: Türkiye-Suriye", *Stratejik Düşünce: Aylık Uluslararası İlişkiler ve Strateji Dergisi,* Yıl 1, Sayı 1, Aralık 2009, s.45.
[408] Tuğba Evrim Maden, "Ortadoğu İçin Örnek Bir İşbirliği:Türkiye-Suriye Asi Nehri Dostluk Barajı",*http://topraksuenerji.org/ortadogu_icin_ornek_bir_isbirligi.pdf*, (13.04.2014)

Özellikle 2003 sonrası Ortadoğu'da ortaya çıkan yeni kaygılar etrafında birbiri ile buluşan çıkarlar iki ülke ilişkilerini stratejik düzeye de taşımıştır. Bu çerçevede 16 Eylül 2009'da imzalanan antlaşma ile ilişkilere yeni bir boyut kazandırılmış, iki ülke vatandaşlarının 90 günlük sürelerle sınırlı olmak kaydıyla vize muafiyetine tabi olması kararlaştırılmış diğer alanlarda da stratejik işbirliğinin geliştirilmesi için bir konseyin toplanması planlanmıştır. [409] Bu plan çerçevesinde iki ülke bakanlarından oluşan konsey, Halep ve Gaziantep'te 13 Ekim 2009 tarihinde ilk toplantılarını gerçekleştirmiştir.

Davutoğlu, Yüksek Düzeyli Stratejik işbirliği süreci ile ilgili görüşlerini şu cümlelerle dile getirmiştir: *"Ortak sloganımızı, 'Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek' olarak ilan ediyorum"* [410]

Davutoğlu'nun bu sözlerine paralel bir açıklama 1. Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi başkanı Suriyeli Hasan Türkmeni'den gelmiş, konsey kararlarının alınmasından sonra basına verdiği demeçte Türkmeni, iki ülke arasındaki işbirliğinin ekonomik, savunma, sağlık, eğitim ve çevre alanlarında yararlı olmasını dilemiştir.[411] Söz konusu konseyin yapılanmasında iki ülkenin başbakanlarından oluşan eş-başkanlık sistemi benimsenmiş, dışişleri, içişleri, ticaret, bayındırlık, enerji, savunma, tarım, ulaştırma bakanlarından oluşan toplam onaltı kişilik bir kurul oluşturulması tasarlanmıştır. [412]

2009 yılında oluşturulan stratejik işbirliği ile yeni bir platforma oturtulmaya çalışılan ilişkilerin özellikle ekonomi alanında daha da derinleştirilmeye çalışılmıştır. Haziran 2010 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Türk-Arap Ekonomik Forumu toplantısında Ürdün, Lübnan, Suriye ve Türkiye arasında ticaretin serbestleştirilmesini öngören antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu antlaşma gerçekleştirilmesi düşünülen Ortadoğu Birliği için ilk adımı oluşturmaktadır.

---

[409] *http://www.veyselayhan.com/turkeysyria.pdf,* (11.02.2014)
[410] Veysel Ayhan, "Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", *http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378*, (22.02.2014)
[411] *http://www.veyselayhan.com/turkeysyria.pdf*, (11.02.2014)

Ankara-Şam ilişkilerinde son dönem damgasını vuran bir başka gelişme de gelişen ilişkilere paralel olarak Ankara'nın Suriye-İsrail anlaşmazlığında arabulucu olarak devreye girmesidir. Suriye'nin desteğini alan bu girişim çerçevesinde Ankara iki taraf arasındaki dolaylı görüşmelere başlamışsa da İsrail'in Gazze'de 2009 yılında gerçekleştirdiği operasyonun yarattığı tepkiler, Davos krizi ve nihayetinde 2010 yılında yaşanan Mavi Marmara katliamı ile başarısız kalmıştır. Bununla birlikte Beşar Esad yönetimi Türkiye arabuluculuğu ile babası döneminin uzlaşmaz tutumunu terk etmiş, bu çerçevede izlediği yapıcı politikalarla uluslararası arenadaki imajına katkı sağlamıştır.

Yaklaşık on yıldır yürütülen tüm bu girişimler iki ülkenin stratejik gerekliliklerden uzaklaşarak ikili ilişkileri uzun vadeli işbirliğine dönüştürmek yolundaki çabalarını göstermektedir. Yeni liberalizm mantığıyla çakışan bu çabalar ekonomik bağımlılık, karşılıklı halkların seyahati ve önyargılarının değişmesi üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır.[413] İşbirliği girişimlerinin serbest seyahat ve ticaret üzerinden toplum geneline yayılmaya çalışılması iki tarafın dış politikalarında liberal anlayışı göstermektedir. Bu dönem için yapılan dış politikayla ilgili incelemelerde iki tarafın yumuşak güç kullandığına ve ticaret devleti yaklaşımını öne çıkardığına değinilmektedir.[414]

17 Aralık 2010 tarihinde Kuzey Afrika ülkesi olan Tunus'ta yaşanan bir olay bugün Ortadoğu'nun kaderini değiştirecek taşları yerinden oynatmıştır. Bir üniversite öğrencisinin seyyar tezgahının polis tarafından yasaklanması ve sonrasında öğrencinin kendini yakmasıyla başlayan eylemler önce Tunus'ta daha sonra Mısır'da yönetimi değiştirmiş bugünde ortaya çıkan isyan dalgası tüm Ortadoğu'yu sarmıştır. 18 Mart 2011 günü Cuma namazından sonra Şam, Halep, Humus gibi kentlerde isyanlar başlamıştır ve çıkan çatışmada 4 kişi hayatını kaybetmiştir.

---

412 Orhan Karaoğlu, "21. Yüzyıl Türk dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi", *http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=691,* (13.04.2014)

413 "Meliha Altunışık ile Suriye - Türkiye ilişkileri üzerine röportaj", Dış Politika Enstitüsü, 2010, *http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/maltunisik_120110.html*, (25.05.2014)

414 Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4 Sayı 47 Kasım 2012, s.45.

Her devletin gelişmelere yönelik yaklaşım biçimi, Suriye Krizini farklı biçimde algılamasına neden olmaktadır. Suriye Krizi, Suriye'deki gelişmelerin tanımı, sebepleri, içeriği ve nasıl çözümleneceğiyle ilgili uluslararası bir anlaşmazlık olarak nitelendirilmektedir. Bu kriz, sorunun uluslararası siyasi bir anlaşmazlık niteliği kazanması nedeniyle meydana gelen bir krizdir. Ve bu kriz sonrasında aynı düşünceyi paylaşmayan Türkiye ve Suriye arası ilişkiler bozulmuştur.[415]

2011 Mart ayında Suriye halkının bir bölümünün yönetime karşı protestolarda bulunması sonrasında çatışmalar çıkmıştır. Bu konuya devletlerin yaklaşımları değişiklik göstermektedir. Suriye çatışmaların terör örgütlerinin kışkırtmasıyla başladığını ve protestocularla mücadelenin terörizm kapsamında değerlendirildiğini ifade etmektedir. Türkiye ise Suriye yönetimince Suriye halkına karşı silah kullanıldığını açıklamaktadır. Türkiye'nin Suriye'yi ikna için yürüttüğü diplomatik ilişkilerde kavşak noktası 2011'de yaşanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu diplomatik çözüm için Şam'a Ağustos 2011'de son kez gitmiş ve Suriye lideri Esad'ı şiddete durdurması ve reformlara başlaması için Birleşmiş Milletlerden ümit kesilmesine rağmen ikna etmeye çalışmıştır. Dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu, yaptıkları girişimlerde hep muhaliflere karşı şiddetten vazgeçerek istenen reformların gerçekleştirilmesi için tavsiyelerde bulunmuşlar, bunun neticesinde de Türkiye- Suriye ilişkileri artan bir ivmeyle bozulmuştur.[416]

Türkiye, Suriye politikasını Arap Baharı sonrası oluşan 'yeni Ortadoğu' politikasının parçası olarak uygulamaya devam etmiştir. Arap Baharı'yla Ortadoğu coğrafyasının etkilenmesini ifade eden Dışişleri Bakanı Davutoğlu*; "Yeni bir Ortadoğu'nun doğduğunu, Türkiye'nin Ortadoğu'nun sahibi, öncüsü, hizmetkârı olmaya devam edeceğini söylemiş, Yeni Ortadoğu'da diktaların uyguladığı zulümler yerine halkın ve adaletin sesinin egemen olacağını, Türkiye'nin de bunun savunucusu olacağını ifade etmiştir."* söylemiyle uygulanacak dış politika esaslarını ortaya koymuştur.[417]

---

[415] Barış Çağlar, Türkiye'nin Suriye …, s.45.

[416] "Türkiye-Suriye Siyasi İlişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, *http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa*, (11.03.2014)

Çatışma ortamının yaygınlaştığı ve yeni güvenlik risklerinin oluştuğu Soğuk Savaş sonrası bölgesel ortamında Davutoğlu, Türkiye'nin NATO üyesi olmasının dışında ülkenin ulusal çıkarlarına uygun politikalar yürüten bölgesinde söz sahibi ülke olma zorunluluğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde, Suriye de artık Sovyetler Birliği'nin stratejik ortağı olmaktan daha ileri politikalar geliştirme ihtiyacındadır. [418]

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ve Suriye ilişkilerinin Türkiye'nin bölge politikası ve dengelerin korunması için büyük önemi olduğunu söyleyen Davutoğlu, Doğu Akdeniz stratejisi yürüten Suriye'ye karşı izlenecek politikanın kilit öneme sahip olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte, bu eksenler merkezinde yürütülecek Suriye ile ikili ilişkilerin yanında bölgesel ilişkiler zemininde karşılıklı dengeler de gözetilmek zorundadır. Atılacak her karşı adım karşı dengenin oluşmasına yol açacaktır. [419]

Bölgesel politikaların geniş bir minvalde değerlendirilmesi açısından Davutoğlu'na göre Doğu Akdeniz; Ortadoğu'yu çevreleyen Karadeniz, Ege, Hazar, Basra, Adriyatik ve Kızıldeniz yakın deniz havzalarındaki gelişmelerin diğer havzalarla yakın bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Hatta Doğu Akdeniz bu birbirini etkileyen ilişkiler ağının merkezinde yer almaktadır. Bunun yanında Doğu Akdeniz'de atılacak adımlar, Ortadoğu'nun yanında Balkanlar ve Kafkasya'daki stratejik dengeleri de etkileyebilecek sonuçlar açığa çıkarma potansiyelini barındırmaktadır. Bu açıdan 1990'lardaki Türkiye- İsrail ilişkilerinin, Suriye-Yunanistan ilişkileriyle karşılık bulması, Doğu Akdeniz merkezli jeostratejinin bir sonucu olarak algılanmalıdır. [420]

Suriye'deki olaylarla gerilen Türkiye-Suriye ilişkileri, 22 Haziran 2012'de Türkiye'nin keşif uçuşu yaptığı açıklanan bir savaş uçağının düşmesi ve uçağın Suriye tarafından düşürüldüğünün açıklanması sonucu kopma noktasına gelmiştir. Yapılan araştırmalar sonrasında uçağın Suriye'nin attığı füzenin boşlukta patlamasının yarattığı etkiyle kontrolden çıktığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Türkiye,

---

[417] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye…, s.48.
[418] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.398.
[419] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.400-401.
[420] Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*…., s.401.

angajman kurallarını değiştirmiş, Suriye topraklarından gelen tüm saldırılara misliyle karşılık vermeye başlamıştır. Suriye tarafı ayrıca Türkiye'nin rejime muhalif unsurlara destek olduğunu iddia etmektedir. [421]

Türkiye Arap Baharı sonrasında bölgede daha da yükselmiş bir konumda olmayı amaçlamaktadır. Bölgede yaşanan olayların etkisiyle Türkiye'nin bölgeye yararlı ve lider konumda olması için fırsatlar sunduğuna inanılmaktadır. Türkiye'nin zulüm gören halkları koruyan güçlü bir ülke olma maksadı, liberal ifadeyle halkların savunucusu olarak ifade edilmektedir.

Devam eden süreçte Türkiye, NATO ve BM'den tampon bölgesi oluşturulması için destek aranmıştır. Suriye topraklarından yapılan top atışlarının Türkiye topraklarına düşmesi ve can kaybı yaşanmasına Türkiye karşılık vermiş, rotası Suriye olan Türkiye hava sahasından geçen uçakları hukuk kuralları doğrultusunda zorunlu inişle silah ticaretini önlemeye çalışmıştır. Bu şekilde Rusya'nın Suriye'ye desteği engellenmeye çalışılmış, Suriye sınırına asker yığınaklandırılmış ve sınır ötesi askeri harekat konusunda tezkere çıkarılmıştır. [422]

Türk dış politikasının iskeletiyle paralel olan 2002-2010 yılları arasında dış politikada yumuşak güç unsurları görülmektedir. Ancak Türkiye'nin 2010 yılından sonra yumuşak güçten güç kullanımına dönük bir politika izlediği görülmektedir. Devletlerin dış politika çıkarları doğrultusunda yapılan akademik çalışmalar çerçevesinde Türkiye'nin dış politikasında karar vericilerin etkili olduğu görülmektedir. [423]

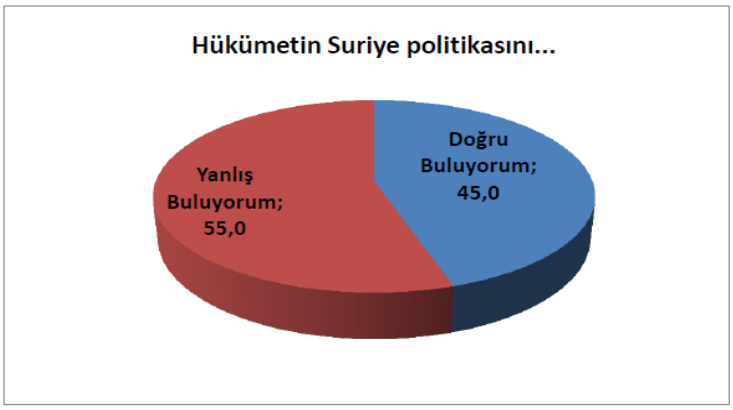
Bu noktada yaşanan şiddet olayları ile gündemde olan Suriye sorunu ve genelde bölgeye dönük Türk dış politikası konusundaki toplumsal algıları ortaya koymak, Türk dış politikasının başarısını anlamada yön gösterici olacaktır. Bu kapsamda BİLGESAM[424] tarafından Suriye sorununun ana başlıkları ve bölgeye

---

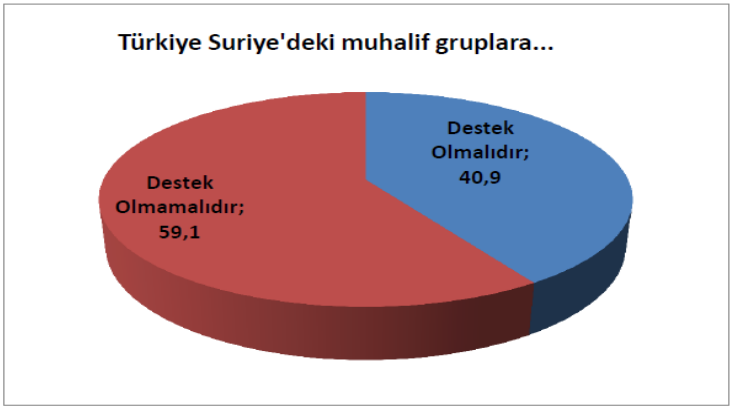
[421] *http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar* (25.07.2014)
[422] Barış Çağlar, *a.g.m*., s.49-50
[423] Barış Çağlar, *a.g.m*., s.49-50
[424] "Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış", *BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi), , Rapor No:50,* Ankara, 2012.

dönük Türk dış politikası ve bu konudaki temel tartışma alanları tespit edilerek hazırlanan anket formu kullanılmıştır. Türkiye'nin Suriye politikası, Türk uçağının düşürülmesi olayına tepki olarak Türkiye'nin tavrı, Türk uçağının düşürülmesi olayının Türkiye'nin uluslararası imajına etkisi, Türkiye'nin şiddet olaylarına tavrı, Türkiye'nin Suriye'ye müdahale ihtimalinde alacağı rol, Suriye içinde yaşana çatışmalardan nemalanan ülkeler, Esad yönetiminin/rejiminin düşmesinin muhtemel sonuçları vb. 23 soru sorulmuştur.

Çalışma sonuçlarında, Türk hükümetinin Suriye'ye yönelik politikalarını doğru bulanlar %45 düzeyindedir. (Şekil-1) Halkın % 41'i ise Suriye yönetimine muhalif unsurlara Türkiye'nin destek vermesi gerektiği görüşündedir. (Şekil-2)

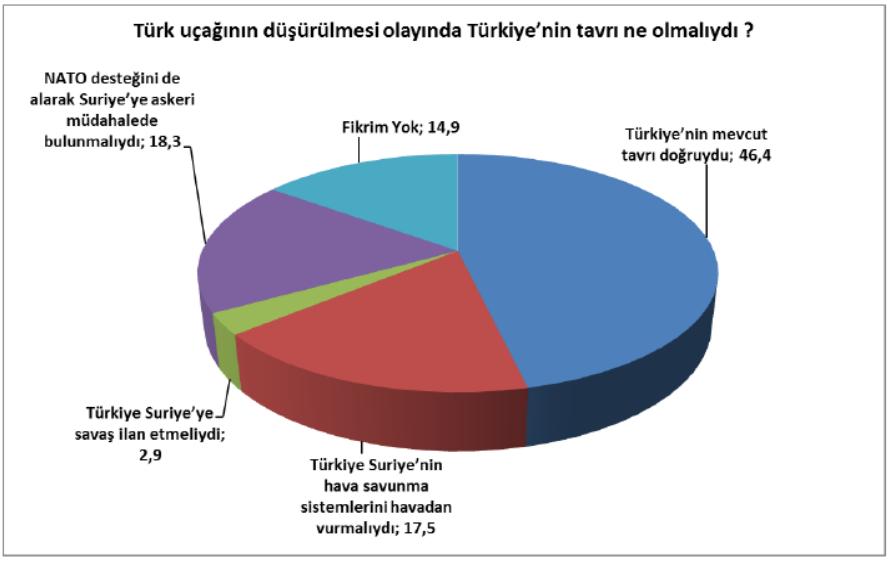

Şekil-1 Anket Sorusu (Türkiye'nin Suriye Politikası Doğru Mu?)

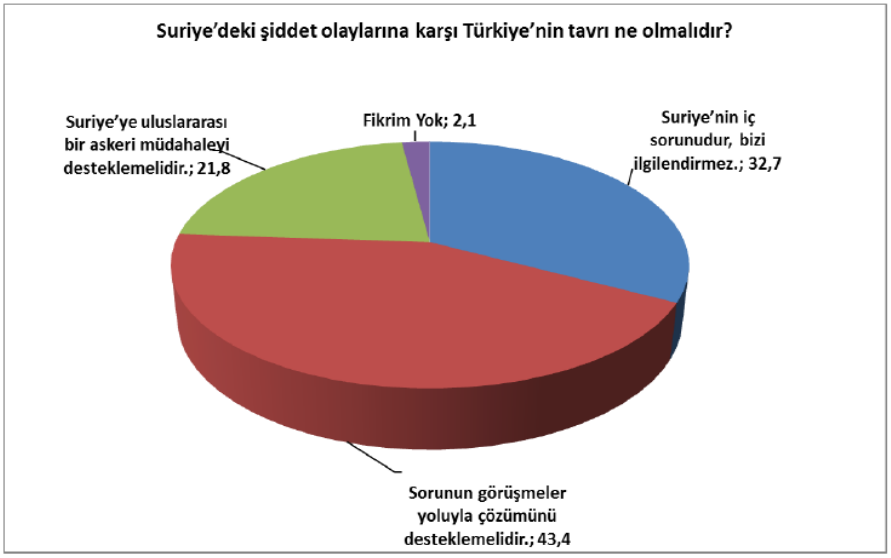

Şekil-2 Anket Sorusu (Türkiye Suriyeli Muhaliflere Destek Olmalı Mı?)

Türk uçağının düşürülmesi olayına tepki olarak Türkiye'nin tavrı sorgulandığında; %53'lük bir kesim Türkiye'nin sergilediği mevcut tavrı doğru bulurken, toplamda %47'lik bir kesim farklı şekillerdeki askeri müdahaleyi savunmuştur. (Şekil-3) Bu noktada bir askeri müdahale seçeneğini destekleyenlerin oranının hiç de küçümsenmeyecek düzeyde olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Suriye'ye karşı bir askeri müdahale seçeneği içinde; "Türkiye'nin Suriye'ye savaş ilan etmesi" %1-8 aralığında bir destek bulurken, "Türkiye'nin Suriye'nin hava savunma sistemlerini vurması" ve "Türkiye'nin NATO desteğini de alarak askeri müdahalede bulunması" görüşlerinden her biri genel olarak %15-26 aralığında destek görmüştür.

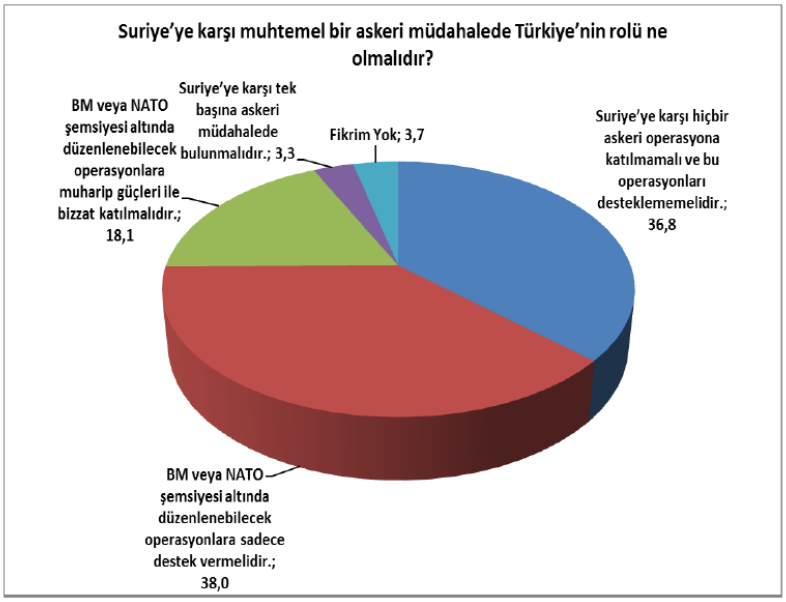

Şekil-3 Anket Sorusu (Türk Uçağının Düşürülmesinde Türkiye'nin Tavrı Ne Olmalıydı?)

Suriye'deki şiddete karşı Türkiye'nin davranışı sorulduğunda; %43 görüşmeler yoluyla problemlerin çözülmesi, %33 bunun Suriye'nin kendi sorunu olduğu ve Türkiye'nin karışmamasını ve %24 ise dünya ülkelerinin müdahale etmesini desteklemiştir. (Şekil-4)

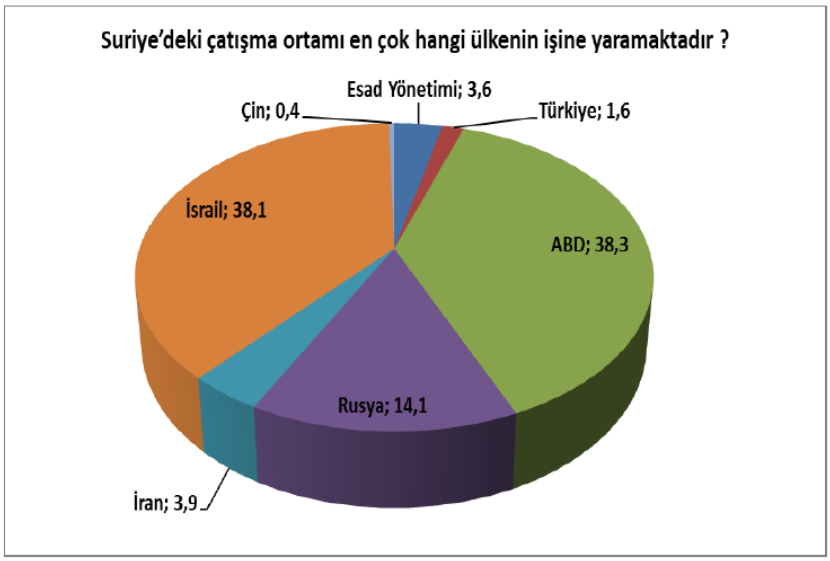

Şekil-4 Anket Sorusu (Şiddet Olaylarına Karşı Türkiye'nin Tavrı Ne Olmalı?)

Türkiye'nin Suriye'ye karşı yapılacak müdahalede rolünün ne olması gerektiği sorulduğunda; %37 "Türkiye'nin hiçbir operasyona fiilen katılmaması veya desteklememesi", %38 "Türkiye'nin BM veya NATO şemsiyesi altında düzenlenecek operasyonlara sadece destek vermesi" görüşünü desteklemektedir. (Şekil-5) %75 ise Türkiye'nin Suriye'ye müdahalede fiilen yer almamasını söylemektedir. Türkiye'nin Suriye'ye tek başına bir askeri müdahalede bulunması görüşü ise ancak %3,3 gibi çok düşük bir düzeyde destek bulmaktadır.

Şekil-5 Anket Sorusu (Suriye'ye Müdahalede Türkiye'nin Rolü Ne Olmalı?)

Suriye'de devam eden çatışmalardan hangi ülkelerin nemalandığı sorulduğunda: %38,3 ile ABD, %38,1 ile İsrail ve %14,1 ile Rusya bu çatışma ortamından en çok yararlanan ilk üç ülke olarak öne çıkmaktadır. (Şekil-6) Bu üç ülkeyi işaret edenlerin toplam oranı yaklaşık %90'dır.

Şekil-6 Anket Sorusu (Suriye'ye deki Çatışma Ortamı Hangi Ülkeye Yarar?)

Ortadoğu'da barışı en çok tehdit eden ülke sorgulandığında: %66,3 ile İsrail ve %19,6 ile ABD en çok öne çıkan iki ülke konumundadır. İran'ı barış için tehdit olarak görenlerin oranı ise %3,5'te kalmaktadır. [425]

Türkiye'nin Ortadoğu'da başat güç olma isteği saklanamaz bir gerçektir. Türkiye, Suriye ile İsrail arasında denge sağladığı sürece bölgede başat güç olabilecektir. Türkiye'nin Suriye ile kuracağı iyi ilişkiler, yine bölgede diğer bir güç olan İran'ı da dengeleyebilecektir. Ancak yukarıdaki anket sonucunda Türkiye'nin Suriye politikasını değerlendiren iç dinamikler değerlendirildiğinde Türkiye'nin henüz bu idealine uzak olduğu görülmektedir.

[425] Anketin ayrıntısı için bkz. "Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış", *BİLGESAM Rapor No:50*, Ankara, 2012.

Türkiye Suriye ile olan ilişkilerinde, jeopolitik dengeleri gözetmeden Suriye'nin iç işlerine müdahaleci davranmakta ve yeni Osmanlıcı bir politik yaklaşım sergilemekte, sonuç olarak da Türkiye'nin Ortadoğu'da söz sahibi olma isteğini yerine getiremeyerek bölgede ne Batı dünyasından ne de Arap dünyasında destek bulamayarak yalnız kaldığı görülmektedir.

III.BÖLÜM
ABD DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

1. ABD DIŞ POLİTİKASI

1.1. Teori ve Doktrinler Etkisinde ABD Dış Politikası

ABD'nin İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını kazanması ve siyasal bir kuruluş felsefesi olması, onu önemsiz dış politika argümanları olan ülkelerden farklı kılmıştır. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin evrensel karakteri, ABD'yi kuranların dinin önemli yer kapladığı özgün karakterine olan bağlılıklarını arttırmıştır. Din kuruluşundan bu yana ABD'nin siyasi kültürünün yapıtaşlarından biri olmuştur. Siyasal kültürün esas oyuncusu Püritenler, ABD'deki yeni yaşamlarını dinsel baskılardan kurtularak kendi inançlarına göre yaşayacaklarını düşünmekteydiler.[426]

17'inci yüzyıl Anglo-Sakson liberalizminin babası kabul edilen İngiliz filozofu John Locke'un ifadesiyle ABD'nin kuruluş felsefesi; "Bütün insanlar eşit yaratılmıştır, onları yaratan Tanrı kendilerine vazgeçilemeyen bazı haklar vermiştir, bu haklar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı yer almaktadır. Bu hakları korumak için insanlar arasında meşru ve adil yetkilerini yönetilenin rızasından alan hükümetler kurmuştur. Herhangi bir hükümet şekli, bu hakları tahrip edici bir nitelik kazanırsa, onu değiştirmek ve kaldırmak ve temelleri kendi güvenlik ve mutluluklarını sağlamaya en uygun görünecek ilkeler üzerine dayanan, yetkilerini bu amaçlarla örgütleyen yeni bir hükümet kurmak, o halkın hakkıdır." Bireysel özgürlükleri ve demokratik denetim hakkını öne çıkaran bu liberal felsefe, Amerikan Anayasasının da temelini teşkil etmektedir. ABD'nin kurucularından Thomas Jefferson, Amerikalıların Tanrı tarafından seçilmiş olduğunu iddia etmekteydi. Bu

yüzden, 13 koloninin kurduğu ABD'nin topraklarının genişlemesinin normal olduğunu ifade ediyordu. ABD'nin diğer kurucularından James Madison da, ABD'nin kuruluşundan önce, kaba kuvvetin egemen olduğu karanlık çağın yaşandığını söylemekteydi. Başkanlardan John Adams, ABD'nin kıtanın kuzeyine egemen olmasından daha doğal bir hakkının olmadığını iddia etmekteydi. Adams'a göre Kuzey Amerika ile Amerika kıtası aynı anlama gelmekteydi. Adams Tanrı'nın ABD'yi kutsadığını ve dış politikasının hangi yönde yönlendirileceğinin böyle anlaşılabileceğini düşünüyordu. Ayrıca kurucu başkan George Washington'ın görevden ayrılırken yayınladığı veda mesajında, Avrupa siyasetinin Amerika'ya yabancı olduğunu, ABD'nin ilerleyen zamanda Avrupalı güçlerle aynı ittifak içerisinde bulunmaması üzerinde önemle durmuş, diğer ülkelerle mümkün olduğunca çok ticari, az siyasi bağlantılar kurulmasını ifade etmiştir. [427]

ABD yöneticileri, Washington'un vasiyetine uymuşlar ancak İspanya, Fransa ve İngiltere dünyadaki sömürgeleri dolayısıyla ABD ile siyasi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Güney Amerika ülkelerinin 1820'lerde birer birer bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Avrupa'nın bu kıtaya müdahale çabalarının artması üzerine ABD Başkanı James Monroe, Avrupa devletlerinin Amerika kıtasındaki devletleri sömürgeleştirmesine ABD'nin izin vermeyeceğini, diğer yandan ABD'nin Avrupa'nın sorunlarıyla ilgilenmediğini, Avrupalıların da Amerika iç sorunlarına karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Sonradan Monroe Doktrini olarak anılan bu ilkeler yüzyıl boyunca ABD'nin sınırları dışına açılmamasını, yalnızlık, inzivacılık, izolasyonist politikası izlemesini sağlamıştır.

Amerikan demokrasi geleneğinde ülkenin uluslararası ilişkilerini etkileyen ve tarihte bir liderle özdeşleştirilen dört ayrı yaklaşım/düşünce okulu bulunmaktadır. Bunlar; Dış politikada önceliğin ekonomik olduğu görüşüne dayanan Hamiltonculuk; Amerika'nın ahlaki değerlerinin dünyaya örnek olması gerektiği görüşüne dayanan Wilsonculuk; Amerikan devriminin ilkelerinin ve ülke içi demokrasinin güvenlik politikasından daha önemli olduğu görüşüne dayanan Jeffersonculuk; Vatanseverlik

---

[426] Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008), s. 119-144.
[427] Gültekin Sümer, *a.g.m.*, s.122.

ve militarizme dayanan Jacksonculuktur. Bu yaklaşımlar devamlı yada dönüşümlü olarak ABD dış politikasının kalıcı özelliklerini ve siyasi kültürü yansıtmaktadır.[428]

Amerikan dış politikasında 1865-1900 yılları arasındaki dönem, sanayileşme ile birlikte ABD'nin ekonomik bir güç olmaya başladığı yıllardır. ABD'nin ekonomik büyümesiyle birlikte kamuoyunda daha etkili bir dış politika izlenmesi eğilimi artmıştır. Nitekim The New Republic dergisinin kurucusu Herbert Croly, "İlerici emperyalizm" (progressive imperialism) adı verilen dış politika paradigmasına öncülük etmiştir. Bu paradigma ABD'nin diğer devletleri uygarlaştırıcı bir görev üstlenmeye doğal hakkı olduğuna inanmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ABD kurucularının dünya görüşüyle, ABD'nin güçlenen ekonomisinin birleşmesi ilerici emperyalizm denilen politikanın oluşumunu sağlamıştır. Bu politikanın oluşumunda Alfred T. Mahan'ın büyük etkisi olmuştur. Mahan, Roma İmparatorluğu'ndan etkilenmiş bir askeri stratejiysen olup çok ses getiren "Deniz Gücü Teorisi"ni geliştirmiştir. Buna göre Amerikan sanayisinin üretim fazlasına yeni pazarlar bulunması gerektiğinden ABD deniz gücü olmak zorundadır. Mahan bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: *"Ben bir emperyalistim; çünkü yalnızcı değilim."*[429]

ABD'nin kurucu babalarından ilk hazine bakanı ve ulusal bankanın kurucusu Alexander Hamilton'dan adını alan Hamiltonculuk, yukarıda bahsedilen ABD'nin ekonomik yükselişi döneminde esas düşünce unsuru olmuştur. Bu ekol ulusal çıkar olarak askeri ve stratejik üstünlükten çok ticareti yeğlemiştir. Böylelikle ABD, Avrupa devletleri arasında siyasi güç ve rekabet politikasının olduğu bir dönemde, kazan-kazan felsefesine dayanan bir uluslararası ticaret diplomasisi başlatmıştır. Deniz ticareti, Amerikan ürünleri için açık kapı politikası, serbest para piyasası gibi unsurları öne çıkaran bu gelenek, 2'nci Dünya Savaşı dönemine ayak uydurmuş ve küreselleşme dönemi önceliklerine uygun varlığını sürdürmüştür. "Amerika'nın işi, iş yapmaktır." Diyen Başkan Franklin Roosvelt Hamiltoncu ekolü benimsediğini belirtmektedir. [430]

---

[428] Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.25.
[429] Gültekin Sümer, *a.g.m.*, s.124.
[430] Füsun Türkmen, *a.g.e.*, s.25.

Woodrow Wilson döneminde Amerikan dış politikasında değişim başlamıştır. Wilson da kendisinden öncekiler gibi Amerikan topraklarının ve ulusunun Tanrı tarafından seçildiğini düşünüyordu. Wilson'ın düşündüğü, ABD'nin birikimini insanlığın ortak yararı için kullanmasıdır; çünkü ona göre devletlerin çıkarları dünya uluslarının çıkarlarından geçmektedir. Wilson'un ulusların kendi kaderini tayin etme hakkının olduğunu, demokrasinin üstünlüğünü ve insan hak ve özgürlüklerinin ön planda tutulmasını içeren barışçı ilkelerine "Wilson Prensipleri" denilmektedir. Wilson, prensiplerinde dünyada barışın tesisi için Milletler Cemiyetinin kurulması gerektiğini ifade etmektedir. Wilson bu ifadesiyle barışın Avrupa'da tesis edileceğine inandığından yalnızcılık politikasından ayrılmıştır. Wilsonculuk prensiplerinin başında demokrasi gelmektedir. Ahlaki bir görev olarak ABD'nin her şeyden önce desteklemesi gereken demokrasiye atfedilen önemin nedeni sadece halklara sağladığı özgürlük ve haklar değil, aynı zamanda demokrasiyle yönetilen ülkelerin daha istikrarlı, daha müreffeh, daha barışçı ve halkın desteğine bağlı olmak hasebiyle daha güvenilir ve daha sağlam muhataplar oluşturmasıdır. Demokrasi fikrine bağlı olarak geliştirilen başka bir ilke sömürgecilik karşıtlığıdır. Wilsoncular ABD'nin kendi sömürgelerinden vazgeçmesi gerektiğini savundukları gibi Latin Amerika ülkelerinin, Yunanistan, Polonya, Macaristan ve Küba'nın bağımsızlık savaşlarına destek amaçlı müdahaleler önermişlerdir. 1'inci Dünya Savaşı sonrasında kurulan manda rejimlerinin temel amacının da yöre halklarını bağımsızlığa hazırlamak olduğunu ifade ederek, prensiple pratik arasındaki çelişkiyi aşmışlar ve sonuçta bu amaç pek çok yerde gerçekleşmiştir. Bu ekolün diğer prensibi de savaşın önlenmesidir. Nitekim Wilson dünya barışını güvence altına almak için Milletler Cemiyetinin kurulmasına öncülük etmiş ancak Amerikan Kongresinin direnmesi karşısında ABD, kurulmasını sağladığı örgüte üye olamamıştır. Bu görüş inanç ve söylem bağlamında her zaman var olmasına karşılık, uluslararası ilişkilerin gerçekleriyle çakışan ve ABD'nin süper güçlüğünden doğan şartlarla uyuşmayan siyasi bir vizyondur. [431]

Wilson'un daha demokratik bir dünya idealine karşı 1'inci Dünya Savaşı faşizm ve komünizmin yükselişiyle sonuçlanmıştır. Almanya ve İtalyanın saldırganlığının giderek artması üzerine Roosevelt, ABD'nin bombalanması

[431] Walter Russell Mead, "American Foreign Policy…, akt. Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.40.

ihtimaline karşı yoğun bir silahlanma programı başlatmıştır. Bu sırada ABD'de gerek kamuoyu, gerekse hükümet müdahaleciler ve inzivacılar olarak ikiye ayrılmıştır. Roosevelt, başkanlık seçimlerinde "Saldırıya uğramadıkça yabancı topraklarda savaşmayacağız." söylemiyle yeniden kazanmışsa da kabinesinde müdahale taraftarı bakanlarda yer almaktadır. İngiltere'nin içinde bulunduğu durum nedeniyle, İngiltere Başbakanı Churchill'in baskıları sonucu ABD, Ödünç Verme ve Kiralama (Lend-Lease) yasasıyla 32 milyar dolar yardım yapmıştır. Kimilerine göre bu yasa gayri resmi savaş ilanından başka bir şey değildir. Pasifikte ilerlemeye devam eden Japonya Çinhindi'ne saldırınca ABD, Japon malvarlıklarını dondurmuş ve ticareti Amerika'ya bağlı olan Japonya ağır darbe almıştır.[432] Bunun üzerine Japonya, Pearl Harbour baskınını gerçekleştirmiş ve sonrasında ABD II. Dünya Savaşına girmiştir. Pearl Harbour sonrasında Nazi Almanya'sının ABD'ye savaş ilan etmesi, Amerikan dış politikasını değişime götürmüştür. Savaştan sonra Başkan Franklin Roosevelt ve Dışişleri Bakanı Cordell Hull yeni bir dünya düzeni fikrini benimsemiştir. Bunun ilk hayata geçiriliş basamağı olarak New York, Birleşmiş Milletlerin merkezi olarak seçilmiştir.[433]

Savaşın ardından Kızıl Ordu işgalinin Avrupa da devamı, bu ülkelerde aşamalı olarak Moskova yanlısı rejimlerin getirilmesi, Türkiye üzerindeki baskılar, Yunan iç savaşında komünist gerillalara verilen destek, İran'dan çekilme konusunda direnç gösterilmesi ve Kremlinin ideolojik boyutta yayılmacılık politikası gütmesi, ABD siyasi çevrelerinin Sovyet dış politikasını yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu aşamada üç görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi İngiltere Başbakanı Winston Churcill'in, Avrupa kıtasının üzerine Baltık Denizinden Adriyatike kadar demir bir perde indiğini, ABD'nin artık üç büyükler (ABD-İngiltere-SSCB) arası işbirliği hayalinden vazgeçmesi ve güçlerini Avrupadan çekmemesi gerektiğini ileri süren görüştür. İkincisi birinci görüşün SSCB'nin düşmanlığına neden olacağı, ABD'nin doğu Avrupa ile hiçbir ilgisinin olmadığını savunan ABD Ticaret Bakanı Henry Wallace'nin görüşüdür. Üçüncüsü ve en kabul edileni ise, George F. Kennan'ın Mr.X ismini kullanarak 1947'de yazdığı, X makalesi olarak da adlandırılan "Sovyet Tutumunun Kaynakları" isimli makalesinde bahsettiği Çevreleme Politikasından etkilenen ABD Dışişleri Bakanı James F.Byrnes'in, SSCB ile işbirliği

[432] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.49-50.
[433] Gültekin Sümer, *a.g.m.*, s.128.

yapılamayacağını fakat komünizme karşı savaşarak değil kararlı, sabırlı ve mesafeli ilişkiler kurulması yönündeki görüşüdür. [434]

Bu kapsamda ABD Çevreleme politikası temelinde Yunanistan'ın iç savaş nedeniyle ABD'den acil yardım talep etmesi ve Türkiye'nin uzun zamandır Sovyet tehdidi altında bulunması nedeniyle sonradan Truman doktrini olarak anılan 400 milyon dolar askeri yardım yapılması, ABD-SSCB arası Soğuk Savaşın resmi başlangıcıdır. Doktrin, ABD'nin 19.yy.dan bu yana izlediği yalnızcılık politikasını tamamen terk etmesinin ve bugüne kadar devam eden globalizm yada dünyaya şekil verme politikasının da başlangıç noktasını oluşturmaktadır. [435]

Truman Doktrini ile başlayan komünizme karşı Avrupa ülkelerinin korunması ve SSCB'nin çevrelenmesi, altı yıllık savaş sonrası ekonomileri ağır tahrip olmuş 16 ülkeye toplam 15 milyar dolar yardımla devam etmiştir. Fakat bu yardım ülkelerin bütçe açıklarının kapanması ve ithalat için kullanıldığından sonuç alınamamıştır. 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, Avrupa ülkelerinin her şeyden önce aralarında bir ekonomik işbirliğine gitmeleri ve birbirlerinin eksiklerini tamamlamalarını, sonrasında bir açık oluştuğunda bu açığın ABD tarafından kapatılmasını öngören program hazırlanmasını teklif etmiştir. Avrupa ülkeleri bu programı 1947 Paris konferansında görüşmüş ve hazırlanan program Marshall Planı adıyla ABD'ye sunulmuştur.

1949 yılında SSCB'nin ilk atom silahını üretmesi ve Uzakdoğu'da Çin Devriminin gerçekleşmesiyle ABD, komünist tehdidin Avrupa sınırları içerisinde klasik silahlarla önlenebileceği kurgusuna dayalı stratejik doktrininde değişiklik yapılmasını kararlaştırmıştır. Başkan Eisenhower hem komünist tehdidine karşı koyma hem de tasarruf yapma objelerini birleştiren Yeni Bakış stratejisine imza atmıştır. Konvansiyonel güç yerine teknolojik üstünlüğün ve geniş bir ordudan çok daha ucuza mal olacak nükleer silahların öncelik kazandığı bu yaklaşım Eisenhower'in iki döneminde de etkili olmuştur. Bu strateji kapsamında; bölgesel

---

[434] Steven W.Hook and John Spanier, "American Foreign Policy…, akt. Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.62-63.
[435] Ramazan Gözen, "Truman Doktrini", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.387-391.

ittifaklar ağı (Amerika kıtasında Rio Paktı, Ortadoğu'da Bağdat Paktı-CENTO, Güneydoğu Asya'da SEATO ve bir çok ikili anlaşmalar) kurulmuş, nükleer silahlar önceliklendirilmiş, müttefik orduları ABD'li danışmanlar tarafından eğitilmiş, CIA İran ve Guatemala gibi karışıklık çıkan yerlerde aktif çalışmıştır. 1957 yılında Başkan Eisenhower, Süveyş Krizini bahane olarak kullanan ve kanal bölgesinde ekonomik çıkarı olmamasına rağmen Ortadoğu'da hakimiyet kurmaya çalışan SSCB'ye karşı, Ortadoğu devletlerinin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini güvence altına almak amacıyla her türlü ekonomik yardımın, askeri yardım ve işbirliğinin, icabında ABD askeri müdahalesinin sağlanması yönünde kongreden yetki istemiştir. Kongre yetkiyi vererek Eisenhower Doktrinini hayata geçirmiştir. [436]

Kitlesel karşılık adı verilen bu strateji 1961 yılında John F.Kennedy başkan seçilene kadar ABD'nin resmi politikası olmuştur. SSCB'nin nükleer imkan ve kabiliyetinin olduğunun öğrenilmesiyle ABD'nin politikası değişerek adı "dehşet dengesi" olarak anılmıştır. Bu sistemde geliştirilen strateji ise John F. Kennedy tarafından "esnek mukabele stratejisi" olarak ifade edilmiştir. Bu stratejide, müdahaleye uğrayan taraf önce klasik harp yöntemiyle karşılık verecek, eğer bunda başarılı olamazsa nükleer harp yöntemine geçiş yapacaktır.

ABD'nin Vietnam'dan çekilme sürecinin başladığı dönemlerde Başkan Nixon'ın planlamadan yaptığı bir açıklama ABD'nin yeni bir doktrin uygulayacağını ortaya çıkarmıştır. Guam yada Nixon Doktrini olarak da anılan bu doktrine göre ABD; artık Asya, Latin Amerika veya Afrika'da iç sorunları olan ülkelere müdahale etmeyerek yardım ve destek verecek, bir dış tehdit karşısında bu ülkelerden kendi savunmalarının sorumluluğunu almalarını bekleyecektir. Doktrin ilk uygulama alanını Vietnam'da bulmuş ABD çekilerek savaşı Güney Vietnamlılara bırakmıştır. Sonraları Ortadoğu'da SSCB'nin körfez bölgesine nüfuz etmesini önlemek için İran ve Suudi Arabistan'a en son teknoloji silahların verilmesiyle doktrin uygulama alanı bulmuştur. Görünürde kısa ömürlü olan ve stratejik bir proje veya vizyon içermeyen bu doktrin en son uygulaması ABD'nin Irak'tan çekilmesinde görülmüştür. [437]

---

[436] Branislav L.Slantchev, "National Security Strategy…, akt. Füsun Türkmen, *Türkiye-ABD İlişkileri,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2002, s.84-86.
[437] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.162.

SSCB'nin Afganistan'ı 1979'da işgale başlaması ve dünya petrolünün kilit noktası Hürmüz Boğazına yaklaşması karşısında ABD Başkanı Jimmy Carter, herhangi bir dış gücün Basra Körfezini ele geçirme girişiminin ABD'nin hayati çıkarlarına karşı tehdit kabul edileceğini ve bunun askeri güç kullanımı da dahil olmak üzere mutlak biçimde karşılık göreceğini ifade etmiştir. Carter Doktrini olarak tarihe geçen bu cümle, ulusal güvenlik danışmanı Büyük Satranç Tahtası ve Stratejik Vizyon eserlerinin sahibi Zbigniew Brzezinski tarafından kaleme alınarak Truman Doktrinine benzer şekilde formül edilmiştir. O sırada bölgede yeterli gücü olmayan ABD, sonradan Amerikan Merkez Komutanlığına (CENTCOM) dönüşecek olan Acil İntikal Gücünün (Rapid Deployment Force) kuruluşunu başlatmıştır. [438]

Ronald Reagan bu politikayı devam ettirmiş ve İran-Irak savaşı sonucunda güvenliği tehlikeye giren Suudi Arabistan'ın savunulması amacıyla ABD'nin müdahaleden çekinmeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca devrimcilerin tiranlığa son vermek için savaşmaları, yardım edilmezse SSCB'nin denetimi altına girebilecek olmaları ve özgürlüğü savunmanın ABD geleneği olması nedenleriyle anti-komünist ayaklanmalara destek verileceğini ifade ederek Reagan Doktrinini oluşturmuştur. Afganistan, Angola, Kamboçya ve Nikaragua'da bu doktrin uygulanmıştır. Ayrıca Bu dönemde bir yandan silahsızlanma yolunda ilerlenirken 1983'de Stratejik Savunma Girişimi (SDI), bilinen adıyla Yıldız Savaşları Projesi adı altında başlatılmıştır. Proje, uzaydan kontrol edilen lazer ışınları ile SSCB'nin kıtalar arası balistik füzelerinin henüz Amerikan topraklarına ulaşmadan yok edilmesi üzerine kuruludur. ABD Sovyet balistik füzelerini havada etkisiz hale getirerek caydırıcılığın artacağını ileri sürmektedir.

Ronald Reagan döneminden sonra Amerika'da Cumhuriyetçi Parti George Helbert Walker Bush başkanlığında iktidara gelmiştir. Baba Bush dönemi, küresel ölçekte Amerika'nın karşısında bir güç olmadığı dönem olarak nitelenebilir. Soğuk Savaş son zamanlarını yaşamakta, Amerika tek kutuplu dünyada geniş hareket alanı bulmaktadır. Bush, Doğu Bloğunun dağılması, SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesi, silahların azaltılması, demokratik kapitalist modelin sosyalizme karşı zaferinin ilanı gibi lehte gelişmeleri arkasına alarak dış politika yürütmüştür.

[438] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.163.

Amerika, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile tek yanlı siyaset izlemeye başlamıştır. Çıkarı olsun ya da olmasın yaptığı bu müdahaleler, emperyal bir ABD'nin doğuşunun resmi olarak görülmüştür. Bu yeni tutumun teyidi, 1992 yılında ortaya çıkan Savunma Planlama Rehberi olmuştur ki bu belge ile birlikte Amerikan stratejisini, diğer gelişmiş ülkeleri Amerika liderliğine karşı koymaktan ya da mevcut siyasi ve ekonomik düzeni bozmaktan caydırmak üzerine kurulmuştur. Zikredilen belge, "yeni muhafazakâr" [439] kimliği ile tanınan Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz denetiminde hazırlanmıştır. Yeni muhafazakâr görüş, geleneksel muhafazakârlara göre daha şahinci bir görünüm sergileyenler olarak tanımlanmaktadır.

Bush döneminde ilan edilen 1991 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinde Soğuk Savaş sonrası belirsizlikler tanımlanmakta ve askeri alanda temkinli değişim gerçekleştirilmesi vurgulanmaktadır. Stratejide, "….*yükselmeye başlayan yeni güç merkezlerinin varlığına rağmen, ABD dünyayı siyasal, ekonomik ve askeri boyutta etkileyebilecek gerçek anlamda tek küresel güçtür.*" ifadesiyle ABD'nin tek "*süper güç*" olduğuna değinilmektedir. Stratejide, ABD'nin temel güvenlik hedefinin özgür ve bağımsız bir ülke olarak kalması vurgulanmakta ve şu konuların öncelikli olduğu belirtilmektedir:

"*Askeri açıdan; "ABD ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edecek her türlü saldırıyı caydırmak, denetlenebilir silahların kontrollü anlaşmaları ile istikrarı sağlamak, kitle imha silahlarının düşmanların eline geçmesini önlemek" gibi hedefler belirlenmiştir. Ekonomik açıdan; "güçlü, müreffeh bir ülke olmak için ulusal ekonomiyi güçlendirmek, uluslararası pazarlara, enerji-maden kaynaklarına, okyanuslara ve uzaya açılmayı güvence altına almak, serbest ticarete dayanan açık ve genişleyen uluslararası ekonomiyi teşvik etmek" amaçlanmıştır. Siyasal açıdan ise; "SSCB'deki demokratik hareketleri desteklemek, demokratik değerlere ve bireysel haklara destek vermek, Batı Avrupa'nın bütünleşmesine destek vermek, NATO'nun dönüşümüne destek vermek, insan hakları ve bölgesel ihtilafların*

[439] Yeni Muhafazakarlık bir terim olarak Amerikan siyasal sözlüğüne 1970'li yıllarda girmiştir. Entelektüel kökeni, Stalinistlere, Vietnam savaşı karşıtı çevrelere tepki göstererek liberal soldan sağa dönenlerin düşüncesine dayanmaktadır. Füsun Türkmen, *a.g.e.,* s.189.

çözümünde etkin olmak" amaçlanmıştır. Ayrıca uluslararası terörizmle, kaçakçılıkla ve uyuşturucu ile mücadele hedeflenmiştir.[440]

Muhafazakâr kanat içinde zuhur eden görüş ayrılıkları, bu cenahtaki koalisyonun bozulmasına sebep olmuştur. İlâveten, Demokrat Parti adayı Bill Clinton'un muhafazakâr yeni liberal gündemi geride bırakmayı öngören bir anlayışı öne çıkarması, seçimleri kazanmasını sağlamıştır. Clinton yönetimi; dış politika alanında, Soğuk Savaş sonrası döneme uygun, tutarlı ve açık bir strateji uygulama niyeti ile işbaşına gelmiştir. Dış ve iç politika arasında yakın bağ kuran bu yaklaşım, Amerika'nın ancak içeride ekonomik ve sosyal bakımdan güçlü olması halinde siyasi alanda küresel liderlik rolü oynayabileceğini öngörmekte idi. Bu amaç doğrultusunda, Amerikan sermayesinin uluslararası sahada kendini göstermesine yönelik politikalar üretilmiştir. ABD yönetiminin temel hedefi, piyasa ekonomilerinin ve demokrasilerin mümkün olduğu kadar güçlendirilmeleri/genişletilmeleri ve bu ilkelere karşı çıkanlar ile mücadele etmekti. [441] Realizme kayan ve reel politik kaygılara odaklanan bu yeni yaklaşım, ittifak bağlarının güçlendirilmesini ve ABD'nin dış politikadaki geleneksel ortakları ile birlikte çalışmayı salık vermekte idi. Clinton, böylece güç odaklı dış politika izleme yoluna gitmiş ve bu anlamda küreselleşme olgusundan faydalanmıştır.

Bill Clinton zamanında 1996'dan başlayan ve 1999'a kadar uzanan Ulusal Güvenlik stratejileri aynı Bush döneminde olduğu gibi "*Yeni Bir Yüzyıl için Ulusal Güvenli Stratejisi*" olarak adlandırılmıştır. 1996 tarihli Ulusal Güvenlik stratejisi Clinton'un ilk döneminde ilan edilirken 1997-1999 arasındaki Ulusal Güvenlik Stratejileri ikinci döneminde ilan edilmiştir. Clinton ilk dönemde "*demokrasilerin genişletilmesi*" söylemi ile ABD dış politikasına hakim olmuştur. [442]

---

[440] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Ankara, Cilt:1, 2001, s.82-84., akt. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3171/abdnin_kuresellesme_ve_isbirligine_yaklasimi_bill_clinton1993-2000_ve_george_w_bush2000-2008 donemleri

[441] Ömer Kurtbağ, *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi – Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, s.319.

[442] Kürşat Korkmaz, *Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikasının Teorik Temelleri*, (Kırıkkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2006, s.106.

Clinton'un ulusal güvenlik stratejisi, üç ayaklı saca benzetilebilir. Ekonominin ön planda olduğu askeri ve siyasi bu saç olan bu Ulusal Güvenlik Stratejisi, her an savaşmak için hazır silahlı kuvvetler bulundurmak, iktisadi canlanmayı teşvik etmek ve demokrasiyi dünyanın her noktasına yaymak olarak belirlemiştir. 1996 Ulusal Güvelik stratejisini gerçekleştirmek için ABD, Ortadoğu barış sürecine destek olmaya çalışmış, Bosna Savaşının çözümlenmesine yardımcı olmuş, NATO ile Sovyet yanlısı ülkeler arasında "Barış için Ortaklık" kavramını başlatmıştır. Ekonomik alanda, Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği forumları oluşturulmuş, AB ile ticaret konusunda ilişkilerin geliştirilmesi ve yatırım imkanlarının önünün açılması hususunda mutabakat yapılmış ve Çin Halk Cumhuriyetine "En Çok Gözetilen Ulus" tanımı yapılmıştır. Siyasi alanda ise, demokrasinin gelişimi ve dünya çapında yayılması için Güney Afrika'da değişimin desteklenmesi ile SSCB ve Avrupa'nın demokratikleşmesine yardım etmiş, Kamboçya'nın girişimini desteklemiş, dünya çapında insan haklarının gelişimi ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasına çalışmıştır. [443] ABD, dış politika uygulamalarında "*soft power* (yumuşak güç) [444]" ve "*hard power* (sert güç) [445]" ayrımına gidilmiştir.

1997 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinde "Bölgesel ya da Devlet Merkezli Tehditler", "Ulus-ötesi Tehditler" , "Kitle İmha Silahlarından Kaynaklanan Tehditler" sıralanmıştır. Buna göre küreselleşme dönemindeki tehditler tanımlanmakta, bazı devletler tarafından "Bölgesel ya da Devlet Merkezli Tehditler" üretilerek ABD'nin ulusal çıkarlarına darbe vurabileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda söz konusu ülkelerin kimyasal, biyolojik ve nükleer kapasitelerinin de olduğuna dikkat çekilmekte, bu durumun bölgesel istikrarsızlıklara neden olabileceği ifade edilmektedir. "Ulus-ötesi Tehditler" olarak; Terörizm, uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, uluslararası göç, örgütsel suçlar, ve çevresel sorunlar sıralanmıştır. "Kitle İmha Silahlarından Kaynaklanan Tehditler" başlığında ise; kitle imha silahlarının uluslararası güvenlik için büyük tehdit olduğu, özellikle ABD

[443] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik….", s.84-85.
[444] Yumuşak güç kavramına göre "bir ülke dış politikasındaki amaçlarını ekonomik, kültürel, siyasal baskı araçlarını askeri güç kullanmadan diğer devletlere dayatabilir. Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.206.
[445] "Sert güç" kavramına göre ise ekonomik güç üzerinde yükselen askeri gücün siyasal gücü de sağlaması ile, askeri önlemler öncelikli dış politika araçları olmuştur. Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal*…., s.206.

düşmanlarının ve uluslararası güvenliğini tehdit eden ülkelerin bu silahları üretmesi veya elde etmesinin kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. [446]

1998 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinde üç kategoride toplanan ABD çıkarları tanımlanmıştır. Birinci kategori "Yaşamsal Çıkarlar" başlığını taşımaktadır. Bu çıkar algılaması doğrudan doğruya ABD'ye yönelik tehditleri içermektedir. ABD'nin müttefiklerinin güvenliğine, iktisadi çıkarlarına ve alt-yapısına yönelen tehditler, kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere bertaraf edilecektir. İkinci kategoride "Önemli Ulusal Çıkarlar" açıklanmaktadır. Haiti, Somali, Bosna, gibi ABD'nin Soğuk Savaş sonrası müdahale ettiği bölgeleri kapsayan bu görüşe göre ABD müttefikleriyle veya onlar olmadan müdahale edecektir. Üçüncü kategori ise "*İnsani ve Diğer Çıkarlar*" başlığını taşımaktadır. Doğal afetler, insan hakları ihlalleri, demokratikleşmenin yaygınlaştırılması, orduya sivil hakimiyetin sağlanması ve kalkınmanın sürdürülmesi ile ABD diğer ülkelere müdahale edebilecektir. [447]

1999 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisinde, küreselleşmenin neden bu kadar önemli olduğu, ABD'nin değerlerinin ne olduğu, ekonomik, iktisadi, siyasal ve kültürel anlamının ne olduğu açıklanmıştır. Belgeye göre küreselleşme, serbest pazar, demokratik yönetim, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve ABD'nin çıkarlarına yönelik bir düzeni savunmaktadır. Soğuk savaş bitmiştir ve birçok eski düşman (SSCB coğrafyası) ABD ile ortak işbirliği halindedir. ABD için yeni fırsatlar ve imkanlar kullanılması gereken politik araçlardır. Kitle imha silahları, uyuşturucu kaçakçılığı, yasa dışı göç sorunları bütün devletlerin problemidir. Diğer bir konu ise "Ulusal Füze Savunması"dır. ABD, dünyada "serseri devletler" olarak Irak, İran, Kuzey Kore ve Suriye'yi tanımlamaktadır. Dolayısı ile bunlardan ABD'ye gelebilecek kıtalararası füze saldırısına karşı önlem alınması gerekmektedir. Soğuk Savaş sırasında yapılan anlaşmalardan çekilmesi de gündeme gelmektedir. [448]

George W. Bush, iç politikaya ağırlık veren bir yaklaşım sergilemiş ancak bu yaklaşım yeni muhafazakâr kanadın Amerikan hegemonyası için aktif bir dış politika anlayışına ters düşmüştür. Yeni muhafazakarlar, Amerika'nın başta

---

[446] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik…., s.85.
[447] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik…., s.86.
[448] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik…., s.87.

Ortadoğu ve İslam dünyası olmak üzere dünyayı tek taraflı olarak dönüştürmesini, dış politikada askeri güç unsurlarını kullanmasını ve Amerikan değerlerinin dünya çapında yayılmasını öngörüyordu.[449] Yeni muhafazakarların bu yaklaşımı akıllarda Jacksonculuk ekolünü çağrıştırmaktadır.

ABD'nin yedinci başkanı Andrew Jackson'dan ismini alan Jacksonculuk, Truman, Nixon, Reagan ve George W.Bush dönemlerinde etkili olmuştur. Bu ekol, entelektüel bir siyasi hareketten çok orta sınıf Amerikan halkının sosyal, kültürel ve dini değerlerini yansıtması nedeniyle Amerika dışında az tanınmasına rağmen, Amerika içinde en çok eleştirilen düşünce ekolüdür. Jaksoncular, taşra ve kırsalda yaşayan, toplumsal yaşamda muhafazakar, siyasette milliyetçi ve militarist, alt ve orta sınıf çalışan kesimden oluşmaktadır. Wilsoncuların aksine insancıl müdahaleden yana olmayan, ulusal çıkar için savaşmayı doğal karşılayan bu ekolün dış politika yaklaşımı realist ve güven odaklıdır. Bu ekole göre savaş iki tiptir. Birincisi onurlu düşmana karşı onurlu biçimde yürütülmesi gereken, diğeri teröre karşı yürütülen tip savaştır. Nitekim bu ikinci tip savaş teröre karşı Bush yönetimi tarafından Jacksoncu değerler ışığında uygulanmıştır. [450]

1.2. 11 Eylül Sonrası ABD Dış Politikası

11 Eylül 2001 günü uluslararası ilişkilerin geleceğini etkisi uzun sürecek şekilde değiştirmiştir. O gün Amerikan Airlines'a ait iki uçak kaçırılmış ve arka arkaya Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine çarpmıştır. Ardından üçüncü bir uçak ABD Savunma Bakanlığı merkezine ait Pentagon'a çarpmış, dördüncü bir uçak ise, Pennsylvania'nın Pitsburg kenti yakınlarında düşürülmüştür. ABD 11 Eylül sonrasında güvenlik konusunda radikal değişikliklerde bulunmuştur. ABD dış politikasında tehdit algılaması, devletlerden terör örgütlerine dönüşmüştür.

[449] Ömer Kurtbağ, *a.g.e.*, s.384.
[450] Füsun Türkmen, *a.g.e.*, s.189.

1.2.1. George W. Bush Dönemi

ABD'nin gücünün terörizm karşısındaki çaresiz durumu tüm dünyayı şaşırtmıştır. Saldırılar sonucunda ABD halkında oluşan acılar, kin, nefret ve intikam duygusuna dönüşmüştür. ABD yönetimi terörle mücadele stratejisinin ilk hedefi olan halkın desteğini sağlamıştır. ABD, 01 Ekim 2001'den itibaren Arap ve Müslümanların ABD'ye ayak bastığı gibi resimlerini çekip, parmak izlerini almak suretiyle Milli Güvenlik Giriş Çıkış Kayıt Sistemini yürütmeye başlamıştır.[451]

11 Eylül sonrası ABD'de "Ortadoğulu vatandaş avı" başlamıştır. 11 Eylül olaylarının nedeni olarak ABD'ye dışarıdan gelen ve ağırlıkla Ortadoğu kökenli kişiler gösterilmiş ve olaylar dış kaynaklı olarak yansıtılmıştır.[452] ABD bu olay sonrasında meşru müdafaa hakkının doğduğunu, hedefte sadece ABD'nin değil asıl hedefin eşitlik, özgürlük ve demokrasi temelinde tüm dünyanın olduğunu öne sürmüştür.[453]

Özgürlük ve demokrasinin fazlalığının terörist eylemlere zemin hazırladığı kanaatine varan ABD, 02 Ekim 2001'de Vatanseverlik Yasasını çıkarmıştır. Yasanın özünde Amerikan halkının güvenliğini için terörizmle mücadele bağlamında özgürlüklerin sınırlandırılması bulunmaktadır. Yasa, yürütme ve yargı organlarının yetkilerini genişletmiş, ev ve işyerlerinin gizlice aranmasına olanak sağlamış, özel kayıtlara giriş imkanı tanımış, telefon dinleme konusunda ve internet iletişimini izlemede yürütmenin yetkilerini arttırmıştır.[454] 11 Eylülle birlikte geleneksel hale gelen Amerikan değerleri değişime uğramış, ABD'nin özgürlükçü imajı yerini hızla işgalciye bırakmıştır.

11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren teröristlerin Suudi Arabistan ve Mısırlı olması, demokrasi ihracı meselesini terörizmle mücadelenin ana unsurlarından biri

---

[451] Emrah Ülker, "Amerika Big Brother Toplumu Olma Yolunda Hızla İlerliyor", *Zaman*, 17 Ocak 2003.
[452] Okan Arslan ve Selçuk Arı, *Amerika: Özgürlük Havarisi mi yoksa Günah Keçisi mi?,* Ankara: Platin Yayınları, 2004. ss. 244-246.
[453] Hasan Kösebalan, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", *2023*, Kasım 2002, ss. 34-38.

haline getirmiş ve Ortadoğu'yu gündemin üst sıralarına taşımıştır. Bush Yönetimi'nin tercihi de Ulusal Güvenlik Stratejisi sıkı sıkıya uygulamak olmuştur**.** ABD'nin son on yılda dış politikasını büyük anlamda belirleyen ve uluslararası sistemin oluşumuna mesnet olan iki büyük strateji bulunmaktadır. Örneğin, Ikenberry, bahsedilen bu iki stratejiyi, "*Realist Yönelimli Büyük Strateji*" ve "*Liberal Yönelimli Büyük Strateji*" olarak adlandırmaktadır. Realist yönelimli büyük strateji; küresel güç dengesinin korunması ve sürdürülmesi, çevreleme, caydırma üzerine kurulmuş; liberal yönelimli büyük strateji ise, piyasa ekonomisine dayanan demokrasileri yaygınlaştırıp, korumayı ve büyütmeyi hedeflemektedir. ABD'nin bu yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'ni bu çerçeve dâhilinde ele almak gerekmektedir.[455]

Bush iktidarının ilk zamanlarında etkisiz olan yeni muhafazakârlar, 11 Eylül saldırıları sonrası dış politikanın şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaya başlamışlardır. ABD, 11 Eylül terör saldırılarını tüm dünyaya karşı yapılmış ilan ederek terör ile savaşında psikolojik etkenleri de devreye sokmuştur. Bush bu doğrultuda görüşünü "[...] bu sadece Amerika'nın savaşı değil. Tehlikede olan sadece Amerika'nın özgürlüğü değil; bu dünyanın savaşı, bu uygarlığın savaşı [...]" şeklinde dile getirmiştir. [456] "Terör ile savaş" söyleminin dillendirilmeye başlamasıyla birlikte Clinton'un "demokratik barış ve uluslararası adalet" vurgusu geride kalmış oluyordu. Bu durum Bush döneminde ABD'nin dış politika parametrelerinin değiştiğini ortaya koymaktadır. 11 Eylül saldırılarının saldığı korku ve yarattığı kargaşa ortamı, yeni yaklaşımın halk tarafından onaylanmasını kolaylaştırmıştır. Terör ile mücadele, sadece saldırıyı gerçekleştirenler ile değil, onlara destek verenlerle de yürütülecektir. Bunun ilk örneği, Afganistan'da görülmüştür. Savaş, saldırıyı gerçekleştiren El Kaide ve Taliban rejimine karşı başlatılmıştır. Amerika bu savaşta öncü konumundadır ve arkasında koalisyon desteği bulunmaktadır. Savaş sonunda başkent Kabil işgal edilmiş, fakat Taliban rejimi tamamen sona erdirilememiştir. Amerika, bu müdahaleyi yetersiz bulmuş ve yeni muhafazakâr kanadın görüşleri doğrultusunda daha ilerilere götürmek istemiştir. Yani, ulusal güvenliğini sağlama güdüsü ile kendisine tehdit olarak gördüğü odaklar ile

---

[454] *www.bianet.org/2005/21/64271.htm* (18.02.2012)
[455] Kaan H.Ökten, "ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi: Kant'ın Radikal Bir Yorumu Mu?", *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s.154.
[456] Ömer Kurtbağ, *a.g.e*., s.393.

savaşmaya devam etmiştir. Nitekim Başkan Bush 1 Haziran 2002 tarihindeki demecinde, düşman daha hareket etmeden etkisiz hâle getirmek felsefesini içeren "Önleyici Askeri Müdahale Doktrinini" ilan etmiştir. Buna göre, *"Teröre karşı yapılan savaş savunmayla kazanılamayacaktır. Savaş alanı düşman bölgesine götürülmeli, düşmanın planları bozulmalı ve tehditler daha ortaya çıkmadan etkisiz hâle getirilmelidir."*[457] Bu açıklama, literatüre "Bush doktrini" olarak geçmiştir.

Bush doktrini, ilk kez muhafazakar Charles Krauthammer tarafından, yönetimin balistik füzelere karşı ABM (Anti Ballistic Missile) antlaşmasından ve küresel ısınma ile çevreye ilişkin Kyoto protokolünden çekilmesine atfen, dış politikada "tek taraflılık" simgesi olarak kullanılmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra doktrinin kapsamı genişlemiş, Bush yönetiminin stratejik ilkelerini, uygulama ile ilgili kararlarını ve dış politikasını ayrıntılı biçimde ele alan 17 Eylül 2002'de açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisinin esasını teşkil etmektedir. Buna göre ABD yönetiminin birinci görevi Amerikan halkını ve çıkarlarını korumak ve tehditlere önleyici biçimde ulusal gücün tüm unsurlarıyla karşılık vermektir. Doktrin dört ana unsur içermektedir: önleyici müdahale, askeri öncelik, yeni çoktaraflılık ve demokrasinin yaygınlaştırılması. Bush'a göre doktrinin dört sacayağı mevcuttur: Terörist devletler ve onlara yataklık eden devletler arasında ayrım yapmamak ve hesap sormak; Düşman tekrar ulusal topraklara saldırmadan önce mücadeleyi denizaşırı düzeye taşımak; Tehditleri gerçekleşmeden önlemek; Düşmanın baskı ve korku ideolojisine karşı özgürlük ve umudu yeşertmek. [458]

Bush yönetiminde terör saldırılarından bir sene geçtikten sonra açıklanan stratejide amaç; dünyayı güvenli ve iyi duruma getirmektir. Yukarıda bahsedildiği gibi ABD, saldırıların sadece kendisine yönelik olmadığını dünya barışına yönelik olduğunu ifade ederek kendisini bu konunun hamisi ilan etmiştir. Bu yaklaşıma "bush doktrini" ismi verilmeye çalışılmış ve bazı yorumcular tarafından bu doktrin, *"ABD'nin küresel güvenliğinin sağlanması ve bunun devamı için, tüm dünyada demokratik rejimlerin yaratılması"* olarak yorumlanarak demokratik emperyalizm[459] tanımı kullanılmıştır.

---

[457] Ömer Kurtbağ, *a.g.e.,* s.403-404.
[458] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.190.
[459] Okan Arslan ve Selçuk Arı, *a.g.e*., s.232.

Bu doktrinin asıl önemli noktası; Soğuk Savaş stratejilerinden "caydırıcılık ve çevreleme politikasının" yeni yüzyılda ABD'nin uluslararası tehdit algılamaları arasında bulunmamasıdır.

17 Eylül 2002 tarihinde açıklanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisinin Soğuk Savaş sonrasında izlenecek uluslararası güvenlik yaklaşımı ve global tasarımlarının ana hatları, referans noktaları ve hedeflerini tanımlaması bakımından son derece önemli ve tarihi bir rapor olarak görülmektedir. Güvenlik belgesinin temeli radikal Kant'çı olduğu zımnen iddia edilen, ama bunda yanılan cumhuriyetçi liberalizm, Smith'çi anlamda bir klasik iktisadi liberalizm, güvenlik politikası açısından yeni türden bir realizm ile yeni bir kurumculuk üzerine dayalıdır. [460]

ABD'nin yeni uluslararası stratejisi şu ana hatlarda özetlenmektedir;[461]

- Amerikan ulusalcılığı,
- Dünyanın hem daha güvenilir, hem de daha müreffeh kılınması,
- Siyasi ve iktisadi özgürlüğe destek olunması,
- Diğer devletlerle iyi ilişkilerin sağlanması,
- İnsan haklarına ve onurlu yaşama saygı duyulması.

Bu hedefleri gerçekleştirmek için ABD'nin temel argümanları; İnsan hakları savunuculuğu; Uluslararası terörizmin ittifaklar vasıtasıyla ortadan kaldırılması; ABD ve müttefiklerine karşı saldırıların ortaya çıkmadan önlenmesi; Bölgesel işbirliğinin sağlanması; Kitle imha silahlarına karşı mücadeleni yürütülmesi; Serbest piyasa ekonomisi vasıtasıyla uluslararası ekonomik büyümenin yakalanması; Ülkelerde demokrasi yoluyla kalkınmanın sağlanması; Uluslararası güçlerle işbirliğinin ortak projelerle yürütülmesi ve ABD'nin ulusal güvenlik kurumlarının yeniden inşasıdır.

ABD'nin yeni stratejisinde; uluslararası terörizme savaş açıldığı, siyasal rejimlerin, örgütlerin, din ya da ideolojinin fark etmediği ve tüm dünyada bu terörizmle karşı karşıya olunduğunu belirtmektedir. Teröristlerle mücadele için şu adımlar izlenecektir: Terör örgütleri ve yöneticileri bulunacak ve etkisiz hale getirilecek, örgütlerin iletişimi, maddi ve mali kaynakları ortadan kaldırılacaktır.

Dünyanın dört bir yanındaki müttefiklerin yürüttükleri terörle mücadele faaliyetlerini etkin destek verileceği bildirilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, yukarıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi için aşağıdaki uygulamalara gidileceği dile getirilmektedir:

- KİS üreten veya elde eden uluslararası kapsamdaki terör örgütlerine karşı doğrudan ve sürekli olarak müttefikler dahil mevcut tüm gücü kullanmak,
- Terörist tehdit meydana geldiğinde anında yok etmek,
- ABD'nin teröristlere karşı tek başına kalsa da mücadeleye devam etmek,
- Diğer devletlerin bu mücadelede etkin rol oynamasını sağlamak,
- Terörizmin meşru olmadığının dünyaya duyurulması, uluslararası toplumun dikkatinin bu konuya çekilmesi,
- Özellikle Müslüman ülkelerde başa yönetime gelecek hükümetlerin ılımlı ve çağdaş olmasının sağlanması,
- Kamuoyuna yönelik diplomasinin kullanılması. [462]

Söz edilen ve mücadelenin ana eksinini oluşturduğu görülen "rogue states" (haydut devletler) kavramı, beşli tanımlama içinde betimlenmektedir. Haydut devletler: Halkını ezen, çıkarları için ulusal kaynaklarını sömüren, uluslararası

---

[460] Kaan H.Ökten, *a.g.m.*, s.156.
[461] Kaan H.Ökten, *a.g.m.*, s.159.
[462] Kaan H.Ökten, *a.g.m.*,s.160

hukuku tanımayan, komşularına karşı tehditkar yaklaşan, imzaladığı anlaşmaları çiğneyen, kitle imha silahı temin etmeye çalışan, terörü destekleyen, insan haklarını reddeden ve ABD'den ve onun temsil ettiği her şeyden nefret eden ülkeler olarak tanımlanmaktadır.[463]

Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisinin İki Temel Öğesi Preventation (önleyicilik) ve Preemption (önleyici vuruculuk)'tur. Önleyici eylem; belli olan ve olması muhtemel bir tehdit veya oluşabilecek tehlike karşısında girişilen askeri eylemlerdir. Önleyici vuruş; tahmin edilen veya olasılığı bulunan bir tehdit veya tehlikeye karşı girişilen askeri eylemlerdir.[464]

Tarihte eşi görülmemiş bir güç ve imkana sahip olduğu iddiasını yeni güvenlik stratejisinin temeline oturtan ABD, "özgürlük", "insan hakları", "insanlık onuru" ve "serbest piyasa/ticaret" ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillenecek bir dünyada bir tür güçler dengesi oluşturmayı, bu güçler dengesini bozacak her türlü faaliyete ise preventif ve/veya preemptif yöntemlerle karşı koyulacağını dile getirmektedir. ABD, 1962 Küba Krizi'nden beri "anticipatory self-defense" olarak adlandırdığı preemptif ve preventif müdahale seçeneğini saklı tutmaktadır.[465]

Esasen; " Henüz 11 Eylül'de ABD'nin saldırıya uğramasından önce, [ABD kamuoyunda] etkili sesler [ABD için] daha aktif bir dış politika özlemini dile getirmekteydiler. Amerika'nın saldırıya uğradığında [sert] karşılık vermesini istiyorlardı. Her ikisi de Clinton yönetiminin Amerikan çıkarlarını korumakta, eğer ricası değilse, [en azından] çekingen olduğunu düşünüyorlardı. Başkan Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanlığı görevi yürüten Condoleezza Rice, "güç politikası, büyük güçler, büyük dengesi" gibi klasik siyasi, gerçekçi kavramları kullanmaktaydı ve yazdıklarında ABD'nin uluslararası ortamdaki rolünün, diğer büyük güçlerle işbirliği halinde, dünyanın dört köşesine demokrasi götürmek olduğuna inanır bir tavır gözlenmekteydi. [466]

---

[463] Kaan H.Ökten, *a.g.m*.,s.161
[464] Kaan H.Ökten, *a.g.m*.,s.165
[465] Kaan H.Ökten, *a.g.m*., s.166
[466] Ahmet K.Han, "Tarafsızı Olmayan Savaş Yeni Muhafazakar Komplo (?) ve Bush Doktrini", *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya*, der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004, s.129-130.

Cheney-Wolfowitz ekibinin "1990lar için Savunma Stratejisi, Bölgesel Savunma Stratejisi" isimli raporundan başlayarak Clinton iktidarının sürdüğü sekiz yıl boyunca çeşitli belgelere ve kitaplara taşınan; ABD'nin, olası rakiplerini, üstün teknolojik, ekonomik ve askeri gücünü kullanarak daha oluşma aşamasında edilgenleştirilmesi gerektiğine dair anlayış, Başkanın 11 Eylül sonrası genellikle teröre karşı savaş olarak nitelendirilen süreci "Haçlı Seferi" olarak adlandırılmasıdır.[467]

11 Eylül'ün ardından başlayan "Kalıcı Özgürlük" (7 Ekim 2001) operasyonu ile Afganistan'daki El Kaide varlığı ve onu himaye eden Taliban rejimi, ABD'nin hedefi haline gelmiştir. Her ne kadar gerek Taliban, gerekse El Kaide ve lideri Usame Bin Ladin bir zamanlar Amerika'nın inayetinden bir hayli yararlanmış olsalar da, 11 Eylül ilişkilerin yapısında geri dönülmez bir değişimi göstermiştir. Esasen Sovyet-Afgan Savaşı boyunca Pakistan ve Suudi istihbaratlarıyla birlikte CIA'in desteğiyle kurduğu "Hizmet Ofisleri" (MAK) vasıtasıyla Afgan Savaşı için adam toplamış, eğitmiş ve lojistik imkan sağlamış olan Bin Ladin, dönüp ABD'yi vuran "silah arkadaşlarının" ilki değildir.[468]

Bush; "Bu eylemleri gerçekleştiren teröristlerle onlara yataklık edenler arasında hiçbir ayrım yapmayacaklarını" ilan ederken doktrinin köşe taşını yerine koymaktaydı. Irak savaşının meşrulaştırılmasında da kullanılacak olan bu "yardım ve yataklık" retoriğinin sonuçları durum ve şartlar gerektiğinde teröristlerle ilgisinden şüphelenilen tüm devletlere karşı askeri müdahalenin önünü açmaktaydı. Bush; *"Tüm uluslar derhal bir karar almak zorundadır. Ya bizimlesiniz, ya da teröristlerden yanasınız. Bu günden sonra, terörizmi koruyan ve destekleyen hangi rejim olursa olsun Birleşik Devletler tarafından düşman bir rejim olarak addedilecektir.*" diyerek hiçbir ulusun bu mücadelede tarafsız olamayacağını belirtmiştir. [469]

Devletlere karşı sunduğu, teröre karşı savaşında, ya ABD'nin yanında ya da karşısında yer almak seçimi uluslararası genel güvenlik açısından dayatmacılık kaynaklı, önemli bir tehdit yaratmaktadır. Ulusal çıkarlarını kendi ortam algısı

---

[467] Ahmet K.Han, *a.g.m.,* s.132.
[468] Ahmet K.Han, *a.g.m.,* s.136.
[469] Ahmet K.Han, *a.g.m.,* s.145.

çerçevesinde belirlemek kadar temel bir hakkı devletlerin elinden alarak, onların egemen ve eşit olma niteliklerini önemli ölçüde sorgulanmaya açmaktadır. Bush "Doktrini" önleyici-vurucu yaklaşımını devreye sokarak küresel güvenlik anlayışının biçimlenmesinde inisiyatifi tamamen kendi eline almaktadır. Bush; "Yaşam biçimimize bir tehdit olarak, terörizmi alt etmenin tek yolu onu büyüdüğü yerde durdurmak, etkisizleştirmek ve yok etmektir." "önleyici-vurucu" (pre-emptive) yaklaşım, daha sonra kullandığı , "toplu katliam müelliflerinin kitle imha silahları elde etmesini beklemeyeceğiz." İfadesiyle güçlenmiştir. [470]

George W. Bush iktidarının ikinci döneminde yayınlanan 16 Mart 2006 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi ile 20 Eylül 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgesi arasında fark olmamakla birlikte her iki stratejide uluslararası barışın piyasa ekonomisi ile sağlanacağı ifade edilmiştir. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisinde demokrasi kavramına daha dar, 2006 stratejisinde daha geniş yer verilmiştir.

Hedef ve araç bakımından idealist ve realist çizgi arasında karmaşa yaşayan Ulusal Güvenlik Stratejisi, işbirliği ve diplomatik alanda atılacak adımları daha öne çıkarsa da, ABD'nin küresel ve bölgesel sorunları değerlendirmesinde değişiklik getirmemiştir.

Ayrıca; 2002 belgesine göre ABD düşman tanımında da değişikliğe gitmiş, serseri devlet yerine tiranlık kavramını kullanmıştır. Caydırıcılık, kuvvetler dengesi ve çevreleme gibi güvenlik kavramlarının günün koşullarını karşılayamadığı ve bu nedenle pek önemi kalmadığı ifade edilmiştir.

"Bush doktrini" bağlamında İran, Irak, Kuzey Kore ve Suriye şer eksenine yerleştirilmiş ve bu ülkelere karşı çatışmacı bir söylem kullanılmıştır. Amerikan ve İngiliz hükümetleri, Irak'ın elinde bulundurduğunu varsaydığı kitle imha silahları ile birçok ülkeyi tehdit ettiğini öne sürerek, bu ülkeye 20 Mart 2003 tarihinde savaş başlatmışlardır. Bu savaşa, küçük çaplı bir ülke grubu destek vermiştir. Hatta bu devletler, kendi kamuoylarını ikna etmede bile güçlük çekmişlerdir. Uyguladığı tek taraflı politikalar, Amerika'ya karşı tepkilerin günden güne artmasına yol açmıştır.

[470] Ahmet K.Han, *a.g.m.,* s.146.

Avrupalı ülkeler daha çok diplomatik yolların denenmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. I. Körfez Savaşı'nda tecrübe edilen uluslararası kamuoyu desteğinin bu müdahalede görülmemesinin sebepleri olarak Amerika'nın zora dayanan politikası ve hegemonyasını arttırma isteği zikredilmektedir. Afganistan ve Irak savaşları, ABD'nin kapitalist hegemonyadan küresel imparatorluğa (global empire) geçişinin bir göstergesi addedilmektedir. Bu hareket tarzı şöyle eleştirilmektedir: ABD'nin tasarladığı politikalar özgürlük değil, Amerikan yayılmacılığıdır. ABD, gittiği yere askeri gücünü götürerek, oradan çıkmamaktadır. O coğrafyada, devasa askeri üsler kurarak, bölgeyi kontrol altına almaya çalışmaktadır. [471]

1.2.2. Barack Obama Dönemi

2008 yılında başlayan ekonomik kriz ile birlikte Cumhuriyetçiler halkın desteğini kaybetmiştir. Kasım 2008'deki seçimleri Demokrat Parti adayı Barack Hussein Obama kazanmış ve ABD'nin 44. başkanı olmuştur. Bu iktidar değişikliğinde, Bush yönetiminin siyasi, sosyal ve ekonomik politikalarda kendinden bekleneni veremeyişi ve reformların yapılamamış olması önemli bir rol oynamıştır. "yes, we can" yaklaşımı, Obama'ya, gerekli olan halk desteğini temin etmeye yetmiştir. Roma İmparatorluğu'nun (MÖ 27-476) yıkılmasından sonra dünya siyaseti genellikle "çok kutuplu" (multipolar) ya da "güçler dengesi" (balance of power) prensipleri etrafında şekillenmiştir. SSCB'nin 1991'de yıkılışına kadar, bu sistemler geçerli olagelmiştir. 1991'den sonraki ilk on yıl boyunca Bill Clinton'un başarısı ile dünya "iyi huylu hegemon dönemini" tecrübe edilmiştir. Ancak bu dönem, 11 Eylül saldırılarını müteakiben kapanmıştır. 11 Eylül sonrası ABD, 20. yüzyılın başlarından itibaren izlediği çok yönlü politikayı terk ederek, tek yönlü bir yaklaşıma yönelmiştir. Afganistan ve Irak savaşları ile birlikte yaşanan süreç, ABD dış politikasının yeni boyutunun teyidi olmuştur. Bu gelişmelere paralel olarak 20. yüzyıl içerisinde uluslararası alanda yapmış olduğu tüm girişimlerde NATO, BM, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) gibi uluslararası yapılar ile eşgüdüm içerisinde hareket etme yönteminden vazgeçilmiştir. Bu sebeple, Obama'nın ABD'nin yeni başkanı olarak seçilmesi, Bush yönetiminin dış

[471] Selin M.Bölme, *İncirlik Üssü. ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

politikasına getirilen eleştirilerden dolayı sadece Amerikan halkında değil, tüm dünyada bir değişim beklentisi yaratmıştır. Öte yandan, ABD'nin dış politikasında önceki dönemlerden farklı bir paradigmaya geçilmeyeceği tezi/tenkidi gözlemlenebilmektedir. [472]

Obama'nın ABD başkanlığına seçilmesine ilişkin çıkarımlar, ABD'nin Soğuk Savaş akabinde izlediği dış politika-yeni küresel dengeler-Amerika'nın yeni küresel dengelerdeki yeri üçgeninde değişimin şart olduğu noktasında birleşmektedir. Bu hususta, Hindistan ve Müslüman kökenli Amerikalı düşünce adamı Zakaria son 500 yılda dünyada "üç tektonik güç değişikliği" tezini ortaya atmaktadır: Birincisi, 15. yüzyılda başlayıp 18. yüzyıl sonlarında hızlanan bir süreç ile Batı dünyasının ortaya çıkmasıdır. İkincisi, 19.yüzyılın sonlarında ABD'nin yükselişidir. O'na göre, ABD sanayileştikten hemen sonra, Roma İmparatorluğu'ndan bu yana dünyanın en etkin ülkesi ve diğer tümünün toplamından daha güçlü olan tek ülke olmuştur. Öyle ki, bu ülke 20. yüzyılda küresel ekonomi, siyaset, bilim ve kültüre mührünü vurmuştur. Son 20 yılda ise, ABD'nin bu üstünlüğü rakip tanımamıştır ve modern tarihte bunun başka bir örneği bulunmamaktadır. Üçüncüsü ise, şu anki "post-Amerikan dünya düzeni" ki, burada "Batı'nın yükselişine" (Rise of the West) karşılık; Asya'nın en görünür hali ile dünya sahnesine çıkmasıdır. Yani artık Batı'dan geri kalan dünyanın yükselişine (Rise of the Rest) tanıklık edilmektedir. Ne var ki bu değişim, Amerikan İmparatorluğu'nun çöküşünden ziyade Amerikan İmparatorluğu'nun merkezine yerleşeceği bir küreselleşme çağını anlatmaktadır. Çinli jeopolitik kuramcılar ise bu dönemi, "birçok güç ve tek süper güç" olarak anlamlandırmaktadır. Buna göre, birçok güç içinde Çin de yer almaktadır; fakat halen süper güç Amerika'dır. Obama, tam da birçok güç ve tek süper güç yaklaşımı ile betimlenen dönemin aradığı ve ABD'yi bu yeni döneme uyarlayacak ABD Başkanı olarak görülmektedir. İşte Amerika çökmek bir yana; tam da açılan bu yeni döneme uyum sağlama yeteneği gösteren, değişebilen bir güç olduğu için siyah bir Başkan seçebilmiştir.

Obama'nın daha seçim kampanyası döneminde dış politikada izlenecek ulusal güvenlik stratejisinde beş temel hedef sıralanmıştır; Irak savaşına son vermek; El Kaide ve Talibanla olan mücadeleyi sonuçlandırmak; Nükleer başta

[472] Ahu Özyurt, *Obama Bir Kusursuz Fırtına*, Alfa Yayınları, İstanbul 2008, s. 17.

olmak üzere her türü kitle imha silahına teröristlerin ve haydut devletlerin erişmesini engellemek; Gerçek bir enerji güvenliği sağlamak; 21. yüzyılın sorunlarıyla layıkıyla baş edebilmek için diğer ülkelerle olan ittifakları canlandırmak. Bu politika Obama'nın Irak savaşıyla ilgili Kongre oylamasında İlinois senatörü olarak red oyu vermiş ve Aralık 2011 itibariyle çekilmenin tamamlanmasına Başkan olarak imza atmış olmasıyla baştan sona tutarlıdır. Bu savaşın bitirilmesi bir kampanya sözünün yerine getirilmesinden çok, Amerikan dış politikasındaki temel vizyon değişikliğine işaret etmektedir. [473]

Obama'nın izleyeceği dış politika ilkelerinde; öncelikle insan hakları ve demokrasi, Amerikan değerlerinin silahla da çözülebileceği, uluslararası sorunların çözümlenmesinde uluslararası örgütlerin başarısız olduğu ve toplum mühendisliğinin geride kaldığı gibi hususlar bulunmaktadır. Ayrıca Obama'nın siyasal öncelikleri; hükümetler arası işbirliğinin en üst düzeye çıkarılma isteğinin vurgulanması, Obama yönetiminin terörizmle mücadelede tatlı sert diplomasi sağlama çabası, terörizm tehdidine karşı küresel mücadele yürütülmesi, yaratılan güvenlik alanı ve oluşturulan ittifak ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, Bush döneminin jeopolitik bakış açısı yerine jeoekonomik bir yaklaşıma geçilmesi ve Amerika'nın dünyadaki itibarının yeniden tesis edilmesi şeklinde sıralanabilir:" [474]

Obama, Bush döneminde başlatılan ve Kitle İmha Silahlarının yasaklanmasına, ayrıca ticareti ve kaçakçılığını önlemeye yönelik Yayılma Güvenlik Girişimini (Proliferation Security Initiative-PSI) kurumsallaştırmayı hedef almış ve PSI bugün en az 98 ülkenin taraf olduğu küresel bir girişime dönüşmüştür. Nükleer politikası ise; Nükleer silahlardan küresel düzeyde arınılması, barışçıl teknolojilerin geliştirilmesi, silahsızlanma süreci ve terörün önlenmesidir. Bu politikanın en somut göstergelerinden biri Rusya Federasyonu ile imzalanan yeni START antlaşmasıdır. Bu antlaşmaya göre kıtalararası balistik füze sayısı ABD için 822, RF için 516, nükleer başlıkların sayısı ise 1043 ve 872 olarak belirlenmiştir. [475]

---

[473] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.314-315.
[474] "Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar", Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), Şubat 2009, *http: // www. busam. bahcesehir. edu. Tr / rapordosya/ 040209 obama – donemi – bolgesel - yaklasimlar. Pdf.* (04.04.2012)
[475] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.316.

Obama yönetiminin ABD'nin 21.yüzyıl güvenlik ve savunma politikası, 2010 yılından itibaren üretilen birtakım belgeler çerçevesinde tanımlanmaktadır. Ocak 2010'da yayınlanan Dört Yıllık Savunma İnceleme Raporu (Quadrennial Defense Review Report), ABD askeri doktrinini formüle eden temel dokümandır ve stratejik objektiflerin yanı sıra potansiyel tehditlerin analizini içermektedir. Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin kapasitesini bugünün ve yarının tehditleriyle başa çıkabilecek şekilde yeniden dengelemek ve Savunma Bakanlığının çeşitli birim ve süreçlerinde gerekli reformları yapmak hedeflerindendir. Savunma stratejisi; Afganistan ve Irak gibi süregelen savaşlarda galip gelmek; Devlet ve devlet dışı aktörlerin saldırılarına karşı kara, hava, deniz ve özel kuvvetlerle nükleer cephanenin caydırıcılığını artırmak; Aynı zamanda iki ulus devlet saldırısına ve buna ek olarak öngörülemeyen tipte saldırılara karşı koyacak gücü korumak ve operasyonlarda kara kuvvetlerinin kullanılma boyutlarını hava ve deniz kuvvetlerininkilerle dengelemek; Gönüllülerden oluşan ana kuvvetin fizik ve psikolojik olarak her türlü ihtiyacını karşılamak ve gözetmek gibi objektifleri kapsamaktadır.

Şubat 2010'da açıklanan Balistik Füze Savunması İnceleme Raporu (Ballistiz Missile Defense Review Report), güncel tehditlere karşı uygulanacak strateji ve politikaları belirlemektedir. Bunlar: Anayurt topraklarının sınırlı balistik füze saldırılarına karşı korunması; Amerikan kuvvetlerine yönelebilecek bölgesel füze saldırısı tehditlerinin önlenmesi ve müttefiklerin kendilerini savunmasına destek verilmesi (NATO Füze Kalkanı projesi gözden geçirilmiştir.); Yeni kapasiteler geliştirmeden önce gerçekçi operasyonel şartlar içerisinde test edilmeleri; Bu yeni kapasitelerin uzun vadede mali sürdürülebilirliğinin sağlanması; ABD'nin tehdit değişimlerine uyum sağlayabilecek esnek balistik füze sistemlerine sahip olması; ABD'nin uluslararası füze savunma girişimlerine işbirliği esasına göre önderlik etmesidir.

Nisan 2010'da açıklanan Nükleer Durum İnceleme Raporu (Nuclear Posture Review Report), nükleer tehlikeyi azaltma ve bu tip silahlardan arınmış bir dünya yaratma objektiflerini yansıtmaktadır. ABD'nin nükleer politikası: Nükleer terörizmin ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi; ABD ulusal güvenlik stratejisinde nükleer silahların rolünün azaltılması; Azaltılmış nükleer güç seviyesinde de stratejik caydırıcılığın korunması (RF ile imzalanan Yeni START

Antlaşması); Bölgesel caydırıcılığın artırılarak müttefik ve ortaklara güvence verilmesi; Güvenli ve etkin bir nükleer cephanenin varlığının sürdürülmesi hedeflerine odaklanmaktadır.

Mayıs 2010'da duyurulan Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy) belgesinde Amerika'nın liderliğinin yenilenerek sürdürülmesi ve ulusal güvenlik öncelikleri bağlamında yapılması gerekenler sıralanmaktadır. Amerika'nın liderlik konumunu sürdürmesi hem kendi ulussal çıkarlarına hem de uluslararası topluma yaralı olacaktır. Bunun için de ekonomisinin güçlü olması ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi savunduğu değerleri uygulayan ve küresel sorunların çözümünü uluslararası kuruluşlarla barışçıl işbirliğinde arayan bir zihniyetle yönetilmesi şarttır. Afganistan operasyonu başarı ile sonuçlandırılmalı, Irak'ın tam egemenliğe geçişi sağlanmalı ve küresel refah desteklenmelidir.

Haziran 2010'da ABD'nin Ulusal Uzay Politikası (National Space Policy of USA) yayınlanmış: Uzaya erişim ve uzayın ABD'nin yanı sıra tüm ulusların kullanımı; ticari uzay sektörünün geliştirilmesi; uzayın barışçıl amaçlarla ve uluslararası hukuka uygun olarak ulusal güvenlik için kullanılabilmesi; uzay ve uzay cisimleri üzerinde hiçbir şekilde ulusal egemenlik hakkı ileri sürülmemesi; uzayın saldırı amaçlı kullanılmaması, akdi taktirde meşru savunma için kullanılabilmesi temel prensipleri sıralanmıştır.

Ulusal güvenlik ve savunma alanında son açıklanan belge ise Ocak 2012'de Birleşik Devletlerin Küresel Liderliğinin Sürdürülmesi: 21.yüzyılda Savunma Öncelikleridir. Belgede; askeri ittifak yoluyla istikrar sağlama ve Hindistan'la stratejik ortaklık, terörle mücadeleye devam ve Körfez güvenliği, NATO ittifakı bağlamında 5.maddeye bağlılık ve müttefiklerle birlikte geliştirilecek akıllı savunma (smart defense) kavramı vurgulanmaktadır. El kaide başta olmak üzere terör örgütleriyle mücadele, asimetrik ve simetrik saldırılara karşı koyabilme, kitle imha silahlarına karşı tedbirler, nükleer gücün caydırılması, anayurdun savunulması, güvenliğin yanı sıra insani yardım ve acil doğal afet operasyonlarının düzenlenmesi belirlenmiştir.

Tüm bu misyonların gerçekleşmesi için çevik, esnek ve güncel teknolojik donanıma sahip bir Birleşik Gücün 2020 yılına kadar geliştirilmesi ön görülmektedir. [476]

Obama dış politikasının Wilsoncu boyutu sadece Ortadoğu'nun demokratikleşmesi bağlamında değil, kalkınmakta olan tüm ülkelere yönelik hedeflerde de açıkça görülmektedir. Bu hedeflerde yönetmekten ziyade eşitlik ve insanlık onuru çerçevesinde işbirliği yapmak fikri temel alınmıştır. Başlangıçtan itibaren vurgulana idealist değerleri ve uluslararası konjonktürü göz ardı etmeyen realist öğeleri yansıtmaktadır. İlk bakışta çelişkili görünen bu bileşimin ardında yatan temel kavram ise akıllı güç'tür. Bu kavram ilk kez 2003 yılında uluslararası ilişkiler kuramcısı Joseph S.Nye tarafından geliştirilmiştir. Nye'a göre güç, istediğini yaptırabilmek için başkalarının davranışlarını yönlendirebilme kapasitesidir. Bunu gerçekleştirmenin ise üç yolu vardır: Baskı, para ve çekicilik. sert güç ilk ikisini, yumuşak güç sonuncusunu kullanır. Lakin bunların hiçbiri tek başına yeterli değildir, sert ve yumuşak gücün araçlarını birleştiren akıllı stratejilere gereksinim vardır. Nye, Sert ve yumuşak gücün araçlarını kombine eden akıllı stratejilerin geliştirilebilmesi için bağlamsal zekanın gerekli olduğunu ifade etmektedir. Dış politikada bağlamsal zeka, siyasi karar alıcıların akıllı stratejiler üretmek amacıyla taktiklerle hedefleri birleştirmesini sağlayan içgüdüsel teşhis yeteneğidir. Nye'a göre bağlamsal zeka ABD'nin sadece kuvvetli yanlarını değil, gücünün sınırlarını da anlamaya dayanmaktadır. Tek süper güç olmak salt hegemonya demek olmadığı gibi, ABD'nin dünyanın geri kalanını etkileyebileceği ama tümüyle kontrol edemeyeceği açıktır.[477] ABD nasıl Soğuk Savaş sırasında sert gücünü kullanarak Sovyet saldırısını caydırmış ve yumuşak gücünü kullanarak Demir Perde gerisinde özgürlük ve demokrasi fikirlerinin yayılmasını sağlamışsa, bugün de köktendinci terör karşısında askeri caydırıcılığın yanı sıra, İslam dünyasının ılımlı ana akım çoğunluğunu yanına almadan bu mücadeleyi kazanamayacaktır. [478]

Obama yönetimi, baştan itibaren dış politikasını bu kavrama dayandırmayı amaç edinmiştir. Bugün hiçbir ulusun küresel sorunları tek başına çözemeyeceğinin ve çoğunun aynı tehditlerle karşı karşıya olduğunun bilincinde olan yeni karar

[476] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.330.
[477] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.324.
[478] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.325.

alıcılar, bunun için ortaklık ve işbirliğine dayalı yeni bir küresel yapı gerektiğini düşünmektedirler. Yapının eksenini ise istişare, işbirliği, devlet dışı aktörleri muhatap alma, erişimde modern teknolojileri kullanma, çıkarları savunabilen ve karşı tarafınkileri anlayabilen müzakereciler atama gibi dış politika araçlarının kullanılmasını öngören akıllı güç kavramı oluşturmaktadır. [479]

Dışişleri Bakanı Hillary Rodham Clinton'a göre akıllı güç, beş ayrı alanda farklı yaklaşımlar gerektirmektedir: Ortaklarla işbirliği yöntemlerinin yaratılması ve güncellenmesi; Farklı görüşte olanlarla ilkelreden sapmadan bağlantı kurulması; Kalkınmanın Amerikan gücünün temel taşı haline getirilmesi; Çatışma alanlarında askeri ve sivil girişimlerin bütünleştirilmesi; Ekonominin olduğu kadar Amerikan örneğinin de güç unsuru olarak kullanılması. [480]

Sonuçta Obama yönetimi, Wilson'dan Kennedy'ye, Carter'den Clinton'a kadar birçok başkanın beslemiş olduğu sürdürülebilir demokrasi emelini gerek söylem, gerek eylem düzeyinde ve uzlaşı temelinde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bunun uzun vadede de olsa gerçeğe dönüşebilmesi şansı ise akıllı güç kavramından geçmektedir. [481]

[479] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.325.
[480] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.326.
[481] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.331.

2. ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKALARI

ABD'nin Ortadoğu politikalarının oluşmasının temelinde, bölgedeki stratejik ve ekonomik çıkarları bulunmaktadır.

2.1. ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Zemini

ABD'nin Ortadoğu'ya dönük dış politikasının geleneksel olarak "*ABD'nin ulusal çıkarları*" olarak tanımlanan hedefleri de gerçekleştirdiği aşikârdır. Bu hedefler;

- Ortadoğu bölgesinin doğal kaynaklarının ABD karşıtı bir devletin kontrolüne girmemesi,

- Bölgenin petrol kaynaklarının başta ABD olmak üzere tüm Batı ekonomilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde işletilmesini ve nakledilmesini sağlamak,

- İsrail'in varlığını güven altına almak ve savunmaktı. [482]

Aynı 3 nedeni Tayyar Arı şu şekilde belirtmektedir. "*Soğuk Savaş boyunca İsrail'in güvenliği, petrolün güvenliği ve Sovyet tehdidinin önlenmesi ABD'nin Orta Doğu politikasında rol oynayan temel üç etken olmuştur. Bazen birbiriyle çelişen bu üç önemli Amerikan çıkarı birbiriyle dengelenmeye çalışılmıştır."* [483]

ABD'nin ekonomik olarak petrole kökten bağımlı olduğu düşünüldüğünde, dünya üzerinde bulunan petrolün dağılımını kontrol etmek istemesi ABD için hayati

[482] Ramazan Gözen, "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar/Demokratik Emperyalist Proje", *II. Körfez Savaşı*, der. Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara, 2006, s.32.
[483] Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s. 58.

bir konudur. Ortadoğu dünya petrolleri arasında en çok rezerve sahip bölgesidir. Dünya rezervinin %70'e yakını bu bölgede bulunmaktadır. Petrol dışında bir enerji kaynağı bulunmadığı sürece de bölge ABD için ulusal çıkar kavramı içinde kalacaktır.[484]

Ortadoğu'da söz konusu çıkarlarının korunmasında, ABD'nin en büyük yardımcısı İsrail'dir. Dolayısıyla bölgede İsrail'in güvenliğinin sağlanması ve bazı davranışlarının görmezden gelinmesi ABD için önceliklidir. ABD için bölgede kendi politikalarıyla uyumlu devletler önem taşımaktadır. [485]

Aslında Ortadoğu'yu ABD'nin ilgi alanına sokan İngiltere olmuştur. İkinci Dünya Savaşından sonra Ortadoğu nüfuz alanından çekilen, bir nevi gücü tükenen İngiltere, bölgenin hamiliğini ABD'ye bırakmıştır.[486]

ABD'nin Ortadoğu'ya tam olarak girişi ve müdahale başlangıcı daha önce açıklanan 1957'de yürürlüğe konan Eisenhower Doktrinidir. Süveyş Krizi sonrasında Arap ülkelerine yanaşan SSCB'yi engellemek için Başkan Eisenhower, Ortadoğu devletlerinin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini güvence altına almak amacıyla her türlü ekonomik yardımın, askeri yardım ve işbirliğinin, icabında ABD askeri müdahalesinin sağlanması yönünde kongreden yetki istemiştir.

11 Eylül saldırılarına kadar ABD, bölge ülkelerini birbirlerine karşı kullanmış, dış politikasını devletler üzerinde sürdürmüştür. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD'nin bölgedeki önceliği küresel terörizmle mücadele olmuştur. Aslında bu saldırılar ABD için projelerini hayata geçirmek için büyük bir fırsat olarak görülmüş ve Irak'a müdahale edilmiştir.

11 Eylül sonrası Başkan Bush, Ortadoğu'da demokratik rejimlerin olmayışının uluslararası terörizmin temel sebebi olduğunu söylemiştir. Başkan'a

---

[484] Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda…,* s. 58.
[485] Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda…*, s.64.
[486] Baskın Oran, "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* ed. Baskın Oran, İletişim yayıncılık, İstanbul, 2001, s.529-531.

göre Büyük Ortadoğu projesi kapsamında değerlendirilen ülkeler, siyasi ve ekonomik problemlerin yanında halihazırdaki rejimleriyle halkının ihtiyaçlarına cevap verememekte, modern hayatın gereklerini yerine getirememektedir. Bölgedeki bu kötü şartlar ile siyasi ve ekonomik koşullar ABD karşıtlığını arttırmaktadır. Şanlı Bahadır Koç; *"ABD'nin Ortadoğu politikalarında 11 Eylül sonrası yaşanan ve beklenen gelişmeler ile Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra yaşanan değişim karşılaştırılırsa, ilkinin ikincisinden daha derin olduğu söylenebilir"* diyerek, ABD'nin Ortadoğu politikasında değişimlerin yaşandığına dikkat çekmiştir.[487]

Ortadoğu için ilk uygulama, İngilizlerin teklifi üzerine ortaya atılan "*Ortadoğu Komutanlığı Projesi*"ydi. Bu öneri ABD ve Fransa tarafından da onay görünce bölgeyle ilgili çalışmalar başlatılmıştır. ABD bu plana pek muhalefet etmemiştir. ABD'ye göre, Ortadoğu'nun Batı adına çıkarları adına savunulması İngilizlerin öncülüğünde gerçekleştirilmeli ve böyle bir projenin merkezi Ortadoğu'daki İngiliz üsleri olmalıydı. [488] ABD, Fransa ve İngiltere her şeyden önce yükselen Arap ulusalcılığı ve bölge devletlerinin gerçek bağımsızlık taleplerinin İngiltere'nin bölgedeki askeri varlığı, üs ve personeli ile korunacağını düşünmüşlerdir. İngilizlerin Ortadoğu'nun savunulmasıyla ilgili uygulamaya koymayı düşündükleri projede Türkiye, Mısır ile birlikte en önemli rolü üstlenmiştir. 8 Ocak 1952'de Beyaz Saray'da yapılan ve ABD başkanı Truman, İngiliz Başbakanı Churchill, Amerikan Dışişleri bakanı ve İngiliz bakanı Eden'in de katıldığı toplantıda İngiliz Mareşal Slim Türkiye'nin konumunu şu şekilde değerlendirmiştir: "*Türkler Avrupalı sayılmak için büyük gayret göstermelerine karşın, kimsenin değiştiremeyeceği gerçek onların coğrafi olarak Ortadoğu'da yer aldıklarıdır*" derken aslında Türkiye'nin Ortadoğu Komutanlığında oynayacağı role işaret etmektedir. [489]

8 Eylül 1951'de, İngiliz ve Amerikan yetkilileri, merkezi karargâhı Kahire'de bulunacak; İngiliz, Amerikan, Fransız ve Türk danışmanlardan oluşan bir komite tarafından desteklenecek ve bir müttefik komutanın komutası altında Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command, MEC) oluşturmaya karar vermişledir. 13 Ekim

---

[487] Şanlı Bahadır Koç, "İyi, Kötü ve Çirkin: Amerika'nın Ortadoğu Politikaları", *Stratejik Analiz Dergisi*, Cilt:2, Sayı:21, 2002, s.6.
[488] Nasuh Uslu, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s.108.
[489] Haluk Gerger, *ABD,Ortadoğu Türkiye*, Ceylan Yayınları, İstanbul, 2006, s.61-62.

1931 bu teklif Mısıra sunulmuştur. [490] Ancak Mısır Hükümeti bu daveti reddetmiş ve daha da önemlisi İngiltere'yle imzalanmış olduğu, ülkenin bağımsızlığı üzerinde büyük bir gölge oluşturan ve halkın tepkisini çekmekte olan 1936 anlaşmasını yenilemeyeceğini açıklamıştır. Bu hem İngiltere'nin ve ABD'nin kurmak istediği paktın başlamadan bitmesi anlamını gelmekteydi hem de Mısır'ın bu tavrı Arap dünyasında büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Çünkü Ortadoğu Komutanlığı fikri gerek Suriye'de gerekse Irak'ta çok büyük tepkilerle karşılaşmıştı. Öyle ki Irak bu dönemde Batının en fazla umutlu olduğu Arap ülkesiydi. Ortadoğu Komutanlığı Projesi gerçekleşmeyince bu sefer Batılı devletler MEC projesinden tamamen vazgeçmişler onun yerine ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin yanında Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'nın da arkasında yer aldığı Ortadoğu Savunma Örgütü (Middle East Defence Organisation, MEDO) planı üzerinde durmaya başlamışlardır. [491]

Mısırlı yöneticiler, Ortadoğu Savunma Örgütü projesini, yani Ortadoğu NATO'sunu, İngiliz işgalinin, başkalarının da katılımıyla, ağırlaştırılmış bir biçimde sürdürülmesi ve aynı zamanda da çoklu işgalle kalıcılaşması olarak algılamışlardır. Onlar için bu kapıdan kovulan İngilizlerin bu kez yanlarına Fransa'yı, ABD'yi, Türkiye'yi ve belki öteki NATO üyelerini alarak bacadan girip Mısır'ı yeniden daha sağlam temeller üzerine yerleşmesi anlamına geliyordu. Önceden de belirttiğimiz gibi aslında İngiltere'nin ve ABD'nin de hedefi tam da buydu. Kanal'daki askeri üsleri elden bırakmamak, bu varlığı çok taraflı bir askeri organizasyonla pekiştiren bir yeni durum yaratmak, buradan Sovyetlere yönelik hasmane konum almak ve Mısır üzerinde de baskı aracı olacak bir olanağı yitirmemek. [492]

---

[490] Nasuh Uslu, *a.g.e*., s.109.
[491] Gamze Güngörmüş Kona, Orta Doğu'nun Yeni Sınırları, Görüş Dergisi, TÜSİAD, İstanbul, Mart-Nisan 2003, No. 54, s.18.
[492] Haluk Gerger, *a.g.e*., s.74-75.

2. 2. Büyük Ortadoğu Projesi

ABD'nin Ortadoğu'da bulunan çıkarlarının korunması ve bölgenin güvenliğinin sağlanması için kapsamlı bir projenin gerekli olduğu Başkan Bush'un, bunu zaman zaman dile getirdiği aktarılmaktadır .[493]

Öngörülen Büyük Orta Doğu Projesi ile ilgili coğrafya; batıda, Cebelitarık Boğazı; doğuda, İndus Nehri; güneyde, Büyük Sahra Çölü; kuzeyde, Akdeniz ile Anadolu Yaylası, Kafkaslar, Amu Derya Nehri ve Pamir yükseltisine kadar olan geniş bir alanı içine almaktadır. Proje kapsamındaki ülkeler beş farklı gruba ayrılmaktadır:

Kuzey Afrika Ülkeleri: Cezayir, Fas, Mısır, Tunus, Libya (Kesin değil).

Akdeniz Ülkeleri: Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Filistin.

Kafkas Ülkeleri: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan.

Körfez Ülkeleri: Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Umman, Yemen.

Asya Ülkeleri: Afganistan, İran, Irak, Pakistan, Bangladeş (Kesin değil).

Dolayısıyla Büyük Orta Doğu Projesine Arap dünyasından 22 ülke ile Türkiye, İran, Afganistan , Pakistan ve İsrail dâhil olmaktadır. Sınırları kesin olarak belirlenememiş olsa da bölgede 650 milyon insan vardır ve yaklaşık 12 milyon km^2'dir.[494]

---

[493] Tayfun Taşkın, *11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri,* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2010, s.35.

[494] Tahir Ceyhan, "Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmeler (Büyük Ortadoğu Projesi)", *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)* 2007, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s.260.

Bu büyük coğrafyada askerî gücünü doğrudan kullanmak yerine, müttefikler eliyle faaliyet göstermek, yeni üsler açmak ve yeni güvenlik ağı oluşturmak, ABD'ye daha ekonomik gelmiştir. Burada ABD'nin amacı; öncelikle Irak'ı müteakiben Orta Doğu'yu biçimlendirmek ve Körfeze egemen olmak, devamında dünya adası Avrasya'yı ele geçirerek nihayetinde dünyaya hükmetmektir. Bu amaç doğrultusunda; petrolü kontrol etmek, güvenliği arttırmak, ekonomisini geliştirmek, nüfuz sağlamak, tek egemen güç olma özelliğini sürdürmek, Avrupa Birliği, Çin ve Rusya gibi ülkelerin ABD'nin çıkarlarını zedeleyecek yönde büyümesine engel olmaktır. Dünya egemenlik mücadelesinde ABD'nin kendisine olası rakip olarak gördüğü ülkeler Fransa ve Almanya'nın merkez güçlerini oluşturduğu Avrupa Birliği, Japonya ve Çin'in merkez güçleri oluşturduğu Uzak Doğu koalisyonu, "yakın çevresini" gücü altında yeniden birleştirme potansiyeline sahip Rusya ve bu güçlerle ittifakı ABD'nin dünya egemenliğini sarsabilecek Hindistan'dır.[495]

Başkan Bush 6 Kasım 2003'de yaptığı konuşmada, artık Müslüman dünyasında demokrasinin egemen olacağını, terörü destekleyen her türlü problemin üzerine gidileceğini ve Müslüman ülkelerinde kurumsallaşmaya gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Başkan Bush, 20 Ocak 2004'de Amerikan Kongresi'nde, büyük Ortadoğu coğrafyasında zulüm ve umutsuzluğun egemen olmaya devam etmesi halinde, ABD ve müttefiklerine yönelik tehdidin devam edeceğini, terörü besleyen ortamın süratle değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiş ve proje'yi uygulamaya sokmuştur. Büyük Ortadoğu Projesi'nin uygulanma model ve hedefleri, 2004 yılında NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde resmen açıklanmıştır. [496]

Tahir Ceyhan'a göre; *"BOP, geniş bir coğrafyada kaynaklara ulaşma çabasıdır; BOP, silah üreticileri, petrol devleri ve finansal şirketler koalisyonunun eseridir; BOP, petrol üreten ülkeleri ABD'ye daha fazla ve uygun şartla petrol satmaya ikna yöntemidir; BOP, ABD ekonomisindeki sıkıntılara çare arayışıdır."*[497]

---

[495] Tahir Ceyhan, *a.g.m.,* s.270.
[496] Fevzi Uslubaş, *İmparatorlukların Bataklığı,* Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2005, s.221.
[497] Tahir Ceyhan, *a.g.m*., s.270.

Büyük Orta Doğu Projesi'nin hedefinin; demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, yönetimde bulunanlar için sınırlı iktidar, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması, insan hakları, ferdiyetçilik ve hukukun üstünlüğü gibi Batı değerlerini, Müslüman halkların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde tesis etmek olduğu öne sürülmektedir. Diğer bir deyişle Protestan Hıristiyanlık felsefesinin bir yaşam felsefesi olarak bu ülkelerde tatbik edilmesini sağlamaktır. Protestan Hıristiyanlık felsefesinden, Hıristiyanlaştırma gibi bir yanlış anlam çıkarılmamalıdır. ABD'nin bölgesel anlamda ve kapsamda Büyük Orta Doğu Projesi ile ilgili dört temel stratejik amacı vardır. Bunlar: İsrail'in güvenliğini sağlama, Doğal kaynaklara kesintisiz ve kısıntısız olarak ulaşmak, Kökten dinci terörün önlenmesi, Bölgenin demokratikleştirilmesidir. [498]

Büyük Orta Doğu Projesi aşağıdaki ana stratejiyi kapsamaktadır: [499]

- Orta Doğu'da Siyasal Dönüşüm: Mevcut coğrafyadaki yönetimlerin Batı standartlarına göre yeniden formatlanması ve "demokrasi"nin bölgeye hâkim kılınması.

- Orta Doğu'da Ekonomik Dönüşüm: Söz konusu coğrafyada serbest piyasa ekonomisinin teşviki, liberal ekonomik sistemin yerleştirilmesi, devlet denetimindeki alanların özel teşebbüse açılmasının hızlandırılması. Uzun vadede bölge ekonomilerinin Batı ekonomik sistemine entegrasyonunun sağlanması.

- Orta Doğu'da Toplumsal/Kültürel Dönüşüm: Klasik din eksenli eğitim veren kurumların reformasyonu veya tasfiyesi, Batı kültürünü teşvik eden eğitim, medya ve benzeri kültür araçlarının teşviki. Batılı normlarının ve yaşam tarzının bölge insanının gündelik yaşamına nüfuz etmesinin sağlanması.

- Orta Doğu'da Stratejik Dönüşüm: Batı'nın "tehdit" olarak kabul ettiği ve öne sürdüğü (terörizm, kitle imha silahları vb.) odakların yok edilmesi, bölgenin Batılı güvenlik norm ve konseptlerine uygun hâle getirilmesidir.

---

[498] Veli Yılmaz, *Jeo-Astral Politikalar*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2005, s.120.
[499] Tahir Ceyhan, *a.g.m.*, s.274-275.

ABD'li yetkililerin bu projeyi tanımlaması ise 1995 tarihinde yayınlanan "ABD Ulusal Stratejik İncelemeler Enstitüsü"nün raporuna göre: Enerji kaynaklarının kontrol altında tutulması; Ulaşım imkanlarının kontrol altına alınması ve denetiminin sağlanması; Terörizm içerikli fiillerin önlenmesi; Ilımlı İslam'ın yerleştirilmesi; ABD ulusal çıkarlarının korunması; Bölgesel güç konumundaki devletlerin ve askeri güçlerinin zayıflatılması; KİS'lerin yok edilmesi; Ekonomi vasıtasıyla yapılan yardımlarla ABD etkinliğinin arttırılması. [500]

11 Eylül sonrası dünyayı yeniden şekillendirme amacında olan ABD, Ortadoğu bölgesinde hedeflerine ulaşabilmek için BOP temelinde bölge ülkelerinde Arap Baharını başlatmıştır. Arap Baharının yaşandığı tüm ülkelerde demokrasi ve özgürlük idealiyle yönetimler değişmiş, bölge ülkelerinin en önemlilerinden Suriye'de ise halen iç çatışmalar devam etmektedir.

2. 3. ABD – Suriye İlişkileri

Suriye, Ortadoğu'da yer alan bir diğer bölgesel güçtür. Bugüne dek ABD ile olan ilişkileri İsrail-Irak-İran-Lübnan meseleleri ile etkileşim içerisinde olmuştur. Bugün de bu durum sürmektedir. Suriye'nin bilhassa Amerika'nın özel ilgisine sahip İsrail ile olan ilişkileri ince bir çizgide seyretmektedir. Önemli bir su kaynağına ev sahipliği yapan Golan tepeleri en önemli anlaşmazlık nedenlerinden biridir. ABD-Suriye ilişkileri George W.Bush döneminde, 2005 senesinde Lübnan başbakanı Refik El-Hariri'nin öldürülmesi ile kopmuştur. Bu olay sonucu ABD büyükelçiliğini geri çekmiştir. O tarihten bu yana ilişkiler maslahatgüzar seviyesinde devam etmektedir. Daha geriye gidilirse henüz 2002 yılında eski CIA başkanı James Woolsey'in yapmış olduğu bir konuşmasında ABD'nin soğuk savaşla beraber 3.dünya savasını kazandığını, 4.sünün ise yalnızca teröre karsı değil demokrasi ve özgürlük için de olduğunu söylediği görülmektedir. [501]

---

[500] Tahir Ceyhan, *a.g.m*., s.275.
[501] E.Basyurt, *ABD Başkanları ve Neo Con Çetesi*, İstanbul, 2008, s.183.

1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler de aynı yıl ABD'nin Şam'da bir konsolosluk açmasıyla başlamış, 1947 yılında da ABD Suriye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımıştır. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla beraber, ABD SSCB'nin bölgede etkin olmasını engellemek için pek çok girişimde bulunmuştur. Enerji kaynağı olan petrole kolay ulaşım ve ebedi müttefik olarak tanımladığı İsrail'in bölgede sıkıntıya düşmemesi ve bütün bunların bölgede SSCB etkinliğinin yayılmasını önleme hedefleriyle pekişmesi, ABD ve Suriye arasında gerilimli ilişkilere neden olmuştur. [502]

1957 yılında ABD tarafından, Sovyetlere paralel politika izleyen Suriye devlet başkanı Edip Çiçekli iktidarına karşı bir darbe planlanmıştır. Darbe planı ortaya çıkan ABD, büyükelçisini çekmek zorunda kalmıştır. Bu olay, ABD-Suriye arasındaki ilişkiler açısından bakıldığında, Suriye'nin ABD'ye güvenmemesindeki en önemli etkenlerden biri olmuştur. [503]

Suriye, genel hatlarıyla bakıldığında, ABD'nin Ortadoğu politikasına sürekli karşı çıkmakta, ancak bunu çok sert şekillerde uygulamaktan ziyade, daha dolaylı yollarla başarmaktadır. Lübnan'da silahlı örgütlere destek sağlamış, İran'da kurulan yeni rejimi dünyada ilk kutlayan olmuştur. Takip eden dönemde, ABD'yi doğrudan karşısına almadan ama ABD'nin bölgedeki çıkarlarını sabote edecek bir dış politika gütmeye başlayan Suriye; İran-Irak Savaşında İran'a destek olmuş, Hizbullah ve Hamas'a olan desteğini katlayarak arttırmıştır. [504]

1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle beraber ABD-Suriye ilişkileri istikrarsız bir grafik izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin bölgedeki müttefiklerinden biri olan ve İsrail'e yönelik hasmane tutumunu sürdüren Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler gergin bir şekilde devam etmiştir. 1979 yılında ABD Suriye'yi "teröre destek veren ülkeler" listesine eklemiş olsa da, ABD'nin İsrail ve Suriye arasındaki 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgaline tam destek veren ABD, Suriye'nin büyük tepkisini çekmiştir. Ülkede güvenliği sağlamak için müdahalede

---

[502] Oytun Orhan, "ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü", *Gündem Analiz*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2009, s.2.
[503] Oytun Orhan, "ABD-Suriye…,s.3.
[504] Oytun Orhan. "ABD-Suriye…,s.4

bulunan ABD'nin kendi arka bahçesine girdiğini düşünen Suriye, ABD'yi işgalci devlet olarak tanımlamıştır. [505]

SSCB'nin yıkılmasıyla beraber Suriye, en önemli uluslararası askeri ve siyasi desteğini de kaybetmişti. Suriye için SSCB sadece maddi dayanak sağladığı bir müttefik değil, aynı zamanda BAAS rejiminin ilham kaynağıydı. Batı'dan dayanak arama politikasına yönelen Suriye, bu minvalde Birinci Körfez Savaşında koalisyon kuvvetleri içinde yer almıştır. Bunun karşılığında ABD, Suriye'nin Lübnan'da daha hareket etmesi için göz yummuş ve böylece Lübnan'daki Suriye muhalifi gruplar temizlenmiştir. Yine de, ABD ile Suriye arasındaki ilişkilerin gelişebilmesi için Suriye'nin İsrail'le doğrudan diyalog kurması ve ABD'ye Suriye sınırları içinde daha fazla ayrıcalık tanıması şart koşulduğunda Hafız Esad, bunun Arap ideallerini baltalamak olacağını düşünerek sert bir şekilde karşı çıkmıştır. [506]

İki ülkenin arasındaki ilişkiye dikkatlice bakıldığında Suriye'nin ABD için hem sorunun merkezi, hem de çözüm için gereken asli unsur olduğu göze çarpmaktadır. İki ülkenin bölgedeki çıkarları birbiriyle örtüşmüyor olsa da gerginlik üst seviyelere tırmandığında Suriye geri adım atmakta ve ABD'nin istekleri doğrultusunda hareket ederek, olası bir çatışmanın çıkmasını engellemektedir. 1991-2001 yılları arasında pek çok üst düzey ABD yetkilisi Suriye'yi ziyaret etmişler, ancak ne Suriye sert politikalarından taviz vermiş, ne de ABD Suriye'yi teröre destek veren ülkeler listesinden çıkarmıştır. 2001'de Bush'un iktidara gelmesiyle birlikte ABD'deki Yeni Muhafazakar ekibin Suriye politikalarında izolasyon, baskı ve tehdit ile değişim sağlamak olduğu görülmeye başlanmıştır. [507]

ABD iktidarında bulunan karar alıcı kimi liderler Suriye iktidarının reformlarını sözde olarak tanımlamakta ve iktidar değişmeden problemin çözülemeyeceğini savunmaktaydılar. Bu dönemde sık sık Suriye'ye saldırı ve rejim değişikliği senaryoları gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında, ABD'nin Ortadoğu barış görüşmelerine eskisi kadar önem vermemeye başlaması ve İsrail-Suriye görüşmelerinin devamı için herhangi bir çaba sarf

---

505 Oytun Orhan, "ABD-Suriye…,s.4
506 Oytun Orhan, "ABD-Suriye…,s.3
507 Oytun Orhan, "ABD-Suriye…,s.9

etmemesi de, kısa sürede ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. ABD'nin teröre karşı açtığı küresel savaşta Suriye teröre destek veren ülkeler kategorisinde ve açıkça "karşı cephe"deydi. 2002 yılında Suriye'ye yönelik ekonomik yaptırımları kabul eden Bush, artık Suriye-ABD ilişkilerinde gerginliğin geriye dönülmez bir noktaya gelmesine neden olmuştur. ABD'nin Irak'a girmesi, Suriye tarafından tepkiyle karşılanmış, kendisiyle sınır komşusu olan bir ABD istemeyen Suriye, Irak'tan sonraki hedefin kendisi olabileceğini belirten açıklamalarda bulunmaya başlamıştır.

ABD'nin Irak'ta istediği hedefe ulaşması yani başarılı olması durumunda sıranın kendisine geleceğini düşünen Suriye yönetimi, bu durumun bir sonucu olarak ABD'nin Irak'ta başarısız olmasına yönelik bir politika gütmeye başlamıştır. Ancak, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikalar, Suriye'yi bir çok güvenlik kaygısıyla baş başa bırakmıştır. [508]

Özellikle ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" ile bölgede özgürlük ve demokrasi yerleştirme iddiası, içerde ve dışarıda muhalefetin canlanmasına ve iktidarın yıkılacağı söylentisinin sürekli sıcak tutulmasına yol açmıştır. Suriye, Irak işgali başladıktan kısa bir süre sonra ABD'nin yenilgiye uğratılabileceğini düşünüp, ülke içinde ABD karşıtı gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Resmi bir makam olan Suriye Müftülüğü, Irak'taki Amerikan askerlerine karşı intihar saldırıları düzenlenmesi yönünde bir çağrıda bulunarak resmen cihat ilan etmiştir. Hemen bunun ardından Suriyeli pek çok gönüllü, Irak'ta ABD askerlerine karşı savaşmak üzere sınırdan serbestçe geçmiş ve Suriye, Iraklı mültecilere kapılarını açmıştır.

Savaşın ABD lehine sonuçlanmasıyla beraber, Suriye yine pragmatik bir tavırla ABD'ye ılımlı mesajlar göndermiştir. İlk etapta Irak'la sınırlarını tamamen kapadığını bildiren Suriye, Iraklı göçmenleri sınır dışı etmiş ve ABD ile işbirliğine hazır olduğunu üst düzey yetkililer aracılığıyla tüm dünyaya duyurmuştur. ABD'nin bu tutuma tepkisi olumlu olmuş ve Bush, Suriye'nin politikasını öven konuşmalar yapmıştır. Lübnan başbakanı Refik Hariri'nin bir suikasta kurban gitmesinden sonra ABD, bunun sorumluluğunun Suriye'ye ait olduğunu açıkça ilan edince, Suriye

Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak, radikal İslamcı örgütlere yataklık yapması ve İran ile sıkı bağlarını koruması gibi nedenlerle Suriye ABD'nin istediği gibi bir politika gütmemekte direnmekteydi. Bunun yanı sıra, Suriye'nin Lübnan'da istihbaratının güçlü olması ve çeşitli gruplarla etkin bağlantıları halen devam etmektedir. 2006 yılından buyana Esad muhalifleriyle görüşmeye başlayan Bush hükümeti; Suriye Ulusal Konseyi, Özgür Suriye Hareketi, Liberal Suriye Hareketi gibi bazı muhalif grupları Washington'daki Suriye muhalifleri toplantılarında bir araya getirmiştir. [509]

İsrail'in 1948'de kurulmasıyla beraber Suriye, bu ülkenin Ortadoğu'daki varlığına karşı çıkan ilk ülke olarak, Pan-Arabizm bayrağını taşımaya başlamıştır. Bu çerçevede, İsrail'in bölgedeki varlığına büyük önem veren ABD ile bir çıkar çatışması da yaşanmaya başlamıştır. İsrail'in ABD ile doğrudan ilişkisi, Suriye ve İsrail arasında yaşanan gerginlikler ve bölgedeki çıkar çatışması, ABD ve Suriye arasındaki ilişkilerin de kötüye gitmiş olmasının temel nedenidir. Suriye'nin Arap ve Müslümanlara ait olan bir yer olarak kabul ettiği Kutsal Topraklara ABD'nin desteğiyle İsrail Devleti'nin kurulmuş olması, Suriye için büyük bir travma yaratmıştır. [510]

İsrail, Suriye için aynı zamanda tarihi olarak beklenti içinde olduğu Daha Büyük Suriye hedefinin gelişmesi yolunda büyük bir engeldi. Suriye, İsrail'in kuruluşunu bölgede ABD'nin kendi gücünü arttırmak istemesinin dolaylı bir yolu olarak bakmaya başlamıştır. Suriye'nin İsrail'e yönelik bu düşmanca tutumu ABD için büyük bir tehdit olarak algılanmış ve bölgedeki politikalarını, başta Suriye olmak üzere diğer tehditkâr ülkelerden İsrail'i korumak üzerine inşa etmiştir. [511]

İsrail'in Suriye ile karşı karşıya geldiği 1948, 1967 ve 1973 savaşlarında ABD'nin İsrail'i destekleyen sert tutumu devam etmiştir. Bu süreçte ABD'nin İsrail yanlısı politika izlemesinin kuşkusuz en önemli nedeni Soğuk Savaş'tır. Amerika'nın

---

[508] Yasin Atlıoğlu, "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi", *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s.72.
[509] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler ve Muhtemel Gelişmeler*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2010.
[510] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.12.
[511] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.13.

Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu ülkelerine bir hakaret olduğunu düşünen Suriye, bölgedeki Batı etkinliği yerine Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı tercih ettiği andan itibaren, ABD'yi de bölgesel her sorunda karşısına almıştır. 1956 yılından itibaren ABD'nin Soğuk Savaş'taki en büyük rakibi, SSCB ile işbirliğine gitmeyi tercih eden Suriye, ABD'nin hedeflerini gerçekleştirmesi açısından bir düşman haline de gelmiştir. [512]

Golan Tepeleri'nin İsrail tarafından işgal edilmesi ve Suriye'nin bu bölgeyi geri istemesine karşılık olarak ABD'nin bu konuda İsrail'e hiçbir baskı yapmamış olması da, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi yolunda önemli bir diğer engel olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber İsrail ve Suriye arasında başlayan barış görüşmelerinde ABD'nin arabulucu rolüne soyunmasıyla birlikte, ikili ilişkilerde geçici bir yumuşama döneminden bahsetmek mümkündür. Bu dönemde Hafız Esad'ın ABD'nin Irak'a karşı başlattığı savaşı desteklemesi de barış görüşmelerinin hızlanmasında oldukça etkili olmuştur. ABD'nin bu dönemdeki başkanı Bill Clinton'a sempati duyan Esad'ın barış görüşmelerinde aktif rol oymamak istemesi, ilişkilerde yumuşamaya gitmiş olsa da; Suriye'nin Golan Tepeleri'ni geri istemesi hususundaki sert ve tavizsiz politikası, barış görüşmelerinin başarıyla sonuçlanmasını engelleyici bir faktör olmuştur. [513]

Görüşmeler sona doğru yaklaştığı sırada önce İsrail liderinin değişmesi ve Sharon'un iktidara gelmesi, ardından Bush'un ABD başkanı seçilmesi ve hemen ardından da Hafız Esad'ın ölmesiyle, süreç tekrar tıkanmıştır. 10 yıllık barış görüşmeleri sonrasında hiçbir neticeye ulaşamamış olmak, Suriye'yi kandırılmış hissettirmiştir. İsrail'e karşı direniş açısından Hamas ve Hizbullah'la yeniden sıkı temasa geçen Suriye aynı zamanda İran'la da ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 11 Eylül saldırıları sonrası Suriye'nin ABD ile El Kaide terör örgütünün faaliyetleri hakkında istihbarat paylaşımında bulunması, ortak düşmana karşı yapılan bir işbirliğini simgelemektedir. Ancak, ABD'nin Irak'ı işgaline sert bir şekilde karşı çıkmasıyla beraber Suriye ile ABD arasındaki ilişkiler yeniden gergin bir noktaya taşınmıştır. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in 2002 yılının başında "şer cephesi" ülkeleri dediği Irak, İran ve Kuzey Kore'yle birlikte Suriye'yi de saymasının

[512] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.13.
[513] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.14.

gerekçesi Suriye'nin Hizbullah ve Hamas gibi İsrail'e yönelik terör saldırılarından bulunan örgütlere yardım etmesi olarak gösterilmiştir. [514]

ABD'nin Suriye'ye yönelik politikası bu süreçte Bush iktidarının İsrail'le iyi geçinenleri ödüllendirip, iyi geçinmeyenleri cezalandırması politikasının bir uzantısı olarak görülebilir. Özellikle 11 Eylül sonrasında Amerika'da artan Ortadoğu düşmanlığı iki ülke arası ilişkilerin gerilmesinde önemli bir rol oynamıştır. [515]

ABD hükümeti bu yaptırımların Suriye'nin terör desteğinin azaltılması için tek yol olduğunu ve Suriye'nin izole edilmesi halinde hatalarından vazgeçeceğini düşünmektedir. 2005 yılında Lübnan Başbakanı Hariri'nin suikast sonucu öldürülmesi, ABD'nin Suriye'ye yönelik şiddetli eleştirilerini de artırmış, iki tarafın birbirini suçlayıcı söylemleri güçlenmeye başlamıştır. ABD kaynakları Suriye'yi terörü ve teröristleri aktif şekilde desteklemekle suçlarken, Suriye kaynakları da ABD'yi Arapları ve Müslümanları öldüren bir katil devlet olarak tanımlamaya başlamıştır. Suriye'nin bir diğer korkusu da, ABD'nin "demokrasi getirmek adına" sıranın kendisinde olduğunu düşünmesidir. Bu durum da Suriye'nin Hizbullah ve Hamas gibi örgütlerle temasını arttırmasına ve hatta Suriye'den Irak'a geçiş yapmalarına izin vermesine neden olmuştur. Bunun neticesinde ise ABD Suriye'nin İsrail'le barış görüşmeleri yapması arayışına son verdiğini duyurmuştur.

Obama'nın iktidara gelmesiyle, ABD Suriye ile ilişkilerini düzeltmeye karar vermiştir. Obama iktidarı Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanması için diplomasi ve diyaloga önem vermiş, Suriye'yle üst düzey diplomatik temaslar yeniden başlamıştır. Obama'nın seçim kampanyası döneminde sürekli vurguladığı *"ABD'nin yeni dönem dış politikasında diplomasi, arabuluculuk gibi unsurların ağırlıklı olacağı"* fikri, Suriye için umut kaynağı olmuştu. [516]

ABD ile Suriye arasında istihbarat paylaşımı yapılmadığından El Kaide hakkında önemli sayılabilecek bilgilere ulaşma açısından ABD sorunlar yaşamıştır. Bunu dikkate alan Obama yönetimi, 2010 yılında Arap dünyasını, bu bölgenin

---

[514] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.15.
[515] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.18.

açmazlarını ve denge noktalarını iyi bilen Robert Stephen Ford'u Şam'a büyükelçi olarak atamıştır. [517]

Arap Baharı adıyla anılan ve Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki yönetimlerin değişmesinde 2011 başında yaşanan olayların Suriye'ye de uzanacağı önceden düşünülmüyordu. Ancak, Şubat 2011'de olaylar Suriye'ye de sıçramış ve yönetime karşı başlayan protestolar iktidarın yıkılmasına kadar ilerlemiştir. Obama, Suriye'de devam eden olaylarla ilgili olarak; *"Suriye'nin geleceği Suriye halkı tarafından belirlenmelidir. Ancak Beşar Esad halkın önünde büyük bir engeldir. Bir yandan reform yapacağını söyleyip öte yandan kendi insanlarını hapislere atmakta, onlara işkence yapmakta ve onları öldürmektedir. Defalarca ya reformları yapmasını ya da halkın önünden çekilmesini söyledik. Ama Beşar Esad bizi dinlemedi. Artık kenara çekilme vakti gelmiştir"* değerlendirmesinde bulunmuştur. [518]

Suriye'nin ABD'ye yönelik dış politikasında yönetimdeki otoriter rejimden kaynaklanan unsurlardan biri olarak sayabileceğimiz lidere bağlılık öne çıkmaktadır. Beşar Esad'ın dış politika vizyonu, ABD ile olan ilişkilerde de temel belirleyicidir. ABD, Suriye'de son aylarda meydana gelen muhalifler ile iktidar arasındaki çatışmalarla ilgili uluslararası müdahalenin ancak BM kararıyla mümkün olacağını düşünmektedir. Suriye'de iktidara yönelik protestolarda çok sayıda muhalifin öldürülmüş olması, pek çok muhalifin ülkeden sürgün edilmesi ya da kaçmış olması ve ülkede sürekli devam eden tutuklamalar, ABD'nin çok sert tepkisini çekmeye devam etmektedir. Bu doğrultuda ABD, 6 Şubat 2012 tarihinde Şam'daki elçiliğini kapatıp büyükelçisini geri çekmiştir. ABD'den gelen resmi açıklamada ABD'nin Suriye'deki muhalefet ile iletişimini sürdürmeye devam edeceği ve Suriye halkının talep ettiği barışçıl siyasi dönüşüm için çabaların sürdürüleceğinin vurgulanması da, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği hakkında oldukça dikkat çekicidir.

---

[516] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.18.
[517] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.18.

3. TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin ABD ile ilişkileri Amerikalı misyonerlerin etkisiyle "doğunun anahtarı" saydıkları Osmanlı döneminde ticaret ile başlamıştır. Monroe Doktrini'nin sonrasında ise iki ülke arası diplomatik ilişkiler bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu dönemden Cumhuriyetin ilanına kadar ilişkiler hep ticari boyutta kalmıştır.

1917 yılında ABD'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi sonucunda Türkiye-ABD arası diplomatik ilişkiler Almanya'nın baskısıyla kesilmiştir. 6 Ağustos 1923''e gelindiğinde ABD ile Türkiye bir antlaşma imzalayarak, ABD yeni Türk Devletinin sınırlarını ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmiş, karşılığında boğazlardan serbest geçiş hakkı ve en fazla gözetilen ulus statüsü elde etmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin Soğuk Savaş'ın başlamasıyla ivme kazandığı bilinen bir gerçektir. İki dünya savaşı arasında iki ülke arası temel atma yıllarıdır. Bu yıllarda ABD'de Türkiye hakkındaki Ermeni sorunu önyargısı sarsılmış, Atatürk reformları hayranlık uyandırmış, Türkiye'de ise ABD'ye yönelik yakınlık duygusu ve takdir artmıştır.

Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmuş olduğu 1927 ile 1939 arasında genelde barışçıl diplomasi ağırlıklı Türk Amerikan dış politikaları yüksek oranda örtüşmüş, ABD'nin süren izolasyonizm anlayışı ile Türkiye'nin genç Cumhuriyeti sağlamlaştırma çabaları sayesinde iki ülke ilişkileri sağlıklı bir mesafede kalmıştır. 2.Dünya savaşı çıktığında iki ülke de aynı eğilimi göstererek bu savaşın dışında kalmak istemiştir. İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye usta manevralarla bunu başarabilmiş, ancak ABD 1941 Pearl Harbor baskınıyla kendini savaşın içinde bulmuştur.

---

[518] Erdem Kaya, *ABD-Suriye İlişkileri*…, s.19.

3. 1. Soğuk Savaştan Irak Krizine Türkiye - ABD İlişkileri

2.Dünya Savaşı sonrasında yalnız kalan ve Sovyetlerin toprak talepleriyle karşı karşıya kalan Türkiye'ye öncelikle İngiltere destek vermiş, sonra da boğazlarla ilgili imtiyaz isteyen ABD, Türkiye'ye yaklaşmıştır. ABD, Sovyetlerin Avrupa'da yayılmasını engellemek için Truman Doktrinini hayata geçirmiştir. Bu doktrinle birlikte Türk-Amerikan ilişkilerini üç ana döneme ayırmak mümkündür. 1947'de Truman Doktrinin ilanından 1964 tarihli Johnson mektubuna kadar süren ve stratejik ittifakın kurulup pekiştiği büyük yakınlık dönemi; Johnson mektubundan 1980 askeri müdahalesine kadar devam eden ve çeşitli siyasi nedenlerden kaynaklanan uzaklaşma dönemi; 1980'den 2003 Irak krizine kadar uzanan ve temelde uluslararası sistem ve Türkiye'deki değişimlere dayanan yeniden yakınlaşma dönemi. 2003 sonrası ise Türk dış politikasının giderek artan özgüveninin belirlediği yeni dönemin başlangıcıdır. [519]

3.1.1. Stratejik İttifakın Kuruluşu ve Yakınlık Dönemi

Türkiye-ABD ilişkilerinin balayı dönemi olarak nitelendirebileceğimiz bu ilk dönemin temelleri, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean G.Acheson'un, Yunanistan ve Türkiye'nin kaybedilmesi durumunda komünizmin İran'dan Hindistan'a kadar yayılacağını ifade etmesi üzerine atılmıştır. Acheson'un bu tespiti üzerine her iki ülkenin toprak bütünlüklerinin her ne pahasına olursa olsun korunması ve ekonomik bünyeleri sağlam demokratik devletler haline gelmesi için her türlü desteğin verilmesi kararlaştırılarak Truman doktrini hayata geçirilmiştir.

Batı ile bütünleşme politikasını sürdürmeye devam eden Türkiye, 1949'dan itibaren Avrupa Konseyi üyesi olmuş ve 1950 seçimlerinde Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle ülkede çoğulcu ve liberal bir siyasi dönem başlamıştır. Türkiye, SSCB tehdidine karşı NATO'ya üye olmak hedefiyle Menderes hükümetinin başa

[519] Füsun Türkmen, *a.g.e.*, s.65.

gelmesinden bir ay sonra patlak veren Kore Savaşına katılma kararı almıştır. Kuzey Yıldızı ismi verilen 5090 kişilik Türk Tugayı 1950-1953 yılları arasında önemli çarpışmaların kazanılmasını sağlamıştır.

Kore Savaşının ardından 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye resmen NATO'ya katılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yıllar sonra verdiği bir mülakatta, Türkiye açısından Kore Savaşı ve NATO'ya giriş arasında sanıldığı gibi doğrudan bir bağlantı bulunmadığını, Kore'ye asker gönderilmesinin BM idealine bağlılıktan kaynaklandığını, NATO'ya giriş hevesi olmasa da Kore'ye asker gönderilmiş olacağını ifade etmiştir. [520] Bazı uzmanlar, Türkiye'nin NATO'ya girişinin nasılsa önlenemez olduğunu ileri sürmekte ve Kore'ye asker gönderilmiş olmasının gereksizliğine işaret etmektedir. [521] Ancak Türkiye'nin Jeostratejik öneminin ABD ve genelde Batı bloğu tarafından anlaşılmasında Kore Savaşı en azından bir katalizör rolü oynamıştır.

Türkiye – ABD ilişkilerinin temeli, Truman Doktrini sonrası imzalanan ikili antlaşmalar teşkil etmektedir. Bunlardan en önemlisi 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan yardım anlaşmasının 4'üncü maddesidir. Bu madde ile Türkiye, yardım çerçevesinde elde edeceği her türlü bilgi ve malzemeyi ABD'nin onayı olmadan ve verildikleri amaç dışında hiçbir amaç doğrultusunda kullanamayacağı belirtilmektedir. [522] 7 Ocak 1952 tarihli Ortak Güvenlik ile İlgili Antlaşma, 10 Mart 1954 tarihli Kuvvetlerin Statüsüne Ait Anlaşma ve bu antlaşmanın uygulanmasına ilişkin 16 Temmuz 1956 tarihli antlaşma, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması, 23 Haziran 1954 tarihli Vergi Muafiyetleri Antlaşması, 25 Nisan 1955 tarihli Savunma Kolaylıkları Yardım Programına Ait Antlaşma, 26 Mayıs 1955 tarihli Ortak Savunma Yardım Programına Göre Verilen Artık Teçhizat ve Malzemenin Kullanılmasına Ait Antlaşma ve 10 Haziran 1955 tarihli Atom Enerjisi Antlaşması diğer önemli antlaşmalardır. [523] 1970 yılında Başbakan Süleyman Demirel yaptığı açıklamada bu antlaşmaların toplam sayısı 91 olarak açıklamıştır. Uzmanlar askeri

---

[520] Mehmet Saray, "Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ye Girişi", *III.Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.97-98.
[521] Burcu Bostanoğlu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.396.
[522] Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.162-164.
[523] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.79.

olanların kimisi gizli olduğundan sayı ve alanları konusunda kesin rakam verilemeyeceğini belirtmişlerdir. Aralarından sadece 16'sı TBMM tarafından onaylanmıştır. TBMM tarafından onaylanmadıkları için herhangi bir hukuki temeli olmayan diğer antlaşmalar, NATO düzenlemesinden çok Amerikan çıkarlarına hizmet etmekte, ABD'ye Türkiye'nin bağımsızlığı, güvenliği ve ekonomik gelişmesi aleyhine aşırı ayrıcalıklar tanıyan maddeler içermekte ve Türkiye'den çok ABD'nin kontrolü altındadır. [524] Türkiye'de bir Amerikan stratejik hava üssünün kurulmasını, Amerikan uçaklarının Esenboğa, Diyarbakır, Eskişehir ve İzmir havaalanlarından ve Amerikan gemilerinin muhtelif Türk limanlarında barınma ve tamir kolaylıklarından yararlanmalarını, çeşitli tesisler kurulabilmesi için ABD'ye Türk toprakları üzerinde karşılıksız arazi tahsis edilmesini öngören 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması bir teslim metnidir. Ayrıca gizli 13 antlaşma ve 50'den fazla protokole kaynak teşkil etmektedir. [525]

Menderes Hükümetinin Batı'ya entegrasyon politikası ile Amerikan yönetiminin Yeni Bakış stratejisinin örtüşmesi sonucunda Türkiye, NATO üyeliğini tamamlayıcı nitelikteki bir bölgesel ittifak politikası geliştirmiştir. Bunun sonucunda önce 1954 yılında Balkan Paktı, daha sonra da 1955 yılında Bağdat Paktı (1959 sonrası CENTO) imzalanmıştır. [526]

SSCB'nin 04 Ekim 1957 tarihinde Sputnik I ve bir ay sonra Sputnik II uydularını yörüngeye yerleştirmesinden sonra artık orta ve uzun menzilli balistik füzelere sahip olduğu anlaşılmış, böylelikle ABD toprakları açık hedef haline gelmiştir. Bunun üzerine Eisenhower yönetimi, caydırıcı bir önlem olarak Avrupa topraklarına SSCB'yi vurabilecek orta menzilli füzeler yerleştirme kararı almıştır. 60 adet Thor füzesinin İngiltere'ye, 30 adet Jüpiter füzesinin İtalya ve 15 adet Jüpiter füzesinin de Türkiye'ye yerleştirilmesi kesinleşmiş, 25 Ekim 1959'da füzelerin konuşlandırılmasıyla ilgili ikili antlaşma imzalanmış, TBMM onayına ise sunulmamıştır. Bu dönemde SSCB'nin faaliyetlerinin tespiti maksadıyla ABD istihbarat çalışmalarını arttırmıştır. Sovyet askeri tesisleri ve stratejik tesislerin

[524] Nasuh Uslu, "Türkiye-ABD İlişkileri", *Türk Dış Politikası 1919-2012*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.692.
[525] A.Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 4, 1968, s.152.
[526] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.86-87.

haritaları Amerikan U-2 tipi casus uçağı kullanılarak çıkartılmaktaydı. 01 Mayıs 1960 tarihinde İncirlik üssünden kalkan bir U-2 casus uçağı SSCB hava sahasına girince düşürülmüş, SSCB Türkiye'yi tehdit etmiştir.

1962 yılının Ekim ayında bölgede devriye uçuşu yapan bir U-2 ABD casus uçağının Küba toprakları üzerinde, nükleer başlık taşıyabilecek 70 adet orta ve kısa menzilli balistik füzenin konuşlandırılabileceği tesislerin varlığını tespit etmesiyle kriz patlak vermiştir. Ada ABD tarafından SSCB gemilerinin yolunu kesecek şekilde denizden ablukaya alınmıştır. Karşılıklı diyalogla çözülen bu kriz sonrasında, SSCB karşılık olarak Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını talep etmiş ve nükleer başlıklı füzeler karşılıklı sökülmüştür. Füzelerin sökülmesinde Türkiye'ye danışılmaması bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. [527]

3.1.2. Uzaklaşma Dönemi

Bu dönemde Türkiye-ABD ilişkilerine damgasını vuran Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında başlayan çatışmalar sonrasında adaya BM barış gücü gönderilmiş ancak akan kan dindirilememiştir. Rumların Kıbrıs Türklerine karşı artan saldırıları Türkiye'nin 16 Mart 1964'deadaya müdahale kararı almasına neden olmuştur. Türkiye bu kararı üzerine destek beklerken ABD, ikili ilişkilere ağır bir darbe indirerek, Başkan Johnson adıyla Başbakan İnönü'ye hitaben sert üsluplu bir mektup göndermiştir. Özetle mektupta;

- Türkiye'nin bu kadar önemli bir karardan önce ABD'yi son anda haberdar etmek yerine onunla tam bir istişarede bulunmuş olması gerektiği,

- Müdahale 1960 tarihli garanti antlaşması tarafından men edilmiş olan taksime yol açacağından, tek taraflı olarak harekete geçilmeden diğer garantör devletlerle de görüşülmüş olması gerektiği,

[527] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.93.

- Kıbrıs'a çıkmak kaçınılmaz olarak bir Türk Yunan savaşına yol açacağından, NATO çerçevesinde birbirleriyle müttefik konumda olan iki devletin savaşmasının düşünülemeyeceği,

- NATO müttefiklerinin rızası olmadan girişilecek böyle bir hareketin Sovyet tepkisine neden olması durumunda NATO'dan beklenen desteğin gelmeyebileceği,

- 12 Temmuz 1947 tarihli Türkiye-ABD ikili antlaşmasının 4'üncü maddesi gereğince Türkiye'ye verilen askeri yardım çerçevesinde sağlanan malzemenin ABD'nin onayını almadan veriliş amacı dışında kullanılması mümkün olmadığından müdahalede kullanılmasına izin verilmeyeceği ifade edilmekteydi.

Johnson mektubunun sonuçları incelendiğinde; ABD karşıtlığının Türk toplumunda kalıcı olarak yerleşmesine yol açtığı, NATO'ya karşı oluşan güvensizlik nedeniyle NATO'dan çıkma söylemlerinin arttığı, çok taraflı nükleer deniz gücüne katılma kararından geri çekildiği, NATO talepleri sonucu TSK'nın güçlendirilmesi projesinden vazgeçildiği, Boğazlardan geçişin daha zor şartlara bağlandığı, ikili antlaşmaların yeniden gözden geçirilerek ortak savunma tesislerinin yönetim ve faaliyetlerini Türk egemenliği ve kontrolüne alındığı, Sovyet bloğu başta olmak üzere Üçüncü Dünya ülkelerine yaklaşarak bölgesel çıkarlara öncelik verilmeye başlandığı görülmektedir.[528]

1968 yılına gelindiğinde Vietnam Savaşı sonrasında ABD'de yaygınlaşan uyuşturucu kullanımıyla mücadele kapsamında ABD, afyon üreticisi Türkiye'den haşhaş ekimine son vermesini istemiş, Türkiye'nin yüzyıllardır ürettiği bir ürün olması nedeniyle bu konu iki ülke arasında başka bir gerginliğe neden olmuştur.

Kıbrıs'ta 1974 yılına kadar bir çözüm bulunamaması ve Türk nüfusa yapılan zulümler sonucunda Türkiye Kıbrıs'a asker çıkarmıştır. Ancak Türkiye askeri zaferini siyasi başarıya dönüştürememiş, ABD Kongresi 1975'te Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar vermiştir. Bunun üzerine Türkiye'de yeni göreve gelmiş

[528] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.104-105.

Süleyman Demirel hükümeti, 1969 Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşmasını ve diğer ikili antlaşmaları tek taraflı olarak feshetmiştir. 1976'da ABD Kongresinin, iki ülkenin dışişleri bakanları düzeyinde imzaladığı Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşmasını (SEİA) onaylamaması, Türkiye'de ABD'ye karşı olan güvensizlik artmıştır. Gerilen Türk-Amerikan ilişkilerinin ABD'nin stratejik çıkarlarına zarar verecek nitelikte olduğunu ifade eden ABD Demokratları, Jimmy Carter'in Başkan seçilmesiyle 1978 yılında ambargoyu uzun süren uğraşılarla kaldırtmıştır. [529]

3.1.3. Yeniden Yakınlaşma Dönemi

1979 yılında İran ve Afganistan'daki gelişmeler bölgede Türkiye'nin önemini arttırmıştır. Carter yönetimi tarafından silah ambargosunun kaldırılmasıyla ilişkilerde yeniden yakınlaşma başlamıştır. 1979 yılının başında, feshedilen 1969 OSİA ve onaylanmayan 1976 SEİA'nın yerini alacak bir anlaşmanın görüşmelerine başlanmıştır. 29 Mart 1980'de imzalanan yeni SEİA düzeninin getirdiği en önemli özellik, askeri tesislerin, ABD askeri unsurlarının faaliyet göstermelerine izin verilen TSK tesisleri olarak tanımlanmış olmasıdır. ABD, bu antlaşma ile Türkiye'ye savunma alanında en fazla gözetilen ulus statüsü uygulamayı kabul etmiş, bunun karşılığında ise Türkiye faaliyetlerini Türk ve Amerikalı personelin birlikte yürütmesi şartıyla bir takım üs ve tesislerin kullanılmasına izin vermiştir.[530] 1985 yılına kadar geçerli olan ve bu tarihte yenilenecek antlaşma, yardım miktarı, Kıbrıs sorunu, Ermeni sözde soykırım tasarısı gibi pürüzler nedeniyle ancak 1988'de yürürlüğe girmiştir.

ABD'nin soğuk savaş sonrasında dış politikasında Hazar bölgesi enerji kaynakları önem kazanmış, Kafkasya'da etkisini kaybeden Rusya'nın tekrar güçlenerek enerji yoluyla Batı dünyasına etki etmesinin önüne geçmek için Türkiye ABD'nin güvenebileceği müttefik haline gelmiştir. İki ülke arasında ekonomik ve ticari işbirliği Turgut Özal'lı yıllar boyunca devam etmiştir. ABD'nin Irak operasyonu

---

[529] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.135-144.

[530] "*Sinop (Elektromanyetik İzleme); Pirinçlik (Radar Uyarı ve Uzay İzleme); İncirlik (Hava Harekat ve Destek); Yamanlar (İzmir), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul), Kürecik (Malatya) Muhabere Yer*

için topraklarının kullanılmasına izin veren Türkiye, Bosna ve Kosova gibi ABD öncüğündeki NATO ve BM operasyonlarına asker göndermiştir.

Türkiye-ABD ilişkilerinin Körfez Savaşı ekseninde kazandığı ivme, ABD'de Clinton yönetiminin başa geçmesinden sonra ekonomik işbirliği, Kıbrıs konusunda çözüm arama, Türkiye'nin AB'ye üyeliği, enerji konusunda işbirliği yapılması ve terörle mücadele alanlarına yayılarak devam etmiştir. Başkan Clinton Türkiye ile ABD arasındaki işbirliğini resmen Stratejik Ortaklık olarak tanımlamıştır. Clinton döneminde Türk Amerikan ilişkilerinin çok uzun zamandır olmadığı kadar iyi bir konuma eriştiği görülmektedir.

Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen diğer bir husus 11 Eylül saldırılarının yarattığı sonuçlardır. Bunlardan en önemlisi, ABD'nin terörizme karşı başlattığı mücadeleye Türkiye'nin hızlı ve somut destek vermesidir. Türkiye'nin bu tavrı meşruu müdafaa gerekçesiyle Afganistan'a müdahale eden ABD'yi memnun etmiş, 15 yıldır terörle mücadelesini Batı'ya anlatamayan Türkiye için bir fırsat olmuştur. Türkiye, ABD'nin Afganistan operasyonuna teknik destek vermiş ve Uluslararası Askeri Güce (ISAF) asker göndermiştir. Türkiye, 20 Haziran 2002'de desteğini arttırarak ISAF komutasını İngiltere'den devralmıştır.[531]

11 Eylül terör saldırıları Türkiye ABD ilişkileri için yapıcı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bu yapıcı işbirliği dönemi ABD'nin Afganistan'dan sonra yönün Irak'a çevirmesine kadar devam etmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde 2003 yılında meydana gelen bozulma, Irak krizinden kaynaklanıyor olsa da, Kürt sorunu ve Amerikan karşıtlığını yeniden gün yüzüne çıkarmıştır.

Irak harekatı kararı alan ABD'nin Türk topraklarını ve hava sahasını kullanma talebini içeren tezkerenin 01 Mart 2003 tarihinde Türkiye tarafından reddedilmesi ilişkileri yeniden bozulma sürecine sokmuştur. Bunun sonucunda ABD, savaş planlarını değiştirmek zorunda kalmış ve Iraklı direnişçilere zaman kazandırılmıştır. Takip eden süreçte buna karşılık ABD, 04 Temmuz 2003'de Irak'ın

---

Tesisleri; Belbaşı (Sismik Bilgi Toplama) ve Kargaburun (Radyo Seyrüsefer) tesislerinin her biri için ayrı bir uygulama antlaşması yapılmıştır." Kay. Füsun Türkmen, *a.g.e.,* s.145.

kuzeyinde Süleymaniye'de Türk Özel Kuvvetlerine mensup 11 Türk askerini başlarına çuval geçirmek ve kelepçelemek suretiyle gözaltına almıştır.

Bu kriz sonrasında ve 2002 yılından itibaren Türk Dış Politikasında başlayan dönüşümün etkisiyle, ikili ilişkilerde toptan ortak çıkar dönemi kapanmış, örtüşebilen veya ayrışabilen perakende çıkarlar dönemi başlamıştır. En önemli ortaklık alanı olan Ortadoğu'daki öncelikler sırası, dost/düşman kategorileri ve çözüm önerileri artık farklılıklar içerebilmektedir. PKK ile mücadele konusunda 2007 yılına kadar bir işbirliği zemini oluşturulamamış, Türk tarafının kategorik tavrı ve diplomatik girişimleri sonucunda Washington'un bunun ikili ilişkiler için hayati önem taşıdığı bilincine varılmasıyla, bu işbirliği ancak başlatılmıştır. Türkiye, ABD'nin baştan itibaren dışlamayı yeğlediği İran, Suriye (Arap Baharına kadar) ve Hamas gibi bölgesel aktörlerle diyalogunu sürdürmüş ve bundan ödün vermemiştir. ABD'nin İsrail'e kayıtsız şartsız desteği sürerken Türkiye Gazze ablukası dolayısıyla İsrail'e karşı tavrını giderek sertleştirmekten çekinmemiştir. [532]

3.2. Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa

İdeolojik kutuplaşmaya dayalı Soğuk Savaş döneminde Stratejik İttifak olarak tanımlanan Türkiye-ABD ilişkileri, Soğuk Savaş sonrasında Clinton yönetimi tarafından bölgesel konjonktüre dayalı Güçlendirilmiş Ortaklık ve bilahare Stratejik Ortaklık olarak tanımlanmıştır. Barack Obama'nın iktidara gelmesiyle Türkiye-ABD ilişkilerinde yaşanan en önemli değişim ikili ilişkilerin Model Ortaklık kavramıyla ifade edilmeye başlanmasıdır. 06 Nisan 2009'da Türkiye'ye yapmış olduğu ziyarette "Daha güçlü ABD-Türkiye ilişkilerinin kurulması, bu ilişkilerin bir model ortaklık oluşturulmasıyla mümkün olabilir." diyen Obama, kavramın içeriğini şöyle ifade etmiştir:

" Dinler ve inançlar değil, idealler ve değerler temelinde bir birlik modelidir. İki ülke arasındaki ilişkiler artık sadece güvenlik ile sınırlı kalmayacak, daha geniş kapsamlı bir işbirliği olacaktır. İnanç özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi

---

[531] *http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/2002/haziran2002.htm*, (25.12.2013)

değerler iki ülke arasında ortak unsurlardır. Bu değerler ışığında birlikte çalışılması Müslüman dünyası ile Batı dünyası arasındaki birleşmeyi sağlayacak ve bu birleşme dünyayı refah ve güvenliğe götüren yol olacaktır. Baskın olarak Hıristiyan bir ulusla, çoğunluğu Müslüman olan Batılı bir ulus bir araya gelecek ve Avrupa ile Asya arasında bulunan Türkiye, ABD ile modern uluslararası bir camia oluşturulabilecektir. Bu güvenli, saygın, refah içerisinde, görülür, engellenebilir kültürel ayrılıkları olmayan bir ortaklık olacaktır. Biz kendimizi Hıristiyan ya da Yahudi bir ulus olarak görmüyoruz, vatandaşların ve ideallerin birbirine bağladığı, değerlerin oluşturduğu, birleştiği bir ulus olarak görüyoruz. Modern Türkiye de benzer prensiplerle kuruldu. ABD bu ortaklığı gelecek yıllarda da sürdürmeyi hedeflemektedir. " [533]

Görüldüğü gibi Barack Obama'nın Model Ortaklık tarifi Medeniyetler İttifakı veya Medeniyetler Arası Diyalog gibi anlayışlarla taban tabana örtüşmektedir. Bu bağlamda ilk somut adım olarak, Türkiye-ABD ilişkilerinin fazla gelişmemiş bir ayağı olan ekonomi alanında bir işbirliği mekanizması oluşturulması kararlaştırılmış ve tarafların ikişer bakanla yönetecekleri proje kapsamında, ikili ticaret, ekonomik ortaklık ve enerji konularında düzenli toplantılar yapılması öngörülmüştür. Bugün Model Ortaklığın sacayaklarına baktığımızda; [534]

- Stratejik olanın kesintisiz ve yoğun biçimde devam ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim kavramın mucidi olduğu ileri sürülen ABD'nin Avrupa ve Asya'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Philip H.Gordon, "Türkiye'den daha fazla ikili temasta olduğumuz bir ülke daha yok. Çünkü Türkiye konuştuğumuz tüm konulara tam angaje olmuş durumda" demiştir.

- Ekonomik alanda geçici bazı mekanizmalar oluşturulmuşsa da daha yapısal ve kurumsal araçlara ihtiyaç olduğu açıktır. Bunun için şirketlerin yeniden düzenlenmesi, teknolojik ortaklıkların kurulması ve girişimciliğin desteklenmesi gibi adımların atılabileceği gibi, yeni model ortaklık içinde yenilikçilik ve girişimciliğe odaklanılması şart görünmektedir.

---

[532] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.221-222.
[533] "Türkiye ile ABD dünyaya model ortaklık kuracak" , *Radikal*, 07 Nisan 2009.
[534] Füsun Türkmen, *a.g.e*., s.339-340.

- Ortak değerlerin paylaşımı konusu ise görüldü gibi henüz içi doldurulmamış bakir bir alan olmaya devam etmektedir. Devlet dışı aktör ve süreçlerin çağdaş uluslararası ilişkilerde tuttuğu yer düşünüldüğünde, devletlerarası ilişkilerin yeterli olmadığı ve sivil toplumlar arası daha çok bağlantı, akademik ve bilimsel işbirliği gibi girişimlerin yoğunlaştırılması ve bunların nasıl hayata geçirileceğinin tespiti gerekli görünmektedir.

ABD, Türkiye'nin NATO bünyesinde özellikle Afganistan ve Irak'taki faaliyetlerinden son derece memnundur. Her ne kadar NATO'nun Libya müdahalesinde ve Füze Kalkanı projesinde Türkiye ilk etapta kimi çekinceler ortaya koysa da sonuçta Türkiye'nin çekinceleri göz önünde bulundurularak taraflar ortak bir paydada buluşmuşlardır. [535]

Bu dönemde iki ülke arasındaki işbirliğini güçlendiren en önemli gelişmelerden biri olarak Füze Kalkanı Projesi öne çıkmaktadır. Füze Kalkanı Projesi Barack Obama döneminde yeniden düzenlenerek, *"Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım"* adında planlanan yeni proje, İran'ın balistik füze gelişimine göre füze savunma sistemini kademe kademe uyarlamayı hedeflemektedir. Müttefik Avrupa'nın söz konusu tehdide karşı korunması için bazı ülkelere radarların, bazı ülkelere ise savunma füzelerinin yerleştirilmesi planlanmaktadır. Bu radarlardan biri de Türkiye'nin kabulüyle Malatya Kürecik'e yerleştirilmiştir. [536]

Türkiye 2009-2010 döneminde BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği görevini üstlenmiş, ABD ile İran'a uygulanacak yaptırımlar konusunda görüş ayrılıklarına düşmüştür. 2010 yılında ABD'li diplomatların Türkiye'yle ilgili görüşlerinin de yer aldığı bir çok gizli belgenin Wikileaks tarafından sanal ortama servis edilmesi ikili ilişkilerin kısa süreyle gerilmesine neden olmuştur. Aynı yıl 1915'de geçekleşen olayları soykırım adıyla ifade eden Ermeni lobisinin ileri sürdüğü tasarının ABD Temsilciler Meclisinin Dış İlişkiler Komitesinde kabul edilmesi en önemli sorunlardan

---

[535] Bilal Karabulut, "Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri (2008-2012)", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2012, s.1091.
[536] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1091.

biridir. ABD, Ermeni kartını kullanarak Türkiye'den kazanımlar elde etmeye çalışmaktadır. [537]

Son yıllarda Türkiye ve İsrail arasında yaşanan; Davos, Alçak Koltuk ve en önemlisi Mavi Marmara Krizi iki ülke arasındaki gerilimi belki de tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar arttırmıştır. ABD'nin iki ülke arasında yaşanan bu gerilim dolu süreçte taraf olmaktan kaçındığı ve tarafları yatıştırmaya çalıştığı gözlenmektedir. ABD bu süreçte hem Türkiye'nin bölgesel bir güç olma çabalarından hem de İsrail'in bölgede gitgide yalnızlaşmaya başlamasından rahatsızlık duymaktadır. Yakın gelecekte de Türkiye-İsrail ilişkilerinin Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen önemli bir konu olmaya devam edeceği söylenebilir. [538]

Türkiye'nin bu dönemde terörizmle mücadele noktasında ABD'yle işbirliğini sürdürdüğü görülmektedir. ABD, PKK ile mücadele konusunda, istenen ölçüde olmasa da, Türkiye'ye destek vermeye devam etmektedir. Özellikle anlık istihbarat paylaşımı noktasında Türkiye, PKK'yla mücadele alanında ABD'nin teknolojik altyapısından yararlanmaktadır. [539]

21.yüzyılın gerekleri karşısında Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrasında şüphesiz iyi niyetle ortaya atılan geliştirilmiş ortaklık veya stratejik ortaklık kavramlarının somut olarak neye karşılık geldiği pek açıklık kazanamamıştır. Dolayısıyla, büyük işbirliği potansiyeli taşıyan ve pozitif cazibesi olan Model Ortaklık kavramının içi, daha iyi yönetilmesi gereken ilişkilerin doğal akışı ile doldurulmalıdır. Türkiye ve ABD ittifaklarını, çağın gerekleri ve bölgenin dinamikleriyle uyumlu bir içeriğe kavuşturdukları taktirde bir Model Ortaklık tesis edebilecektir. [540]

---

[537] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1092-1093.
[538] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1093.
[539] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1094.

SONUÇ YERİNE - ABD'NİN TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Günümüzde Türkiye ve ABD'nin ilgi ve çıkarlarının kesiştiği bölge hiç şüphesiz Ortadoğu'dur. Bölgesel istikrar ve işbirliği, enerji kaynaklarına erişim, bütünlük ve istikrarı sağlanmış bir Irak, uluslararası terörün (Türkiye için özellikle PKK'nın) bitirilmesi, nükleer silahların yayılmasının önlenmesi ve bölgenin demokratikleşmesi iki ülke için örtüşen önceliklerdir. Anti demokratik ve yozlaşmış rejimlerin pençesindeki bölge halklarının başkaldırısı olan Arap Baharı, 2010 yılından itibaren Ortadoğu'yu bir dönüşüm içerisine sokmuştur. [541]

Türkiye-ABD ilişkilerine son dönemde Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler kapsamında bakıldığında, iki ülkenin Arap ülkelerinde yaşanan gelişmelere karşı benzer yaklaşımlar ortaya koydukları görülmektedir. Gerek Türkiye gerekse ABD, Arap Baharı olarak adlandırılan gelişmelerde mevcut iktidarların değişmesi yönünde tavır ortaya koymakta ve isyancıları / muhalifleri desteklemektedirler. Türkiye ve ABD'nin Arap ülkelerindeki mevcut iktidarların değişmesi ve daha demokratik bir yönetime geçilmesi noktasında hemfikir olmaları Ortadoğu'daki mevcut sorunların aşılması noktasında son derece önemlidir. Türkiye'nin özellikle Suriye konusunda oldukça hassas olduğu ve sınır komşusu olan bir ülkede yaşanan bu tarz gelişmelerin bir an önce sona ermesini istediği bir gerçektir. Türkiye ve ABD'nin Suriye konusunda da ortak bir yaklaşım içinde olduğu da ortadadır. [542]

ABD açısından Türkiye'nin önemini arttıran en önemli olgu, Türkiye'nin sahip olduğu Jeostratejik ve jeopolitik konum olmuştur. Türkiye, ABD dış politikası açısından sorun teşkil eden alanların hemen yanı başındadır. Ortadoğu ve Hazar enerji havzalarına yakındır. Türkiye'nin bölgede başat güç olma isteği, model ortağı ABD'nin işbirliği ile gerçekleştirebileceği bir olgudur. Bu kapsamda iki ülke politikaları çoğu noktada paralel seyretmektedir.

---

[540] Füsun Türkmen, *a.g.e.,* s.346.
[541] Füsun Türkmen, *a.g.e.,* s.371.
[542] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1094.

Türkiye'nin son yıllarda uygulamaya çalıştığı komşularla sıfır sorun stratejisi ve Arap ülkelerine olan ilgisini arttırması, bir yandan ABD tarafından memnuniyetle karşılanırken diğer taraftan da bu yeni dış politika anlayışının kimi yönlerinin ABD'yi rahatsız ettiği görülmektedir. ABD'nin rahatsız olduğu ana konu, Türkiye'nin kimi girişimlerinin ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin projelerine engel olabilecek türden olmasıdır. Türkiye'nin İran ile ilişkilerini geliştirme çabaları, İsrail ile ilişkilerinin giderek gerginleşmeye başlaması ABD'yi rahatsız etmektedir. [543] Dolayısıyla ABD, rahatsız olduğu alanlarda istediği yönde değişimi sağlamak maksadıyla, Türk Dış Politikasına dolaylı yollardan da olsa (Ermeni kartını oynamak gibi.) müdahale etmeye çalışacaktır.

Yine Türkiye'nin Arap halkalarının gönlünü kazandığı da tartışmaya açık bir konudur. Arap halklarının karizmatik lider özellikleri taşıyan Tayyip Erdoğan nedeniyle Türkiye'ye sempati duydukları ortadadır. [544] Türkiye'de yaşanacak bir iktidar değişimi bu sempatiyi ters yönde değiştirebilecektir. Bu nedenle ABD, Ortadoğu ülkelerine örnek olarak gösterdiği Türkiye'nin kendi çıkarları yönünde etki yaratmaya devam etmesi için bir iktidar değişikliği olmaması için tedbirler geliştirmesi olasıdır.

Türkiye'nin sürecin başından itibaren bölgenin demokratikleşmesine verdiği destek, 11 Eylül sonrasından itibaren ABD yönetimlerinin Arap coğrafyasına yönelik terörün panzehiri olarak demokratikleşme görüşü ile örtüşmektedir. Bu devrimler silsilesi Suriye'de devlet güçlerinin büyük direnci karşısında daha kanlı bir maceraya dökülmüş, nitekim Mart 2012 itibariyle ölü sayısı onbine yaklaşmıştır. İlk andan itibaren Esad rejimine karşı birlikte tavır alan Türkiye ve ABD, Arap liginin kararı doğrultusunda Şam'a, katliamın durdurulması, askeri güçlerin yerleşim bölgelerinden çekilmesi, denetçi ve gazetecilerin ülkeye sokulması, siyasi mahkumların salıverilmesi ve gerçek bir demokrasiye geçiş sürecinin başlatılması yönünde çağrıda bulunmuştur. Suriye'de rejim değişimine karşı koyan Rusya ve Çin'e rağmen, Türkiye ve ABD bazı AB üyeleri ile istişare içerisinde ortak bir çaba içerisine girmişler, Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye halkının talepleri doğrultusunda Türkiye ve ABD'nin ortak bir yaklaşımı olduğunu resmen

[543] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1095.
[544] Bilal Karabulut, *a.g.m.,* s.1096.

açıklamıştır.[545] Bakan'ın Suriye'nin Bosna'ya dönmesine izin verilmemesi yönündeki çağrısı karşısında, askeri müdahaleye yanaşılmamakla birlikte, bölgeye raportörler sevk eden BM İnsan Hakları Konseyi'nin ve arabulucu olarak görevlendirilen eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın desteğiyle Suriye rejiminin mağdurlarına insani yardım sağlanmasına çalışılmaktadır. [546]

Türkiye'nin Arap Baharına yaklaşımında idealist unsurlardan çok realist bir bakış açısının hakim olduğu ve esasında Türkiye'nin Ortadoğu'daki Sünni kitlelerin liderliğine oynadığı, böyle bir durum karşısındaki rakibin ise doğal olarak Şii kitlelerin lideri konumundaki İran olacağı öngörülmektedir. ABD bu süreçte Türkiye tarafından geride bırakılmış ve bölgesel bir aktör olmaktan çıkarılmıştır. Bu durumda Ortadoğu bundan böyle farklı mezheplere mensup iki bölgesel gücün rekabetine sahne olacaktır.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik tek başına yapabilecekleri sınırlıdır. Gelinen noktada Türkiye'nin tek başına inisiyatif alması sonuç verecek bir strateji olmak bir yana, Türkiye için yeni sorunlara yok açacak tehlikeli bir girişim olacaktır. Bu açıdan uluslararası aktörlerle koordineli bir şekilde yerel unsurları da işin içine katacak politikalar üretilmelidir. Ankara'nın atacağı tek taraflı adımlar İran tarafından etkisiz hale getirilme riskiyle karşı karşıyadır. Ayrıca çok taraflı bir uzlaşma olmadan atılacak adımlar neticesinde tek başına ateşin ortasında kalma riski bulunmaktadır. Tarihi çekişmeler ve mücadeleler dikkate alınmadan, İran ve İsrail'in bölgeye yönelik hedefleri görmezden gelinerek politikaların üretilmesi sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır. Körfez ülkelerinden ve Araplardan gereğinden fazla bir beklenti içine girilmemelidir. Zira bu ülkelerin büyük çoğunluğu, Batı'nın onayını almadan bir adım atma niyetinde değildir. Hatta özellikle Körfez krallıklarının demokrasinin bölgeleye yayılmasından rahatsız olduğu ifade edilebilir. Rusya ve İran ile kurulmaya çalışılan temaslardan bir sonuç çıkmadığı görülmektedir. Buna rağmen

[545] Füsun Türkmen, *a.g.e.,* s.347.
[546] Aslı Aydıntaşbaş, "Davutoğlu'ndan ABD'ye:Humus Sarajevo olmasın", *Milliyet*, 13 Şubat 2012.

bu ülkeler ile görüşmelere devam edilmelidir ancak özellikle İran ile beraber hareket ederek bu problemin çözülebileceği varsayımına bel bağlamamak gerekmektedir. [547]

Esad rejimine sırtını döndükten sonra her türlü platformda Esad'ın artık yönetimi bırakmasını dile getiren Türkiye, uluslararası müdahale dahil tüm seçenekleri desteklemektedir. Bir yıl öncesine kadar entegrasyonu konuşan iki ülkenin bu noktaya gelmesi günümüz uluslararası sisteminin ne kadar dinamik olduğunu göstermektedir. Türkiye açısından Suriye politikalarının bu denli değişmesinin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle Türkiye, Suriye ile olan ilişkilerin kendisi için önemli olduğunu sürekli vurgulamaktadır. Bu açıdan Suriyeli muhaliflerin toplantılarına ev sahipliği yapan Türkiye'nin Suriye'ye değil Esad rejimine karşı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Suriye politikaları, Türk Dış Politikası'nın genel stratejisi açısından taktikler bütününün bir parçası olarak kabul edildiğinde Suriye konusunda değişen tavrın, kurulan genel stratejinin esnekliği ve yeni gelişmeler karşısında kendini yenileyebilme kapasitesi açısından bir test alanı olduğu söylenebilir. Ortadoğu'da merkez ülke hedefiyle 2002'den bu yana uygulanan politikalar Arap Halk Hareketleri nedeniyle bir kırılma noktasıyla karşı karşıya kalmıştır. Libya konusunda önce Kaddafi rejimini destekleyen açıklamalarda bulunan Türkiye bu yanlış yönelişini daha sonra Libya Ulusal Geçiş Konseyi ile yakın ilişkiler içine girerek telafi edebilmiştir. Fakat Suriye'nin 2002 sonrasında Türkiye açısından Arap dünyasına ulaşmak yani karşılıklı olumsuz algılamaları silmek ve Araplara dost bir ülke olduğunu göstermek için bir geçiş kapısı olması yanlış bir yönelişin Libya'daki gibi kolayca telafi edilmesini engellemekteydi. Nitekim Türkiye'nin 8 yıl boyunca elde ettiği kazanımlar için Esad rejiminin arkasında durduğu imajı tüm Arap coğrafyasını kaybetme riskini de beraberinde getirecek bir süreci başlatabilirdi. Bu yüzden Türkiye, Esad'la görüşmesinin ardından şiddetin durmayacağını anladıktan sonra Suriye'deki değişimin öncüsü olma yolunu seçmiştir.

Bu çerçevede Türkiye, Suriyeli muhaliflerle diyalogunu sürdürerek Esad sonrası Suriye ile ilişkilerini güçlendirmektedir. Esad rejiminin Suriye'deki şiddet

[547] ed. Osman Bahadır Dinçer, "Kapıdaki Kriz Suriye Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler", *USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, Usak Raporları No: 12-02*, Mart 2012, s.30-31.

olaylarının üstünden bir yıl geçmiş olmasına rağmen hala ayakta olması Türkiye için birkaç yönden olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu etkilerden birincisi Türkiye'nin güney kuşağında Türkiye'nin Ortadoğu'da artan etkisine karşı çıkan İran'la birlikte, Irak ve Suriye ittifakının oluşmuş olmasıdır. Türkiye bu ittifakı Esad rejimini devirerek bozmayı planlamaktadır. Fakat BM Güvenlik Konseyi'nin RF ve ÇHC'nin vetosundan dolayı Suriye'ye yaptırım kararı alamamasının üstüne Arap Birliği'nin 29 Mart 2012'de toplanan Bağdat Zirvesi'nde Esad rejiminden çekilmesini istemeyeceklerini açıklaması kısa vadede Esad'ın koltuğunu bırakmayacağını göstermektedir. [548]

Bununla birlikte Esad'ın, Suriye'deki krizin çözümü için BM ve Arap Birliği özel temsilcisi Kofi Annan'ın belirlediği çözüm planını kabul etmesinin ardından uluslararası kamuoyunun Esad'lı çözüm yoluna sıcak bakması Türkiye'nin köprüleri attığı Esad ile yaşamak zorunda olduğuna dair görüşleri güçlendirmektedir. [549] Oysaki Türkiye Esad'a karşı tavır alırken planlarını anlaşıldığı kadarıyla rejimin yakın bir zamanda devrilmesi beklentisi üzerine kurmuştu. Bu durum bir bakıma Türkiye'nin Esad'a karşı tavır alırken cari uluslararası dengeleri gözden kaçırdığını göstermektedir. Diğer bir deyişle Davutoğlu'nun Türk Dış Politikası'nın önüne koyduğu vizyoner dış politika ilkesi tam manasıyla gerçekleştirilememiştir. Nitekim Suriye konusunda Türkiye bir şehir planlamacısı gibi davranarak sorunun gidişatını kestirememiş ve sorunu yönlendirememiştir.

Diğer olumsuz yön ise Esad rejiminin şiddete devam etmesi halinde Suriye'den Türkiye'ye yönelecek devasa göç dalgaları endişesidir. Nitekim 9 Nisan 2012 tarihinde Türkiye'ye sığınan sayısı 24.246 civarındadır. [550] Şiddetin artmasıyla bu rakamın yüz binleri hatta milyonu bulması beklenmektedir. Öte yandan Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin kopması ve Irak'la da giderek kötüleşmesi Türk Dış Politikası'nda sıfır sorun ilkesinin çöktüğüne dair yorumları da beraberinde

---

[548] "Arap Birliği Beşar Esad'ın Çekilmesini İstemeyecek", *Hürriyet*, 25 Mart 2012, *http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20201517*, (13.04.2013)
[549] "Esad, Annan Planı'nı Kabul Etti", *Sabah*, 28 Mart 2012, *http://www.sabah.com.tr/Dunya/2012/03/28/esad-annan-planini-kabul-etti,* (13.04.2013)
[550] T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Basın Duyurusu, 9 Nisan 2012, *http://www.afetacil.gov.tr/haber/haber_detay.asp?haberID=665*,(13.04.2013)

getirmiştir.[551] Komşularla ilişkilerde yaşanan olumsuzlukların oluşturulmaya çalışılan Türk Dış Politikası'nın sonu olduğunda birleşen bu görüşlere karşı Davutoğlu sıfır sorun kavramının kullanılma amacının zihniyet ve Türkiye'nin görünümünün değişimini sağlamak olduğunu ve bunun da başarıldığını belirtmiştir.[552]

Türk dış politikasında son zamanlarda, Türkiye'nin Arap Baharı sonrasında bölgede öncü ülke konumunun giderek güçlendiği yorumlamasının arttığı görülmektedir. Bölgedeki söz konusu olayların Türkiye'nin bölgeye faydalı ve lider olması için fırsat yarattığı iddiaları ifade edilmektedir. Bu iddialar Türk liderlerin demeçlerinde açıkça görülmektedir. Devlet seviyesinde yapılan bir incelemede esas önemli konunun karar verici pozisyonunda olanların yukarıda bahsedilen bu görüş ve edinilmiş vazifelere, herhangi bir dış unsurun dayatması, uluslararası kuruluşlar tarafından yapılmış bir görev zorlaması veya birden fazla fikir birliği oluşumunun kararı sonucunda değil, tamamen kendi düşünce ve öngörmeleriyle ulaşmış olmalarıdır. Türk liderlerin açıklamalarında sistem düzeyli (güç dengesi, diğer devletlerin dış politikaları gibi) söylemlerde bulunmaması, yeni konjonktürde Ortadoğu'nun yeniden tanımlanmasında karar verici ve devlet düzeyli değerlendirmelerin ağırlık kazandığını göstermektedir.[553]

Türkiye 2012 yılının yaz aylarından itibaren Suriye'de değişimi sağlamak maksadıyla yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Buna karşılık birbirini izleyen olaylar yaşanmaya başlamıştır. Suriye tarafından Haziran ayında Türk uçağı düşürülmüş, Türkiye NATO ve BM'den tampon bölgesi oluşturulmasını istemiş, Türk topçusu Suriye topçusuna karşı mukabelede bulunarak misliyle karşılık vermiş, Türkiye hava sahasından geçerek Şam'a giden uçaklar hukuk kuralları içerisinde indirilerek silah sevkiyatı önlenmeye çalışılmış, Rusya'nın Suriye'ye destek vermesi önlenmeye uğraşılmış, Türkiye tarafından Suriye sınırına askeri birlikler konuşlandırılmış ve sınırötesi harekat için tezkere çıkarılmıştır. Yapılan bu baskı ve gayretlerde Suriye'yi

---

[551] "Komşularla Sıfır Sorun Politikası Çöktü", BBC Türkçe, 4 Kasım 2011, *http://www.bbc.co.uk /turkce/haberler/2011/11/111104_economist.shtml,* (15.02.2013)
[552] "Davutoğlu'ndan Sıfır Sorun Çöktü'ye Sert Tepki", *Haber 7*, 18 Eylül 2012, *http://www. haber7.com/ haber /20110918/ Davutoglundan- Sifir- sorun- coktuye- sert-tepki.php,* (15.02.2013)
[553] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye…, s.50.

caydırarak değişim yaratmak hedeflenmiştir, ancak Türkiye pek başarılı sonuçlar alamamıştır. [554]

Türk dış politikasının temel değerleri ve prensipleri 2002-2010 yılları arasında karar vericilerin demeçleri doğrultusunda ve aynı yönde ilerlediği, yumuşak güç unsurlarının kullanıldığı bir dönem olmuştur. Ancak 2010 yılı sonrasında Türk karar vericilerin aynı değerlerden bahsetmelerine rağmen tek taraflı bir politika ile aktif zorlama ve güç kullanmaya yaklaşan bir politika izlediği görülmektedir. Türk karar vericiler uluslararası sorunları görememiş nihayetinde de BM ve NATO'dan somut destek alamamıştır. Dış politika çıkarları akademik anlamda değerlendirildiğinde, Türkiye'nin dış politikasında belirlenen davranış ve yapılan tercihlerin salt karar verici konumundaki yöneticiler tarafından yönlendirildiği ortaya çıkmaktadır. [555]

Türkiye'nin Ortadoğu'da ulusal çıkarlarını etkileyen en büyük problem ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ortaya çıkardığı Kürt sorunudur. ABD söz konusu projeyi yürütürken Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tamamı, Irak'ın kuzeyi, İran ve Suriye'nin bir bölümünü kapsayan Ortadoğu'da bir "Kürdistan" Devleti oluşturmayı planlamaktadır. Bu sayede Ortadoğu'da İsrail'le birlikte yeni bir kuklaya sahip olarak bölge kaynaklarından çıkarları doğrultusunda faydalanabilecektir.

Türkiye, bu emperyalist projeye ancak Atatürk dönemi dış politika esaslarını uygulayarak, komşu ülkelerle dayanışma sağlayarak ve bir çok konuda işbirliğine giderek karşı koyabilir. ABD'nin Ortadoğu'da parçala yönet stratejisi ile ayrışmalar yaratarak dünyayı daha kolay yönetme isteğine karşı, önce Türkiye ve Suriye'nin daha sonra diğer Ortadoğu ülkelerinin katılımıyla işbirliği ve dayanışma platformu oluşturulmalıdır. Bu kukla etnik devlet senaryosuna ancak bu yolla son verilebilir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Türkiye, ABD desteği olmaksızın Suriye konusunda adım atamadığı gibi politikalarını ABD çıkarlarına uygun olarak

[554] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye…, s.50.
[555] Barış Çağlar, "Türkiye'nin Suriye…, s.50.

belirlemektedir. Tarihi örnekler düşünüldüğünde aksi durumda ABD'nin Türkiye'yi yüzüstü bırakması, Rusya ve İran karşısında Türkiye'nin yalnız kalması tehlikesi bulunduğundan Türkiye'nin böyle bir risk almaması gerekmektedir.

Türkiye Suriye ile arasında tarihsel sorunlarını da çözebilmiş değildir. Suriye'nin içinde bulunduğu kaos ortamı ve Türkiye'nin yaklaşımı düşünüldüğünde uzun bir süre de çözülemeyebilir. Oysa ki Türkiye bölgede başat güç olmak için, Suriye ile ikili ilişkilerini geliştirerek İran'ı dengelemeli, Arap dünyasını yönlendirmelidir.

Türkiye ile Suriye arası ikili ilişkiler, Türkiye'nin Arap dünyası ile arasında iletişimin sağlanması için önemlidir. Geçmişte yaşanan birçok olayda Arap dünyasının birbirinden farklı görüşleri benimsemesi, bir birlik oluşturamamaları ortadayken, özellikle tarafsızlar bloğunda olduğu gibi tepki hareketlerinde Arap ülkelerinin bir araya geldiği görülmüştür. Türkiye'nin uluslararası arenada, İsrailli, Yunan ve Ermenilerden sonra Arapları da karşısına alması durumunda diplomasi alanında başarısız olabilir. Bu sebeple Arap dünyasında yaratılacak etki Türkiye'yi Ortadoğu'da söz sahibi yapabilir.

KAYNAKLAR

ABACI, Mehmet, *Beşar Esad Dönemi Suriye-Türkiye İlişkileri Üzerine Yeniden Düşünmek: Askeri, Siyasi ve Ekonomik Güvenlik Sektörlerinin Analizi*, (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Lefkoşa, 2012.

ADIBELLİ, Barış, *Arap Baharı ve Suriye (Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde)*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.

AKSU, Bekir, *Beşar Esad döneminde Türkiye Suriye ilişkilerindeki değişim*, (Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi) İstanbul, 2011.

AKŞİN, Sina, *Atatürk'ün Dış Siyaset Modeli, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

AKTAR, Cengiz - GÖLE, Nilüfer - KIRAN Abdullah, *Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, Nobel Yayın, İstanbul, 2012.

ALANTAR, Özden Zeynep, "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", *Türk Dış Politikasının Analizi*, (ed.) Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1998.

ALPKAYA, Gökçen, "İnsan Hakları Konusu", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, II. Cilt, 12. baskı*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

ANDAÇ, Zeynep, *Ortadoğu'da Siyaset ve PKK*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.

ARAS, Damla, "Minareyi Çalan Kılıfı Hazırladı: Bir Başka Açıdan 11 Eylül", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:24, 2002.

ARAS, Bülent, *Ortadoğu ve Türkiye*, Q Matris Yayınları, İstanbul, 2003.

ARAS, Bülent; FİDAN, Hakan, "Turkey and Eurasia: Frontiers of a New Geographic Imagination", *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009.

ARI, Tayyar, *Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

ARI, Tayyar, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

ARI, Tayyar, *2000'li Yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, 21. yüzyıl Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

ARI, Tayyar, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, (ed.) İdris Bal, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

ARI, Tayyar, *Yükselen Güç & Türkiye-ABD İlişkileri ve Ortadoğu*, MKM Yayınları, İstanbul, 2010.

ARMAOĞLU, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.

ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2002.

ASLAN, Cevdet, *Beşar Esad Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008.

ATLIOĞLU, Y., *Beşar Esad Suriye'sinde Reform Demokratikleşme ve Güvenlik İkilemi*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2007.

ATLIOĞLU, Yasin, "Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi", *Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1*, 2009.

ATUN, Ali Fikret, DOĞANAY, Zekai, *Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Yönden İncelenmesi*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1994.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam, Cilt III*, Remzi Kitabevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul, 1999.

AYDIN, Ahmet, *Kürtler, PKK ve Öcalan*, Kiyap Yayınları, Ankara, 1992.

AYDIN, Mustafa, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,cilt II*, 6. Baskı, (ed.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

AYDINTAŞBAŞ, Aslı, “Davutoğlu’ndan ABD’ye:Humus Sarajevo olmasın”, *Milliyet*, 13 Şubat 2012.

AYHAN, Veysel, “Çatışmadan Entegrasyona: Türkiye-Suriye”, *Stratejik Düşünce: Aylık Uluslararası İlişkiler ve Strateji Dergisi, Yıl 1, Sayı 1*, Aralık 2009.

AYRANCI, Z.Şirin, *Türkiye-Suriye İlişkileri*, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2006.

BAĞCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar***,** METU Yayınları, Ankara, 2001.

BAŞAR, Cem, *Terör Dosyası ve Yunanistan*, Uluslararası İlişkiler Ajansı (İNAF) Yayınları, İstanbul, 1993.

BAŞAR, Cem, *Terör Dosyası Ve Suriye*, Güvenlik ve Hukuk Muhabirleri Derneği Yayınları, İstanbul, 1997.

BAYAT, Mert, “Bilinen Geçmişten Görünebilen Geleceğe Ortadoğu ve Türkiye”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 71*, Ocak 1991.

Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, *Ortadoğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi), *Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış, Rapor No:50*, Ankara, 2012.

BOSTANOĞLU, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

BÖLME, Selin M., *İncirlik Üssü. ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

BULUT Levent, KÖYLÜ Murat, SERDAROĞLU Rıfat, UÇAR Zahide, *Darağacı: Türkiye - İran – Suriye,* Bilim&Gönül Yayınevi, İstanbul, 2012.

BURSALI, Orhan, *10 Yıldır AKP (Uluslararası Göstergelerle Türkiye Röntgeni)*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2011.

BREZEZİNSKİ, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2005.

CAŞİN, Mesut Hakkı, "Sovyetler Birliği'nin Tutumu", *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

CEYHAN, Tahir, "Soğuk Savaş Döneminden Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmeler (Büyük Ortadoğu Projesi)", *XVIII. Yüzyıldan Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri, On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler) 2007*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

CEYLAN, Musa, "Soğuk Savaş'ın Sonu, Yeni NATO ve Türkiye", *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş'a*, (der.) Musa Ceylan, Ülke Kitapları, İstanbul, 1999.

ÇAĞLAR, Barış, "Türkiye'nin Suriye Politikası: Yeni-Klasik Realist Bir Bakış", *Ortadoğu Analiz, Kasım 2012, Cilt:4, Sayı:47*.

ÇANDAR, Cengiz, “Türklerin Amerika’ya Bakışından Örnekler ve Amerika’nın Türkiye Politikası”, *Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası, (çev. Nasuh Uslu ve Faruk Çakır)*, (der.) Morton Abramowitz, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “Ortadoğu ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, (Der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım.

DAĞ, Ahmet Emin, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2005.

DAĞCI, Kenan – Sandıklı, Atilla, *Büyük Ortadoğu Projesi / Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler*, TASAM Yayınları, İstanbul, 2006.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, 40.Basım.

DEMİR, İdris, “Hatay Sorunu”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye,* ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

DENK, Nevzat, *21’inci Yüzyıla Girerken Türkiye’nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2000.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

DİLAN, Hasan Berke, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.

DİNÇER, Osman Bahadır, “Kapıdaki Kriz Suriye Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler”, USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, *Usak Raporları No: 12-02*, Mart 2012.

DURMAZUÇAR, Vedat, *Orta Doğu’daki Su Sorununun Türkiye’ye Bakan Yönü ve Türkiye’nin İzlemesi Gereken Hidrostrateji*, (Gebze Teknoloji Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001.

DURSUN, Davut, “Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi”, *Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri*, Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2003.

DURSUNOĞLU, Alptekin, *Suriye'de Elde Var Sıfır*, Önsöz Yayıncılık, Ankara, 2012.

EFEGİL, Ertan – KALAYCI Rıdvan, *Dış Politika Teorileri Bağlamında Türk Dış Politikasının Analizi*, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul, 2012.

EFEGİL, Ertan – EROL, Mehmet Seyfettin, *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, İstanbul, 2012.

EFEGİL, Ertan, “Suriye ve Lübnan’ın Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler”, *Ortadoğu Analiz, Cilt 5, Sayı:50*, 2013.

ERCİYES, Erdem, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye Suriye İlişkileri*, IQ Yayınları, İstanbul, 2004.

ERDEMOL, Mustafa K., *Suriye Denklemi*, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2013.

ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genelkurmay Yayınları, Ankara, 1992.

ERGİN, Sedat, "Sülaymaniye Baskını", *Yazarların Kaleminden Manşetlerin Öyküsü* (der.) T.Türenç, S. Kaplan, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.

ERHAN, Çağrı, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara, Cilt:1*, 2001.

ERHAN, Çağrı, "Türkiye-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt:11, Sayı:202.*

EROL, Mehmet Seyfettin, "İsmet İnönü Hükümeti Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* 2.Baskı, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

ERSEVER, A.Cem, *Kürtler, PKK ve Abdullah Öcalan*, Milenyum Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2007.

ERSEVER, A.Cem, *Üçgendeki Tezgâh*, Milenyum Yayınları, Dördüncü Baskı, İstanbul, 2007.

ERTÜRK, Yaşar, "XVIII. Yüzyıldan Günümüze Ortadoğu'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *On Birinci Askerî Tarih Sempozyumu Yayınlanmamış Bildirileri II*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.

FIRAT, Melek, "Sancak (Hatay) Sorunu", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I*, (ed.) Baskın Oran, İletişim Yayınları, Yedinci Baskı, İstanbul, 2003.

GAYTANCIOĞLU, Kaan, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2008.

GAYTANCIOĞLU, Kaan, "Dünden Bugüne Türkiye –Suriye İlişkileri", *Türk Dış Politikasında Güncel Paradigmalar*, (Der.) Fahri Türk, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2010.

GERGER, Haluk, *ABD, Ortadoğu, Türkiye*, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

GÜNAL, Mehmet, *BOP, Arap Baharı ve Suriye Meselesi Işığında Mayın Temizleme İsrail ve AKP*, Berikan Yayınları, Ankara, 2012.

GÜNAL, Mehmet, "Su Sorunu ya da Su'dan Savaş Senaryoları", *2023, Sayı 56*, 15 Aralık 2005.

GÖNLÜBOL, Mehmet, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.

GÖZEN, Ramazan, "ABD'nin Irak'ı İşgali: Yeni Muhafazakar/Demokratik Emperyalist Proje", *II. Körfez Savaşı*, (Der): Mehmet Şahin, Mesut Taştekin, Platin Yayınları, Ankara, 2006.

GÖZEN, Ramazan, "Truman Doktrini", *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

HALE, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 1. Baskı. Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

HASGÜLER, Mehmet, “Dönemin Dış Politika Değerlendirmesi”, *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

İBAS, Selahattin, “Türkiye-Suriye İlişkileri Tarihi”, *Ortadoğu Siyasetinde Türkiye*, (Der.) Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Platin Yayınları, Ankara, 2004.

İLHAN, Suat, *AB'ne Neden Hayır Jeopolitik Yaklaşım, S.34* Ötüken Yay., İstanbul, 2000.

İNAT Kemal & DURAN Burhanettin, “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, *Ak Partili Yıllar*, Der.Zeynep Dağı, Orion Yayınları, 2006.

KAMBUR, Elif Tuğçe, “2002’den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri”, *Arap Baharı ve Suriye,* (Der.) Barış Adıbelli, IQ Yayınları, İstanbul, 2012.

KAPAN, İsmail, *Suyun Stratejik Dalgaları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2007.

KARABULUT, Bilal, “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri (2008-2012)”, *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı*, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

KARACASULU, Nilüfer, “Dış Politika Nedir?”, *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, (Der.) Haydar Çakmak, Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım.

KARAKILÇIK, Yusuf, “Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya Dönüşme Riski: Fırat ve Dicle Örneği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 4, No 16*, 2008.

KARAL, Enver Ziya, *Atatürk'ten Düşünceler*, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

KASIM, Kamer, "Türkiye-İsrail İlişkileri: İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı", *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, İdris Bal (ed.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

KAVUNCU, Sibel, *Turgut Özal'ın Başbakanlığı Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006.

KAYA, Erdem, *ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler ve Muhtemel Gelişmeler*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2010.

KESKİN, Arif, "İran Ne Yapmak İstiyor", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:73*, 2006.

KESKİN, Arif, "İran Nereye", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:87*, 2007.

KILINÇ, R., "Esad Sonrası Suriye'de Değişim İmkânı", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:3*, 2000

KİRİŞÇİ, Kemal, "Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya: Türk-Amerikan İlişkileri: Reelpolitik Ötesi Genişlemesi", *Avrasya Dosyası: ABD Özel, C: 6, Sayı: 2,* ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

KOCAOĞLU, Mehmet, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay yayınları, Ankara, 1995.

KOÇ, Şanlı Bahadır, "İyi, Kötü ve Çirkin: Amerika'nın Ortadoğu Politikaları", *Stratejik Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:21,* 2002.

KOÇ, Malike Bileydi, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006.

KOÇER, Gökhan, "AKP'nin ve Tayyip Erdoğan'ın Dış Politika Felsefesi", *Türk Dış Politikası (1919-2012),* (Der.) Haydar Çakmak, Barış Platin yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım.

KODAMAN, Timuçin, *Fırat - Dicle Meselesi ve Türkiye - Suriye İlişkilerine Etkisi*, Asil Yayın, İstanbul, 2007.

KONA, Gamze Güngörmüş, "Orta Doğu'nun Yeni Sınırları", *Görüş Dergisi,* TÜSİAD, İstanbul, Mart-Nisan 2003.

KONA, Gamze Güngörmüş, "Üçlü Koalisyonun Dış Politikası", *Türk Dış Politikası 1919-2012,* ed. Haydar Çakmak, *2.Baskı,* Platin Yayınları, Ankara, 2012.

KONGAR, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek,* Remzi Kitabevi, Altmış İkinci Basım, İstanbul, 2006.

KORKMAZ, Kürşat, *Soğuk Savaş Sonrası ABD Dış Politikasının Teorik Temelleri*, (Kırıkkale Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2006.

KÖNİ, Hasan, "Yeni Hegemonya ve Türkiye", *21.Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği* – (Ed). Ü. Özdağ, Y. Kalafat ve M. S. Erol, Muzaffer Özdağ'a Armağan, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

KÖNİ, Hasan; OĞAN, Sinan, "11 Eylül Yıldönümünde Rusya: ABD ile Balayından Şer Ekseni ile Flörte", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:30,* 2002.

KÖSEBALAN, Hasan, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", *2023,* Kasım 2002.

KULOĞLU, Armağan, SARIKAYA, Fatma Elif, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 48,* 2004.

KURTBAĞ, Ömer, "Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politika Analizi – Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı", (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikaları (1945-1970)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

LAÇİNER, Sedat – EKİNCİ, Arzu Celalifer, *11 Eylül Sonrası Ortadoğu*, USAK Yayınları, Ankara, 2011.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu,* Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği,* Sabah Yayınları, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul, 2000.

MANGO, Andrew, *Türkiye'nin Terörle Savaşı,* Çev. Orhan Azizoğlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2005.

MANSFIELD, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası,* Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

MARCUS, Aliza*, Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi,* çev. Ayten Alkan, İstanbul, 2.Baskı, İletişim Yayınları, 2009.

MEMİŞ, Ekrem, *Kaynayan Kazan Ortadoğu,* Çizgi Yayınları, Konya, 2002.

MERCAN, Muhammed Hüseyin, *Suriye (Rejim ve Dış Politika),* Açılım Kitap, İstanbul, 2012.

MUMCU, Uğur, *Devrimci ve Demokrat,* Tekin Yayınevi, Onaltıncı Baskı, İstanbul,1995.

MUMCU, Cumhur, KAHRAMANER, Yasemin, "Oyun Teorik Yaklaşımla 1998 Türkiye-Suriye Krizinin Analizi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Yıl:3, Sayı:6,* 2003.

NİRAY, Nasır, "Bölgesel ve Kültürel Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Oluşan Siyasal Gelişmeler ve Türkiye'nin Yeri" Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri.

OĞUZAY, Sabri Cumhur, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, (Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009,

OĞUZLU, Tarık, "Türk Dış Politikasında Davudoğlu Dönemi", *Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 9,* 2009.

OLSON, Robert, *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*, Çev. Süleyman Elik, Orient Yayınları, Ankara, 2005.

ONAY, Yaşar, *Neden Irak*, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2003.

ORAN, Baskın, *Kalkık Horoz Çekiç Güç ve Kürt Devleti,* Genişletilmiş İkinci Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara,1998.

ORAN, Baskın, "1980-90: Batı Bloku Ekseninde Türkiye" *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,* Baskın Oran (ed.), İletişim yayıncılık, İstanbul, 2001.

ORAN, Baskın, *TR Kabuk Değiştirirken AKP'nin Dış Politikası*, Birikim, 2004.

ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I, Baskı 11*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

ORHAN, Oytun, *Suriye Arap Cumhuriyeti*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınlar, Ankara, 2006.

ORHAN, Oytun, "İsrail-Suriye Gerginliği ve Türkiye", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:90,* 2007.

ORHAN, Oytun, "Kuruyunca Sula, Uzayınca Buda: Suriye'nin Kuzey Irak ve Kürt Politikası", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:86,* 2007.

ORHAN, Oytun, "ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü." *Gündem Analiz, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2009.

ORTAYLI, İlber, *Avrupa ve Biz*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

ÖKTEN, Kaan H., “ABD’nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi: Kant’ın Radikal Bir Yorumu Mu?”, *ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya,* der. Toktamış Ateş, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2004.

ÖZCAN, Gencer, *50.Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

ÖZCAN, Gencer, “Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı,* ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

ÖZCAN, Nihat Ali, *PKK Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK, Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

ÖZDAĞ, Ümit, *Türk Ordusunun PKK Operasyonları*, Pegasus Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2007

ÖZDAĞ, Ümit, *Küçük Ortadoğu Suriye (İç Çatışmadan Ortadoğu İç Savaşına Giden Yolun İlk Durağı mı?)*, Kripto Basın Yayın, Ankara, 2012.

ÖZENİR, Zişan, *Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka Suriye,* TASAM, Kafkaslar - Orta Asya - Ortadoğu Çalışma Grubu, 22.11.2012.

ÖZGEN, Yeşim, *Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri*, (Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

ÖZTÜRK, Osman Metin, “ABD, Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, *Yorum Dergisi, Sayı:3*, 2005.

PAMUKÇU, Konuralp, “Su Sorunu Ve Türkiye Suriye/Irak İlişkileri”, *Türk Dış Politikasının Analizi,* Faruk Sönmezoğlu (ed.), Der Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1998.

PAMUKOĞLU, Osman, *Unutulanlar Dışında Yeni Bir Şey Yok*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

PEHLİVANLI, Hamit; SARINAY, Yusuf; YILDIRIM, Hüsamettin; *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Avrasya Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

SAĞLAM, Zafer, *Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi,* (Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

SALIK, Nuri, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, *Ortadoğu Analiz, Kasım 2011, Cilt:3, Sayı:35.*

SANDER, Oral, *Siyasi Tarih, (1918-1994),* İmge Yayınları, İstanbul, 2000.

SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ye Girişi: III.Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

SEVER, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu (1945-1958),* Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

SİLLELİ, Turan, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri,* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

SOYSAL, İsmail, *Türk-Arap İlişkileri 1918-1997, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü,* Der Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul, 2005.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikası,* Der Yayınları, İstanbul, 2006.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* Der Yayınları, İstanbul, 2012.

SÜMER, Gültekin, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü", *Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 19* (Güz 2008).

ŞAHİN Mehmet, YILMAZ Türel, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye,* Barış Platin Basın Yayın, İstanbul, 2004.

ŞAHİN, Mehmet, *Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Su Politikası: Üç Aşamalı Planın Sürdürülebilirliği,* TASAM, Stratejik Öngörü.

ŞAHİN, Mehmet, "Irak Bağlamında Türk-Amerikan İlişkileri", *Beş Deniz Havzasında Türkiye*, (der.) M. Aydın-Ç. Erhan, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

ŞALVARCI, Yakup, Pax Aqualis / *Türkiye, Suriye, İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, İstanbul, 2003.

ŞEN, Alper, "Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak-Türkiye İlişkileri", *Stratejik Analiz Dergisi, Sayı:12*, 2001.

TAŞKIN, Tayfun, *11 Eylül Saldırıları Sonrası ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-ABD İlişkileri,* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2010.

TANIR, İlhan & HOSSINO, Ömer, ''Suriye Kürt Muhalefetine Eleştirel Bir Bakış'', *ORSAM, Ortadoğu Analiz, Temmuz 2012, C.IV, S.43.*

TELLAL, Erel, "Avrasya'da Türkiye Rusya İlişkileri", *Beş Deniz Havzasında Türkiye,* Çağrı Erhan (der.), Ankara, Siyasal Kitabevi, 2006.

TEZCAN, Ercüment – Koçer, Gökhan – Sadık, Giray … , (Der.) Çakmak, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012,* Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, 2.Basım.

TİRYAKİ, Orhan, *Sınıraşan Sular ve Orta Doğu'da Su Sorunu,* İstanbul, Harp Akademileri Yayınları, 1994.

TUNCAY, Melis, *AKP Döneminde Türk Dış Politikası: Süreklilikler ve Değişiklikler*, (Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2011.

TÜR, Özlem, "Türkiye ve Ortadoğu: Gerilimden İşbirliğine", *AK Partili Yıllar: Doğudan Batıya Dış Politika içinde*, Zeynep Dağı (Ed.) Orion yayınevi, Ankara, 2006.

TÜRKMAN, Sayim, *ABD, Ortadoğu ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

TÜRKMEN, Füsun, *Kırılgan İttifaktan Model Ortaklığa - Türkiye ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

TÜRKMEN, İlter, *Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,*Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1998.

USLU, Nasuh, "1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi", *Avrasya Dosyası: ABD Özel, Cilt: 6, Sayı: 2,* ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

USLU, Nasuh, *Türk Amerikan İlişkileri*, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

USLU, Nasuh, "Türkiye-ABD İlişkileri", *Türk Dış Politikası 1919-2012, 2.Baskı,* ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

USLUBAŞ, Fevzi, *İmparatorlukların Bataklığı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları,* İstanbul, 2005.

UZGEL, İlhan, "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", *Mülkiye Dergisi, Cilt 30, Sayı:252,* 2009.

UZGEL, İlhan, DURU, Bülent, *AKP Kitabı (Bir Dönüşümün Bilançosu),* Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.

ÜLMAN, A.Haluk, “NATO ve Türkiye”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt XXII, Sayı 4,* 1968.

ÜLMAN, Haluk, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler I” , *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.49, S.1- 4,* 1994.

YAŞLI, Fatih, *AKP ve Yeni Rejim,* Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.

YANARDAĞ, Merdan, *Yeni Muhafazakârlar,* Çivi Yayınları, İstanbul, 2004.

YANARDAĞ, Merdan, *Bir ABD Projesi Olarak AKP,* Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul, 2007.

YAVUZ, Nuri, “Sark Meselesi Açısından Ortadoğu Gelişmeleri”, *Birinci Ortadoğu Semineri Bildirileri,* Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2003.

YAVUZALP, Ercüment, *Dış Politikada Vizyon, Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

YEŞİLYURT, N., AKDEVELİOĞLU, A., “AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, İlhan Uzgel, Bülent Duru (Ed.) Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

YILDIZ, Yavuz Gökalp, *Büyük Ortadoğu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2004.

YILMAZ, Türel, “Ortadoğu İle İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, 2.Baskı, ed. Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2012.

YILMAZ, Veli, *Jeo-Astral Politikalar,* Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2005.

ZENGİN, Gürkan, *Hoca: Türk Dış Politikasında 'Davutoğlu Etkisi*', İnkılap, İstanbul, 2010.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AKCAN, Mustafa, Değişen *Türkiye-Suriye İlişkileri: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ustalık Döneminde Suriye'ye Bakışı,* http://nuve.biz/ 2012/03/18/ degisen-turkiye- suriye- iliskileri- adalet- ve- kalkinma-partisinin -ustalik-doneminde -suriyeye-bakisi, (20.11.2012).

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, *Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*, http://www. orsam. org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/2009918_meliha.pdf, (30.12.2012).

"Arap Birliği Beşar Esad'ın Çekilmesini İstemeyecek", *Hürriyet, 25 Mart 2012*, http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=20201517, (13.04.2013).

ARAS, Bülent, *Arabulucu Değil, Oyun Kurucu Dış Politika*, http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=28828&q=arabulucu-degil-oyun-kurucudis-politika. (14.03.2014).

ATLIOĞLU, Yasin, *2008 Yılında Suriye ve Lübnan'ın Kronolojisi,* http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248: 2008-yilinda-suriye-ve-luebnann-kronolojisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid= 150. (23.11.2013).

ATLIOĞLU, Yasin, *Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi*, http://www. bilgesam. org/ Images/ Dokumanlar/ 0-48-2014040742 suriye- dis-politikasinda -guc-ve-guvenlik-iliskisi.pdf. (11.07.2014)

AYHAN, Veysel, *Türkiye-Suriye Arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi,* http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=378, (22.02.2014).

BABİŞ, Ahmet Gencehan, http://www.turksam.org/tr/makale-detay/731-soguk-savas- donemi- sonrasi- turk- dis- politikasinin- kimlik- bunalimi- ve- benlik-arayislari, (15.07.2014).

Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (BÜSAM), Şubat 2009, *Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar*, http: // www. busam. bahcesehir. edu. Tr / rapordosya/ 040209 obama – donemi – bolgesel - yaklasimlar. Pdf. (04.04.2012).

"Beyrut'ta PKK sesleri", *Hürriyet,* 31 Ekim 2011.

Büyük Larausse, *Suriye*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1992.

CABBARLI, Hatem, *ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları,* http://www.azsam.org/modules.php?name= News&file=print&sid= 156#_ftn7, (30.12.2012).

ÇAKMAK, Cenap, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Yapılandırılması*, 2005, http://www.tasam.org/index.php?altid=46 (28.12.2013).

ÇELEBİ, Serdar, *Jonhnson'un Mektubu ve İnönü'nün Cevabı*, 2006, http://www.habusulu. com/makale44.htm, (22.11.2013).

ÇİÇEKÇİ, Ceyhun, *Dış Politika Nereye Gidiyor?,* http://www.tuicakademi.org/ index. php/ kategoriler/ turk-dis-politikasi/ 3417- dis-politika- nereye- gidiyor, (01.01.2013).

DAVUTOĞLU, Ahmet, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", *Radikal, 26 Şubat 2004*, http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=107581. (10.08.2011).

"Davutoğlu'ndan Sıfır Sorun Çöktü'ye Sert Tepki", Haber 7, 18 Eylül 2012, http://www. haber7.com/ haber /20110918/ Davutoglundan- Sifir- sorun- coktuye-sert-tepki.php, (15.02.2013).

Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/dispolitika.mfa., (01.01.2013).

DÜNDAR, Can, Türk-Amerikan İlişkileri Belgeseli, www.candundar.com.tr/ index. php? Did= 5576. (21.07.2014).

"Eisenhower Doktrini", www.gizliilimler.tr.gg/Eisenhower-Doktrini.htm. (8.11.2009)

"Esad, Annan Planı'nı Kabul Etti", *Sabah,* 28 Mart 2012, http://www.sabah.com.tr/ Dunya/ 2012/03/28/esad-annan-planini-kabul-etti, (13.04.2013).

"Füze Kalkanı Bunalımı", http://www.hurriyet.com.tr/strateji/ 6614181.asp ?gid= 202, (01.12.2013).

GÜN, Mustafa, *Bölgesel Güç Türkiye*, 15 Ocak 2010, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=549:boelgesel-guectuerkiye&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150. (28.05.2014)

GÜNAL, Altuğ, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye*, http://eab.ege.edu.tr/pdf/4/C4-S1-2-M15.pdf, (30.12.2012).

http:// www. akparti. org. tr/ site/ akparti/ parti-programi# bolum_ (16.07.2014).

http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir, (29.03.2011)

http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/07/70607.asp, (29.03.2014)

http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/10/71127.asp, (29.03.2014)

Jeopolitik ve Jeostrateji Bilgi Notları, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2007.

KARAOĞLU, Orhan, *21. Yüzyıl Türk dış Politikasında Ortadoğu ve Türkiye-Suriye Arasında Gelişen İlişkiler ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Dönemi,* http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=691, (13.04.2014).

KEYMAN, Fuat, *AKP ve Dış Politika,* 2003. http://www.radikal.com.tr/ ek_haber.php?ek=r2&haberno=2582.

"Komşularla Sıfır Sorun Politikası Çöktü", BBC Türkçe, 4 Kasım 2011, http://www.bbc.co.uk /turkce/ haberler/ 2011/11/ 111104_ economist. shtml, (15.02.2013).

LAÇİNER, Sedat, *Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası*, 2011, (14.07.2014) http://egitimcihaber.net/sizdengelenler/gundem/turgut-ozal-donemi-turk-dis-politikasi.html.

MADEN, Tuğba Evrim, *Ortadoğu İçin Örnek Bir İşbirliği:Türkiye-Suriye Asi Nehri Dostluk Barajı,* http://topraksuenerji.org/ortadogu_icin_ornek_bir_isbirligi.pdf, (13.04.2014).

Meliha Altunışık ile Suriye - Türkiye ilişkileri üzerine röportaj, Dış Politika Enstitüsü, 2010, http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/maltunisik_120110.html, (25.05.2014).

ORHAN, Oytun, *ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü,* http://www.orsam.org.tr/tr/gundemanalizgoster.aspx?ID=27 (04. 05. 2014).

ORHAN, Oytun, *Suriye Türkiye'ye Karşı PKK Kozunu Oynuyor (mu?),* ORSAM Dış Politika Analizleri, 14 Şubat 2012, http://www.orsam.org.tr /tr/ yazigoster. aspx?ID=3208, (11.04.2012)

"Ortadoğu'nun Tarihi Gelişimi", Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992.

"Ortadoğu'nun Yeniden Yapılandırılma Sürecinin Dünyaya ve Bölge Ülkelerine Etkileri", Milli Güvenlik Akademisi Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2004.

"Öcalan'ın villası için katliam", Türkiye Gazetesi, 12 Ocak 2012.

PAMİR, A.Necdet, "Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", *Türkiye'nin Çevresindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 2006, Harp Akademileri ve U.S.Energy Information Agency, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/iraq.html (04.05.2013).

"PKK Suriye sınırında kamp kurdu'', *Milliyet*, 23 Kasım 2011.

"PKK Esad muhaliflerine saldırdı", *Milliyet*, 6 Şubat 2012.

SANBERK, Özdem, *Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi*, 2010, http://www.bilgesam.org/ Images/Dokumanlar/0-96-201404086trbolgesel.pdf (17.07.2014).

SAYIN, Yusuf, *Türkiye Suriye ilişkilerinin Stratejik Derinliği*, http://yusufsayin.com/ makaleler/ turkiye suriye.pdf, (04.11.2012).

"Soğuk Savaş Dönemi Suriye – Türkiye İlişkileri", suriye.ihh.org.tr/turkiye/ soguksavas/html.

SÖNMEZ, Mustafa, "Bugünden Bakınca", *Hürriyet,* www.hürriyetim. com.tr/ dosya/turgut ozal/eko.asp

"Suriye'deki Kriz gösterdi ki BM'de köklü değişim şart", *Radikal,* 03.10.2012,http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1102592&CategoryID=81. (24.11.2013).

ŞEN, Mustafa, *Büyük Ortadoğu ve ABD'nin Söylemleri,* 2008, http://www.stratejikboyut.com/haber/buyuk-ortadogu-ve-abdnin-soylemleri--28360. html, (30.12.2012).

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Basın Duyurusu, 9 Nisan 2012, http://www.afetacil.gov.tr/haber/haber_detay.asp?haberID=665, (13.04.2013).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Komşularla Sıfır Sorun Politikamız*, (20.03.2014) http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa .

TÜRK, Gökhan, *Davos Krizi ve Ortadoğu'ya Yansımaları*, 20 Şubat 2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=284: davos-krizi-veortadoguya- yansimalari&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 (22.02.2014).

Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü, http://ua.mfa.gov.tr/detay.aspx?3274, (29.03.2011).

"Türkiye-Suriye Siyasi İlişkileri", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa, (11.03.2014).

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, *Kapıdaki Kriz Suriye Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye İçin Öneriler Raporu*, Ankara, 2012.

USAK Raporları.

YETKİN, Murat, Süleymaniye'de Gerçekte Neler Oldu?", 2007, http://www.radikal.com.tr/ haber.php?haberno=213510, (28.12.2013).

Zaman, 08.01.2004.

ZEYREK, Deniz, "Irak İçin Üç Tezkere", http://www.radikal.com.tr/haber.php? haberno=65081 (18.12.2013).